

ORAZ ÂAGMYR

**DAGLAR ÂUMRULYP
BEÂGELÂÄR**

Ankara -2007

ORAZ ÝAGMYR

1947-nji ýylyň awgust aýynyň 15-ne dogdy. Kitaphanaçy, traktorçy, mugallym bolup işledi. 1972-nji ýylda Magtymguly uniwersitetiniň Türkmen dili we edebiyaty bölümini tapawutlanan diplom bilen tamamlady. Esgerlik borjuna ýerine ýetirdi. Neşirýatda, hökümet jaýynda, Edebiýat hazynasynda işledi. Uzak ýyllar Magtymguly jemgyýetiniň jogapkär kätibi boldy.

Türkmen romanynyň taryhynda sekiz aý içinde iki gezek çap edilen we elli ýedi müňüsi satylan diňe “Duman daganda” romanydyr. Ol “Magtymgulynama”, “Gaz koroly”, “Nury Halmämmet”, “Diňe Gaýgysyz Atabaý”, “Daglar ýumrulyp beýgelyär” atly romanlaryň we ençeme hekayalar kitaplarynyň awtorydyr. Edhem diwana, Garajaoglan, Ýunus Emre, Jeleddin Rumi, Hajy Bekdaş Weli, Atatürk, Gurt Ýakup, Magtymguly bilen bagly makalalar we kitaplar ýazdy. Türkmen bagşylaryny şöhratlandyrmak üçin dabaralar gurady. Köp şahyryň ýubileýini geçirdi. Garajaoglanyň gadagan ýyllarynda: “Garajaoglany kim zyndandan çykarar?” diýen makala ýazdy.

Türkiýede, beýleki türk döwletlerde çeper eserleri we ylmy makalalary çap edildi.

Oraz Ýagmyr, Türk dünýäsine hyzmatlary üçin, 1999-njy ýylda Türkiýe respublikasynyň Prezidentiniň Halkara “Liýakat” baýragyna, Garajaoglany dünýä tanatmakdaky uly işleri üçin 2005-nji ýylda Tarsus Baş Altyn baýragyna, 2009-njy ýylda Türkiýe Ýazyjylar Birleşiginiň “Beýik Baýragyna” mynasyp boldy. Edebiýat ýaryşmalarynda baýrakly orunlary eýeledi.

Ýazyjy Aşgabatda ýaşaýar, häzirki wagtda ekologiýa hakda roman ýazýar.

...Ýene bir gün

...Ýene bir gün uniwersiteti tamamladyk. Ýazyp-pozýanlar Aşgabatda galarman boldy. Aşgabatda ýaşajak bolsaň bir sümelge gerekdir, güzeran dolamalydyr diýip kelle agyrdýan ýokdy. Özümiň nirä baş sokýanymyzy soň-soň duýup galdyk.

Oraz Ýagmyr-a harby gulluga gitdi. Özgelerem paýtagtyň muşakgatlaryna maňlaý urup başladylar. Atamyrat Atabaý aramyzda iň keltämiz, iň ekabyrymyz, o döwür iň şöhratlymyz, üstesine-de iň şohumyz. Ol şeýle bir anekdotlar aýdýar weli, gülüp içiň gyrylýar. Elbetde, pukaralygy bar. Her niçigem bolsa töwerekdäkilere görä Atamyradyň pukaralygy ylalaşarlyk. Ol şahyra Bibi Orazdurdyýewa öýlenensoň baýar öýtdük. Sebäbi Bibi baý maşgalanyň gyzydy. Gaýta, tersine boldy. Atamyradyň gan ýuwdup gazananjalaryny Bibi üýtgeşik köwüş almaga we taksili gatnamaga sowurýardy. Bibi köwüş keselinden saplandymyka? Taksi keseli nädendir öýdýäňiz?!

Onsoň ýene bir gün Atamyrat ejesi biçäräniň başyndan gum sowrup, pomidor, ot satyp toplanja pullaryny alyp gaýdyp, Aşgabadyň ilersindäki baýyrlykda Nahalstroý diýen ýerden üç otagly, bagly, bakjaly howly aldy. O howly şahyr Kakabaý Gurbanmyradyň bir günde gurnup giren külbesiniň beýle ýanynda ekeni. Şeýdip iki şahyr goňşy boldy.

Emma goňşylar bir-birinden örän uzak häsiyetlidiler. Kakabaý diýlen ýigit ýetimligiň, horlugyň demir durnagyndan çykyp gelen, örän okumyş hem dogry sözlülige kesp-kär edinen kişi. Ol aýalynyň törpüsine çydap, aç oturybilýär, ýöne pul tapsa-da gidip kitap satyn alýar. Onsoň mydama arzan çilimiň aýy tüssesine bogulyp, kitap okap ýatyr ýa-da bir setir goşgy üçin bütün gijäni ukusyz geçirýär. Kakabaýyň bilimi edebiýat ensiklopediýasy ýaly bir zat. Onuň dil bilşi bir kişiniňkiden artygrak, şygry we kyssa terjimeleri görde alarlyk. Şonda-da onuň şöhrat rowaçlygynyň ugry ýok. Kakabaýyň özi hem nirdesiň şöhrat diýip ýüwürüp ýörenlerden däl. Umuman, Kakabaý gepleşmäge-tirleşmäge şeýle bir ýakymly bolmasa-da ondan gybat sözüni, ýalan-ýaşryk sözleri eşitmersiňiz. Ol başyna düşeni mertlik bilen çekmäni çagalykdan öwrenen adam. Aýalynyň ökde bişirýän, etsiz, noýbasyz diňe gyzyly burçly unaşyny içip, şükür edip bilýär.

Atamyradyň bolsa goşgylary barha rowaç alýardy ýa-da onuň özi her ýollar bilen itergi berýärdi. Ö döwürler Atamyrat şöhrat atyna münmedigem bolsa, guýrugyndan aslyşypdy. Şygrylar kitaby hem çap edildi. Şygryra gezek gelende Atamyradyň örän ýatkeşligi belli.

Esen Nazar kursdaşymyz. Şygry ýazan bolýar, makalalary çap edilýär. Öýlenibilmän ýörensoň, ol ömrülla öýlenibilmejek ýaly duýguda ýaşaýar. Oňa her kim bir gyz hödürleýär: kim küýkini, kim

gaýkyny. Esen, biçäre, körem bolsa öylenjek-le weli, ony bir gören gyz şobada ret edäýýär. Nämedenligini hiç bilip bilmedik. Onsoň obadaşlary ony bir ekabyr gyza öylendirmegi başardylar. Maşgala düzelip gitdi, emma Esen Nazar indi öýlenenine gije-gündiz ökünip ýaşayar. Öonsoň ýene bir gün ol bir akyldar aksakala duşup: “Ýaşuly, öýlenseň gowumy, öýlenmeseň?” diýipdir. Ýaşulam şobada “Ikisem ýaman” diýip jogap beripdir.

Esen haýyş etmeli bolsa, hiç çekinip durmayar. Bir gezek obadan baýja biri sataşanda: “Agam, elli manat kömek etsene” diýipdir weli, obadaşy otuz manat uzadypdyr. Esen puly sanap: “Bi-ýä otuz manat ekeni weli, ýigrimisini soň berersiň-dä” diýenmiş diýip oganlar gülüşýär. Esen örän ýuka ýürek. Başym agyrýa diýdigiň, üstünde kökenek bolýa. Köplenç, kelle agyry ýitip gidensoňam, ah-wah diýip, ýañadan kelle agyry döredýär. Pukaraçylyk bolansoň, karz-kowal almaly bolýar. Şonda oganlaryň ählisi Esene tarap eňýär. Karza barany boş goýbermeyär. Ýöne yz ýanyndan özüniň diläýmesi, ýa “karz alanyň ýadyňdadyrla” diýip uly ilin içinde aýdaýmasam bar. Muny seni masgaralamak üçin däl-de, Eseniň ba-ar bolubilşidä.

Karz berse-de berýär weli, Eseniň soň gaty birahat gezişini duýan Oraz Ýagmyr: “Pylany Esene bergim bar weli beribilmerin öýdýär” diýip Eseniň ýanynda gürrüň eden bolýa. Onsoň az

salyndan görseň, Esen ýa şo bergidara jaň edip durandyr, ýa göni şonuň ýanyna büküdip gidendir. Käbir adamdan bergisini gaty kyn alsa-da ýene şo adam dilege gelse, Esen durubilmeyär. Esen-dä.

Bir ýyl diýlende Oraz Ýagmyr esgerlikden dolandy. Bir ýylda üýtgeşme bary bolupdyr. Häлки Esen Aşgabat obkomynyň “Oktýabryň ýalkymy” gazetine işe geçipdir. Birgeňsi şadyýan bolupdyr. Ýumorlyja sözläsi gelip dur. Uly oblastyň köp ýerini gezensoň, gözi açylyp baslapdyr. Ol Kaka raýkomyna barşyny gürrüň berýär: Birinji sekretar günortan naharyna öýüne çagyrypdyr. O döwrüň birinji sekretary-da, näçe galplyk edeyin diýse edibilýär. Ynha, onsoň pukaraja Esen Nazar gat-gat ýazylan türkmen halyly otaga ayak basýar. Egin-eşiği köneje, hat-da jorabynyn hem her ujundan, syçan jyklaýan ýaly, başam barmak görnüp dur. Onsoň dürli-dürli naharlar, örän üýtgeşik arak-konýaklar saçağa goýulýar. Eseniň ömründe görmedigi-dä. Börek bilen çyg gaýmagy garyp ýetim garna urýar-urýar. Birinji sekretaram ýeser ýylgyran bolup, aldygna konýak guýup berýär. Ind-ä wagty gelendir diýende söze başlaýar.

-Esen Nazarowiç raýonymyz hakda gowuja makala ýazaweri. Menem seň ýaly ýetim oglandyryn. Bir gaýrat edersiň-dä. Gadryňy bilerin.-- Esen özünden näme talap ediliýänine kän bir göz ýetirip baranok. Ýöne “Hawa-la” diýýär-de ýene gaýmakly börege ýapyşýar. Kimiňkide oturanyny unudyp: “Şu gaýmag-a gaty üýtgeşik

ekeni. Stakany näçeden satylýarka?” diýýär. Emma jogap ýerine aýy ýylgyryş görýär.

Öýlän birinji sekretaryň “Wolgasy” Eseni Aşgabada, umumy ýaşayyş jaýyna getirýär. Şofer ep-eslije sumkany hem Eseniň goluna berýär.

Serhoş gelen Eseni hemişeler gaharly garşylaýan aýaly hem sumkadaky zatlary görüp sesini kesäýipdir. Eseniň bolsa birinji sekretara näme wada bereni bireýýäm ýadyndan çykyp gidipdir.

Esen hakda ýarym çyn-ýarym ýalan gep kän. O hakda anekdotlaram köp ýasaldy. Ynha biri; Esen dördünji etaždaky öýüne içgili gelyämiş weli, bir gün aýaly onuň golundan tutupdyr-da eýwanyň açyk penjiresine baka çekipdir.

-Esen! Ýa sen bök, ýa men bökjek. Bi içgili durmuşdan bizar boldum.

Eseniň serhoşlygy şobada uçupdyr. Dördünji gatdan böküp aman galmajagy belli.

-Enejan, soň bökäyeyin-le?

-Sen-ä erkegem däl ekeniň. Çekil, özüm bökjek.

-Enejan, bökme. Sen gitseň, çagalara seretjek ýok. Özüm-ä böküp bilmerin weli, gowusy, sen meni zyňaysana.

Atamyradyň: “Eseniň häsiýetini doly görkezip bilen ýazyjy klassyk bolýa” diýmesi bar.

...Ýene bir gün Oraz Ýagmyr esgerlikden gelip, Aşgabada göçermen bolup, oganlardan jaý soragyny edip başlady. Atamyrat bilen Bibi öz jaýlaryndan bir otagy bermägerazy. Onsoň Oraz

obadaky gelnini getirip, şo taýda ýaşap başlady. Üç aýdan soň beýle ýandaky boş ýerden bir günde kiçijik bir hütdük gurnup, şo günem göçdi. Sebäbi jaýyňy örän tiz salmasaň, polisiýa buldozer getirip, kerpiçleriňi owradyp gidýärdi. Jaýyňda otursaň bolsa, polisiýa bilen gizlin söwdalaşyp, para berip bolýardy.

Ynha, onsoň mart aýynda bir günde salnan jaýda peç ýakyp, Oraz bilen gelni ýatýar weli, öl suwag, öl toprak bugaryp, damyp, ýorganlar öl- myjyyk bolýar. Ir bilen oýananlarynda saçlarynyň ýuwulan ýaly çyglygyna düşünmän hayran galýarlar.

Şeýdip üçünji bir goňşy peýda bolýar.

...Ýene bir gün şahyr Nobatguly Rejep o jelegaýlarda görünýär. Ol örän çepiksiz, çala serhoşyň ýöreýşi ýaly daýanyksyz ýöreýär. Kiçeňräk gözleri bolsa ähli kişä gümanly garaýar. Belki, şonuň üçindir, Nobatguly özüniň tapylgysyz şygyrlaryny gözünü ýumup okaýar. Onuň ýygirt-ýygirt jalbaryny, penjegini görüp, şeýle beýik şahyryň nädip şeýle geýnip bilşine köpler haýran.

Şahyrlyk babatda Atamyrat bilen Nobatguly gizlin bäsdeş bolsalar-da Nobatgulynyň Aşgabada göçüp gelmesini Atamyrat ikelläp goldady. Ýöne Nobatguly bir günde salynýan jaýda ýaşamakçy dälidi. Taýýar jaý almaga-da puly yetmedi. Onsoň ol birki gün Aşgabatda dost-ýarlar bilen arak içişip, goşgy okaşyp, obasyna baka ýom-ýok boldy.

Bir ýyldan geldi-de Atamyratlaň goňsusy bolan meşhur sazanda Akmyrat Çarynyň üç otagly jaýyny

satyn aldy. Bu töwerekdäki ähli jaýlar ýaly bu jaý hem dokumentsizdi. Onsoň Nobatguly dünýä ýaly giň ejesini we çagalaryny getirip, täze goňşy boldy. Nobatguly oganlaryň arasynda ýiti pikirlilik bilen tapawutlanýar. Şol bir mesele hakda dokuz pikir aýdylan bolsa, ol onunjy pikiri aýdyp bilýärdi we onuň pikiri has originaldy. Şeýle-de bolsa onuň özüni alyp barşyndaky bärden gaýtmalar, ýüz hamynyň aşa daýhanlaçlygy Nobatgulynyň belent pikirleriniň ägmiýetini kähalat gowşadýar.

Oganlar üýşüp-üýşüp uzak gije söhbetler gurýar. Hökman jedeller ara düşýär. Her kim öz pikiriniň dogrylygyna gaty berk ynanýar. Öz ýazan goşgularyny okap bolduklary, ozaly bilen, özlери öz goşgusyny öwüp başlaýar. Beýle öwünjeňlik olaryň arasynda kabul edilen. Diňe Kakabaý kiçi göwünliligini saklajak bolýar. Olam, edil beylekiler ýaly, goşgusyna bir pikir aýdylaýsa, öwgi bolmasa, örän gazaply daraşýar. Mahal-mahal bir-biregiň şygryrlaryny kül edişlik bolýar. “Seniň goşgularyň bir köpük” diýeniň özi hem şeýle baha alýar. Kähalatda: “Seniň özüň ne poh” diýen derejä çenli pese gaçylýar. Emma gowy tarapy tiz, şobada ýumşaşyp, ýene arak içişýärler.

...Ýene bir gün bu goňşylaryň iki-üç öý beýle ýanyndaky bir sümelgäni heýkeltaraş Täçmyrat Çaryýew satyn aldy. Täçmyrat hä diýmän Baýram Lallyk diýen güýçli hudožnigi boş ýerden jaý salşyp göçürip getirdi.

Täçmyrat türkmeniň gadymy klassyk ýaşayyş durmuşyny örän gowy bilýär. Özem giň adam, sözüň agramyny, reňkini, ornuny gaty gowy bilýär. Ona derek Baýram gaharly, içse hasam gaharly. Ol bir gezek serhoşka birine “Dişiňi owradaryn” diýdi weli, şonda Täçmyrat: “Owratsañam çörek çeýnärlilik goýarsyň ahyry” diýip ara düşdi.

Gowy zady Täçmyradam, Baýramam öwünmäni bilmeýärdiler. Onsoň şahyrlaryň öwünişip, pel-pelleşip oturyşlary olara ýaramaýardy. Bir oturylyşykda Atamyrat: “Öwünip aýtdygym dal, Magtymgulyňky ýaly goşgulary näçe diýseň ýazyp bilýän” diýdi weli, Täçmyrat ýylgyrды-da: “Atam, maladys. Hälem ýazdym diýmediň” diýdi. Emma Atamyrat badyny gowşatmady. “Seniň oýnuňam bolsa, meniň çynym. Ölülerden Magtymguly. Dirilerden özüm. Goşgy ýazyşmakda nähili şahyryň bolsa cykar orta!” diýdi. Şonda beýle ýanda gyşaryp ýatan Nobatguly dikelip: “Atam, meni hasap edeňokmy?” diýende Atamyrat ýylgyryp: “Seniň ölüligiň, diriligiň belli däl-ä” diýdi.

Ýeri gelende ýene bir wakany gürrüň bereýin. Atamyradyň, Nobatgulyňyň, Agageldiniň özlerini klassyk hasaplap ýörşüni geň gören biri: Siz klassyk bolýan bolsaňyz, Lermontow ýaly 27-de, Puşkin ýaly 37 ýaşda giderdiňiz diýipdir. Şonda Nobatguly: “Biz klassyklaryň kyrkdan soňam ýaşap bilýändigini subut etmek üçin ýaşap ýörüs” diýipdir. Başga bir okyjy Moskwada baranda Moskwada ýaşayan türkmen ýazyjysy Atajan

Tagana düşüp: “Atamyrat, Nobatguly, Agageldi dagy özüni klassyk hasaplaýar. Muňa nähili garaýaň?” diýende Atajan Tagan: “ Ýalan sözlemesinler. Türkmen klassygy Moskwada ýaşaýar’ diýipdir.

Gurbannazar Eziz Kakabaý Gurbanmyratlara seýregrägem bolsa söhbetdeşlige gelýär. “Siziň kompaniýaňyz ýaman gowy. Şahyr boljaga gaýnap duran gazan-da” diýýär.

Goý,”şahyrlaň günü jenjeldir
dawa”—

Diýip, dodak çöwrübersin gedemler,
Bizi şahyr eden jedeller dälmi?
Halyl, bizi şahyr eden jedeller!

Gurbannazar gelende töwerekdäkiler
öwünmediksirän boluşsalar-da, öwrenilen gylyk
örkleseň durýarmy?! Ýöne Gurbannazar
öwünenlere üns bermän, gulagynyň düşundan
geçirip goýberýär. Özi goşgy okanda örän labzy
süýji. Soň dymyp, aşak bakyp oturýar. Käbir
şahyrlar ýaly pikir aýtdyrmaga zorlamaýar.
Ynsanyň dymmak hukugynyň barlygyny hiç-hiç
unutmaýan borly. Atamyradyň goşgy okaýsyna
göwni ýetýär. Gurbannazar: “Ýaramaz goşgy
ýazýany hem goldamaly, belki gowy ýazyp başlar,
ahyry, bolmanda gowy okyjy bolar” diýen pikirde.

Gurbannazaryň özüni alyp barşyny gören onuň
örän terbiýeli maşgalada ýetişenini badabat duýýar.

Örän seresap, örän näzik hem sypaýy, aňrybaş hoşgylaw adam bolany sebäpli, onuň bar ýerinde şoňa görä boljak bolmak edähedi bar.

Uly şahyr bolmak üçin, ozaly bilen uly adam bolmak zerurdygyny Gurbannazaryň mysalynda gördük.

...Ýene bir gün çagalar ýazyjysy Agageldi Allanazarow görüldi. Ol Moskwanyň edebiýat institutyny gutaryp geldi. Olam bu oglanlaryň arasyna goşulmakçy. Kakabaýyň mellejiginiň aýakujyndaky ýerde iki otaglyja jaýy bir günde gurduk.

Baş gurluşykçy Oraz Ýagmyr. Beýlekilere garanda onda işe ýakynlyk bar. Şoňa görä Atamyrat “Oraz lampoçka-da ýasap baslady” diýip degişýär.

Agageldi öz jaýy gurlanda ne pile el degirdi, ne kerpiç göterdi, ne-de palçyga bulaşdy. Ol ir bilen bazara diýip çykyp gidişine öýlänler dolandy. Okuw diýip, durmuşda gören zady az görünýär. Ol ummasyz çagaçyl. Çaga gorse ogşap, ýalap, sypap barýar. Her gün ir bilen çagajyklary ony dabara bilen ugradýar. Agageldi yza dönüp-dönüp çagajyklaryny ýañadan ogşap-ogşap göýberýär. Şol gezekleriň birinde çagalaryň arasynda çolaşyp ýören güjügi hem ogşapdyr diýip, Atamyrat gülüşdirýär.

Geň tarapy, Agageldiniň goşgylaryny Atamyradam, Kakabaýam, Nobatam öwýär.

Agageldi-de Moskwanyň badyhowalygyna gapylyp gelensoň, öwünmekde bu oglanlardan hiç

kem durmady. Eseri hakda bir kiçijik bellik edeniň hem başyna gyzyljagurt bolup daş ýagdyrýar: “Sen bellik eder ýaly kim diýsene! Ýeddiýüz ýyl yza galýaň. Düşünýämiň, ýeddi yüz ýyl! Seniň бүтін дөредijiligiň podmýotki ne goditsýa (ýagny köwşüň aşagyna ýamalygam boljak däl ýa-da basyp giden yzyna degjek däl).”

Agageldi ýokka oglanlar onuň ýeddi yüz ýyl diýmesiniň sebäbini biljek bolup kelle döwýärler. Ala-böle ýedi yüz ýyl diýmesinden bir many çykarybilmän kösenýärler.

Atamyrat has kesgirdir weli, olam köp kösendi. Ahyry, bir deliljik tapdy. Aşgabat-Moskwa uçar saparynyň nomeri ýedi yüz. Şol ýedi yüz nomer kellesinde ýer edinendir diýip goýdular. Şindi-şindi hem oglanlar üýşende şol ýeddi yüz ýylyň bu zamanlar näçe yüz ýyla ýetenini bilmeli diýişýärler.

Ol oglanlaryň bir häsiýeti bar: kim otyrylyşykda ýok bolsa bir salym şonuň edim-gylymyňy, oturturşuny aýdyşyp gülüşýärler, umumy häsiýetini terezä salyp ölçeyärler, ýöne Agageldiniň häsiýetini weli haýsy terezä saljaklaryny bilmän kösenýärler. Agageldiniň oýnaklaýan ala gözleri hem köp zady güman astyna salmaga sebäp bolýana çemeli.

Agageldi Atamyradyň “Ölülerden Magtymguly, dirilerden men” diýenini diňläňsoň, “Ölülerden Tolstoý, dirilerden men” diýmäge çekinmedi. Olar öz şöhrat aldawyna ynanyp pel-pelleşýärdiler, diňe Oraz Ýagmyry bu şöhrat paýtunyňa mündürmeýärdiler, onsoň ony ýönekeý bir okyjy

hökmünde görýärdiler. Üstesine-de ol içmänsoň, az-kem yzagalagrak saýýardylar.

Kem-kemden ýaşayyş ýola düşüp başlady. Oglanlaryň jübüsinde pul görnüp ugrady. Onsoň bir-birege lakam goýuşlyk döwri geldi.

Lakamsyz galan Agageldi boldy. Onuňam sebäbi Agageldiniň örän düşnüksiz, örän çylşyrymly häsiýetidir. Tanap bolmaýan adama lakamam dakylmaýana çemli.

Atamyrazyň sähel бүкүдibräk ýöreýşini, pikir rüstemligini görüp, onuň bu dünýä öňem bir gezek gelip-giden ýaly hereket edişini synlap, oňa “Goja” diýen lakam goýdular. Atamyrat öz lakamyndanrazy boldy hem-de bu lakama guwanyp başlady.

Kakabaýa dakylan lakamy onuň özüne aýtmaýarlar. Onsoňam belli bir lakamda durman, iki lakam ulandylar, olam lakamlaryň kökünü kesdi. Kakabaýyň özüni dartyk saklaýşy, az-kem betgylawlygy muňa sebäp bolan bolsa gerek.

Nobatgula “Agrar”, “Igli” lakamlary ulanyldy. Ol öz lakamlaryna kän bir ünsem bermeyär.

Oraz Ýagmyra “Ýagly” lakamyny goýdylar. Ýangyç hökmünde öýde salýarka ulanylansoň, gyşda gyt bolýar diýip tomus alyp goýan Orazyň, baý, üstünden güldüler-ä. Oraz bolsa, boş çelekleriňiz bar, sizem alyň diýip maslahat berýär. “Gyş entek nirelerde” diýşip gaýra gaýyşýarlar. Şo gyş ir düşüp öýünde çagajyklary titreşip başlady weli, o wagt ýagy nireden tapjak?! Ana, şondan soň Oraz “Ýagly” lakamy tirkelip goýberildi. Indi

Orazdan ýag dilemeli weli, erkekler gelmäge yüz tapman, habarsyz aýallary dilege iberýärler. “Oraz, bir bedre ýag beräýmeseň, öýmüz doňduryp baryar.”

Orazam beýle sebäp tapsa, hezil edinýär. “Ýagdan köp zat ýok. Siz agyr bedre göterip, ýaga bulaşyp ýörmäň. Ýoldaşyňyz gelsin, alyp gitsin” diýýär. Onsoň, näme, kynam bolsa gelmeli-dä. Öýdäki igenje çydaman Nobatguly bedresini hallanladyp gelýär. Ýüzi örän agyr. Hemişekisi ýaly, sähel sakawlap gepleýär.

-Ýagly, sen gaty biderek adam-aý. Berýäniň-ä ýag weli, edil gan berýän ýaly edýäň-aý.

-Hüjüm etmek iň gowy goranyş.

-Ýag ýakmasak, jan ýakarys weli, ölmejegimiz çyndyr.

Nobatguly, adaty seresapsyzlygy sebäpli, dökän-saçan edip bir bedrä ýag guýýar-da, ne sagbolsun, ne taňryýalkasyn bar. Sessiz öýüne ýumlugýar.

Az salymdan ýene Bibi eli bedreli gelýär.

-Waý, Oraz, özüň guýup beräýmeseň, Atamyrat myhmanly otyr.

Oraz derrew ýagly çelege ýapyşýar. Ýöne Atamyradyň myhman jaýynda yşyk ýoklugyny görüp, Atamyratdan ýene bir gezek aldanandygyny bilýär.

Bir gezek Täçmyrat hudoznik bilen Nobatguly Lebapda gezip ýörkäler, solýarka daşayan maşyny görüp durzupdyrlar.

-Solýarka satsana.

-Al, agam.

-Onda göni Nahalstroýa gideli.

-Nahalstroý diýýäniň nire?

-Sen, näme, Aşgabatly dälmi?

-Ýok, bäri Lebap.

-Wi-i, bagyşla, biz özümizi Aşgabatdadyrys
öýdüpdiris.

Ýag gytçylygy, kähalat, şeýle aljyraňňylyga-da
salýar.

Uzak gyş gijeleri oglanlaryň öýlerinde gezek-gezegine diýen ýaly üýşüşip, örän giň örüli gürrüňler edilýär. Atamyratlarda oturylsa, her kim manty ýa-da dolama iýjegini bilýär, Kakabaýlar, elbetde, unaşa ökde. Indi, öňküler ýaly suw, un, burç däl-de, et, noýba hem goşulýar. Nobatgulylar, köplenç çorba berýär. Bol etli çorba. “Bi, näme, Nobatguly, mydama sizde çorbala?” diýseň, “Myhman köpelse, suw guýaýmaga amat bolýar” diýýär. Bir myhman geldigi Nobatguly gaty ardynjyraýar weli, aşhanada nahara suw goşulýar. Muny duýan bir myhman öýe girenden: “Nobat, ardynjyrama, men tiz gitmeli” diýipdir. Agageldiler tagamly türkmen palawyny bişirýärler. Özem köneçe bişirýärler. Tüwini et, kăşir bilen garman, örän owadan palaw taýýarlaýarlar. Kăşiriň iri, uzyn-uzyn dogralany bada-bat goze ilýär. Agageldiniň palaw iýşini synlasaň hem bir palaw iýençe lezzet alýarsyň: ol örän tiz iýýär we doýup goýändyr diýer ýaly däl. Ol harby gullukda desant bolansoň, nahary tiz iýmek däbi şondan galana

meñzeş. Desant sözi agzalsa, Agageldiniň hezil edinýänligini hem ýüzugra aýtmaly. Ol onsoň desant durmuşyny ep-esli gabardyp, örän şowhunly gürrüň berýär.

Agageldi desant bolanyna gaty gabarylýar. Hatda Oraz Ýagmyryň : “Men raketaçy boldum” diýmesine-de “Desandyň ýanynda raketaçy bir köpük” diýip pagtabent atyp goýberýär. Bir gezek azyk magazininiň müdiri Şamyrat aga ýazyjy-şahyrlary çagyryp, magazininiň arka ýüzünde arak-konýak skladyna salyp hezzet-hormat etdi. Atamyrat otlawaç-da. Ýuwaşjadan: “Agageldem desant bolup gulluk etdi” diýdi-de göz gytagyňy Agageldä aýlap goýberdi. Az salymdan Agageldi desant bolup Çehoslowakiýa zyňlyşy hakda uzak gürrüňe başlady. Has gyzyşanda goltugyny açyp, çöp çyzan ýaly bir çyzygy hem görkezdi. “Şu ýarada Çehoslowakiýanyň üstüne bökenimde boldy” diýdi weli, bir sagada golaý bäri dymyp, diňläp oturan magazin müdiri Şamyrat aga çydap bilen dälidir-dä: “Agageldijan, Çehoslowakiýada näçe gün bolduňyz?” diýdi. “Bir hepderäk bolduk.” “Onda ýagşy-la. Biz Çehoslowakiýa 1945-de girişimizden kyrk sekiziň ahyrynda gaýtadym-da” diýdi weli, oganlar pakyrdaşyp gülüşdiler.

Oraz Ýagmyrlarda nahar iýilse, köplenç, goýnuň kelle-aýagy bolýar. Ol bir ýerden arzanja bahasyna örän tãimizje hem tãezeje kelle-aýak getirýär.

...Ýene bir gün onuň “At çapan” hekayasy radioda gidip başlady weli (o hekayä soňra on sekiz

ýyllap radioda berildi), redaktory Allaberdi Durdy: “Bir toklujyk soýup ýuwaýsaňa” diýip köp aýdanson, Allaberdi we goňşy oganlar Orazlara üýşdiler. Orazam bir tokly soýan kişi bolup otыр. Ynha, kelle-aýak geldi. Allaberdi: “Men aýakçyldyryn” diýip bir aýagy özüne çekdi. Derrew iýdi-de ýene bir aýaga el uzatdy. Şonda ol ýazgyn çanakda ýene dört aýak barlygyny görüp doňup galdy.

Oglanlary soňky wagtlar çagyrylmadyk myhmanlar gaty heläk edip başlady. Olaryň on baş gün bolup gidýäni hem bar. “Pylanyny myhman çüýredýär” diýşip, oganlar daşyndan gülüşýärler. Şo gije ýene bir topar myhman dökülip, hálki gülüşýänleriň külbesiniň dar törüni eýeleýärler weli, olaryň gülküsi çekgesinde doňup galýar.

O döwürki myhmanlaryň bir däbi bardy: yzyna myhman tirkäp geläýýärdiler. Soň şo tirkelen myhmanyň özi gelip başlaýardy. Ýöne myhmanlaryň arasynda şahyr Amandurdy Annadurdynyň geň häsiýeti bar. Oňa Sary bilbil diýýärler. Örän beýik şahyr. Ynha, ol, özi Aşgabatda ýasasa-da, her gije biriniňkä myhman düşüp başlady. Bir gün däl, on gün däl, soň-soň dynç günleri-hä gündizine-de gelýär. Bir gelse örän uzak oturýar, özem ile gezek bermän, aldygna rubagysyny okaýar.

Aman hernäçe gowy şahyr, gowy adam bolsa-da, bizar etse, soň sowaşyp başlaýarlar. Onsoň ýene

bir gün oğlanlar üyşüp, Amandan halas bolmagyň yollaryny gözlediler.

-Amanyň rubagylaryny öwýäs. Indi geler weli, rubagylaryny kül edeliň, şonda bu taýdan aýagy kesiler.

-Aman geldigi gizleneliň-de öýdakilere ýok diýdireliň.

-Beýdip gaçyp ýörenden: “Amanjan bizi heläk etme. Bizem ýaşamaly, ýazyp-pozmaly diýip ýüzüne aýdalyň.

-Ûo-ok. Gelende çay-suw bermän aç saklalyň. Onsoň Amany daňyp saklabam bilmersiň.

Başga-da köp çäre orta atyldy. Ýöne Amandan dynjaklaryna ynanyan ýokdy.

Şondan soň Amandan gaçyşlyk başlandy. Amanam yza çekiliberenok. Bibi daşarda işe güýmenip, Aman göründigi: “Atamyrat öýde ýok, Oraz-a öýünde” diýip başlady. Oraz jaýy has dar bolansoň, özem gödensiz uzyn bolansoň, az-küş ýerde gizlenibem bilmeyär. Ýöne ol bir gezek basga bir ýol tapdy. “Atamyrat seniň rubagylaryňy ýaman gowy görensoň, bir kitaba goşjak diýýä” diýip Amana aýdýar. Aman bolsa: “Wah, Atamyrady görjekdim weli, Bibi Atamyrat ýok diýdi-dä” diýýär. “Bibi Atamyradyň öýe gelenini görenem dälidir. Ýaňyja işden bile geldig-ä.” Onsoň Oraz Amany yzyna tirkäp, Atamyratlara ugrayar. Bibi: “Amany Orazlara ugratdym” diýip arkaýynlanyp öýe giripdir. Oraz gelşine gapyny kakman öýe girýär-de Atamyradyň iş otagynyň

gapysyny çekýär. Otagda Atamyrat görnenok. Aman bolsa “Atam ýokdur-la” diýýär. Oraz Amana ümläp, duldaky krowadyň tutusyny galdyr diýýär. Aman tutyny galdyryp jyklasa, Atamyrat eli kitaply ýatyr.

-Atam, bu taýda ýatmaň näme?

-Öz öýüm, nirde ýatamda näme?!

... Ýene bir gün Aman Orazlaryň gapysyny kakýar weli, Oraz hasyr-husur gizlenýär. “Oraz heniz işden gelenok” diýip, Orazyň gelni jogap berýär. Açyk gapyda öýe bakyp duran Aman şahyr: “Oraz işde bolsa, o krowadyň gyrasyndan çykyp ýatan aýaklar kimiňki?” diýýär.

Amanly ýagdaý birki aýdan sowuldy gitdi. Onsoň ýañadan Amany, onuň joşgunly okaýan rubagylaryny küýsediler. Ol il içinden irginsiz toplan almaz dänelerini gije-gündiz ýylmap-ýylmap, merjen-zümerret derejesine ýetirýär. Ol bir öýe, bir şähre, bir ýurda sygjak şahyr däl. Şoňa görä bolsa gerek, ol bir ýerde karar tapman çawjap ýör. Şahyr bu dünýäni ýüregine sygyrsa-da, şahyr ýüregi bir dünýä sygmaýar. “Ýazyp yetişmedik goşgy setirim, kepenimden çykar kebelek bolup.”

...Ýene bir gün şahyr Italmaz Nury Atamyratlara gelýär. Töwerekdäki oglanlaram üýşýär. Ýaz ýaly şahyr. Onuň bir geň häsiýeti bar: köpleriň eşiden syryny diňe özi bilýän ýaly edip aýdýar.

-Eşitdiňmi?

-Ýok.

-Öz aramyzyň gürrüňi weli, Pylanyny pylan baýraga hödürlediler. Baýrak alýança hiç kime aýtmaweri.

Italmaz beýle syrjagazlaryny, ýanyňdan aýrylmanka, üç-dört kişä pyşyrdap ýetişýär.

Italmaz özi hakdaky anekdotlar aýdylsa, heziller edýär. “Gowusy, Atamyrat, Atamyrat, özüň aýtsana” diýip tiz sözleýär. Onsoň Atamyrat goşgy okamaga ökde bolşy ýaly, anekdotlary hem şirelije aýdyp başlaýar. Italmaz, bu anekdotlary mün gezek eşidenem bolsa, birinji gezek eşidýän ýaly, ýürekden gülyär.

Bir anekdot: Italmaz Moskwada edebiýat institutynda okaýarka, köplenç, sapaga gijä galyp barýar ekeni. “Şu gün bir wagtynda baraýyn” diýip ot alyp giden günü hem giç barypdyr. Professor Italmazyň gapyda bir aýagy ak köwüşli, beýlekisi gara köwüşli galpyllap duranyny görüpdür.

-Mähribanym. Aýagyňa nämeler geýip gelipsiň?

-Bagyşlaň, öýde galanlary hem şun ýaly.

Ýene bir anekdot: Italmaz Moskwada bile ýaşap-okan dosty, Azerbeýjanyň uly şahyry Fikret Gojany Türkmenistana näçe çagyrsa-da gelmändir. Onsoň bir gün: “Italmaz öldi. Ertir başde jaýlanýar” diýip, Bakuwa telegramma iberýär. Ertir Bakuwdan gelen uçardan Fikret Goja gözlerini ýaşardyp düşýär weli, garşysynda Italmaz ýylgyryp dur.

-Bah, bah, ba-ah! It ölür, Italmaz ölmez-diýip, çepiksizje Italmazy gujaklapdyr.

... Ýene bir gün Atamyrat her goňşudan pul ýygnap, meşhur bagşy Ödenýýaz Nobaty çagyrdy. Atamyradyň giň otagynda, ýagny Aman şahyrdan gaçyp, krowadyň aşagynda gizlenen otagynda ilkağşamdan gaty lezzetli aýdym-saz başlady. Agageldi şobada uklady. Muňa gözi düşen Ödenýýaz Nobat gaty geň galdy. “Bä-äý, Tagtabazarda iki aýaklylaryň ählisi aýdym-saza ýakyn” diýip ýördüm weli, bolmado-ow” diýdi. “Agageldiden gaty görme. O çagalar şahyry bolansoň, çagalaň ýatýan wagty ýataýmalydyr. Onsoňam Agageldiniň iň gowy wagty ýatan wagtydyr. Ondan saňa diňleýji bolmaz. Ol sygryň sesini eşegin sesinden zordan tapawutlandyrýar” diýip, Oraz Ýagmyr sözledi. Bagşy Gün dogar-dogmazda dutary bir ýanynda goýup, derini sylyp otyrka, Agageldi oýanaýdy. Turşuna: “Tüweleme, Öde akga uzak gije gaty gowy aýdym aýtdyň” diýdi weli, bagşy hem “Tüweleme, senem uzak gije gaty gowy ukladyň” diýdi.

Ýnha, Nahalstroýda geçen baş-alty ýyl garyplyk-pukaralyk bilen geçenem bolsa, o ýyllar uly sapaklar berdi. Soň şähäre-döwletini beren jaýlaryna göçüşlik başlady. Wezipe keseli hem köpüsine degdi. Şo arada gözəl ýaşlyk hem geçip gidipdir. Ýollar aýrylyp başlady.

Şeýdip, her maşgala bir ýerden çykdy, emma ýakymly ýatlamalar weli, ömür boýy bizden aýrylmasa gerek.

Yşk Damjalarý

Söýgi hem, edil guş ýaly, kâ uçýar, kâ gonýar. Öz köňlüňe bak! Yşgyň köreýân bolsa, bu seniň okamaly kitabyňdyr. Okaňsoň, yşgyň joşuşyna-da bir bak!

Seniň gözleriň gara-da dâl, mawy-da dâl, söýgi reňkinde.

Ýalňyz galdym sensiz-sensiz.
Ýürek aglar sessiz-sessiz.

Gözleriň bilen meni diňle, söygülim! Sen şeýle bir näzik weli, seni özümden gabanýan.

" Âhli deňizleň suwy syýa bolsa, saňa hat ýazyp tüketsem," şonda duýgularym egsilermikä?!

Gündiz Gün bolup, gije Aý bolup, ýoluňa yşyk berdim,köňlüňe yşk berdim. Maňa bolsa ýumruk ýalyja ýürek gerek, ýüre-ek!

Üşân şemal ak maňlaýyňy sypap-sypap ýylyndy.

Eýjejigim! Patyşa bolaýyn diýseň, guluň-a bar.

Çigildem gary dilip çyksa, sen ýüregimi
dilip çykdyň.

Janym jan öýünden çykansoň, sen ýadymdan
çykarsyň.

Meniň söýgim bulut satyn alanyňka döndi:
Ne ýüregim galdy, ne söýgim.

Ýyldyrym bolup gel,sil,tüweleý bolup gel! İň
gowusy,özüň bolup gel!

Durmuş meni saýgylap-saýgylap, demir
darak bilen daraklap,sümek edip sozdy. İkde egrip-
egrip, ýumak edip taşlady. Jana-janym!Menden bir
kilim doka, belki ýörânde aýajyklaryň galtaşar.

Sen ýüregime urlan hanjardanam beter
bolduň. Hanjary sogrup bolýar.Sen ölemde-de
ýüregimden sogrulmarsyň.

Sen ýola çykdygyň, garşyňdan çykan şemal
ýüzüňi sypaýar. Men şo ötegçi şemalça-da
bolmadym.

Akja gar tozgajyklary söýgülimiň
ýañajyklarynda yz goýup gitdi.

Meni söýmân şunça ýakyp-ýandyryň, eger
söýen bolsaň dagy külüm ýele sowrular giderdi.

Ýazda geler, güýzde geler öýdüp garaşa-
garaşa ömrüň gyşyna ýetdim.

"Henizem gözleriňde ýyldyrym
çakýarmy?" diýip ýazypsyň. Hawa, heniz-henizlerem
ýyldyrym çakýar, ýöne diňe özümi ýakýar.

İkimiz boş lifte münenmizde bir ses geldi: İki
adamlyk lifte dört bolup münýäňiz.

Biz jandan söýüşdik. Duýdansyz ýagyşda
ezilen saçlaryň gözümde şekil bolup galypdyr. İndi
ýagyş ýagdygy şo saçlar ezilýändir öýdüp gorkýan.

"Aýalaryň şeýle gyzgyn." diýýädiň.
Ýüregimiň howry aýamdan çykýar.

Aglama, aglama! Ajy ýaşlar gözleriň
garasyny solduraýmasyn.

Oýmak ýaly ýüreklije guş dünýâni aýlanyp
çykarmyş. Biz, ýüreklerimiziň ululygy üçin uçup
bilen dâldiris.

Uzyn boýly diýseň, boýuma guwandym,
akylly diýseň, aklyma guwandym. Saňa bolsa
düýpden başga zat gerek ekeni.

Seni söýýänim üçin dara çekjek boldylar.
Dar agajy gysga geldi.

Gel diýdiň—geldim, git diýdiň—gitdim, dur
diýdiň—durdum. Indi diňe öl diýerňe garaşyp ýörün.

Hemmeler: "Söýýäniň gowy gyz"
diýýâr."Seni söýýârmi?" diýen bolmady.

"Gözellik bir başga, söýgi bir başga." diýip
öwretdiler. Ikisini bir gyzda görüp aklým çaşdy.

Uzak ýyllardan soň tötänden duşdy
weli,maňlaýynyň ýygyrdyny, saçlarynyň çalyňy
gizläp bilmän kösendi. Ol meni ýigrimi ýaşly
durkumda gördi öýdýän.

Seniň gözleriňe bakan başka dünýäni görmez.

Bu dünýäde ýakanyň üçin o dünýäde meni
jennete, seni dowzaha atarlar. Senden aýrylmajak
bolup, dowzahda bile ýanaryn.Külümiz bir
birleşsin.

Gelsene!Seni agladan ýalňyzlygyň özüni
agladaýyn. Bir, gelsene!

Özüňe meniň gözlerim bilen bakyp gör.
Şonda meni söýmân bilermikâň?!

–Men saňa şem bolaýyn. Ereý-ereý yşyk berip,
köňlüňe damaýyn.

–Menem saňa gije bolaýyn.Yşk duralgasy
gijedir.

Golaý gelme, gözeli! Ýürekden çykýan alow
saçlaryňa çabyraýmasyn.

Sen bagtly ekeniň.Gury ýaprak ýaly lowlap
ýandyň tükendiň.Men bolsa, kömür közi ýaly,
ömrüm boýy körâp durun.

Sesi duýýan iň nâzik güle mimoza diýýâler.
Aýtjak sözlerimi öňünden duýýan söýgülim
mimozadanam nâzik.

Yşgy ýeňen ýokmuş. Senem ýeňjek bolup
kösenme.

Köseme!

Ömrüm bahar küysäp geçdi.Munça ýylda
birje bahar gelmedi.Bahar gelse, umydym bar, sen
gellersiň.

Güllerde-de betbagty bar. Güýz gülleri hazan
ýelleri üçin gülleýär.

Sen maňa ganatsyň, kuwwatym
sensiň. Uçurmany başardyň, ajap ýere gondurmany
hem başararsyň.

Soňky sargydymy kabul et!" Göz ýaşyna gark
bolup ölen barmy?" diýseler, bar diýgin.

Ne söz tapýan aýtmaga, ne göz tapýan
bakmaga. Men doňňara daşdan ýasalan yşk
heýkeline öwrüldim.

Uzak ýyllardan soň duşuşdyk.
Hany, o gül ýüzlerimiz?!
Hany, güler gözlerimiz?!
Diňe öpülmäni üçin teşne dodaklar öňki.

Men bagtlymy, sen bagtly-bilebilmeris. Ýöne
bagtly görünmekden utanyp, bir-birege
görnübilmän ýörenimiz hakdyr.

Sözlejekle, ýöne âhli sözler ejiz gelýär.
Gowusy, "gara-gara gözler bilen gözleşmeşek
oýnaşaly."

Sen gideliň bâri bir ýerde kararym ýok. Gara
garalylar gamgyn gözleriň bolup bakýar, narlar
seniň utanjaň ýañaklaryň bolup gyzarýar.

Saňa aýdybilmeýân sözlerimi guşlaryň jürküldisinden, şemalyň şuwuldysyndan aňyp bilersiň. Özge bolmasa, gapyňyza bak:ak garyň ýüzüne ganly gözýaşlary seçelendirip, ýüregimdäkini ýazyp gidendirin.

O-uf,o-ouf!O gözleri görelim bâri,bulanyk suwdaky balyga döndüm.

Aramyzdaky bu demir gözenek nâme?! Sen tussagmy, men tussag?

"Meni iň soňky gezek görýân, tüweleý kimin göterilýân, maňa bir söz aýt!"diýsem,"Men seni iň soňky gezek görýân"diýdi.

-Nâzlim! Akja kepderi bolsaň, üstümden uçup geçeweri.

-Ýok,kölegâmem saňa galtaşmaz.

Gollar göwrâ saralanda, dodak dodaga ýetende Garajaoglan: "Üç gije daň atmasady" diýipdir.Ýok, alty aýlyk gije gelmese bolmaz.

Aýdybilmân, aýdybilmân, ahyry, bir söz aýtdym. Aklyň dâl, gözel duýgularyň jogap bersin.Gaýmak, bal aksa-da, seni bagtyýar etjek şo birje sözdür.

"Söýýâniňi subut et" diýýâň. Ýürejigimi aýaňda oýnap otyrkaň, başga nâme aýdaýyn?!

Ýürek diýlen nâmeligini seniň sözleriňden aňyp başladym."Ýürek bir deňizdir, dildir onuň kenary".

Meniň söýgim jokramadan soň, güwläp inen ýagyş ýalydyr. Gaýra çekilme! Gowusy,ýürejigimiň saýasynda myssylda-da duruber.

"İň agyr zat nâme?" diýip, akyldardan soradym. "Garabagt söýginiň ýatlamalary" diýdi. Men bu ýüküň aşagyndan nädip çykarkam?!

İkimiz assaja ýörâp ýörüs. Aýak astynda-da, asmanda-da erik gülleri. Dünýâde diňe erik gülleriniň barlygyna, diňe ikimiziň söýüşýânimize şumahal göz ýetirdim.

Heniz-henizlerem dört barmajygyň bilen agzymy beklâp,"Ýuwaşş"diýip mâhrem pyşyrdap dursyň.

Ejemiň dogran günü-göwrâmiň dogan günü, saňa duşan günüm – yşkymyň dogan günü.

Gidýâmiň? Şeýle bolsa, jesedimi guş-gurtlar çekelâp durmasyn, üstüme gum sürüp git.

Seni söýelim bâri jaýryk-jaýryk aýna
döndüm: ne maňa bakýan bar, ne men ile bakýan.

Ellerimi biliňde çigip, şeýle bir
gujaklasammm, howurly demlerimi ýüzüňe
çabradyp, şeýle bir öpsemmm!!!

Gyzyl-gyzyl közleri asmana sowurýan
wulkan men, ýogyn-ýogyn agaçlary kökünden
goparýan tupan men. Söýgülim bolsa maňa duman
diýýär.

Düýpsüz deňizde ýüze-ýüze gelip, seniň
meleje gözleriňde gark boldum gitdim.

Allajan meni ýakmak üçin seniň gözleriňi
alowdan ýasandyr.

Ýoluňa köpri bolup düşeleýin. Sâginmân
bas-da geç, ganyň fontan bolup atylsyn.

Aýralyga akyl çydasa-da duýgularym hem
tenim meni gowrup-ýakyp barýar.

Tutuş göwrâm ýürekdir, seresapja bolaweri.

Ýeke-tâgim! Sen gideňde asmanam bile
aglaşdy. Şondan bâri her ýagan ýagyş ýaralaryma
şerebe bolup siňýär.

Meniň ýaly betbagt yokdur: ýer ýüzüniň, dag başynyň gary eredi, akdy gitdi. Emma saçymdaky gar, indi näçe ýyldyr, şo doňup ýatyşy.

Bu deňizler gözleriňe sygýan bolsa, bu daglar göwsünde orun tapýan bolsa, zerre ýaly, men, biçârâ, ýer tapylmazmy?!

Sen gözleriňi lezzetli ýumup: "Bir söz aýtsana!" diýýäň. Gyzgyn posalar sözüň nokadydyr, dünýäm!

Sen gidersiň. Bagtly ýere gitseň ýagşy. Emma dili bilen bal akdyryp, gözi bilen gaýa goparyp ýören ýylmanajyk köçe jalataýyna aw bolarsyň öýdüp demigýän.

Ikimize bu dünýä dar bolýar! Aý ýüzünde aýdym aýdyşyp, ýyldyzdan-ýyldyza böküşip ýörsek bolmaýamy?!

"Gözyaşlarymyň her damjasynda adyň bar" diýdiň. O damjalaryň suwlan çynarynyň her ýapragynda şekliň bolar, armanlym!

Ýadyňdamy, üç deregiň arasynda duşuşyadyk. Arada o derekleri gözyaş bilen suwardym.

Meniň hatymy okap durkaň, arkaňdan baryp
saçlaryňy sypasam, asmana uçarmykaň öýdýän.

Ikimiz ýagyş astynda galyp, suwdan çykan
ýaly ezildik. Şonda üýalyp, göwsüňe ýelmeşen
köýnegiňi galdyrjak bolşuň göz öňümden gidenok.

Ýyllar geçer, bu derýadan nâçe suwlar akar.
Bir gün meniň oglumy görüp: "Edil kakasynyň
gözleri-dâ" diýip, gama batsaň gerek.

Dünýâniň beýle sowuklygy ikimiziň
ýalňyzlygmyzdandyr.

Ýörsene, ýörsene! Bu dünýâde gorkup-
çekinip ýaşap bolmaz. Ýör, tupan-tüweleýlere döş
gereli. Yşgymyzdan güýçli barmy, göreli!

Şeýle garyp men, gaty garyp men: başyma
gar ýagýar, garyň garasy ýagýar.

Ikimiziň çeken hesretimizi ýyldyzlaram
çekip bilmez. Arman, soňy puç boldy. Hanha, indi
herimiz biriniň kölegesine öwürlip gitdik.

Ýer Asmany söýýâr, Aý Yyldyzy söýýâr.
Sen kimi söýýäň?

Wah, saňa aýdybilmeyân sözlerimi bir
duýsaňdyň!

- Söýeniň ýalanmy? O gözýaşlar ýalanmy?
-Ölümden özgesi ýalan.
-Ýalan!

Dünýâni sowuk alar diýseler ynanaryn,
sebâbi buza dönen ýüzüň kiçijik dünýâmizi
doňdurmaga ýeter.

Leýli bilen Mejnun gelse, Şasenem Garyby,
Zöhre Tahyry bilen, menem seň bilen barsam.
Ynanay, olar biziň yşgymyza lowlap-lowlap
ýanarlar.

"Seni söýen öldi"diýseler, janyň çykar.Seniň
diriligiňi islâp ýaşap ýörün.

Leýli gyz! Meni ne hallara saldyň?! Nirden
gelip, nirâ barýany belli bolmadyk buz üstündäki
aýa döndürdiň.

Ýene güýz ýelleri öwürdi.Ýene saçlaryňy
sypasy gelip ikiýana çarp urdy. Tapmansoň, ýene
uwap-uwap gitdi.

-Diňle, şo-ol öňki aýdymlar!
-Wah, aýdymlar öňkü-le...

Gözleriň meni aldanok,emma beýle dymmak bormy?! Hudaý "Söýüş" diýip dil berenmiş ahyry.

Söýgi diýmek--aýak ýalaň köze basmak ekeni.Wah, men seni söýmedik günlerime bir dolanyp barsam?!

Aýdan-Günden belent ýyldyza ornuň bar, gözelim! Yere inip, gadryň gaçyryp ýörme!

ÿunus Emre: "Gel, gör,meni yşk neýledi?!" diýipdir.ÿeke-tâgim,yşgyň meni neýlânini görer ýaly bolmady.

O gün çölde ýaz günüdi.Ene keýik seni görüp saklandy.Gözleriňe gözi düşüp,ýiten owlagydyr öýdüp,zaryn-zaryn mâledi.

* * *

Süýem barmajygyň bile gaşlarymy sypap-sypap,burnuma emajja basyp, "Oýansana..."diýip pyşýrdamaň bardy. Bize nâm boldy,nâm boldy?!

Soltanym! Aý-Ýyldyza hökmüň ýöreyârkâ, bu gözýaşlar nâme?!

Kösâber,kösâber. Her gyşyň soňy bahardyr, unutma!

Ýok, ölsemem aglaman! Ereý-ereý topraga
siňer giderin.

Dilim dymyp, gözlerimi sözlederin. Gözlerim
saňa erk eder.Emaý bile çeke-çeke seni alnyma
getirer. Şonda-da dymyp bakaryn.Ahyry, sen
sözlârsiň, bilbil bolup saýrarsýň.Ynanaý, men
şeyderin.

Deňiz-derýalary aşyp, saňa suwsap
geldim.Seni şeýle bir göresim geldi. Gördüğim--
ölesim geldi.

Meniň ykbalym neneň bolarka?!

...Soňra tiz ukladyň.Myssyldyňa guwandym
oturdym.Men gije soltanynyň sakçysy boldum.

Barlygymy görmediň, ýoklugymy hem
bilmersiň. Gözlerimi açyp ölmeli boldum. Sen
jesedime bir baş egseň, gözlerim ýumulardy.

Damarymda gan bolup aýlanýan
sensiň.Rehmiň insin.Beýle tiz aýlanma: uçursaň,
gonmany bilmerin.

Ýer planetasynyň hakyky ady Söýgimiş. Hut
Söýgi bolany üçin Adamzat bu toprakda düşlânmiş.

Adam ata bile How ene söýüşmedik bolsa, bu
dünyâ nâderdikâ?!

Eý, meni söýen!
Eý, meniň söýenim!
Menden habaryňyz barmy?!

Biwepany söýmek has ejirli ekeni.
Ýürejigimi sakgyç edip çeyneýâr.

Aýdan, Günden gabanyp gezdigim! Bulutlara
garyşyp gidiberipsiň-le?

Seniň saçlaryň hoşboý ysy burnumy tütedip
dur. Onsoň her çybşylda sen gelyânsiň öýdüp
bakýan.

Sen meniň öňki-soňky bagtymsyň. Heniz
söýülmâniň sesiňden duýlup dur. Heniz öpülmâni
üçin dodajyklaryň teşne görünüâr. Gözleriňde öz
şeklimden özgâni görmedim.

Gel, o bugdaýreňk maňlaýyňy, ýaňaklaryňy
mâhrim bilen möhürlâýin!

Janam berme, sözem berme! Maňa umyt
ber, umy-yt!

"Söýýâň" diýip günâleme. Gül-gül
açylyp, ganat baglap uçasyň gelmeýâmi?!

–Bulutlaram seni görse, ýagman geçip bilmez,
mâhribanym!

–Buluda tâsiri ýetjek ertekidâki gyzy
uzagrakdan gözle.Men ýigrimi birinji asyrda
ýaşaýan.

–Wah,beý diýmâweri!Alla size gudrat baryny
bagyşlapdyr.Ol-a bulutmys,emr etseň,daglar
emedeklâp gelip, aýagyňa ýykylar.

Saňa garaşyp, gijâm gündize döndi. Aýaz
pyşyrdap, şemal şuwuldap bir zatlar diýdi.Men,
biçâre, ömürlük ýalňyzlygyň ilkinji gijesini
geçirenimi soň-soň bilip galdym.

Meňki ýaly söýgâ indi duşmarsyň. Beýle
söýgi üçin meňkiçe ýürek gerek, ýüre-ek!

Şo-ol ýalňyz tut henizem dur, şol aryjak
henizem akýar, bileje oturan çal daşymyz henizem
güberip ýatyr. Meniň saçlarymy bolsa diňe şemal
oýnaýar.

Gury çeşme başynda uzak-uzak
agladyň.Arada çeşme göz açdy.Ol akýan
gözýaşımy, ýa dury suwmy?

Şalara,soltanlara egmedik başymy sen egdiň,
belent köňlümi sen ýykdyň. Indi nâtjek?!

Ýüregimden syzyp çykýan ýaşlar gözlerimde
bugarýar. Senem agla. Men gözýaşlaryňa garyşyp
kalbyňdan çykar giderin.

Asmanda gaýyp ýören bürgüt käm ganatlarymy
sen gyrdyň, zalym!

Seniň enaýyja ýañajyklaryň gülsemmi-
gülmesemmi diýýâr. Birgeňsi dodajyklaryň
öpsemmi-öpmesemmi diýýâr. Meni şo durkuň aşyk
edýâr.

Ýañyja dogan Güne gabak aňyrsyndan
bakýaň. Men bolsa, Gün ýaly maňlaýyňa göz
sürtesim gelýâr.

Sen bir bakaňda, bileje geçiren üç ýylymyz
ýada düşdi.

Beren güllerimi dâli derýa taşladýň. O
güllerden has eziz, has mährem köňül beripdim,
ony nirâ taşladyň, zalym?!

Sen-duruja güýz suwy.
Men-o suwda akyp barýan sary ýaprak.

Günâni özüňden gözleseň, günâkâri tiz
taparsyň. Gel, günâni özümizden gözlâp göreli.

Men hiçkime aşyk bolubilmân geçer
gidermikâm?! Ýa mende, ýa gözellerde bir gep
bar.

Hi beýle-de betbagtlyk bolarmy?!

Seniň yşkýňdan öläýsem, sargydym: meni
demire gaplap jaýlaň. Bolmasa, o biýz kepeni
ýyrtyp-süýrâp, gapyňa geler duraryn.

İkimiz deňiz kenarynda kofe içýârdik. "Seniň
saçlaryň kofedenem gara" diýip ýylgyrdym.Sen
bolsa dymdyň. Şonda: "Biziň ykbalymyz has
gara"diýen bolsaň, ýerine düşjek ekeni.

Yşgym egsilmese, ýanardag ýaly partlar
duraryn.

Rahatlan,janajanyň!Durmuşyň tükenmez
gowgasyna janyňy ýakma! Gel, oýigitlik-gyzlyk
günlerimizi ýatlaşaly!

Ejem, biçâre, gelejekki gelnim geýer diýip,
güllü jorap ördi. Gonjuna-da seniň adyňy ýazypdyr.
İndi men ejeme nâme jogap bererin?!

Gel, gel, sözleşeli! “Haýsy dilde sözleşen-de,
yşkdan sözleşen düşünerin.”

.Jesedim güle öwrülip, mazarymda gögerse, o
gülleri bir suwlawergin.

Meni ikinji gezek öldürme!

Bu söýgüden maňa ýeten--hesretli ýatlamalar boldy.

Sen geleňde köşk-saraýdym.

Haraba döndüm, saraýdym.

Gül satýanam, aşygam: "Gülümi alýan ýok" diýip nalady.

Indi gelme!

Seni gözleý-gözleý, ýüregimi bölek-bölek böldüm. Bir bölekdenem seni tapmadym.Indi gelme!

-Näçe ýaşansyň?

-Näçe gözel gören bolsam, şonça.

Men bir eýjejik gözel görsem: "Wah, Allajan, meni näme üçin BU GÖZELE taý etmedikä?" diýýän.

Wah, o solan gülleriň yslary gamgyn.

Malym,döwletim elden gidýâr diýýän. Seňki ýagşy-la. Meniň ygşym elden gidýâr, ygşy-ym!!!

--Hany,gelmejekdiň-le?! Dünýâni terk edip gitjekdiň-le?!

--Wah, men gelmedim, jesedimi getirdim.

Dogrymy aýtsam, “Mejnun bilen bir synpda
yşk sapagyny okaşdym.” Ol dörtlük alardy, meňki
başlikdi.

Tanasalar bir nyşandan,
Tanarlar meni yşgymdan.

Ölümim bir ýürege, bir yşga jan bermese, ölüp
oturasy iş ýok.

Ýadyňdamy!?

Ak garly basgançaklardan aýakýalaň ylgap-
ylgap düşüpdüň. Basanyňa begenip, sowuk garlar
eräpdi. Ýadyňdamy?!

Söýdügine zar bolanyň, ölende gabry dar
bolar.

Soňky sözüm şeýle bolar: ”Allajan!
Söýgülime dowzahda duşursaňamrazydyryn. Bir
ýanan iki ýanmaz.”

Wah, gül ömrüm köýdi! Niredekä? Niçikkä?
Ýatlaýarmyka? Her säherde üç soraga jogap gözläp
ömrüm köýdi.

Ýagmyr bolup gel!

Ýagmyr bolup gel! diýdiň. Men diňe
Ýagmyr dâl, ORAZ ÝAGMYR bolup geldim.

AŞYK OKYJYM!
Aşyklaryň bu mukamy tükenmez.
Ony özüň dowam edeweri!

WATAN MUKAMY

Dünýä inemde enem Watanymdy.
Dünýä aklym ýetende Watany Watan boldy.

* * *

Dogsam, sende dogsam, Watany!
Ölsem, sende ölsem, Watany!

* * *

Göbek ganyam daman ýeri, ata-enemiň ömür
süren ýeri ýa-da ölemde jessedimiň topraga garyşjak
ýeri... Watany diýýän kân. Watan düşündürülmän
duýulýandyr.

* * *

Gel, tapmaça tapyşaly. Bir ýany dag, bir ýany
deňiz, bir ýany derýa, bir ýany çöl-beýewan,
üstünde Güneş, astynda altyn kimiň Watanydyr?!
Bilmediň. O meniň Watany.

* * *

Watan! Ogul-gyzyňa bir nesihat aýdawer: Ýer şary meniň Watanyň diýýänleriň niýetini bilsinler.

* * *

Watan üçin baş goýan atalarymyň süňkleriniň ýanynda bu daglar nämejik?!

O dökülen ganlaryň ýanynda bu derýalar nämejik?!

* * *

Gara kişmiş ýaly garagözelek ogullaryň barka ýoluň gara bolmaz, Watan! Gylyjyň döwri geçen bolsa, gylyçdan ýiti akyly keser.

* * *

Başynda Watanyňy, gerdeniňde ene-ataňy ömürlük görmejek bolsaň, adyňa Adam dakdyryp nätjek?!

* * *

“Watan, Watan” diýip düşüne urup ýöreni Watan söýmez. Hakyky watançynyň söýgüsi ýüregiň örän çuňundadyr.

* * *

Ynsan gözi ähli zada öwrenişip barýar. Emma Watan bile hiç-hiç öwrenişmeli däl. Ol bu Watan her salymda elden gidäýjek ýaly duýgy bilen ýaşamalydyr.

* * *

Watanyň gadry Watansyzy göreňde belli bolýan ekeni.

* * *

Watandan aýra düşen beýik bagşy Kiçi Garly
ölmezinden öňinçä araçägiň tikenli simleriniň aňry
çetine gelip: “E-eý, adamlar, razy bolaweriň ho-o-
ow! Jesedim ýat ýurtda galmaly boldy ho-o-ow!”
diýip bagyra-bagyra gidipdir. Ölüm ýassygyndaka:
“Ýüzümi Watana bakdyryp jaýlaweriň.” diýipdir.

* * *

Watan rahatka gahryman kân. Oglum! Watan
howp astyndaka sen gahryman bolmalysyň. Eneň
seni şo gün üçin dograndyr.

* * *

Jan diýlen göze görünýän zat däl diýýäler.
Duraweri, Watan topragny aýaňa al-da bak: Eger
Adam bolsaň janyň şodyr.

* * *

Iň belent, iň çuň duýgy Watan duýgusydyr.
Beýle belentligiň, beýle çuňlugyň bolmasa, Watan
meňki diýip ýörme!

* * *

Ganatsyz uçýan bolsaň Watanyň barlygydyr.
Watan hesretini duýjak bolsaň, uzak-uzak ýurtlara
git. Ýumşajyk tüýjagazlaryňam özge ýurtda tiken-
tikendir.

* * *

Magtymguly: “Ursa, sökse horlasa-da il ýagşy”
diýipdir. Wah, kâşgä uran, horlan il bolsa.

* * *

Ähli zat hiç gymmaty ýok ýaly, adaty ýaly
görünýär: Ýandak küdesine çykyp hekgerip duran
geçi, sessiz akyp ýatan ýapjagaz, oýuk-oýuk bolup

owranyp başlan asfalt ýol, köweginden gara şepbik sarkdyrýan garry tut...Emma bu şekilleri ýat ýurda düşen-de ýatlasaň, şeýle bir mukaddesleşýär, ýüregiň dilim-dilim dilinýär.

* * *

Watanyň şekli ýüregime çyzylan. Ýüregimi görmeseň, Watany tanap bilmersiň.

* * *

Yza galýaň diýdiler. Bir Watan üçin jan çekmegiň geregi ýok diýdiler.Indi birnäçe Watan birleşip, täze Watan döreýär diýdiler.

Sözläberiň. Emma adamda bir ýürek bolsa, bir Watan boljagyna gümanym ýokdur!

* * *

Ähli ýerde şol bir şemal öwüsýänem bolsa, her kimiň öz Watanynda onuň şuwuldysy başga-başga eşidilýär.

* * *

Alla bir, Watan bir, Ene-ataň bir. Özgeler soňky-soňky birliklerdir.

* * *

Ähli zatda Watan bar. Guş diýjeksiň, guşuň Watany-onuň ganaty diýýäler.

* * *

Watanyň güle deňeyänler bar, ýüregine-janyňa deňeyän bar. Ýöne bir zat belli-ähli zatdan geçip bolsa-da, Watandan geçip bolmaýar.

* * *

Geçmiş gahrymanlar, meşhur ogul-gyzlar
Watanyň kökleridir. Köksüz agajyň çüýreýänini
unutmalyň.

* * *

Watan seniň geleniňi, gideniňi bilmez, näme
bereniňi biler, sen ondan hiç zada garaşma. Watan
ömrýlla algydardyr.

* * *

-Watany taşladym, heziller edindim. Göwnüm
hiç zat küýsänok.

-Ýalan. Her näçe gizleseňem, göz
owasyndaky ýygýrtlardan gam jyklap dur. Ajy
ýaşlar aka-aka kirpikler inçelip-owranyp gidipdir
ahyry, oňa näme diýersiň?!

* * *

Watansyzyň ömri kelte diýýäler.

* * *

“Garypja Watanyň bar, nämä guwanýaň?!”
diýdiler. Garyp bolar, baý bolar, emma Watan
Watanlygyna galar.

* * *

Dogrymy aýdaýyn: Watanymda asmandan akyp
barýan bulutlaram başga-da.

* * *

Watanymyň her gysym topragynda, her damja
suwunda meniň bir zerrejigim bar.

* * *

Watana sygmadyk, dünýä sygmaz.

* * *

Watan duýgulardan düzülýän däldir-dä.

* * *

Jahana sygman, dolup-daşyp ýörenleriň Watany
niredekä?

* * *

Äpet buz üstünde akyp barýan ak aýydan soraň,
bakaly, “Watanyň ýok” diýermikä?!

* * *

Watan ynsan bedeni ýaly näzik: bir ýerine tiken
çümse, tutuş beden syzlaýar.

* * *

Gel, düşünişeli! Watan diýlen şu adamlar bilen
Watandyr. Onsoň adamlary ynýtýsaň, Watany
ynjytdygyň-da.

* * *

Watanperwerlik-Watanyň dostuny-duşmanyny
tanamakdan başlanýar. Dost, duşman bir-birege
şeyle meňzeş, şeyle ýakyn, iň kyny hem dostuň
duşman, duşmanyň dost wagtlary kän.

* * *

Ýarag gezäp, leşger sürüp gelen duşmandan
gorkma. Eli gülli, güler ýüzli, jady dilli duşmanda
oýun kän.

* * *

Meniň kalbym Watan kalby bile deňine
gürsüldeşýär.

* * *

Watan derdinden özge dertler ho-ol geçip barýan
bulut ýaly.

* * *

Watan topragy- atalarymyň süňklerinden döredi,
o topragy al ganymyz bilen suwardyk, enelerimiz
göz yaşlary bilen ýuwdular.

* * *

Bir ata-ene perzendine: “Watandan uzaklaşmaň”
diýip pent etdi. Başga bir ata-ene bolsa: “Gidiň,
dünýä ýaýraň. Her ýurtdan Watanyňyza bähbit
araň” diýdi.

* * *

Gülala güllük döwürde Watan barlygy hem
duýulmazlygy mümkin. Bagtam uçansoň duýulýar
ahyry.

* * *

Şuny hiç-hiç unutmagyn: Watan eşretinden
datmaly bolanda, bizi gözlemezler. Watan üçin
ölmeli bolanda gezek bize ýeter. Hak berilýän
däldir, hakyňy özüň almalysyň.

* * *

Gardaşym! Watan sözi kän bir dile alynmaz. Ol
ýüregi ýaglaýan içki duýgudyr. Bir garryja mama:
“Köp käkeleýän towuk az guzlagyçdyr” diýerdi.

* * *

Bu Watandan kimler gelip geçmedi?! Watany
dagdan belende göterenlerem, Watany ýandakdan
pese düşürenlerem boldy. Pesi peseltmeseňem,
beýgi beýgeldewer.

* * *

Watana diňe sen hyzmat eden ýaly bolýaň-la.
Gel, o adyl terezide hyzmatyňy ölçäli. Gördüňmi?
Sen nirede, il nirede?!

* * *

Men ömrümi bir ajaýyp söz gözläp geçirdim. O söz, edil ene sözi ýaly, sözleriň şasy bolmalydy, elmydama täze-ter, mukaddes hem keramatly bolmalydy. Muňa watan sözi laýyk geldi.

* * *

Millet bolup toplanmasak-üýşmesek, gaýnaşmasak-bişmesek, Watan Watan bolmaz.

* * *

Her kişi duran ýerinde daşyň ýagyny çykaryp dursa, bu Watan sarsmaz bolar.

* * *

Saklanaweri! Gol çekişme! El gysyşma! Watan haky köýýän bolaýmasyn!? Sen mert durmasaň, kim durjak?!

* * *

Watanyň daglary ýumrulyp beýgelse-de Watan sarsman durmalydyr.

* * *

Ýer ýüzünde baky diýen söz diňe Watana degişlidir.

* * *

Mejnunyň Leýlini söýşünden has güýçli söýdügim, Watan! Ahyrda ýakasyz, ýeňsiz bir köýnejik, gapysyz, penjiresiz bir öýjük berseň razydyryn.

* * *

Watan! Seniň ogullaryň, gyzlaryň kimsi Dag bolup dur, kimsi Derýa bolup akýar. Ho-ol asmanda Bürgüt bolup sakçylyk çekýäne-de bak.

* * *

Dymýaň diýip öýkeleme, Watan! Jeýhun bolup joşýan duýgularym ýüregimi hem goparyp alyp çykasy gelýär.

* * *

Aýry-aýrylykda hiç zat Watan däl. Ählisi jemlenýär weli, mukaddesleşýär duruberyär.

* * *

“Ömürlük hoş gal, Watan!” diýmekden aý söz barmyka?!

* * *

Bu kiçijik Ýer planetasyndan näçe ynsan gelip geçdi?! Neneňsi söýgüler, neneňsi gowgalar bolup geçdi?!

Şundan soň sende Watan gamyndan başga gam galarmy?!

* * *

Bir kişi öz Watanyňyň, öz milletiniň örän gadymylygyndan söz açdy. Dogrudyr. Ýöne şu günüň hem ertiriň bolmasa, Adam atadan öň dörände näme?!

* * *

Enem kimin mährem barmy?! Enem kimin zar aglajak kimim bar?! Elbetde, Watanyň.

* * *

Gözel Watanyň! Bir gysym topragyň kemmi? Al, ýürejigimi! Saňa toprak bolubilsen armanym näme?!

* * *

Atalarym buzly deňizlere, ýakyp-ýandyryňan
topraklara çenli baryp, ahyry, şu taýda Watan
tutdylar.

* * *

Watanda hiç kem ýok. Bar bela özümüzde.

* * *

Dünýä Watanymy tanamasa, beýik meşhurlyk
gelmez. Emma nädip tanatmaly?Ýok, ýok! Baýlyk
gutarar, ahyrda akyl ýeňer. Aklymyzy almaza
çalmaly, arşa ýetirmeli.

* * *

Watana hyýanat etmek-öz oturan şahaňy
kesmek.

* * *

“Men Watançy! Men Watançy!”diýip ala
şowhun turuzýaň weli, heniz hiç bir synagdanam
geçmänsiň.

* * *

Watan üçin üç ogly şehit beren ene öýde burulyp
ýatyr, ogluny esgerlige-de dözmeýän ene bolsa il
öňünde öwüt berýär.

* * *

Watany elden berseň, şirinden-şirin ene diliň
bolarmy, ata-eneň uýan dini galarmy, aýal- gyzlaň
namysy, ýigitleriň mertligi, geçmişiň pelsepeli
payhasy... tapylarmy?! Gysgasy, janyňda jan,
damarda gan, milletde san galarmy?!

* * *

Bilbil owazyny eşiden Watansyz: "Bilbil aglaýar" diýdi, Watan gujagyndaky: "Bilbil saýraýar" diýdi.

* * *

Sözden gadyr, gözden mähir, akyldan adalat ýitdimi-Watan öýkelidir.

* * *

Dünýä hernäçe gowulyga baka ösübersin, ýamanlyk ýiter öýtme! Watany ýamanlardan goramak seniň boýnuňdadyr.

* * *

Goýun ýalňyz guzuýygyny ýalap-ýalap: "Balam, akyllyja bolgun" diýip öwüt berýär. Möjek baş güjüginini onda-munda taşlap, "Baş çaramasaňyz garagyňyz çyksyn!" diýip hemle urýar. Watan bolsa olaryň ählisini gujagynda göterýär.

* * *

O adamyň ömri ýat ýurtda geçdi. "Ölmänkäm Watanymy bir görsem, dag-düzüne aýlansam, topragyny gözlerime sürme etsem!" diýip arzuw etdi. Ahyry, Watana geldi. Aglady, aglady. O ýany, bu ýany teşnewi gezdi, gördi. Ne dost galypdyr, ne tanyş. Aryklar gömülip, täzesi çekilipdir, binalar ýykylyp, başgasy gurlupdyr. Oglanlykda hiňňillik uçan tutlary hem bireýýäm ojakdan geçirilipdir.

"Wah, gelmänler geçsem bolmaýamy?! Kyrk ýyllap könlümde beslän Watanymy görjekdim. Bu Watan indi ýat göründi. Men şu pursatdan başlap Watansyz galdym" diýip, öňküden has agyr hesret çekdi.

* * *

-Watansyzsam bolsa, syganlar ýaşap ýör-ä.
-Ne ýaşamak?! Ömür sergezdanlykda köýýär.

* * *

Dünýäme saýa salýan beýik çynarsyň, Watan!
Watanyň! “Güller gözelligi senden öwrendi.”
Ähli bagtyň köki sende.

* * *

Watansyz galdym diýme, atsyz-sorsuz, dilsiz-
dinsiz ýitdim gitdim diý!

* * *

Duşman göni ýoldan gelgiç dälidir. Beýik
çynarlary içinde dörän kiçijik gurçuk ýykýar.

* * *

Bu Watanda ählimiz akyly, ählimiz batyr,
ählimiz arassa. Ha-ha-ha-a!

* * *

Watan kanunlary tokaý kanunyna meňzese
bolmaz. Tokaýda haýal ösen agaç çüýreýär, has tiz
öseniň başyny ýel alýar.

* * *

Bir akyldar:”Agaçlaryň şahalary uruşýar, kökleri
öpüşýär.”diýipdir. Watan perzendi o köklere
meňzesedi.

* * *

“Watan!” diýip hernäçe bagyrsaňam, sesiň
aňyrsynda ýürek görünmese, ol çirkin owazdyr.

* * *

Ynsan mukaddesligi ýitse, Watan
mukaddesligini gözläp ýörme!

Bu kitaplar ýiter gider, bu şöhratlar unudular.
Birje sözüm Watana ýaramly bolup galsa
razydyryn.

* * *

Ýat ýurtda gül içinde ýatandan, Watanymda
ýüzümi ýandak bilen süpüreýin.

* * *

Bulutlar damja, damjalar çeşme, çeşmeler
birleşip bulak bolýar. Bulaklar derýa, derýalar
birleşip deňiz bolýar. Deňziň asly bir damjadyr.
Watan hem bir gysym toprakdan başlanýar.

* * *

Allajan! Watanymy alma, janymy al!

Sibire syýahat Powest

Ýyl mün dokuz ýüz togsan.

Dünýäde ýeke-ýalňyz galan Esen boldy. Esende iç döküşer ýaly dostam ýok, aýaly hem ynanmakdan geçen, gaýta, jabşynyp ýüzüni alýar. Ol gije-gündiz çykalga gözledi, gözledigiçe-de ähli ýollar petik göründi. Göwni çöke-çöke çöketlige döndi. Şol günleriň birinde aýlyk berilende kassir köpük ýerine lotereýa biledini berdi. Ýöne Esen öýe gelip Güljahana aýlygyny berende ony görkezmedi. Sebäbi oň bir ýola-da Esen lotereýa alanda utmady welin, Güljahan “Utmaýan lotereý alypsyň” diýip, Esene gan gusdurypdy.

Onsoň Esen utuşa umytly garaşyp, gije-gündiz küýi-pikiri lotereýa bileinde boldy. Ahyry, tablisaly gazet gelende poçtalýon lotereýany barlap, Ýeniseý derýasy boýunça syýahat etmek üçin baş ýüz segsen alty manatlyk putýowka utanlygyny aýtdy welin Esen şobada öýe ylgady. Güljahana buşlady öýdýän, derrew ikisi

ylgaşyp geldi. Güljahan poçtalyondan çintgäp-çintgäp sorady. Puluny haçan alyp bolýanyňy bilesi geldi. “Munuň puly berilmeýär. Diňe syýahata gidäýmeli”.

Güljahan bilen Esen belli karara gelibilmän uzak oýlanyp gezdiler. Olar Ýeniseý diýen sözi birinji gezek eşidýärdiler. Onsoňam derýada gezelenç etmeli bolsa peýdasy ýok. Ne magazin bardyr, ne-de bazar. Ýöne baş ýüz segsen alty manady-da köýdürämek bolmaz ahyry. Gowusy, muny bilýän adamdan soramaly diýen netijä geldiler.

Onsoň Güljahan her ýyl gezelenje gidip, dünýäni görüp ýören Meret diýen obadaşynyňka Eseni ugratdy. “Wah sen erniňi sallap gepleşibem bilmersiň, içýakgyç!”

Dogrudanam, Eseniň daş sypaty şeýle bir ynam gaçyryjydy welin, mydama ýaňy ukudan oýanan ýaly görünýärdi. Munuň baş sebäpkärem Eseniň bol biten burnudy. Tebigatam birine bir zat eçilse, ýöne göz çykgynçlyk ediberýär-dä. Eseniň burny, edil ýöne, dar maňlaýi darka ýaryp, aşak inip gaýdýar-da. Artist Mkrtçýanyňky ýalydyr diýjeksiňiz. Oýuna-da golaýlaşmaýar, hatda şahyr Resul Gamzatowam Eseniň burnuny görse kemsinse gerek. Dogrusyny aýtsam, burunlak pyýadalary bilen şöhratlanan, bütin Kawkazda-da Eseniňki ýaly burunly kişi tapdyrmaz. Şonda-da kakasy pahyr Esene ýemşik diýýän ekeni. Bäý-bä-ä! Eger kakasy Esene ýemşik diýýän bolsa

kakasynyň öz burny dagy nähili-kä? Gören adamlaryň aýdyşyça, onuň burny maňlaýdan has ýokarrakdan, edil depe saçyny iki ýana serpip gaýdýan ekeni diýýä. Kakasynyň lakamy ogluna-da geçipdir: Esen burun. Süňksiz ýaly çigni çökük durky, gysgajyk, çepiksiz göwresi hem munuň üstesidi...

...Onsoň Esen ýagdaýy aýdanda, Meret “Ýeniseý” sözüni eşidenden böküberdi.

–Baý-ba-a, bagtyň çüwüpdür. Düşünseň, Ýeniseý diýlen bagt how, tüýs bagt-da. Men oňa ýetmiş dokuzda gidipdim. Bäh, Ýeniseý diýsene. Eý, o taýlaryny görseň, agzyň açylar. Şeýle bir owadan, şeýle bir owadan ýerler welin, yzyňa-da gaýdasyň gelenok.

–Magazin, bazar bardyr-da?

–Ýogsam näme?! Uly-uly şäherler bar.

–Näbileýin, derýa diýseler suwdan başga zat bardyram öýtmändirin.

–Gitgin. Gitmeseň ökünersiň. Ilki Krasnoýarskä uçyaň, şo taýdanam gämä mündirerler. Baý hezillikdir-ä. O-o Dudinka baranyňyzda dagy uly-uly buzlaryň üstünde ak aýylar çommalyşyp oturandyrlar. Siz bolsa edil alkymyndan ýüzüp hidersiňiz...

Esen Merediň gürriňine aňalyp galdy, henize çenli diri aýy görmänsoň, bu syýahata hökman gidermen boldy. Ol ak aýylaryň buz üstünde näme iýýänini hut şu mahal bileşi geldi. Meret onuň soragyna ýylgyryp jogap gaýtardy. “Ak aýy

diýilýän gaty geň haýwan. Gyş düşüp, gar ýagyp, asman zemin doňanda ak aýylaram gar astynda doňup ýatýalar. Ýazda gar ereýär welin, ak aýylarada jan girýär. Onsoň indiki gyşa çenli gütür-gütür gütürdedip buz iýýär-ä. Ýöne ak aýylar şekeladam iýýär ekeni. Men-ä birküç kile şekelad alyp ak aýylara zyňdym welin, ýaňky janawerler şeýle bir tans edýä, şeýle bir tans edýä, edil ýöne pökgi ýaly böküp dur-da”.

Ýo-ok, Esen bu syýahaty sypdymaz. Ak aýy ýaly gaty geň jandary diriligine görmegiň özi dünýä degýär ahyry. Görýäňizmi, gyşda gar astynda doňýar diýýä, gar ereýär welin oňa-da jan giräýýä diýýä. Bäy, geň haýwan eken-ow. “Men Krasnowod diýlen ýere gideýin.”

Esen, görgüli, uzak Krasnoýarskini, ýakyn Krasnowodsk bilen çalşyrsa nädersiňiz?!

Güljahan egin-eşikler bilen birlikde oňa iki sany un haltasyny hem taýýarlady. Güljahanyň kellesine ýene bir pikir geldi. “Oba içinde nähili geýinse-de bor weli, ile çykanda galsuk diýilýäni dakynsa gelşikli boljak”. Onsoň Güljahan ýene goňşulara baka ýüwürdi. Näçe öýden sorady welin derek tapmady. Ahyry, mekdep mugallymlarynyň biriniň öýüne baranda galstuk tapdy, emma onuňam düwni çözülen ekeni. “A gyz, düwni çözülmegi ýokmudy?” “Wah, başga biri bar weli, ony Aşyr dakynýa-da”. “Onda şuny bir daňyp bersin-dä”. “Daňyp bilýän bolsa özi dakynjak-la, gyz. Öňküsinem şäherde birine daňdyryp getiripdi”.

Güljahan daňylmadyk galstugy içege ýaly düýrläp alyp gaýdyşyna, ýene öýme-öý aýlanyp, galstuk daňybilýäni gözlemeli boldy. Uzak gözledi, ýadady. Baran öýlerinde galstuk daňyp bilmeg-ä beýlede dursun, gaýta: “A gyz, bu galstuk diýýäniň köýnegiň özüne tikilgi bolýandyr öýderdik” diýişdiler. Güljahan şonda hälki daňylmadyk galstuk beren aýala öz ýanyndan käýindi. “Berdiňmi, düzüwli galsuk ber-dä. El ýaly esgidir weli, şonam “ärim dakynýa” diýen bolup bermedi. He-eý gysganç artybe-eý! Özüniň ýumşy düşäýse bo-or, şonda haklaşaryn, haram, ýelni kesilmiş!”

Ýo-ok, zeýrense-de, hünürdese-de, käýinse-de Güljahan galstuk daňyp bilýäniň üstünden barmady. Aýasynda myjar-myjar bolan galstugy Eсениň maňlaýyna atyp urdy. “Al uçguryňy. Sen mydama maňa azar-da. Oba söküp, aýagym gurady, şol artyby daňybilýäne mergi degipdir. Mergi degmişler!” Esen heniz galstuk dakynmansoň, boýnuna galstuk dakynsa, demi ýetmän bogulyp öläýjek ýaly bolup ýördi. Gowy bolaýdy. Ol galstuksyz gitjegine şükür edip otyrka, Güljahan galstugy tasanyp aldy-da Eсениň gezmäge geýip gitjek penjeginiň jübüsine düýrläp dykdy. “Obadan çykdygyň daňybilýän tapyp hökman dakynsyn. Nä günlük bilen tapylanyny bilýämiň?! Geleňde dagy galsuksyz göräýsem, göni, boýnuňy ýolaryn”.

Güljahanyň gahary barha möwjäp gidip barýardy, hälem şo mahal kolhozyň kärdeşler

arkalaşygynyň başlygy gelip, Esene iki ýüz manat kömek berilýänini aýdanson, Güljahan ýumşady. Öň-ä baş ýüz segsen alty manatlyk mugt putýowka, üstüne-de iki ýüz manady goşdy weli, gös-göni ýedi ýüz segsen alty manat boldy duruberdi. Mugtja ýedi ýüz segsen alty manat. Kime ýetdirer, kime berilýär munça pul?! Tas bir mün manada ýakyn pul ahyry. Güljahan indi kere-mara oturyp, sargajak zatlaryny ýazasy geldi. Artygyny satsada uly pul boljak. Öýi döwür bir tagta akja kagyz tapmady, onsoň magazinde süýji salnyp berlen sary kagyzdan bir bölek ýyrtyp alyp, uýy kütäk galam bilen çyrşap başlady:

Üzümgüllü çänekden ýigrimisini al.
Myrat daýyňky ýaaly elçyradan ikisini al.
Agaççemçeden ýüz sanysyny al.
Han ýlykdan onisyny al.
Gapagly kiçijik gazandan ikisini al.
Togsan başık çaydan on kile al.
Pomark matadan ýigrimibir mitir.
Grasy zerli käse görseň elisini al.
Görkezenim ýaaly çaga eşigdan onisyny al.
Täşsoltan gelejeňki ýaaly termisden başını al.
Maşyn inñeden baş paça.
Maña arzan ýün jempir al. Ýakaly.
Radyramyza on sany botariý al.
Özüne gaýyş elik al. Arzanyny al.
Arzan eli sekiz köpüklik çit matadan alytmyş mitir al.

Gaýdyşyn arzan magazin etinden ýigrimi kile getir.

Kütek galamyň ýazmadyk ýerleriniň kagyzyňy deşe-deşe Güljahan, ahyry, sargydyňy ýazyp boldy. Ol bu kagyzy Eseniň gödensiz çemodanyňa saljak bolup otyrka, goňşy zenanlaryň biri geldi.

– A gyz, Güljahan, o Eseniň gitjek ýeri Siwir diýilýän ýer diýýäler-le, gyz.

– Siwir nämişlesin?!

– Näbileýin, oglum şeý diýýä. Tussaglaryň iberilýän ýerimiş diýýäler.

Tussag sözi Güljahana ýaramady.

– Agzyňy haýyr açaweri. Esen şı baş ýüz segsen alty manat itdy weli, birentek göribiň gözüne basylaýdy.

– Goýaweri, Güljahan. Göriplig-ä sürtseňem ýokmaz. Goňşy zenan ýaglygynyň ujuna dolanan iki külçäni uzatdy. “Al, Güljahan, şuny Eseniň goşuna salyp goýber. Çörek ähli belany gaýtarmyş. Süýtläpjik bişirendirin. Onsoňom şı üç manady alsyn-da, kyn görmän, maşyn inňe getirewersin. Gelnim kütek inňeler bilen kösenip bir hal bolýa. Onda sag-aman gidip gelsin.”

Güljahan sesini çykarman, iki külçe bilen üç manadi Eseniň çemodanyňa saldy. Sibir sözi, tussag sözi öňi-soňy oňa ynjalyk bermedi. O taýa gidip talanyp ýörenden, Eseni syýahatdan alyp galaysa näderkä? Şeýdip,baş ýüz segsen alty manady elinje köýdüräýmeli bolarmyka? Ýok-la.

Bir erkegiň ornunda durup bilmejek bolsa, Eсениňem gözi çyksyn. Onsoňam tussag diýlen türmededir-dä, gezelençde göri gazylmandyr-a.

Her niçigem bolsa, ätiýajy elden bermezlik üçin Güljahan Eсениň türsisiniň çermeginiň çöwre çetine kiçijik jübi tikip, ähli pullary şoňa epläp saldy. “Agzyňa siňek gonduryp ýörmegin! Ör-rän ykjam bolgun. Ogry-jümri barlygyny duýdugyň, puluňy görkezäýmegin. Onsoňam şı sargalan zatlardan başga zada bir köpügem harçlaýma!

Güljahan omyn etmek üçin gollaryny jüpläp açdy-da pessaý sözledi –Ýoluň ak bolsun, ýoldaşyň hak bolsun! Hudaý ýoluna bir tamdyr nan. Bar, sag-aman gidip gel.

Esen özi bilen boýdaş çemodany göterip ýola düşdi. Güljahan Eсени ugratsa-da ugratdy weli, ynam etmeýäni üçin ynjalyk tapmady. Ynamsyzlygam är-aýallygyň ilkimji gijesinde başlandy. Ilkinji gije soňky takdyryň tas ählisini kesgitleýär diýilýän dogry boldy öýdýän. Şo gijeden bäri Esenden ýaňa Güljahanyň göwnünde uly oýuk galypdy...

Öýde gelni bilen ikiçäk galan ilkinji minutynda Eсениň eli-aýagy baglanan ýaly boldy. Ol gelne tarap garaman, diwarda asylan öz portretine, bir nätanyşa bakýan ýaly, bakdy durdy. Ýeňsedem gelin bakyp durandyr öýdübem gaty tolgundy. Arkadan gaty ýogyn sesli biri “Özüňi tanajak bolýamyň?” diýip gepledi welin, bu sesiň gyz sesidigini ýa-da erkek sesidigini hem aýyl-

saýyl edip bilmän tisginip gitdi. Ýöne öňi-soňy gelnine bakyp bilme-di. Gelin emayı bilen ýöräp geldi-de portret bilen Eseniň aralygynda, edil sim agaç dikilen ýaly bolup duruberdi. “Aý, oglan, iýip-çesiň gelenokmy?” diýip, Eseniň gözüne şeýle bir aldajy bakdy welin, Esen özüni lampa ýere göýberäýdi. Gelin Eseniň bu nalajedeýinligine, üstesine-de öz göz önüne getirişi ýaly syratly ýigit dældigine, çaksyz burunlaklygyna, göýdükjek, ýetim guzy ýaly ýygrylyp duran oglanlygyna ýeňsedamary gatap başlady. Dogrusy, bir görenden Esene göwni ýetmän ugrady. Esenden welin jogap bolmady. Gelin çyrany öçürdi-de sessiz-uýnsüz ýatyberdi. Az ýatdy, Esenden ses-seda çykmary, köp ýatdy, Esenden ses-seda çykmary. Gelin tovlanjyrap, agyr dem aldy. Ol ene öýünde uzak oturyp-oturyp, ahyrynda özüne ýeten paýa göwni ýetmän ýatyşyna, öňi-soňy öz ýanyna ýigidiň gelerine, süýji-süýji söz aýdaryna garaşdy. Şol gelse ähli ahmyrlar zym-zyýat bolaýjak ýalydy. Ýöne gelin uzak garaşdy. Daşardaky toý gowry ýatyşdy. Nirededir bir ýerde şagal uwwuldady, soňra traktoryň tarryldysy aýyl-saýyl eşidildi. Esene bu ses ähli owazlardan ýakymly boldy. Oňa bir hili rahatlyk aralaşdy. Şonda: “Şu gelýän ses meniň traktorymyň sesi-dä” diýdi.

Garaňkylykdan “Traktor sürýäňmi?” diýen ses eşidildi.

– Hawa.

– Aýlygyň näçe?

– Sallah diýip tutýalar, bolmasa iki ýüzi tegelejek.

– Ýaga bulaşyp bar alýanyň iki ýüzmi?

– Geldi jalaý dagy-ha şoňa-da ýetirip bilenok.

– Geldi jalaý kim?

– Geldi jalaýy tanaňokmy? Juma jalaýyň oglu-da.

– Tobe-eý, senden özgeleriň bary jalaý öýdýän. Adyň Esenmi?

– Hawa, Esenmuhammet. Öz adyň näme?

– Şu çaka cenli adymam bileňokmy?

– Biri Jahan diýdi, biri Gözel diýdi, näbleýin-dä.

– Maňa Güljahan diýäý.

Çatynjalaryň gürrüňi şeýdip alyşyp gitdi. Olar ertir dünýäsi giňäp turdylar, hatda Eseniň şo gödensiz burnuna hem Güljahanyň mähri gitdi. “Erkek bolar–gödeksi bolar-da. “At ýagşysy erinlek, är ýagşysy burunlak” diýipdirler” diýip göwnüne goltgy berdi. Emma Güljahan täze obany gördi-bakdy weli, obada ala köpegiň hormaty bardy, emma Esende hormat ýokdy: uly-kiçi ähli adam Esene diýjegini diýýärdi. Özem äsgermän, kinaýaly sözleşýardiler. Muňa Eseniň samsyklaç haýal gepleýşimi ýa-da hiç kime gaýtawul bermän ötsüz gezip ýorşumi, garaz, bir zat sebäp bolýardy. Bir öýüň lälijegi bolansoň, okuw-dokuw bilenem ugry bolman, pikirsiz-gaýgysyz ulalansoň, Aýdan düşen ýaly, hiç işiň başyny çatyp bilmeýärdi. Onsoň, gepläbilmeşen, bu zamanda başga gep ýassyk gözleýärlermi, näme?!

Ynha, şo günleriň birinde traktorçy ýetmezlik etdi welin, kolhoz ýolbaşçylary Eseni urtut traktorçylyk kursuna ugratdylar. Üç aý geçip-geçmänkä-de dolanyp geldi, onda-da gaty badyhowa geldi. Edil kosmonawtlygy tamamlan ýaly-da. Gelşine oňa täzeje traktor berdiler. Esen ses üynüni çykarman, il-günüň aýdan-diýenine gulak gabartman aldygna işläberdi, aldygna işläberdi. Onsoň muny ilki bilen brigadir duýdy, soň baş inženere, başlyga--da ýetdi. Ýañky Esen baýrak baryny alyberdi, ony ýygnaklarda öwürerdiler. Öňler özi hakdaky gep-gürrüňe äwmän, gaýta ýyrşaryp ýören Esen indi öýlenensoň, özi hakda, öldür, bir agyz gepletmejek bolýar, abaýlanyp görýär, bolmasa özi turýar-da ötegidýär. Oglanlar bolsa oňa bakman, gaýta, barha beter kejeleşýärler. Güljahanyň henize-bu güne çenli görülen gyzlaryň hilinden bolman, şilliň uzynlygy hem gepbaşy bolýardy. Onsoň deň-duşlary Esene degip başlaýardylar.

– Tüýs erik kakdyrybermeli gelin eken-ow.

– Esenjan, gelniň simagaç deregine ulansaň nädýä?

– Esen gelni bilen dik durup ogşaşjak gümany ýok.

– Nämçin? Merdiwan dirär-de ýokary çykyp ogşar durar.

– Ýak he-eý beýdenden düýe çokeren ýaly çokerse amat bolmazmy?

– Bă-ăy, Burun han, şo gelniñi çörekden doýraýjak bolsaňam-a hepdäňe bir halta un gider.

– Sen, gowusy, gelniñi montýorlyga geçir. Agaja çykmaq aladasy bolmaz. Duran ýerinde simleri çatsyn dursun.

– Özä-hä gaty gazaply gelne çalyň edýä. Eseniň burnuny törpüläp inçeldäýmese.

– Siz Eseniň gelnini geň görmäň-ho-ow. Onuň uly uýasy mundanam uzynmyş diýýä. Düýä dagy eşege münen ýaly münüp gidiberýamişin.

Emma oglanlaryň akly gözünde. Eseniň ýanynda Güljahany gördükleri dymyşyp otyrlar. Güljahandan eýmenýärler, onuň bilen agyz deňärden ejizdiklerini duýýarlar, diňe juda ekabyrraklary, ýaňsa alyp Esene “siz” diýip ýüzlenen bolýar. “Siziň traktyryňyz remontdan çykdymy?” Muňa beýlekiler pyňkryşýarlar. Güljahan bir zatlar duýýar, emma entek açyk pyşgyrybilenok. Ol Eseni hernaçe ýigrense-de, il gözüne, gowy görýän adam bolan bolýar, Esen hakda ýaramaz söz aýtman, diňe ýagşy söz tapýar. Özi bolsa gijeden-gije Eseniň gulagyny, baý, gazalaýar-a.

– Sen oňly adam bolsaň bu çaka çenli öýlenmän oturmazdyň.

Esen bu igençleriň uzaga çekjegini bilýär-de dymýar. Ýogsa, olam: “Senem gowy gyz bolsaň, munça uzak oturmazdyň” diýip bilerdi ahyry.

* * *

Samolýotda Esen bir aşyk-magşugyň ýanynda oturmaly boldy. Ýigit bilen gyz bir-birege kellesini degrişip, sähel egilibräk oturyşlaryna şeýle bir süýji, şeýle bir süýji pyşyrdasýarlar, asla olara päsgel beresin geler ýaly däl. Esen salondakylaar birläý göz gezdirdi weli, köpüsi galstukly adamlar. Onsoň ol jübisinde düýrlenip ýatan galstugy eli bilen barlap gördi. Jübünde galstuk bolar-da dakynmasaň birhili bolar-a. Häzir galstuk dakynyp oturar weli, olam ile deňleşäýer.

Ol galstugy emäý bilen çykardy-da, golunda saklap oturşyna, ýene töwerege nazar öwürdi. Aşyk-magşuk dünýäni unudyp şo-ol tükeniksiz pysyrdaşyp otyrlar. Esen galstugyny kime daňdysaka? Kime aýdanda-da müşgil iş däl-ä. Ýöne bir hatarda oturan galstukly goňsusy barka, özgelerden haýyş edip dursa geň bolmazmy?! Ol aşyk ýigide gözünü aýlap goýberdi. Ýigit henizem başyny galdyрман, bir zatlar gürrün berip, gyzy güldürbilse armany ýokdy. Bu ahwal Esene ýaramady. Ýanynda Esen ýaly erkek kişi otyrka, o ýigit başyny sallap, bir gyza ýalynjalyk edip oturmaly bolarmy?!

Esen emäý bilen ýigidiň bykynyna dürtüdi. Ýigit duýmady ýa-da duýmadyksyran boldy. Esen ikinji gezek batlyrak dürtüp goýberende ýigit gaharly öwrüldi.

– Näme?

– Aý şuny daňyp beräý diýjekdim. –Esen epin-epin bolan galstugy görkezdi.

– Bor, daňarys-la. –Ýigit öz gözeline tarap döňüp, ýene gürrüňe güýmeniberdi.

Esen ýañadan goňsysynyň bykynyna kakmaga hyýallananda owadan gelin mährem ýylgyryp suw hödürledi. Ol bir pyýala içdi welin, gaňşyrawugyňy tütedip barýan suw-da. Ikinji pyýalany-da icdi. Stýuardessa gyz deňinden geçip gidiberende Esen ýanyndaky ýigidiň böwrüne gyssanmaç kakyp,“İçseň-ä gaty gowy suwy bar-how!” diýdi.“Taňryýalkasyn. Ikimiziň paýymyzam sen içäý”. Gyz eşidiler-eşidilmez jykyrdap güldi.

Tukatlyk. Her kimiň öz gürrüňdeşi, öz ýoldaşy bar, käbiri bolsa hezil edinip uklap ýatyr. Olaryň galstugy boýnunda, aladasy ýok. Esen bolsa galstugyny daňdymaga-da adam tapanok. İçini yakaýyn diýen ýaly ukusy hem tutanok. Samolýotyň ýakymsyz güwwüldisi-de ýürege düşdi. Onsoň ol başga alaç tapman aşyk ýigidiň çignine kakdy. Ýigit bu gezek gaharly bakdy.

– Halypa, senem gezelenje barýamyň?

– Ýok, agam, Sibire sürgün etdiler.

Esen onuň ýaňsysyna düşünmedi. Gyz ýene jykyrdady.

– Näme, şu samolet Siwire eltýämi?

–Ýogsam näme?! Krasnoýarsk diýilýän Sibiriň ortarasy-da.

Sibir sözi Eseniň gulagyny dyrnaçaklap geçdi. Sebäbi obadaşy Meret maýrygyň otuz ýedide gidip bir kem ýigrimi ýyl Sibirde gören görgüleri hakdaky gürrüňlerini kän diňläpdi.

Üstesine bu ýigidem Sibire sürgün etdiler diýip dur-
aý. Sürgün edilen bolsa boýnundaky galstugy nämä
derkarka? Ýanyndaky gyz nämä? Ýigidiň sürgün
edilenini o gyz bilmeýän bolaýmasyn?!
Aslyýetinde, nämä günäsi bolup sürgün edilýakä?
Eýýäm gyza tarap bakyp ituran ýigide Eseniň
nebsi agyrdy. Oňa kömek edesi geldi, emma anyk
nämä etjegini bilmän uzak wagt aşak bakyp oturdy.
Ýöne ahyry, ýigidiňem, onuň ýanyndaky gyzyňam
keýpi köklüğini ýatlap geňirgendi. Şo pursatda-da
ol galstugyny henizem daňdyryp bilmän oturanyny
duýdy. “Siwir bolsa, Siwir bolsun. Sürgün bolsa,
sürgün bolsun. Galstugymy bir daňdyryp galaýyn”.
Esen bu sapar, edil gapy kakýan ýaly, ýigidiň
pilçesine kakdy. Ýigit gaharly bakyp, Esene
nämä diýjegini bilmän, haşşyldap dem aldy-da
kreslo ýaplanyp oturyberdi. Esenem onuň gaharly
bakanyny duýup, “Gaýrat edeweri” diýýän
naýynjar görnüşe girdi. Onuň hiç söz aýdybilmän
oturanyny görüp, ýigit sözledi.

– Ýeri, agam, nämä aýtjak-diýjek zadyň bolsa
şu mahal aýdyp gal! Soň meň bilen işiň
bolmasyn!

– Gaýrat et-how, men-ä ýanymda goňşy bolup
oturaňsoň... neme-dä. –Esen düýrlengi galstugy
uzatdy –Şuny bir nemedişdirip berseň.

Ýigit gollaryny gaharly hereketlendirip
galstugy daňdy-da Esene uzatdy.

– Ynha, agam.

– Äý, kyn zadam däl eken-läý. Bir minitde daňaýdyň.

Esen galstugyň halkasyny kellesinden geçirjek boldy welin, burnuna gezek gelende galstugyň halkasy sypaýsa nätjek?! Muny gören ýigit galstugy alyp Eseniň boýnuna orap daňdy-da: “Agşam ýataňda-da aýyraýmagyn” diýip, batly çekip goýdy. Galstugyň dem gysgyçlygy hakda Eseniň gümany dogry çykdy. Onuň barha dünýäsi daralyp, gözi peträp başlady welin, zordan halkany gowşadyp ýetişdi. Şondan soň Esen özüni il bilen deň hasaplap uka gitdi.

* * *

Krasnoýarskide Eseni on alty gatly “Ýeniseý” myhmanhanasynyň ikinji gatyndaky bir adamlyk otagda ýerleşdirdiler. Emma bu Esene ýaramady. Özgeleri ikibir, üçbir jemläp, ýoldaşly bolar ýäly edip ýerleşdirdiler, Eseniň bolsa ýeke özüni bir jaýa salyp gugardyp goýdular. Onsoň Esen otaga göz aýlady, penjirä bakdy. Penjireden daşary çykdygyň başga bir jaýyň tekiz üçeginden ýöräp gidibermelidigine geň galdy. Emaý bilen penjiräni açyp üçege geçdi. O ýana, bu ýana gezmeledi. Beýle ýanda merduwanam somalyp göründi. Hany, o merduwandan düşseň nirä barýarka? Hezillik bolaýdy. Göni naharhana barýan ekeni. Jaýyň içinde iki ädimden öwrülip, aýlaw-aýlaw basgançaklardan münüp-düşüp ýöreninden şu taýdan göni naharhana-da,

daşarygam çykyp boljakla”. Onsoň Esen öz otagyna şu tapan ýolundan girip-çykyp başlady. Ýöne ýoldaşsyzlyk, üstesine-de dil bilmezlik Eseni kösemek-köseýär-ä. Ol edil lallaryň hereketlenişi ýaly edip düşündiräýmese, başga alajy ýokdy, sebäbi rus dilinde diňe: “dyrasty, pajalysta” diýmäni başaryardy. Şol günün öýläni Esen eýýäm bu taýa gaýdanyna ahmyr edip, aýagy bişen towşan ýaly zowzuldaýardy. Häzir türkmençe gepläp bilýän ýekeje adam duşsa-da Esen ony başyna täç edinjekdi.

Aşaky restoranyň şowhuny hem, ýylpyldaýan gyzyl-ýaşyl yşyklar hem Eseni özüne çekip bilmedi. Kino gitmek, teatr görmek dagy onuň ýadyna-da düşmeýärdi. Onsoň ol tukat halda Güljahanyň sargytly kagyzyňy alyp, doga ýat tutýan ýaly, telim sapar okady. Emma şu gün myhmanhananyň töweregindäki magazinlere öwran-öwran girip-çykýsa-da sargalan zatlaryň birine hem duşmady. Ýagdaý öwerlig-ä däl. Hiç zat alman, boram-boşja öýe baraýsa, Güljahan onuň boýnuny towlap, ýüzüni ýeňsesine öwrüp goýaýmazmy?!

Ol şeýle oýlar bilen Sibirdäki ilkinji gününü geçirdi. Ikinji günem magazinlerde geçdi. Özäm şowsuz geçdi diýäýmeli. Sebäbi Eseniň bu günki söwdasy gapakly gazanyň ikisini almak bilen tamam boldy. Ýöne ýatylmazynyn oň ýany bir tazelik boldy. Eseni on altynjy gatda uç orunly otaga göçürdiler. Esen otagdaşlary bilen elleşende

“Dyrasty” diýdi-de krowatynda oturdy. O ýoldaşlar ýylgyryp, rusça bir zatlar diýdiler, emma Esen bir sözem aýdybilmän, diňe ýylgyryp baş atdy. Şonluk bilen tanyşlyk tamamlandy. Esen şo samolýotda bile gelen türkmen ýigidini küýseddi. Şo ýigit bolanlygynda bu kişiler bilen gepleşip-sözleşerdi, nirede gowy zat satylyanyny sorap bilerdi. Ýatyljak wagty Esen jalbaryny çykarsa-da köýnegini hem-de boýnundan asylygy galstugy aýyrman ýatdy. Muny gören iki kişi özara bir zat diýişdiler hem-de gülmejek bolup, Esene tarap bakmajak bolup dyrjaşyp, olaram ýorgana bukuldylar.

Otagdakylaryň üçüsem ýyly ýorgan astynda meýmiräp ýatyşsyna bu gijäniň neneňsi tamamlanjagyny bilmeýärdi, üçüsem diňe ýagşylyga garaşýardy. Emma toplum-toplum bulutlary ikä bölüp oturan myhmanhananyň on altynjy gatyna Eseniň göçürilmegi bilen başlanan belanyň ýamanlyk bilenmi, ýa gowulyk bilen tamamlanjagy belli däl. Esen gijäniň birmahallary oýandy. Penjirä bakdy welin, şol öňki penjire. Jahan ýagtylyberipdir. Ol ýokary bakyp az salym ýatdy. Şol önki lýustra. Ýok-la, oýanansoň ýatmak Eseniň işi däl. Dikelmese, edil yöne süňkleri owram-owram bolup baryar. Esen düşeginden turup, uzyn-uzyn pallap gerindi. Soňra geýindi. Özüniň öten agşam on altynjy gata göçürileni Eseniň kellesin-de-de yok, şo-ol penjiresinden girip-çykyp ýören ikinji gatdaky otagydyr öýdýär. Ana, onsoň ol gözünü açalak-ýumalak edip emay

bilen penjiräniň birinji gabsasyny açdy. Dýýn--
öňňunki ädehedine görä bu gezegem emay bilen
üçege ayak basýar-da çybşyldap baryp, şol önki
merduwandan düşer. Onsoň beýle ýand gar tutün
ýall bürelip oturan arçalyga siňer gider. Il ormänkä
işni bitirmeli. Arçalyk hezillik-le. Hälem Eseniň
bagtyna, hudaý şu tokaý döredäýipdir, ýogsa ol
ayak ýoluna nirä gitjegini bilmänem kösenjek-dä.

Esen penjiräniň ikinji gabsasyny hem emay
bilen açdy. Ana, indi ýol açyk. Sowuk şemal öýe
kürsäp urdy. “Dýýnem howa ýylydy-la. Eger
tomsuň günü şeýdip sowaberse, gowaça
ösübilmez. Güýzem ýagynly-ayazly bolar. Onsoň
ýetişmedik gowaçany ir sowuk ursa, hasylyň işi
gaýdar. Şu ýyl dagy gowy dahod alarmykak
öýdýädim. Birnemejik berse-ler, Güljahan jaý
saldyrjak diýýädi” diýip Esen obasyny ýatlady. Ir
bilen turanda oguljy-gynyň mys-mys uklap ýatyşy
göz öňüne geldi. Obadaşlary birme-bir goz
öňünden geçdi. Işde günortanlaryna bir taňka çayy
öňüne alyp, käsä bir gysym ýagly gowurma atyp,
çay cörba edip iýişi ýada düşende, Esen gezelenje
gaýdyp, dek başyny gowga salanyna ahmyr etdi.
“Ýeri, gezelenje gaýdaňda orsça bilýän ýoldaşlyja
gaýt-da. Baý, indi şol samoletdaky oğlan ýañadan
duşaymazmyka? Orsça bolsun, türkmençe bolsun,
ýöne şarlandyryp dur-da. Iliň çagasynyň kiçijigem
bela ýaly, orsça mujur-mujur mujurdaşyp durlar.
Aý, bolýa-da. Çaltrajyk gezelenç gutaryp, bizem
külbämize sag-aman dolanyp barsak.”

Esen ilki çep ayagyny penjireden daşary atdy, gollary bilen penjiräniň söýesinden ýapyşyp, sag ayagyny hem daşary atjak bolanda jalbary bir zada ilişdi, Esen ayagyny batlyrak çekende matanyň jatyrdysy eşidildi. Onsoň ol yzyna gidip, ýañadan çykjak bolup çep ayagyny daşary atany hem şoldy welin, ýatanlaryň biri oýanyp, şobada atylp geldi-de Eseni berk gujaklady, ýüregi ýarylaýjak ýaly hassyldap ýoldaşyny oýardy.

– Wasya! Wasýa!!! Oýansana! Tiz tursana! Eşidýämiň, bi ýoldaş özüni jaýdan oklajak bolýa!

Wasýa zaňňa turşuna olaryň ikisini hem bile gujaklap otaga tarap çekdi.

– Özüni öldürjek bolýa. Eý, huda-aý, hälem oýanaýdym. –Ýura gujagyndan sypjak bolup dyzaýan Eseni henizem pugta saklaýardy. Esen bolsa özüniň neneňsi betbagtlygyň gyrasyndan gaýdanyny gümanam etmän, iki ýoldaşyň bir sözüne-de düşünmän, gaýta, bar güyjüni berip penjirä dyzaýardy. Onuň pikiriçe, bu iki kişi Sibir ogrularydy. Ogrular duýdurman Eseniň otagyna giripdirler-de. Ine, häzirem ony talajak bolýarlar. Wah, zadyny, puluny alsalar alyp geçsinler, özüni goýberseler Esenrazy-la. Ýöne olar Eseni baý ykjam saklaýarlar-a. Näderkäler? Pyçaklaýsalar... Indi şu taýda öläýmeli bolarmyka?! Maslygymy tokaýa eltip taşlasalar, kim biljek, kim görjek?! Aýylar iýer gider. Wa-aý, huda-aý!

Esen janhowluna: “Wa-aý, huda-aý!” diýip zarply gygyryp, ýañadan goldan sypjak bolup

dyrjaşdy. Syppygy, göni, penjiräni döwüp daşary ylgar. Daşarda kowalap bilmezler. Kowalasalar, Esen: “Ogry, ogry!” diýip gygyryp ili örüzer.

Şo mahal Wasýa çyrany ýakdy, ylgap baryp penjiräni berk ýapdy. Ýagtylykda Esen aklyna aýlandy, ýoldaşlaryny tanady, özüniň on altynjy etaždalygy hakydasyna gelende, şagga sowuk der basyp, ysgyndan gaçdy. Ol indi güýç görkezmän, hiç ýana dyzaman, duran ýerinde aşak çökäýdi. Ýura ony göterip diýen ýaly krowada eltdi, öňi-soňy Esenden howatyry sowulmady. Şonuň üçin özi hem ony alkymlap oturdy. Wasýany aşak ugratdy. “Bar, tizräk aşak düş-de dogtory, milisiýany basym çagy. Bolsana, Wasýa. Bă-ăy, hälem wagtynda oýanypdyryn”.

Esen iki ýoldaşynyň näme gürrüň edenini düşünmän, başyny sallap oturşyna tiz-tizden derini syrpy, ahmyrly oýlanýardy. “Wah, Güljahan igense igenipler geçsin, asyl-ha ol taýaklap uranda-da gaýtmary däl ekenim. Mesligine çydamadyk Esen diýerler. Putewkany köydürmejek kişi bolan bolup... Ýak menem tüýs öldüräýmeli adam-da. Şu gezek bir sag-aman öýe barybilsem! Bir beladan-a sypdym, indiki belalara uçramankam bir öýe ýetsem. Bir oab barsam bolýa, gaýdyp atyljagam bolsam obadan çykman! Wah, Siwir diýlenden bir belanyň boljagyny syzdym-la. Hernä, hudaý meniň tarapymda ekeni.” Esen omyn etmekçi bolup goluny açdy-da eşidiler-eşidilmez sarnap goýberdi:”Ýa hudaýjan, herki beladan özüň

saklawer! Hudaý ýoluna bir janly. O-omyn.” Esen omyn etdi welin, Ýura-da sähel ýumşady, rusçalap: “Hä-ä, indi aklyňa aýlandyňmy?! Ýo-ok, ýo-ok, sen hudaýa alkyş aýtsaňam aýt welin, ilki maňa alkyş aýt. Men oýanyp, seni tutmadyk bolsam, düşüňämiň, edil ýöne, tiz kömege zat galmazdy” diýdi. Onsoň Ýura goluny penjirä uzadyp baş ýaýkap: “Gerek däl” diýdi. Esen söze düşünmese-de baş atdy. Bular şeýdisip otyrkalar Wasýa dört-baş kişini yzyna tirkäp geldi. Olar kimiň özüni jaýdan zyňjak bolanyny bilesi gelip, bir-birinden öňe geçjek bolşup, güpürdeşip indiler. Ýaş milisioner hüşerilip oturan Eseniň gabadyna baryp, goluny papagynyň etgine ýetirdi: ”Milisiýanyň seržanty Nazarow. Dokument görkezmegiňizi haýyş edýärim”.

Milisioner Eseni ýany bilen alyp aşak düşende, bireýýäm gün dogup, il örüpdü. Liftten düşüp myhmanhananyň giň aýtymyna çykanlarynda Esen şo-ol samolýotda bile gelen türkmen ýigidini göräýdi. Gördügi, göni şoňa tarap ýumlukdy. Häzir o ýigit Eseniň gözüne Hydyr atadan gadyrly, erkek dogandan ileri göründi. Şu mahal bi dil bilmez Sibirde ýanynda bolmasa, erkek doganyň on bolanda näme?!

– Inim, salawmaleýkim! Asyl, senem şu taýda ekeniň-ow. Sag-aman ördünmi? –Esen sözläp durşuna ýigidiň jübisinden sogrup diýen ýaly, iki goly bilen mäkäm gysyp elleşdi.

– Salam.

- Inimjan bir adyňy aýdaweri.
- Döwran.
- Wah, Döwranjan, adyňa döneyin. Başyma bir bela düşdi weli, özüň dilini tapyp sowaweri.
- Näme boldy? –Döwran Eseniň ýanynda duran milisionere geňirgenip bakyp goýberdi.
- Aý, ho-ow, şunuň niýeti gowy däl, meni hiç ýana sypdyrman alyp gelýä.

Döwran rusçalap eseniň ýanyndakydan ýägdaýy sorady.

- Agam, sen özüňi on altynjy etaždan zyňjak bolupsyň...

– Ýog-a, zyňmakdan hudaý saklasyn. Bä-ä, bular beýle düşünen eken-ow. Men nä-müçin özümi jaýdan zyňaýyn?! Obada gül ýaly oglum garaşýar-a. Aýalymam bar /aýalyňa gül ýaly diýmäge dili öwrülmedi/. Ant içýä diý. Dilhat ber diýselerem bereýin.O näzeýilli boldy diýenđe...

Esen onsoň bolan wakany jikme-jik gürrüň berdi. Döwranam ony milisionere terjime etdi.Şondan soň Esene rugsat berdiler welin, ol edil ýigrimi ýyl tussaglykda oturyp erkinlige çykan adam ýaly begendi.

Şol günüň öýläni Döwran ony teplohoda mündürip gaýtdy. Henize çenli çelek ýalyjak gaýyga-da aýak basyp görmedik Esene bu ägirt gämi gaty geň göründi. “Edil şäheriň bir bölegi ýaly-how”. Ol hernäçe çekinjeň bolsa-da bilesigelijilik ondan rüstem çykdy. Onsoň Esen “şäheriň bir böleginiň” her öwrümine, her künjüne

aýlanyp başlady. Gyzyly agaçdan lowurdap duran gapylar, penjireler, diwarlar, ýatak ýerleri Eseni haýran galdyrdy. Ol şonda Güljahanyň igençlerini mamla hasap etdi.

“Obada biz ýaly garyp pukara bamy?! Hi, öýüňe üns berýämiň?! Iller häzir şuň ýaly harabaňda sygyram saklanok. Hanha, haýsy perma baryp görseň tagta polly, bişen kerpiçli jaýlary bar. Indi biz sygyrça-da bolmadykmy?! Öýüň içine-de gözüň düşsün ahyry. Iliň öýüne barsaň, gatbar-gatbar haly düşselen, lowurdap duran garnaturly. Hanha, ilerki Hommadyň bizden nämesi artyk?! Ýöne öýüne girseň gül pürkülen ýaly-da. Ýere ýazanyny az görüp, halylary düýrüp-düýrüp, burçda sim agaç ýaly soýäp goýaýypdyr.

– O magazinçi ahyry.

– Senem magazinçi bol! Sen, näme, şondan kem erkekmi?! Gije-gündiz gara ýaga bulaşyp, alýan aýlygyň geýimiňi täzelemäge ýetenok. Şu mahal-a diňe ikimiz, çagamyz bolsa... –Güljemal soňky sözleri diliniň badyna aýdyp goýberdi.

– Be-e, bolarmy-aý?

Güljahan bu ahwala has hem ýumşady, ernini ýyrşardyp goýberdi-de batly turşuna çyrany öçürdi. Ine, indi gezek Eseniňki. Öýke ýazmaga şundan amatly pursat bolmaz, gepsiz-gürrüňsiz düşünişäýmeli, emma Esen penjireden düşýän ýagta bakyp, oturşyny-da üýtgetmedi. Güljahan beýle ýanda birzatlary hasyrdatdy, kim bilýär,

düşek ýazdymy, nämemi; Az salymdan dym-
dyrslyk aralaşdy.

Esen gozganmady.

Güljahana dünýä ýüzi elpeşelpe görnüp ugrady,
özi hökmurowanmyş, obada hormaty ulumyş, iň
söýgüli gelinmiş. Esen hem gelşikli, ýakymly
göründi. Şu mahal Güljahan özüniň uzyn
gollaryny Eseniň sypalaryna garaşyp, indi geler,
şindi geler diýip ýatdy.

Esen gelmedi.

Güljahan ulydan dem aldy.

Esen näme ederini bilmedi.

Az salymdan Güljahan tüm içinde Eseniň edil
alkymyndan çykdy, gyzgyn demi hem Eseniň
ýüzüne çabyrady. “Aýu, saňa ähli zady öwredip
oturmaýyn. Bäri süýşäý”diýdi. Soňra tümlük
kanuny güýjer girip ugrady.”

Esen bu wakany ýatlap, ýeňil gerindi. Igense-
de, sögünse-de Güljahan gül bolup göründi.

Agşamlyk turistleri jemläp Krasnoýarskiniň
opera hem balet teatryna alyp gitdiler. Esen hatda
opera bilen balediň tapawudyny bilmese-de, bilesi
gelmese-de gitdi. Ony haky köýýän ýaly duýgy
öňräkden bäri heläkläp ýördi, hut teatra hem
hakyny köýdürmejek bolup gitdi.

Tomaşaçylar Çaykowskiniň “Guw köli”
baletine lezzet bilen bakýardylar, Esen weli muňa
bütünleý gyzykman, gaýta onuň içi gysyp başlady.
Ol töweregine garanjaklady, oturjagyny gitjegini
bilmedi. Ýeke özüniň ýol tapmajagyna göz

ýetirende bolsa ymykly oturyberdi. Edil öň ýanynda bir ýigidiň ýanynda oturan gyzy, sahna garaňkyladygy, öpýändigini Esen gördi-de şoňa gyzygyp başlady. Söýüşýänler saklanyp bilmän, garşy-garşy bir-birege ýaňaklaryny mähirli oýkaşýardylar. Esenem bulara agzyny süýjedip bakýardy. Emma ep-esli salymdan munuňam gyzygy gaçdy. Indi Esen nämä bakjagyny bilmän aşak garap oturdy, soňra irkilip ugrady. Ýigit gyzy öpýän pursatynda Esen uklap, gaty burny bilen ýigidiň ýagyrnysyna gütüledip urdy. Ýigit tisginip uýalmakdan ýaňa arkan bakybam bilmän, ümsüm öňe bakyp oturdy. Esenem tisginip oýandy-da bir salym dik oturdy, öz bolşundan müýnürgedi, emma namart uky ýene duýdurman geldi-de Eseniň gaty burnuny ýigidiň ýagyrnysyna düňküldetdi. Ýigidem öz bolşundan müýnürgäp, sessiz-üýnsiz oturdy.

* * *

“Şäheriň bir bölegi ýaly” gämi Esen dagyny gerşine mündürip ir säherler syýahata ugrady. Edil sallançagyň üwrelmesi ýäly mylaýym yranýan gämi, töweregiň tämizligi, arçalaryň ýaşyl tolkuny Eseniň keypini göterdi. Ol syrdam agaçlara nebsewür bakdy. Sebäbi obada jaý salynýanlar jaý basyrar ýaly agaç tapman kösenýärkäler, bu taýda o agaçlar biminnet ösüp ýatyr. Ol görenlerini obadaşlaryna hökman gürrüň berer. Üstesine bu gäminiň hyzmatyndanam Eseniň göwni hoş boldy.

“Günde üç wagtyňa nahar berýärler-ow. Öýde görmedik hezzetimi görkezjekler-ow”. Esen stola goýulýan iýmiti nebsewür iýdi, hatda aý gorçisany hem nana çalyň, gözünü-burnuny tütedip-ýaşardyp iýip tüketdi. Eliniň, agzynyň ýagyny bolsa menýu ýazylan kagyz bilen süpürişdirýärdi. Nahar başynda onuň garşysynda oturýan gaty ýognas zenan çişgin gabaklaryny zordan açyp, her sapar Eseni öwürip başlady, hemem oňa mähirli garap doýup bilmedi.

– Molodes, molodes. Sen çyn erkek kişigä ogşapsan. Işdän kasilmesin. Ärkek diýlen iýegenje bolur. Iýmese erkek iş bitirip bilmez ahy. San molodes, molodes.

Esen bu çalgırt dilli aýal bilen bir stol başynda oturanyňa begendi. “Başga bir dil bilmez duşaysa, baý, kösenerdim-ä”. Ýöne o zenanyň özüne bakyp köp ýylgyryşyna düşüňip bilmedi. Onsoň Esenem oňa ýylgyryp bakdy. Şeýdip, ertir, günortan, agşam nahar başynda bir-birege ýylgyryp bakmak oýny başlandy. Ýognas aýal barha mähremleşip, söz arasynda duýdurman, Esenjan diýibem ýüzleniberdi. Eseniň bolsa şol durky. Asyl, onuň göwnüne başga zatlar gonanogam. Zenan welin şeýle ýalynjaň ýylgyryp, gözleri bilen çepiksiz Eseni ýuwudaýjak bolýar. Üstesine-de bir gün günortan nahar iýip otyrkalar Esen atanlykda şo zenanyň aýagyny basaymazmy?! Ana, ýaňky şobada öz razylygyny bildirýän hökmünde Eseniň aýagyny batly-batly basyp goýberdi-de hakyrdap güldi. “San ýakşygina äkäniň”. Esen şundan soň

bir zatlar güman edip başlady, pikirlendiğiçe-de gorkusy artdy. Hasyr-husur naharyny iýip, turup gaçmakçy bolup ýerinden gozganany hem şoldy weli, semiz zenanam bile turdy. “Esenjan, kaýutamyň gapysy açylanýok, ýür şony körüp berewer”. Esen ýok diýjekdi, başga ýere gyssanýan diýjekdi, gapy bejerer ýaly men ussa däl, başga ussa tap diýjekdi. Garaz, bir bahana tapyp zypberdini çaljakdy, emma o zenany öýkeletse, bu giden mähelläniň içinde Esene dilmaçlyk etjek ýokdy. Onsoň ýene lal ýaly bolup gezmeli boljagy ýadyna düşende bialaçrazy boldy. Semiz zenanyň öňüne düşüp, gorka-gorka ýöräp, kaýuta gaty tiz ýetdiler. Esen edil gapynyň deňinde saklandy weli, semiz zenan bir eli bilen gapyny itip, beýleki eli bilenem Eseni südürläp diýen ýaky özi bile otaga saldy. Girişine gapyny şeýle bir tiz ýapdy-da gapa ýaplanybrak durşuna gözlerini ýumup, “Wah, Esenjan” diýip, agyr gerindi, ýaka bagjygyny çöşledi. Esen biçäre bolsa, öž üstüne abanyp duran zenandan howy basylyp, eli-aýagy titräp başlady. Bu darajyk otagdan nädip baş alyp çykjagyna akly ýetmedi. Az salymdan zenan gözlerini açdy. Onuň gözleri Eseni hasam eýmendirdi.

- Sen nimägä mäni istemäýipsän?
- Meniň gelnim bar.
- Onda nimägä mägä külüp baktyňyz?
- Bilmän gülüpdirin, bagyşla.
- Onda nimägä aýakymny bastyňyz?

- Bilmän basypdyryn.
- Ýo-ok. Sän mäni taşlaýypsan. Başga zenanlara köz tikäsän.
- Ýok, ýok. Meni çykarsana.
- Sän Arkäkmiň?

Esen bu söze üns bermedi-de gapa tarap dyzap durşuna: “Ýok, ýok. Meni goýbersene” diýip ýalbardy. ahyry, ol zenany zordan birýana iteläp, gapydan zarp bilen çykyp gaçdy. “Eý, huda-aý, bir beladan sypdym-ow.” Ýöne öňi-soňy gözlerinden gorky gitmedi. Her demde, her salymda semiz zenan yzarlap geläýjek ýaly, kuwwatly gollary bilen Eseniň ýeňsesinden gapjak, öz kaýutasyna südürläp dykaýjak ýaly boldy durdy.

Onsoň Eseniň бүтінleý keýpi gaçdy. Bu taýy gury ýer ýalam däl, gämiden gaçyp gitjek gümanyň ýok. Her ädimde, her öwrümde bir-birege sataşyp durmaly, iň beteri-de Esen o zenan bilen günde üç wagtyňa bir saçagyň başyna oturyp nahar iýmeli. Häk, öz-ä, o ýene Eseni girisine salaýmasa.

Esen indi nätsekä? Wah, belanyň körügi Güljahanda-la. Şo gyssamasa, şo igenmese, Esen ömür öýden çykjakmy?! Dynç başyny bu belalara sataşdyrды-da. Öýünde otur-da hudaý diý-dä. Wah, indi etjegini bilýä-le. Şu sapar bir sag-aman öýüne barsyn bakaly. Onsoň gaýdyp ony öýünden çykarybilýän tapylaýarmyka? Güljahan-a däl, şondan on esse beterräk aždarda bolsa-da Esen gaýdyp öýünden çykmaz. Hawa, diri-hä çykmaz, maslygyny bolsa nätseler şeýtsinler.

Esen, ynha, şeýle karara geldi. Karar karar weli, öýe ýetýänçä iş bar. Has çatak ýeri hem o zenandan gaçsa, Esene kim dilmaçlyk eder. Hanha, Krasnoýarskide eger şol oğlan bolmadyk bolsa Eseni, kim bilsin, haýsy gözenege dykardylar?!

Hawa-a, ýagdaý öwerlik dä-äl.

Esen ön bir ýola eşek söwdasynda-da şeýle çykgynsyz ýagdayda galypdy...

...Günleriň birinde Güljahan gozakly motosikl ýa maşyn diýip, ters dawa tutmady-da kolhoz işine gatnar ýaly daýaw eşek satyn al diýip tabşyrdy. Eline-de iki ýüz manat tutdurdy. Onsoň Esen, heniz zat alyp, zat satmansoň, bazara ýaydana-ýaýdana gitdi.

Ynha, güwwüldäp duran mähelle. Esen eşek bazarynyň derwezesinden giren ýerin-de bir eşegin töweregine egrilişip duranlary gordi-de şo ýere bardy. Bir kişi eşek eyesiniň goluna goluny şapladyr urdy.

– Ýüz segsen manat berjek, nädýä?

– Ýok, ýok. Iki ýüz bolmasa, eşegin ýüpündenem tutdurjakgäl.

– Bahasy ýetdi, ber-how!

– Ertirki söwdany sypdyрма, ahmyr edersiň.

– Meniň eşegim ýaly eşek şu bazarda-ha ýokdur. Munuň horraklygyna bakmaň, gaty sagdyn eşeg-ä. Bökjekläp durşuny görmeýäňizmi?! Munuň diňe ady eşek, özi at ýaly-da. Onsoň neneň arzan bereýin.

Esen: “Eger iki ýüz manada şeýle eşek berilýän bolsa, mende-de iki ýüz bar” diýip oýlandy-da mundan aňry gidesi hem gelmedi. Ol bahasyny berip, eşege münenine mähetdel eşek dabyardap gitdi. Esen elejiräp barşyna, öz söwdasyndan göwni bitdi. “Ýigrimi manadyň gürrüňini edip... Munuň ýaly eşege üç ýüz berseňem azdyr. Güljahanam begenäýedir-dä”

Eşegi dikgirdedip öýe gelende Esen Güljahana bilesigeliji bakdy. “Begenermikä, gaharlanarmyka?” diýip jany çykara geldi. Ahyry, Güljahan “Bolaýypdyr” diýdi welin Eseniň demi dürseläýdi. Söwdadan göwni bitipmi, nämemi, ol ses-üýnsiz çay demläp, törde arkaýynrak oturan Eseniň önüne süşürdi. Şkafdaky baňkalary şakyrdadyp, arasyndan bally baňkany tapyp, saçakda goýdy. Eseniň baldan datman, diňe çay içip oturşyny görende edil myhmana aýdýan ýaly mylaýym owazly: “Esenmuhammet, baldanam iýsene. Näme, işdäň yok-la?” diýdi welin, Esen muňa monça boldy. Ol ejesi öleni bári haçan beýle söz eşidipdir?! Onsoň Esen eräp-elejiräp oturyberdi. Güljahanam bir käse çay guýunyp Esene ýakyn oturdy.

– Daýaw eşek ekeni. Işe horlanman gidip gelerin. İşden gaýdyşynam ot ýükläp gaýdaryn. Birnemejik ot ýygnap bilsek, güýzde3 mal arzanlanda bir sygyr edinmesem bolmaz. Gapymyz körüň külbesi ýaly çaňap ýatsa, il näme diýer?! Bu döwürde malyň bolmasa, malça mertebäň yok.

Senem eliň degşi bilen kerpiç guý-da sygyr küme sal.

– Jaý örüp bilemok-da.

– Derrew bilemok diýip başlaýaň-da. Erkek bolarsyň-da jaý örüp bilmezmiň?! Ikisinem öwersiň. Küme bolmasa, sygyr almaz diýýänsiň weli, gözüňe basyp alaryn, baý alaryn-a.

Esen howatyrly dymdy. Güljahanyň gury ýandak ýaly ýanyp-tutaşyp gidibererinden heder etdi. Hernäme bolsa-da Güljahan köşeşdi-de öýüň ownuk işine güymenip uzak oturdy. Esenem gyssanman çay içdi, oturan ýerinde kāmahal irkilip-irkilip gitdi, ahyrda arkan gaýşyp, tisginip oýandy. Hälem muny Güljahan görmedi. Güljahanyň ýek ýigreneni – otursyna irkilýänler. Muny Esen ýagşy bilýardi, irkilen gezeklerinde aýdylan azmly sözleri hem ýatdan çykarmandy. Ýöne, näme, uky bir namart zat-da.

Esen ýerinden turdy.

– Güljahan eşege ot-suw bereýinmi?

– Gelen badyňa özüm otam berdim, suwam berdim. Ýöne içirgisine, gaňňasyna seredişdir, öýlän işe münüp gitjek.

Esen tamdan çykyşyna eşege bakdy welin, tas arkan serpilip gaýdypdy. Şagga gara der basyp, gözi ümezläp durşuna, ilki bilen kellesine uran pikir – Güljahan derime saman dykar – diýen gorky boldy.

Bazardan gaýdanda gaty dikgije gelen eşek çalam-çaş bolup ýatyrdy, süňksüz ýaly her aýagy

bir ýerde, gulagy topur içinde, gözleri zordan açylyardy. “ Janawere näm bolaýdyka? Be-e, munuň-a ýagdaýy gowy däl-ow. Birden öläýse näderkäm?” Illeriň gapysynda näçe eşek daňylgydyr welin, kesel, aýlanyp- öwrülip Eseniň iki ýüz manat berip alan eşegini tapaýmaly bolarmy?! Hanha, aljak bolsa iki eşekli, atly, düýeli-köşeklikişilerem-ä gyt däl. Alsın şolaryňkyny. Birini alany bilen garyp düşjek gümany ýok. Iki ýüz manady toplajak bolup Güljahan ikisi näçe garzyndylar, illeriň bolsa müňläp-müňläp puly bar. Özge bolmasa, Hommat magazinçiniň üstünden iýnsin. Eşegi bolmasa, sygry bar, agyl doly goýny bar. Alsın şony. Päheý, bu dünýäniň adalatsyzlygyny. Atylan daş ilki bilen Esene degmelimidir?! Onuň önki azaram bir är egnine ýeterlik dälmi, näme?! Güljahanyň göwnüne ýarap bilse, Esene başga näme gerek?! Ynha, häzir eşek öläýse Güljahan gaharyna Eseni öldüräýmezmi?!

Eşegiň welin, şo çalajan ýatyşy, başyna gonan siňekleri-de kowmaga ýaranok.

Esen heniz özüni dürsemänkä, Güljahan aldajy ýaly bolup daşary çykdy. Güljahany goren Esen öz göwresi bilen eşegiň bolup ýatyşyny gizlejek boldy. Olam şeýle bir göz-görtele boldy welin, Güljahan bir bolgusyzlygyň barlygyny şobada duýdy.

– Hany, çekil beýläk! – Güljahan göni geldi-de “Hyh” diýip eşegiň bykynyna depdi. Eşek bir gozganan ýaly etdi-de ýatyberdi.

– Hudaýym, hernä senem ýer ýuwutsyn, alan eşegiňem ýer çeksin. Waý, iki ýüz manadym kül boldyle-eý!

Esen bir zat diýip özüni aklajak boldy welin, Güljahan: “Ýok bol! Gözüme görünme!” diýip jabjyndy, özi bolsa eşegiň gulagyndan çekip gördi, guýrugyndan çekip gördi. Bolmady. Onsoň beýle ýanda näderini bilmän sömelip duran Esene zäherini pürküp ugrady. “Sen bir bagty gara bolmasaň, alan malyňy görüp almazmyň? Erniňi sallap duransyň, it aldanan ýaly aldanda ýör. He-eý, symmaty guramyş. Bar, indi eşegiňi nirä dyksaň dyk-da iki ýüz manadymy tap. Şo puly tapmasaň, şu öýden diri girip-çykaryn öýtmegin!”

Ýoldan geçip barýan birki sany adam eşegiň ýatyşyny gördi-de: “Muny Ýazgeldi gaňňaça aýdaýyň. Ugruny tapar” diýip geçip gitdiler. Esen Ýazgeldi gaňňaçyny gaty tiz tapyp getirdi. Gaňňaçy eşegi görenden: “Häk, aldap satypdyrlarow. Bu eşek neşä öwrendekli bolan eşek-dä. Tirýek tapybilseň-ä gowusy, bolmasa-da eptekden baş-on paçka kelleagyry derman tapsaň, eşegiň dikeler” diýdi.

Güljahan muny diňläp durubilmedi.

– Hi tirýek beribem eşek saklap bormy?

– Indiki bazara çenli saklamasaňyz bolmaz. Bazar günü dermandan keýpini kökledip

satarsyňyz-da. Eger satybilmerin öytseňiz, maňa muzduny berseňiz, özüm sataryn.

– Muzdy näçe?

– Iller-ä ýigrimi başi berýä. Onsoňam eşegi gaty gymmada alypsyňyz. Iki ýüze sataryn-a diýip bilmen.

– Wah, pulumyz harama çykjak-da – Güljahan Esene şeýle bir hyrsyz garady welin, Esen şobada aşak bakaýdy.

Güljahan hernäçe kelle döwse-de, eşegi zyýana galyp sataýmakdan başga çykalga tapmady. Onsoň dermanhana baryny syryp, ep-esli derman topladylar. Ýazgeldi gaňňaçynyň öwredişi ýaly, dermanlary kem-kemden berip başladylar. Eşek dermanyň ysyny alandan böküp turdy, göni dermana topuldy. Şol arada ol tas Eseniň dermanly elini çeýnäpdi, hälem Esen dermany taňňyra atyp ýetişäýdi. Eşek dermany gütür-gütür çeýnäp, barha güýje giriberdi, asyl, ol häлки serilip ýatan çalajan eşege çalym etmese nädersiň?! Az salymdan silkinjiräp, otam iýiberdi, suwam içiberdi. Şeýde-şeýde başa melamat bolan eşegi tä bazar gününe çenli sakladylar. Tä bazar gününe çenli Güljahanam igene-igene, zeýrene-zeýrene Eseniň süňňüni saraltdy, iki sözünüň birinde: “Seniň eşek alyşyň ýaly” diýip, halys peteň--bizar etdi. Esen gulagyna keçe dykyp gezäýmese bolmady. Edil şo günler hem Esene bir dert sataşdy. Bu derdi ol köp wagtlap duýman gezdi. Eger Esen öz derdini özi bilmese,

Güljahan-a Eсенин derdini hijem duýmajakdy. O derdiň üsti tötänden açylaýdy. Güljahan Eсенин ýuwulmaly jalbarlaryny bir gujak edip daşary çykaranda o jalbarlaryň köpüsiniň çep but çetiniň ýa ýyrtykdygyny, ýa süzülendigini görüp geň galdy. “Bu meýdi yranmyşyň çep buduna çüý kakylodymyka? Jalbar baryny deşim-deşim edipdir.”

Indi ertir bazar diýlen gije Eсенин ukusy tutman, gözünü jaýyň depesine dikip ýatdy, soň dikelip oturdy. Muny duýan Güljahan: “Gorsanyp geçmiş, ýat gömül-de” diýip haýkyrdy.

– Ukym tutanok.

– Wah bagrymy bir ýakmasana! Uzyn günü ýatyp geçirensiň, onsoň uky tutarmy?!

– Yok, Güljahan. Men bir zat aýdaýyn weli, şu sapar “bolýa” diýäý.

– Ýatsana, ýer çekmiş.

– Näme... bi eşegi satmasak nädýä? Başga birini aldanymyzdan...

– Näme, näme-e? Barja aklyňy çaşyryp ýörmüň?!

– Men gije ýatman işläp iki ýuzi gazanaýyn, ýöne aldap satmasak ýagşy.

– Gapyl. Lal bolup ýat. – Güljahan beýlesine gaharly öwrülip ýatyşyna: “Menem başga zadyň gürrüňini edýändir öýtdüm-ä” diýip hüňürdedi.

Ertir daň bilen Ýazgeldi gaňnaçy gelip, eşege derman baryny iýdirip, bazara alyp gitdi. Esenem işine gitdi, ýöne uzynly gün keýpsiz gezdi. Ýene-de şo-ol öňküleri ýaly gamlandy, öýlenenine müň ýola

ahmyr çekdi. Şo-ol öňki erkin günleriň geçip gidenine arman etdi. Gulagyna ejesiniň owazy eşidilip-eşidilip gidýär: “Turaý, oglum. Esenmuhammet ja-an, han ogul, tur, men işe gidip barýan. Şakäsäni gaýmakdan püre-pürläp goýandyryn, turdugyň iýip-içgin.”

* * *

Demirgazygyň sowuklaç tomsunyň howasy syýahatçylaryň gyzyp duran ýurejiklerine täsir edibilmeýane çemli. Her duralgada, her portda gämi togtaýar weli, halaýyk bary ala şowhun turzup kenara dökülýär. Her kim bir tüýsli geýnen. Olaryň içinde juda naşyja, çeye bedenini güjeňleýän ýaly, ýarym ýalaňaç gelinlerem bar. Keseden bakana edil sygan ordasy ýaly görünýär. Syýahatçylar kenarda garaşyp duran peşeneli awtobuslara münüp nirädir bir ýana ýumlugýarlar. Diňe öz kaýutasynyň penjiresinden bu ahwalatlary perişan synlap, ähli zatdan mahrum oturan Esende rahatlyk ýok: ol ynha, ýas-ýaňyja hem şol semiz zenanyň syýahatçylaryň arasyndan mese-mälim saýlanyp, ýekegapan ýaly dünđerilip barşyny öz gözleri bilen gördi ahry. O zenan gämi bilen kenar aralygynda goýlan paýapyla münende dagy, paýapyl, görgüli, ýaý berip, bili suwa degeňkirläp-degeňkirläp gitdi. “Elhepus, äpet jandar-ow! Onuň ala-böle meniň başymdan inişini görsene”. Esen bu günler gaty horlandy. Onuň

öňem burun meselesi gutarnykly çözensoň, häzir dagy boýnundan ýokarda diňe burun göze ilýardi.

Eger şu gidişine gitse, Eseniň näçe gün çydap biljegi belli däl. Yöne bir gün öýlän ol, hemişekisi ýaly, naharhana il dagansoň assyrynja baryp çäla-mula garbanyp gaýdyp, kaýutanyň içinden gulplap otyrka, daşardan semiz zenanyň “Esen” diýen sesi eşidildi. Eseniň demi tutuldy. “Eý, hudaý jan, özüň gaýtaraweri”. Semiz zenanyň sesinde gaharam, mähirem däl-de, adaty rahatlyk duýanda Esen biraz ynjaldy.

– Esen, eşidäsänmi? Män sängä kol tegirmäýmän. Korkman çykyň. Bagyşlaýsyz, tegişip öte keçipmän. Bagyşlaýsyz, Esen. Arkaýyn tynçyňyzgy alyberiş.

Esen ses-üýnünü çykarmady, şonda-da zenan onuň kaýutadalygyny anyk bildi-de sagbollaşyp gitdi. “Be-e, bu heleýiň çynymyka?! Esen iňkise gidip oturdy. Özüne gaýtarylyp berlen erkinlikden birbada peýdalanyp bilmedi-de, agşam naharyna hem ilden soň baryp gaýtdy. Koridordan, goňşy kaýutalardan, gäminiň üçeginden çogup gelýän dürli dildäki aýdym-sazlaryň owazy-da, göçgünli tanslaryň güpürdisi-de Esene hiç bir täsir edibilmedi. Diňe şol zenanyň: “Bagyşlaýsyz, Esen, tegişip öte keçipmän” diýen sözleri ony gaflatdan oýaryp ugrady. Iki günden ol eýýäm şol semiz zenan bilen bir stol başynda oturyp nahar iýip bildi. Ol oturgyçda oturşyna keltejik aýaklaryny gaty yza epip oturdy. “Bilmezlikde birden aýagyny

basaýmawereýin. Öňem bar bela aýak basmakdan başlandy”. Ýüzüni aşak salyp, zenana bakmajak bolup synanyşýar. Şol bir wagtda-da ol zenanyň ahwalyny duýasy gelýar: o zenan rahat bolsa – şol bolany. Esen göz gytagyňy aýlap goýberdi weli, dogrudanam, rahat. Şonda-da “Är gorkan ýerinden” diýleni, Esenden çekinjeňlik, susluk, ýene-de haýsydyr bir melamata garaşmak endigi aýrylyp gidibermedi. Eseniň bagtyňa, zenanam oňa hiç zat diýmän oturdy, diňe gutjek bolanda: “Esen, kingä nimä diýmeli bolsa aýdawar. Özüm orsça aýtyp berämän. Hoşmy?!” diýdi-de göwnibir sözledi.

Esen özüniň erkanadygyna kem-kem ynanyşyp başlady.

Nahara wagtynda gelip ugrady. Önler sowan, ýüzüniň ýagy kesmeklän çorba iýip, agzy tagam tapmadyk, üstesine-de bu günlerde ejir astynda horlanan Esene gyzgynja naharlar lezzet baryny berdi. Baý, iý-dä. Soňundanam, ädähedine görä, menýuly kagyza elini süpürüp turdy gitdi. “Dünýa düzelyä-le”. Ýöne, öňi-soňy, özüniň syýahata gaýdany üçin Eseniň ahmyry kemelmeýärdi hem-de ýene näçe günden öýüne dolanyp barjagynyň barmak basyp sanaýardy.

* * *

Bir gün goňşy kaýutada bir gyz doglan gününü bellemekçi bolup beýlekiler bilen bir hatarda Eseni hem çagyrdy. Ol gitmejek bolsa-da

oglanlar zorlap alyp gitdiler. Egrilişip oturyşlaryna saçağyň bezelişine haýran galyp bakdylar.

Agyz suwardyşyp garbanmaga başladylar. Esen nämeden başlajagyny bilmän birbada ýaýdanyp oturdy-da ähli adamyň eliniň ortadaky kiçijik tarelkadaky ýyldyrdawuk gara dänejiklere uzaýşyny görensoň, olam uly çemçesi bilen ep-esli işbili aldy-da şo durşuna iýdi. Birbada sähel ajymtygrak bolsa-da soňra ýakymly tagamy jana ýaraberdi. Esen hiç kime bakman, ýene bir çemçäni tümmekläbräk aldy weli, tarelkada oňly zat galmady. Muňa töwerekdäkileriň gözleri tegelendi, geleni bári bir söz aýtman, gülmän-gaharlanman oturan Eseniň birden beýle hereket etmesine gaty geň galdylar. Birki sany ýigit çydap oturyp bilmän pyňkyryşdylar. Doglan gününü belleýän gyz işbili azyrganyp, ählimize ýetäýedir-dä diýip hälden bári dileg edip oturşyna bu ahwaly gördi-de zordan aglaman saklandy. Ol bak-masy gelse-de, göz gytagy bilen Esene bakyp goýberdi weli, onuň ýüzünden hiç hili müýn--utanç duýup bilmedi. “Bä-ä, beýle göz çykgynçlyk edibem arkaýyn oturyp boljak eken--ow”.

Esen bolsa, dünýäden bihabar, ýene ojuk-bujyk zatlardan agzyna atyşdyrды-da garnyny ýagşy otardy. Onsoň bu köpçülikde onuň içi gysyp başlady. Gowusy, kaýuta gidip ýeke özi obasyny, ogluny, traktoryny ýatlap oturanyny kem görmedi. Onsoň ol omyn etdi-de emay bilen turup, sag boluň diýip çykyp gaýtdy. Gelýärkä kellesine gelen

zat: şo çemçeläp iýen ýyldyrawuk gara dänejikleriniň adyny bilmeli, hemem indiki düşlän ýerinde şony magazinden alyp iýmeli diýen pikir boldy. “Birhilije, birgeňsi tagamlyja zat ekeni”. Ýöne gämi iki günläp hiç ýerde togtamasa nädersiň?! Şo-ol düýrlenip, tovlanyp, bulanyp akýan Ýeniseý derýasy hemem aňyrsy-bärsi görünmeýän, adam aýagy sekmedik tokaýlar. Başga yns-jyns, hatda guşlaram göze ilenok. Beýlede tokaý bolar eken-ow. Obada bolsa bir agaç tapjak bolsaň, janyň çykýar, tapansoňam atamyň bahasyny bermeli. Esende ullakan ýük maşyn bolan bolsady. Ol men diýen agaçlardan saýlap-seçip, maşynyny mas ýükläp, obasyna alyp giderdi. Eltensoň özüne gerek agajy alyp galyp, galanyny hem işdeş oglanlara satardy. Ýok, gymmat däl, gaýta spekulýantlaryň nyrhyndan ep-esli arzan satardy. Hanha, Garly traktorist bar, jaýyny basyrybilmän, gyşda kerpijini ýagyş-gar eredip taşlady. Artanja agajy, ozaly bilen Garla hödürlär. “Al, Garly, dostlugyň hatyrasyna, saňa arzan agaç bereýin. Al-da jaýyňy basyr”.

Wah, gül ýaly boljak-la. Arman, Esende ýük maşyn ýok-da.

Esen uzak Sibirden ýük maşynly agaç äkitmegiň arzuwyny çekýärkä, gämidaäkileriň ählisi Eseniň işbili çemçeläp iýişini bir-birege gürrüň berip gülüşýärdiler, käbir ýenlesler bolsa Eseni görende pyňkeryşyp geçip gidýärdiler. Esen özi hakda bir hyşy-wyşy gürrüň edilýänini sähel

güman etdi. Ýöne anyk näme hakdalygyny aňsyryp bilmedi. Üçünji gün gämi bir duralgada togtanda ol kenara düşüp barýan şo öňki semiz zenanyň ýanyna bardy. Hawa, özem gorkusyz-ürküsiz bardy, sebäbi soňky günler zenanyň özüni alyp barşy muňa iterýärdi.

– Daýza, şu şäherde neme satylanokmyka?

– ?

– Neme-dä, adyny bilemok weli, iýilýän zat öz-ä. Ýyldyrdawuk, gara däne. Agzyňa atýaň weli, eräp gidýä. Bilmedim, nämäň dänesidir.

Zenan, Eсениň işbil iýenini eşidene çemeli, gülüberdi.

– Hä-ä, agzyň läzzät tapyldymy?

– Ýok-la. Aý, indi magazinde bar bolsa alyp göräýjekdim.

– O-ow, ol işbil diýgänleridir. Magazinden tapmarsan. Ongi ketde-ketde boşliklär iýip bilädi. Bizgä ýetmäs ol. Ýetgändä puluň-da ýetmäs. Kilosy elli tingädänmiş. Dadyp körgänimdä yok.

– Dadyb-a gordüm-le. Iki çemçejik iýip gördüm.

Semiz zenan Eсениň äwmezligine ýylgyryp, işbili mesgeli çörege sähelçe çalyp iýmelidigini, şol oturylyşykda Eсениň ähli adamyň diline düşenini gyssanman gürrüň berdi. Ana, Esen şondan soň öz eden işine akyl ýetirip, müýnürgäp-utanyp başlady, gelen-geçeniň oňa birgeňsi bakyşyna, kăbiriniň pyňkyryp geçişine şondan soň düşüniپ başlady. Ol indi doglan gününü bellän gyza görünmekden çekindi. Ýöne işbiliň her

kilosynyň elli manatdygyna ynanyp bilmedi. “Hi beýle-de baha bolarmy?!” Mysal üçin, ol gymmat şokolad gördi: kilosy sekiz manatdan ekeni, gymmat kolbasa gördi – kilosy on bir manatdan, emma iýilýän harydyň nyrhynyň elli manada ýetenine akyl ýetirip bilmedi. “Arzandyr. Şokolatdan gymmat dälidir-le”. Onsoň magazinma-magazin söküp, baran ýerinden işbil sorap başlady. Ahyry, bir magazinde barlygyny bildi.

– Baňkasy otuz sekiz köpükden.

Esen tanyş –bilşiň ýok ýerinde orsça sözlärmen boldy.

– Dwa beňke ikrä ber.

Kagyza dolanyp berlen iki baňka işbil üçin bary-ýogy yetmiş alty köpük töläp, Esen şondan göni gämä tarap eňip gaýtdy. Onuň niýeti häzir gelşine iki baňkany şo gyza berip dynmakçydy. “Kim aýdýanmyş işbil gyt diýip?! Kim aýtsa ýalan aýdýa. Kilesi elliden diýibem aldaýan ekenler. Baňkasy bilen otuz sekiz köpük. Esen gelşine şo gyzyň kaýutasyny kakdy. Gapy açyldy, dört gyz Esene aňk-taňk bolup bakdy. Gyzlaryň biri: “Wera, bu ýigit ikra iýesi gelip gelendir. Ikra ýok diýäý” diýdi. Onýança Esen ikra sözünü eşitdi-de: “Hawa, hawa, men size ikra getirdim. Sibirde hemme zat bol, gaty arzanja” diýdi-de elindäkini Wera uzatdy. “Al, al. Ak Yüregim bilen berýän”. Wera o zady çekinjeňlik bilen aldy-da stolda goýdy weli, başga bir gyz şobada kagyz dolagy

áýyrdy. “Badamjan ikrasy. Wa-áy, bagty gara-a. Neneň muny utanman getirdikä?!” Wera elini ýüzüne tutdu-da bir oturgyja çöküp sessiz aglap başlady. Ýaňky ekabyr gyz bolsa: “Beýle ikrany elt-de sygryňa ber!” diýip, baňkalaryň birini gaharly garbap aldy-da Esene tarap edil atyp saljak ýaly etdi weli, Esen gorkusyna bada-bat kaýutadan çykdy gitdi. “Bä-áy, bi aýal diýlen jandaryň diline düşer ýaly däl-ow. Bular şemal ýaly üýtgäp duran zat öýdýän”.

* * *

Esen gynansa-da, begense-de, günleriň şol bir geçip durşy, özem parhsyz geçýär. Esen Güljahanyň sargan zatlarynyň köpüsini alanok. Eger şeýle uzak ýere gezelenje gaýdybam iki barmagyny burnuna sokup baraýsa, Güljahan ony it çeýnän ýaly çeýnemezmi? Onsoňam şunça uzak ýola çykaran harajadyny kim ödär? Güljahan: “Üýtgeşik zat getir, iki bahasyna satyp ýol kireýiň öwezini dolaly” diýýär.

Her duralgada iller üýşüp-üýşüp muzeýlere, sergilere, dürli ýadygärliklere tomaşa etmäge gitseler, Eseniň gözleri magazin boldy, her baran ýerinden Güljahanyň sargan zatlaryny gözledi. Oňly zat tapman aljyrady.

Esen bu syýahatyň marşrutynda entek uly-uly şäherleri barlygyndan, öňde has üýtgeşik başdan geçirmeleriň garaşýanlygyndan habarsyzdy. Ol

görginiň ulusyny gördüm hasap edýärdi, şoňa görä-de bar görgi yzda galandyr öýdýärdi.

O-ol aýdylýan ak aýylar hem görünmän geçdi, uly-uly buzlaram görnenok. Bary ýalan eken-le. Esen Krasnoýarskiden ugramazynyň öň ýäny aýylara bererin diýen niýet bilen alan bir kilogram şokoladyny ýada saldy. “Aýa beremden özüm iýeýin-le”. Alnyşy ýaly goşlaryň arasyna dykylyp goýlan şokoladlar kaýutanyň gyzgynyna eräp-akyp, pylçaşyp galypdyr. Esen şokoladlary edil mesge iýen ýaly iýdi. Indi Esen aýydanam bizar, buzlardanam. Onuň hiç zat göresi gelenok, hiç zat bilen hoşy ýok. Bir arzuwy – çaltrak öýüne barmak. Gezenler gezewersin. Ir bilen traktoryny tarladyp meýdana gidip, gün batansoňam dolanyp geleni dünýä malyna degýär ahyry.

Obadaşlar her näme diýselerem, her neneň lakam goýsalar, gyzza-gyzza gelende Eseni gowy görýärler ahyry. Hanha, öýlenibilmän ýörkä Eseni öylendiren şu oba dälmi?! Alaga-da täze traktor beren şu oba dälmi?! Ählisi tanyş, ählisi garyndaş. Eseni kolhoz başlygy-da, baş inžener-de, brigadir hem edil oň inisi ýaly görýärler ahyry. Ähli baýragy Esene eçilýärler. Onsoň bu ýagşylygy bilmeşe, bütün il geňlä, hezzet ýaraşmaz adam ekeni diýerler...

Gämi indi seýrek durýar. Suw göwsüni iki ýaryp, öne baka şo süşňäp girip barşy. Derýa hanasy giňeldi gitdi. Uzak kenarlarda yns-jyns görünmedi. Derýada akdyrylanda topardan galyp,

kenarda ýarym göwresi çüýräp, ýarym göwresi suwda çüýräp, ahmyrly güberilişip ýatan agaçlar göze ilýärdi. Öňler duşýan baş-altý öýli awçy obasy hem ýat boldy.

Diňe tokaý, şahalary, pürleri bir-birege çolaşyp-çatyşyp, başyny gaty dik tutuşup oturan agaçly tokaýlar. O agaçlar bir-birege şeýle hemdem, bir-birekden hatyrjem görünýärdiler weli, bir agajy ýykساñ, ähli agaç üstüne ýykylaýjak ýaly görünýärdi. O agaçlary gazaply Sibir ýelleri des-deňje ösdürýärdi, özgelerden saýlanyp öseniň başyny kesip goýberýärdi, ösüşde öz deňinden yza galanlary bolsa tokaý kanuny esasynda igledip öldürýärdi. Bi jelegaýlaryň düzgüni şeýle.

Gämi demirgazyga gitdikçe howanyň gygy ajaýanyny Esen öz teninde duýdy. Asmandaky ak bulutlaryň reňki kem-kem garalyp ugrady. Ol kenara gamgyn bakyp durşuna agaçlaryň düýbünde akjaryp görünýän zatlary gördi. Ilkibada nämeligini bilmeşe-de, gitdikçe has köpelensoň, ak garyň galyndysydygyny bildi. Tüýs gyş mekanyna gelenine Esen gümansyz göz ýetirdi. Kenar diýseň, ho-ol allaowarrada salgym ýaly görünýär. Ondan--mundan akyp barýan buz bölekleri gara bulutlaryň arasyndan kämahal-kämahal jyklaýan gün şöhlesine ýylдыrdap-ýylдыrdap gidýar. Içinden zowwam geçýän sowuk şemal boýnuny iki çigniniň arasyna gizlän Esene geçen gyşda bolan bir wakany ýatlatdy...

... Eсенин Garly diýen işdeşi sürçekli günleriň birinde tekerli traktoryny derýa köprüsiniň üstünden sürüp barýarka, taýyp derýa eňterilip gidäýipdir. Özi diri galan bolsa-da traktoryň suw düýbünde galmasyna Esen gaty gynandy. Garly gowy oylan, özem Eсени gowy görýär. Şu traktory Esen çykaraýsa näder?! Hem Garla ýagşylyk etdigi bolar, hemem ili aňk eder. Şondan soň-a Esen pylan-pismidan diýip, bolgudyz gep tapmasalar gerek. Uzynly gün onuň küýi-pikiri derýa düýbünde ýatan traktordan daşlaşmady. Sebäbi Garly bilen näçe ýyllar bäri işleşip gelýär ahyry. Garly-da Esen burun diýýär weli, diýse-de kiçi dilden bärde diýýär. Ynha, traktory, agaç süýrän ýaly, süýrär çykaraňsoň-a burun diýäýmez.

Şol gün Esen gün batyberende traktoryny tarladyp işden gaýtdy-da Garlynyň traktory taýan köpriniň ýanynda keserdip goýdy. Eсени bir hyýala münenini Myrat kel diýen bir traktorçy görüp, ony göz astyna alyp gaýdyberdi. Emma Esen mundan habarsyzdy. Ol öýüne pyýadalap gelip, gizläp goýan bir çüýşe aragyny galyň paltosynyň goltuk jübüsine atyp çykanda, Güljahanam eli süýt bedreli kümeden çykdy weli, Eсени yüz reňki üýtgäp gitdi.

– A-a-ýu-u, nirä ugradyň? Bu sowukda öýkeniňi doňdurjakmy?

– Häzir geljek.

Eсени ýöreýşi öňkülere meňzemedi. Özüne çäksyz möhüm iş ynanylan ýaly, ony hem diňe

özi bitirip biljek ýaly duýgy kalbyna gaplanansoň, özüne göwni ýetip, giň-giň ädimläp gitdi. “Aýalym yzymdan garap galdy, belki, ahyrky gezek garaýandyr. Görmeli-dä meniňem-ä çynymdyr”.

Esen suwdaky traktoryň nirede ýatanyny anyklady. Derrew eşiklerini çykaryp, trosuň bir ujuny aldy-da derýa girip gitdi.

Gyş suwy etiňi kesip, ganyňy doňduryp, damarlaryňy ýygryp-düýrüp barýar. Esen derýanyň ortasyna baranda çüm-di-de, az salymdan ýuze galkyp, akymyň garşysyna birküç gulaç ýüzdi. Demini dürsäp ýene çüm-di. Bu gezek uzak eglenip, birden hopugyp çykdy. Suw kesip-daglap, demini tutup barýardy. Esen şonda-da ýene bir ýola çümüp çykdy. Suwdan çykyşyna ylgap, arakly çüýşäniň agzyndan gulkuldadyp içdi. Hasyr-husur geýnip, traktoryň ýyly kabinasyna sümüldi.

Traktor ejirli ses çykara-çykara, tüssesini garaldyp, ahyry, derýa düýbünde ýatan traktory süýräp çykardy. Esen şobada trosy çözd-di-de ýañadan traktoryna münüp keýpihon sürüp gaýtdy. Ol dişlerini şakyrdadyp, janyny alyp barýan sowuga çydaman, hälki çüýşäniň düýbünde galan aragy hem ýolda içdi. Endamyna ýyly ýaýrady, keýpi kök boldy, başy dumanlady. Häzir öýe baryp Güljahana näme diýjegini oýlandy. Elbetde, barşyna, ozaly bilen Güljahany gujagyna gysar. Ogly ýatmadyk bolsa, goltugynda göterip,

asmaña bökdürer. Onuň ogly ýaly ogul bi jelegaýlarda ýokdur. Edil Bezirgeniň bar-da. Özem şeýle bir kakasyna meňzeş welin... üstesine-de ejesine garanda kakasyna has dost. Ýöne “kaka” diýip ýykylyp ýatyr-da. Arman, ogly şu mahal kiçiräk. Bolmasa dagy, Esen ony traktoryna mündürüp, uzak meýdanda aýlajak-la. Ogul welin tüýs ogul-da. Edil Bezirgeniň bar-da.

Esen öýe barar-da: “Guljahan, biz-ä iş bitirip gelendiris” diýer. “Tas suw astynda demirlere çolaşyp galypdym. Bir ölümden sypyp geldim” diýer. Guljahan näme bolanyny sorar. Esen jikme-jik aýdyp berer. Guljahan ynanmaz. Emma ertir ir bilen Esen Guljahana şo derýadan çykaran traktoryny görkezer welin, şondan soň-a ynanar-da.

Başlyga, Garly dostuna şu gün buşlasamyka? Ikisem begener. Başlyk begenjine ýaglyja goýun baýrak beräýmegem ahmaldyr.

Iň gowusy, ertir, garaja il üýşen wagty, aýdar. Goý, ähli adam eşidip aňk bolsun. Göwni ýetmän ýörenler Eseniň nähili iş bitiribilşini gözi bilen görsünler. Kim özüni erkek saýýan bolsa, şeýle aýazda derýa girip, traktora tros daňyp çyksyn-da! Ýekejesem het etmez.

Men weli dedesini ýandyrdym.

Esen uly ýolda traktoryny iki ýana çäýkap, öýe gelende, zordan düşdi. Yranjyrap, wazzyklap öýe girende ony gören Guljahanyň gahary şobada depesine urdy. Esen gelşine gujak açyp topuldy welin, aragyň ajy ysy Guljahanyň ýüzüne urdy.

– Ýitewer-eý, ýaşy kesilen! Doňuz ýaly porsyň başyňy iýewersin. Hany, öýden gümüňi çek!

– Güljahan, men traktor çykardym.

– Hernä traktoryň aşagyna gaçyp ölesiň-dä. Ýok bol! Nirede içen bolsaň, şo ýerde ýatyber. Öýde ýataryn diýip-ä gümanam etme!

Toba, toba-a. beýle bozgaklygy ýokdu-la. Öýlenende içmese, ogly bolanda içmese, indi haýsy eşekden nusga alyp içýäkä?

– Neme, bagyşla! Traktory derýadan çykardym-da...

– Be-e-eý, hakyt piýan bolup derýa gaçdym diýsene-e! Duruber, bakaly. Ertire bir çyk. Arak içjek bolsaňmy?! Şu öýde ýa men ýaşaryn ýa-da sen galarsyň! Bellisini ederin-ä!

– Näme, men peýan däl...

– Çyk, çy-yk! – Güljahan Eseni ýyly otagdan idirdedip çykaryp, içinde aýaz tans edýän peçsiz jaýa dykyp, daşyndan gulplap goýdy. Esen köne-küşül ýorgan tapyp üstüne çekensoňam Güljahanyň gargyşly hüňürdisi geldi durdy.

Daňdanlar sowuk ýygyryp, dyzy eňegine degende Esen oýandy. “Men näme üçin sowuk jaýda ýatdymkam?” diýip, gözlerini elek-çelek edip yerinden turdy. Endam-jany saýgylanan ýaly agyrýar. Agyrydan ýaña başy çatlaýar. Ol ahyry, öten agşamky wakalary dumanly ýatlap başlady. “Bo-ho-ow, bu gün irden başlyga buşlamalydyryn. Başlyk bir goýunjyk beräýedir-dä. Goýun süýrärp gelsem, Güljahanyň öýkesi ýazylardy”.

Aýaz Eseniň süňklerini titredip başlady. Ol ýorganynyň daşyndan bir keçä düýrlense-desowuga çäre bolmady. Asyl, daşara garaňda öýüň içi has sowuk görüldi. Onsoň Esen daşky gapyny itdi welin daşynyň gulpy şakyrdaydy. Biçäre galan Esen tä gün dogup, il öryänçä jaýyň içinde iki ýana zowzuldady ýordy: aýaz kowdy – ol gaçdy, ol gaçdy – aýaz kowdy.

Ahyry, goňşy otagdan oglunyň agysy, Güljahanyň ýogyn sesi eşidildi. Bir salymdanam penjiräniň öňi garalyp, Güljahan tutynyň üstiaşyry öýe göz aýlady. Esen penjirä tarap ylgady.

– Güljahan açawer! Sowuk aldy.

– Içýäniň arak bolsa aýalam almaz seni.

– Wah, ýalňysyp içipdirin. Ho, Garlynyň derýa giden traktoryny çykardym-da, gaty üşämsoň...

– Sendenem derýa giren bolarmy? Peýan bolup özüň gaçansyň.

– Ýok, öwlüýa kessin. Özüm çykardym. Gapyny aç, häzir başlyga buşlap bir goýnuny alaýyn.

– Ýo-ok, meni beýdip aldawa salyp bilmersiň. Şu gün seň bilen bellisini edinçäm gapy açylmaz. Häzir Bereket agany bir çagyraýyn.

Öňki gezeklerem, Güljahan gaharyna eýelik edip bilmedik pursatlary göni Bereket agalara ýumlugýardy: hamana, durmuş gurubilmän oturan iki ynsany duşurany üçin Bereket aga günäkär ýaly, oňa minnetli söz baryny aýdýardy. Onsoň Bereket aga biçäre-de Güljahanyň yzyna düşüp

gaýdyberýardi. Gelip Eseni aýratyn bir jaýa salyp, her gezek: “Gaýrat ediber. Öňi-soňy sallahlykdan gowudyr. Güljahanyňam gaharyny getirmejek bolaweri” diýýardi. Güljahan bolsa: “Esene gaty käýändirin. Indi seniň sözüňi ýykmaý” diýip gidýardi. Emma bu gezek Bereket aganyň ýüzünden gar ýagýardy. Ol hatda jaýyň gulduny hem açdyrmady-da penjireden gepleşip başlady.

– Inim! Sen-ä gowy oglan däl ekeniň. Ata-babaňda arak içen ýokdyr weli, sen tüysi bozuklyk etdiň.

– Neme-dä, Bereket aga...

– Aý, goýsanaý! Arak içip traktor süren bolsaň, kim bilýä, adam basdyrдыңmy, howly ýumurдыңmy?! Gaýdyp şo zährimary agzyňa alaýsaň, eşitmedim diýmegin, göni milisäň öňüne salyp goýbäris.

– Jan agam, gapyny bir açdyraweri, indi hi-iç arak içmäýin.

Bereket aga beýle ýanda duran Güljahana garap: “Ynha keyigim, ant içip dur, goýberäýsene” diýdi. Güljahan gapyny göwünli-göwünsiz açdy welin, Esen öýden çykyşyna göni traktoryna ýoneldi. Elbetde, bu çaka çenli garaždaky adamlar dagandyr. Şonuň üçin Esen ilki öten agşamky çykaran traktoryny görüp, işe soň gitmekçi boldy. Ol derýanyň gyrasyndaky traktoryň töwereginde hümerlenişip duran adamlary, beýle ýanda başlygyň maşynyny, birküç sany traktory uzakdan görüp, hasam begendi. Esenem traktoryny bir

gyrada goýup üýşmeleňe ýakyn bardy welin, görse, Myrat kel ähli halaýygy agzyna aňkardyp, derýadan traktory nädip çykarşyny gürrüň berýär. Eseniň bütin bedeni gowşap gitdi. Ol göni Myrat keliň ýanyna bardy.

– Myrat aga, traktory men çykardym ahryr.

Duranlar wakyrdaşyp gülüşdiler.

– Sen çykaran bolsaň, şo mahal aýdaýsaň bolmadymy?

– Traktory çykaryp, begenjime arak işdim-dä.

Halaýyk ýene gülüşdi.

Başlyk Esenden ünsüni sowdy-da birküç kişä iş buýrup, maşyna mündi gitdi.

Esen bu adalatsyzlyga çydam edip bilmän, sandyrap, el-aýagynyň ysgyny gaçdy. Märekeden sessiz-üýnsiz çykyp öli göwünli gaýdyşyna göni öýüne gelip, zordan ýorgana girmäge ýetişdi. Güljahanyň hüňürdi-igenjini hem eşitmän otly tamdyra dönüp ýatdy...

...Esen bu ýatlamalardan başyny açanda, howanyň has hem sowanyňy duýup galdy.

Gämidäkileriň uçdantutma ählisi gyş geýmini geýnipediler, ýigitleriň köpüsinde bolsa, edil dilleşilen ýaly, bokurdagyňy ýapyp duran gara žempir hem-de gaýýşdan tikilen gara penjek bardy. Bu geýimler Eseniň göwnünden turdy, olam deň-duşlary ýaly geýnip gezesi geldi. Häzir bolsa onuň egninde ýukajyk köýnekden özge zat ýokdy. Onsoň günortan naharynda dilmaç aýaldan sorap, şeýle egin-eşikleriň nirede satylýanyňy

sorap bildi. Öňdäki kiçeňräk duralgada Esen şol gara žempire duşady. Gymmadam däl eken. Ol žempiriň özüne uly-kiçi boljagyny deňäp durmady-da tizden tiz hasaplaşyp, gämä tarap ýelk ýasady. Gelşine geýdi. Ýeňi uzynrak. “Zyýany ýok, epleseň gül ýaly bolar”. Etegi-de Eseniň dyzyna ýeteňkirleýär. “Etegiň işi aňsat-la: jalbaryň içine salsaň, görünjek gümany ýok”. Eginlerine, boýnuna holpugrak bolsa-da çykarmady. Onsoň ol boýnundan aýyran galstugyny, žempir geyensoň, ýañadan asyndy. Aýnada gördi: gelişýär. Indi bir kemi gara penjek. Onam tapyp biläýse – tüýs boldugy. Esen şo görnüşde oba barmagy ýüregine düwdi. “Maňa göwni ýetmän ýörenleriň agzy açylyp galsyn-da”.

Şähre gezmäge giden oğlanlaram az salymdan güpürdeşip iýndiler. Görseler: Esen juluny täzeläpdir, düýrlenip gamça dönen galstuk dakylgy. Bu günlerde Eseniň bolşuna belet boluberen oğlanlar “Bäh-de-bäh” bolşup, Eseniň çignine kakyp, “Molodes, molodes” diýişip, ýaňsyly gülüşdiler. Oğlanlaryň biri emeli gaýyşdan tikilen köne penjegi çemodanyndan çykaryp Esene geýdirdi welin, şap-da. “Şuny saňa sowgat bereýin”. Ol muny Esene zordan düşündirdi. “Men täze penjek aldym, indi maňa onuň geregi ýok. Arkaýyn geýiber”.

Esen çürt-kesik garşy bolup, penjegi almady. Ol ýer urup, ýerde galan pukara däl ahyry, ondan etemlik bireýýäm geçip gitdi, aýally, ogully,

yranmaz döwletli boldy ahy. Onsoň Esen şu ýagdaýdaka hüşür-zekat alan ýaly edip, mugt zat alarmy?! Pully berse – ol başga gep. Esen muny düşündirip bilmedi-de göni dilmajynyň ýanyna eňdi. Onsoň ýaňky semiz zenan gabarylyp geldi-de Eseniň aýdanyny terjime edip berdi. Penjegini berjek ýigit hernäçe dyzasa-da Esen mugt zat almajagyny görkezdi. “Onda eçilenini beräýsin”. Esen göwnünden çykaryp üç onlугy uzatdy weli, ýigit pul almady. Ahry Eseni göwnetdi. Şeýdip, Esen penjekli boldy. Il dagansoň, Eseniň ýeke özi gara penjegi gara žempiriň üstünden geýip, aýnanyň önünden aýrylybilmän uzak durdy. Şo mahal penjegini beren ýigit bir zadyny alyp gitmek üçin kaýuta girdi. Esen oňa minnetdar bakyp, “Yspasiba” diýdi. Ýigit ony görenden içi gülüp başlady, şonda-da özüni agras tutup, Esene gara krem uzatdy: “Şuny penjege çalsaň, gaty gowy bolar”. Soňra bolsa näme etmelidigni eli bilen düşündirdi-de başam barmagyny gaýşardyp: “Wo!” diýdi. Esen düşündi. Ýigit çykyp gidensoň oýlandy: “Bä-ä, penjegem ýaglanýan eken-ow. Aý, näme gaýýşdan edilen zat ýaglanmaly bolar-da. Bolasy käbiriniň egnindäki lowurdap dur diýýänle”.

Onsoň Esen soňa goýman, ur-tut penjegini ýaglap başlady. Dogrudanam, penjeginiň ýag degen ýeri lowurdap barýar. Häлки köne görünýän penjeginiň görki gowlaşaýdy. Esen penjegi şo durşuna şifonýere salyp goýdy. Ertir gämi uly

şähere barýamyş, ana, şonda geýip çyksa-da bolar. Şol egin eşiginde surata düşse-de kem däl. Ýadygärlikdir-dä. Onsoň birmahallar garraňda ýigit döwrüni ýatlamag-a ýakymly bolar. Esen işini bitirip, özünden göwnihoş bolup koridora çykdy. Arkaýyn gezmeledi, gaýdyp kaýuta girende, burny hernäçe uly bolsa-da, hiç ys duýmady. Penjireden bakdy oturdy. Kenar bireýýäm ýitip gidipdir. “Be-e, biz deňze düşendiris-ow” diýip Esen sähel howsala düşdi, sebäbi kenar görýärkä, Esen arkaýyndy: “Gämi gark bolsa-da kenara ýüzüp çykyp bolar”. Häzir welin kenar görünmese nädersiň?! Kenar ýitdi – Eseniň rahatlygam bile ýitdi.

Agşamlyk oganlar kaýuta giç dolandylar. Penjek beren ýigit bolsa asla şo gije gara bermän oňdy. Kaýutanyň içi garaýagyň ysyndan ýaňa aňkaýardy, Esen bolsa gaty pugta uklap ýatyrdy.

– O-how, bi intelligent /Eseniň galstugy boýnundan aýyrman ýörşini görüp, oňa şeýle lakam goýdylar/ köwşüni kaýutada ýaglapdyr öýdýän.

Oglanlaryň biri Eseniň köwşuni tapyp ysgap gördi. Deriň agyr ysy burnuna urdy.

– Aý, ýok, intelligent köwşine ýag degirmändir weli, şı gara işbil deregine gara ýag iýen bolaýmasyn?!

– Näme diýseňizem, gör-de-duruň, bar bela şı intelligentdedir, ýene bir hokga çykarandyr, zalwat.

– Şumat biziň sesimizi eşidip ýatsa-da gözünü açmaz.

– Geliň, şuny oýaryp näme edenini soralyň-la, bolmasa bu ys janymyzy alar.

– Ýok, intelligente rehmiňiz insin-how. Oýarsaňyz, olam men gara ýag ellämogam, göre mogam diýse, özüňiz utanarsyňyz. Gowusy, kaýutany gowuja ýelejiredip ýatybereris.

Duwara şemal gara ýagyň ysyny birbada aýyran ýalam etdi. Gapyny, penjiräni ýapdylar weli, az salymdan ýene önki-önkülik boldy. “Aý, bolýa-da”.

* * *

Ertir nahar iýip otyrkalar Eseniň dilmajy oňa ýene bir sagatdan Dudinka diýen şähere barynlaryny, o şäherde zat köplügini aýtdy. Soňundanam: “Sen nima alajak?” diýip sorady. “Gelnimiň sargydyňy bitirsem bolýa”. Semiz aýal ýaňsylyrak ýylgyryp goýberdi.

Az salymdan kenar golaýlaşyp, ondanda jaýjagazlar, awçy gaçybatalgalary görnüp ugrady. Bir salymdan bolsa gämi gaty uly porta geldi. Uzyn-uzyn, beýik-beýik gämiler gapdalyny kenara süýkeşip durdylar. Äpet kranlar bolsa boýnuny egredişip ýükleri iki ýana göterýärdiler. Kaýutadaky oğlanlar bireýýäm şaýyny tutup, düşmäge taýýar bolup, palubada töweregi synlaýardylar. Eseniň welin kaýutadan çykmany kyn boldy. Ol gyssanman täze žempirini geýdi,

üstünden gamça dönen galstugyny dakyndy. Aýna bakyp öz görkünden ganabilmän durdy. Soň bolsa gaty ähmiýetli işe baş goşýan adamyň saldamlylygy bilen bardy-da şifoneri emaý bilen açyp, gara ýagyň ysy tütäp duran gara penjegi seresaply alyp geýdi. Hondan bärsi bolup aýna bakdy. Kem zady ýok. Wah, Eseniň şu durkuny obadaşlary bir görsedi. Gördükleri, gaýdyp Esene göwniýetmezçilikli bakmazlar, gaýdyp Esene lakam dakmazlar.

Ol koridordan çykandan ýörişini üýtgetdi, apaň-apaň basyp, töwerege bakman gitdi. Gämiden düşen syýahatçylar ýörite awtobusa münýärdiler. Esen soňrak gelensoň, dyknyşyk awtobusyň öň gapysyndan sümüldi. Hemmeler oňa bakýan ýaly. Goý, baksynlar. Ogurlyk zat geýenok ahry. Eseniň gapdalynda duran aýal burnuna uran ysa çydap durup bilmedi.

– Eý, hudaýjan, edil ýöne aýakgap kreminden ýasalan ýaly aňkaýar-da.

Esen düýbünden hiç zat düşünmän, şol öňki badyhowalygynda bakyp dur. Salonyň yzragynda ýylgyryp bakýan ýigide gözi düşdi. Özüne penjek beren ýigit. Göreçleri çaknyşdy. Esenem ýylgyryp goýberdi. Penjek beren ýigit şo ýylgyryp durşuna, düýnki ýaly ýene başam barmagyny gaýsartdy-da “Otliçno” diýdi. Esen “hawa” diýýän ýaly baş atdy. O ýigide minnetdarlygyny ýene bir gezek aňdyrmasa göwni ynjaljak däl, üstesine-de Esen indi “ysbasibo” diýibem bilýär-ä. Onsoň ol şo

dyknyşykda duranlara süykene-süýkene şo ýigide baka omzap ugrady. “Duruber-dä duran ýerinde” diýip, närazy sesler çykyp başlady. Esen arka çetinden geçip barýarka bolsa, bir ýigit: “Doganlar, bu zalwat ählimize krem ysyny ýetiresi gelýär. Wah, ysjagazyňdan aýlanaýy-yn” diýip, janyýangynly seslendi. Ol entek özüniň gar ýaly ap-akja sport geýmine Eseniň gara ýagyny süýkäp geçenini dagy göräýse, ýuregi ýarylsa gerek. Esen öz edýän işinden özi bihabar, tizräk şo penjek beren ýigidiň ýanyna barasy gelip şo müňzäp gelşi. Awtobusda dik duranlaryň-a tas ählisine diýen ýaly ýagyny çyrşap geldi.

Penjek beren ýigit bu ahwaly synlap durşuna aglajagyny-güljegini bilmedi. Ol penjege gara ýag çalmaga maslahat berende soňy juda beýle bolaýaram öýtmändi. Anha, Esen burny bilen ýol açyp, onuň ýakynyna geldi-de önküsi ýaly minnetdar ýylgyrdy. Emma penjek beren ýigidiň ýüzünden gülki bireýýäm ýitip gidipdi. Ol öz eden işine-de ökünýärdi weli, başga bir pikirem onuň keýpini bozdy: esen şo gelşine gelip, özüne-de gara ýagyny süýkäýse nätjek? Onuňam egninde ak penjek, ak jalbar, köýnegem ak, hatda galstugam solara reňkdeş.

Edil pikir edişi ýaly, esen ýene bir adama garasyny süýkäp geçse, onsoň gezek şo ýigidiňki. “Eý, huda-aý, näme etsemkäm?” Ýigit Esenden gaçasy gelip, yza çekiljek boldy weli, yzda

dyknyşyp, özem bir-birege burun degrişip duranlar nărazy sesleşdiler.

– Rahat dursaňyz-la.

– Yzda duranlary öldürmek hyýalyňyz bamy, nırä dyzaýaňyz?

– Dyknyşyga çydamayan bolsaňyz, başlyk boluň: özbaşyna bir ‘Wolga’, bir şofer.

Penjek beren ýigit bu sözlere jogap bermän yza dyzaýar, emma yzdakylaryň jebisligi ony hiç ýana butnatmaýar. Şol mahalam Esen edil alkymyndan boýnyny süýndürip çykýar, hemem şol öňküsi ýaly ýylgyrýar. Emma o ýylgyrma ýigide şeýle bir ýakymsyz göründi, şeýle bir ýerliksiz göründi, üstesine-de Esen o ýigide iň samsyk, iň ýigrenji adam bolup göründi. “Nireden men onuň bilen kayutadaş bolup ýörün. Ýeri, oňa penjek bermek nireden kellä gelip ýör diýsene. Penjek berdiň, taň etdiň, şon bile bes edäýmeli ekenim weli. Wah, şı bolar-bolmaz degişmämiz bar-da. ynha, häzir akja kostýumyňa garaja ýagyny suwap başlar weli, etjek alajyň bolmaz. Onsoň degişmäniň näçä durýanyňy hasaplaber”. Şol mahal awtobus duýdansyz togtady, birdenem bat alyp ýöräp, içindäkileri öňe-yza siltäp goýberdi. “Wessalam, täze haryt taýýar”. Eseniň bolsa şol biparhlygy. Ol: “Taňryýalkasyn. Bizem il deňinde geýindik, gowy bolaýdy. Bi ýagşylygyňy ýatdan çykarar ýaly bolmady” diýip sarnaşdyrýar. Soňundanam “Ysbasibo” diýdi.

Penjek beren ýigit diri tütedi. “Etjegini edip sag bol diýen bolýar-a”

Awtobus az salymdan birki ýola halaýygy erbet çaykady weli, Eseniň öz penjeginde gara galmady diýen ýaly, ähli garasy töweregindäki biçärelere süýkeldi. Indi gara ýagyň ysy bütün awtobusy tutdy, adamlaryň kellesini agyrdyp, gaharyny getirip başlady, awtobusyň çaykanmasy hem munuň üstesi boldy.

Awtobusdakylar harçaňlaşýardy, ýöne entek gül ýaly egin-eşikleriniň gazana süýkelen ýaly garalananyndan bihabardylar. Ony duýduklary dagy olaryň öňünde döw dursun. Eseniň görgüsi ýamandyr. Her kim onuň bir çigninden tutup çekelär. Janyýangynjyna her kim hemmeli sözläp gygyny pürker. Köpçülikdir, sögenem tapylar, ešigimi töle diýenem mümkin. Bularyň ählisine Eseniň bir özi nädip jogap tapar, jogap tapanda, kim onuň diline düşünjek?! Bolsa-da şu mahal ne ýolagçylar öz egin-eşikleriniň ýagdaýyny duýdular, ne-de Esen öz başyna injek howpy duýdy. Diňe penjek beren ýigit henizem güljegini--agljagyny bilmän durşuna bu egin-ešigi hapalanan adamlaryň Eseniň eden işi üçin oňa azar ýamanyny berjeklerini öňünden duýup, öňi-soňy Eseni bu beladan sypdyrasy geldi. Ol Eseniň golundan çekdi. “Ýör, magazinleri görkezeýin”. Magazin sözi Eseniň gulagyna hoş ýakdy. Ilkinji giren magazininden gapakly kiçijik gazan gördü-de, şobada goltuk jübüsinden Güljahanyň sargytly

kagyzyňy çykaryp okady: “Gapakly gigijik gazandan ikisini al”. Esen iki gazan aldy weli, hälki ýoldaşy, eli gazanly aýlanyň ýörmegi uslyp görmedi-de Esen düşünse-düşünmese “Onda şu köçäniň ugry bilen aýlanyber” diýip, zypberdini çaldy. Her golundaky torda bir gazany sallap çykan Esen: “bi gowy şäher Ekeni” diýip, ýene bir magazine sümüldi. Onuň indi bar pikiri-küýi zada gönügi, dünýäni unutdy. O indiki magazinde termos gördü-de gazanlaryny ýerde goýup, ýene şo sargytly kagyzyňa bakdy: “Täşsoltan gelejeňki ýaaly termosdan başini al”. Ol baş termos soranda satyjynyň gözleri tegelendi, ýöne beýle ýandaky iki gazanyň hem Eseniňkiligini göreňde sessiz-üýnsiz baş termos uzatdy. “Baý, gowy şäher eken-äý”. Öýe eli boş barmakdan gorkup, Güljahana näme bahana tapjagyny bilmän ýören Eseniň gaýgysy ýeňledi. “Gazany görse, termysy görse, bāý, begener-ä”. Esen termoslary emāý bilen goltugyna gysyp, ýerleşenini tora salyp, gazanlaryny göterip ugrady. Göwün diýseň, ho-ol al-asmanda guş bolup uçýar. Haçan göreň zady. Beýle gazany, beýle termesi Buhar emiri hem göreň dāldir. Güljahan göređügi begenip topular-a.

Çep goltugyndan termos sypyrylyp aşak gaýdyp başlandan, Esen şobada aşak çökdü-de zordan saklap ýetişdi. “Bi döwüläýse dagy, Güljahan meniň kellāmi döwer”. Gazanlaryň agramam ýetik, elini üzüp barýar. ol ādimini ýygjamladyp ýegşerilip barşyna bir magazinini

gapysynda adamlaryň hümer tutuşyp duranlaryny gördi. Ýeri, bolşuň-ýagdaýyň şuň ýaly, geç-de gidiber-dä. Emma geň zat satylýandyr diýen pikir Eseniň ýoluna ala taýak goýdy. Onsoň ol goşlaryny bir gyrada rejeläp goýdu-da tigirlenip baryp mähelläniň bir gyrasyndan bakdy. Bäh, tüýs Esene gerek zat. Hakyt manty bişirilýän satylýp dur-da. Gülja-han ony sargytly kagyzyna ýazmasa-da, beýle zady öýe eltibilse Güljahanyň begenjekdigine Eseniň şübhesi ýok. Ol bir-de töwerekdäki adamlara, bir-de bolsa beýle ýanda ýatan gazanlardyr termoslara göz aýlady. Nätsekä? Üstünden barybam almansyň diýiljegi-hä hakdyr. Onsoňam beýle zat indi ýa duşar, ýa duşmaz. Magazinden manty bişirilýäni alyp çykýanlara gözigidiji bakdy-da nobat belledi. “Be-e, bi adamlarda myhmana hormat ýok öýdýän. Bir men myhman ahryr. Meni dagy magazina binobat salanlarynda-da boljag-a”. Hiç kim Esene üns bermedi, onuň içindäki öýkäni hiç kim duýmady. Asla, adamlaryň başga zada ünsi düşer ýaly däl. Gaýta, uzak durduklaryça aýallaryň jammýldysy artýardy, bolar-bolmaz zatlar üçin bir-birege hyňranyşýardylar, erkekler bolsa unup-çydap bilmän, içiniň posuny çilim tüssesi bilen burugsadyp goýberýärdiler.

Eseniň bu jaýda näçe wagt durany belli däl, ýöne zat alyp çykýan adam köpeldigi-çe onuň howsalassy artyp başlady: birden maňa ýetmän gutaraýmasyn. Onuň başynda başga alada ýokdy.

Turistler nireleri görmäge gitdiler? Haçan dolanjaklar? Gijä galan bolaýmasyn? Meni gözleýän-ä däl dirler-dä? Ýo-ga, asla beýle sowallar onuň golaý-goltumyndanam geçenok. Ol entek surnugyp ýykylýança-da durjakdy, ýöne birden halaýyk dyr-pytrak bolaýdy. Esen manty bişirilýänden namut galanyňa şonda düşündi. Onsoň ol gamgyn halda gazanlaryny, termoslaryny alyp ýola düşdi. Onuň niýeti: bu zatlary düýp goşa eltip, ýañadan magazin-magazin, dükanma-dükan aýlanmakçydy. Awtobusdan düşen ýerine gelse, ne awtobus bar, ne-de tanyşlar. Ana, şonda oňa ýeke galanyň galagoplugy aralaşdy. Kimden sorajak, kim aýtjak? Asla, kim seniň diliňe düşünjek? Öňler bir şähere geldikleri Esen tizden-tiz birküç magazini görerdi-de şobada yzyna öwrülip gelip, gämide jokgarar oturardy. Bu gezek awtobusa münüp bulaşdy-da.

Ol çar ýana delmurup bakýar. Derekýok. Onsoň gelenden-geçenden sorap başlady:

– Ýa turis, biziň abtobusy görmediňmi?

– Goworite po-russki.

– Agam, düşünäý ho-ow, azaşyp ýörün.

– Ne ponimaýu.

Esen ýene birine ýüzlenýär.

– Ýa turis, aptobus gde?

– Kakoý awtobus?

– Hawwa, hawwa, aptobus. Uzyn, gyzyl aptobusdyr-la.

– Ne ponimaýu, dorogoý, izwini.

Esen ýene birini saklaýar.
– Pajalysta, aptobus gde?
– Awtoobus? A wy kakogo awtoobusa işete?
– Turis, turis. Agam, gaýrat edip aptobus tapysaweri.

O kişi beýle ýandaky telefon-awtomatdan bir ýerlere jaň etdi-de az salym Esen bilen bile durdy. Ony-muny soraşasy geldi, bolmady. Onuň goşlaryna gözi düşende, beýlesine bakyp ýylgyrdy. az salymdan şo-ol uzyn, gyzyt awtoobus gelip Eseni alyp gitdi. Şofer oňa hünürdeýär, Esen bolsa eýesine gowşanyňa şükür edip, göwnihoş bakyp otyr.

* * *

Eseniň bagtly günü iň demirgazykdaky Norilsk şäherine baranlarynda boldy. Sebäbi syýahata başlaly bari hiç bir şäherde-de beýle köp zat almadyk Esen bu ýeriň magazinlerinden göwni bitdi. Elbetde, islän zatlaryny tapan şäheri Esen üçin iň gowy şäher bolup göründi. Jaýlar beýikmi-pesmi, neneňsi keşdeli, köçeler neneň, adamlary nähili, näme geň zatlary bar –bularyň hiç biri Eseniň gözüne ilmeýärdi. Ol magazinden magazine girip-çykyp, uzyn-kelte nobata durup, dyknyşykdan-dyknyşyga dykylyp, penjeginiň gara ýagyny dünä çyrşap çykdy, penjeginde gara ýagyň ysyndan özge zat galmady. Şeýdip, Güljahanyň sargan zatlarynyň tas ählisini diýen ýaly aldy. Onsoň bu günden göwnihoş Esen

agşamlyk iller kino diýip, teatr diýip çykyp-çykyp
gidende myhmanhana otagynda ýeke özi galyp
Güljahanyň kagyzyndaky sargytlary alan zatlary
bilen ýene bir ýola birme-bir barlap çykdy,
sargyda laýyk gelşine ýürekden begendi, aldym
diýip belligem etdi:

Üzümgülli çanekden ýigrimisini al. Aldym.
Myrat daýyňky ýaly elçyradan ikisini al. Aldym.
Agaççemçeden ýüz sanysyny al. Aldym.
Hanýalykdan onisyny al. Aldym.
Gapakly kiçijik gazandan ikisini al. Aldym.
Togsan başık çaydan on kile al. Aldym. /Esen
eliniň
gyzgynyna aldym diýip ýazsa-da, soň çyzdy.
Entek bu
çay Esene ýetdirmeýärdi./
Pomark matadan ýigrimi bir mitr. Aldym.
Grasy zerli kase görseň, elisini al. Aldym.
Görkezenim ýaaly çaga eşigdan onisyny al.
Aldym.
Täşsoltan gelejeňki ýaly termisdan başını al.
Aldym.
Maňa arzan ýüň jempir al. Ýakaly. Aldym.
Radyramyza on sany botariý al. Aldym.

Şundan soňky harytlary Esen heniz alyp
ýetişenok.
Ol sargytly kagyzy epleşdirip jübüsine saldy.

Jorabynda gizlän puluny sanap ýene öňki ýerine dykdy, soňra türsisiniň iç ýüzünden Guljahanyň ýörite tiken jübüsünde gizlän puluny sanap gördi. Ýerbe-ýer. Entek puly kän-le.

Esen ähli goşuny şifonýere dykyp, gapysyny zordan ýapyp düşegine geçip ýatdy. Gijäniň bir mahallary gelen otagdaş ýoldaşlary Eseni oýarmajak bolup, çyrany hem ýakman, emäý bilen ýoreşip, pyşyrdaşyp gepleşip, geýimlerini asmakçy bolup şifonýeriň açaryny towlanyna mähetdel, hälki goşlar güpürdäp agyp gaýtdy.

Esen böküp turdy. Onuň başyna ozaly bilen gelen pikir: ogry girendir öýtdi. Çyra ýakylanda ortada üşip ýatan goşlaryna hem-de haýran galyp bakyp duran ýoldaşlaryna gözi düşdi. Esen goşlaryny ýañadandan şifonýere dykyşdyryp, ýerine geçdi. Öňi-soňy onuň göwnünden güman aýrylmady: şol ýoldaşlar onuň zadyny ogurlamakçy bolan ýaly. Şoňa görä, daň atyança Eseniň gözüne çiş kakylana döndi.

Bu günem Esen dilmaç aýaldan salgy aldy-da uzak gününü zat gözleginde geçirdi. Magazine girse gerekli zat men bärde diýip dur. Häli bir magazine girende tagta çalynýan ak reňk bar ekeni. Nädip almajak?! Obada bir baňkasyna üç baha bereňde-de tapylýan zat däl-ä. Esen säginmän iki baňka ak reňk aldy. Sargytda bolmanda näme?! Güljahanyň begenjegini bilýär-ä. Ýene bir magazine girende manty bişirilýän dur. Beh. Nobatsyz-dawasyz açyk dur-la. Şondanam birini

aldy. “Şü-ýä bolaýdy. Bä-äý, bu şäher gaty gowy eken-äý”.

Ynha, indi Eseniň özi myhmanhanada magazin açybermeli boldy. Ol şu mahal şeýle bir begenýärdi weli, hatda kelteje boýy hem ösen ýaly görünýärdi. Bu zatlary eltip Güljahany begendirjegine özi öňünden guwanýardy.

Gaýdylar uçurlary bir ýerlerden birküç halta tapyp, goşlary şoňa dykdy, döwürler gorkusy bolan zatlary mata dolap dykyşdyrды. Manty bişirilýäniň bir özi bir haltanyň gabarasyna barabar bolup durdy.

Ýöne zatlaryny jemlänsoň Eseniň kalbyna bir düşnüksiz tukatlyk aralaşdy. Munuň sebäbini Eseniň özi bilmeýärdi. Birden ähli zadyň gyzygy gaçdy duruberdi. Magazine-de gidesi gelmedi, sebäbi aljak zatlarynyň tas ählisini diýen ýlay alypdy. Indi onuň bar küýi-pikiri tizräk öýe barmakdady. Ýöne öýe barýança bu tukatlyk, bu gamgynlyk Eseni güýe ýaly güýtjek-dä. Wah, bu dünýäniň gysygynyň zatda dældigini, zat alanyň bilen kanagat gelmejegini Esen, biçäre, nireden bilsin?! Zady alanyňdan aljak-aljak diýip arzuw çekenin on esse süýji ahyry. Ýöne Güljahanyň sargydyna gözi baglanan Esen muňa hacan düşüner?!

*

*

*

Ýüze-ýüze dünýäniň depesine ýetenkirlän ak gämi, ahyry aşaklygyna eňip gaýtdy. Gidişin şäher-şäher, oba-oba düşläp gidensoň, gaýdyşyn

eglenmedi. Günler tukatragam bolsa rahat geçýärdi. Kaýutada eseniň gara penjeginiň ysy çydatmansoň, penjek beren ýigit, il ýatansoň, şo gara penjegi aldy-da derýa tarap yrgydyp goýberdi. “Gaýdyp seni gözüm görmäwersin”. Kaýuta gelende, öňküsi ýaly, hemmeler uklaşyp ýatyr, Esene bakdy, onuň gazanlary, beýleki ýüklerini ýatlady. “Biçäre-e”.

Ir ýatan Esen irem oýandy. Gözüni açandan göreni gyzyt onluk boldy. Bäh, bi nä gudrat boldy? Nireden gaýyp düşdikä? Gaýyp düşene meňzänok, ýassygyma gysdyrypdyr-la-a. Ýa özüm ukyda düşirgäp, öz pulumdan çykaryp goýaýdymmykam?

Esen ýoldaşlary oýanmaňka tizden-tiz jorabyndaky, türsisindäki puluny sanady. Ýerbe-ýer. Akly çatmady. Oglanlar oýananda hersine onluga uzadyp: “pul seňkimi?” diýdi, olar türkmençä düşünmän: “Näme üçin pul hödürleýäň? Puluň özüňde dursun” diýdi. Gara penjek beren ýigide gezek gelende ol ýylgyrды-da “Pul özüňki” diýip elleri bilen düşündirdi. “Be-eý, bu pul nädip meniňki bolýaka? Eger meňki däl bolsa-da, ala-böle meniň ýassygyma gysdyrylmasynda bir gep bar”. Penjek beren ýigit bolsa henizem ýylgyryp otyr. “Düşünseň-ä häzir düşünersiň, bolmasa-da ýagly penjegini geýjek bolup gözläňde düşünersiň-dä”.

Esen puly jübüsine salsa-da ynjalyk tapmady: özge biriniň hakyny alýan ýaly.

Şol günüň aňşamy ol jorabyndaky puluny hem tursisindäki gizlin jübüsine geçirdi. Şeýtse has ähtibarlyrak boljak, aňşam ýataňda-da puluň ýanyňda. Emma Esen gara penjegiň gideninden henizem bihabardy, ol henizem göwün ýüwürdende gara penjekli, gara jempirli, galstuklydy. Ynha, ol obasynyň deňinde şu görnüşde otludan düşýär-de töwerege belentden bakyp goýberýär, soňra halta-halta ýüküni gyssanman-howlukman düşürýär. Beýlede duran maşyna ýüküni basyp, öýüne barýar. Güljahan ony birbada tanamajak bolýar, bi gara ýaldyrdawuk penjekli, gara jempirli, galstukly kişi kimkä? diýip hüşerilýär. Eseni diňe burnundan tanaýar. “Egin-eşik kimiňki bolsa-da, şu burun Eseniňki”.

Esen burnuny nägile sypap goýberdi. Hernäçe ýigrense-de etjek alajy ýok, öz teniň-dä, kesip taşlap bilmersiň.

Ol bu günleriň rahat geçişine, hiç bir müşgillige uçramaýşyna şükür edýärdi. Üstesine-de ol halys irizen syyahaty tamamlap, her günsaýy öýüne golaýlaşýar ahyry. Sag-aman öýüne dolansa, oňa ýetesi zat ýokdur-la. gezen gezewersin. Esene-hä oba-ilinden, öýünden hemem traktoryndan aýyrmasalar, başga bagt gerek däl.

Şol günleriň birinde Eseniň hammamda-duşda ýuwunman-ardynman, geýimini çalşyрман ýörşüne kaýutadaşlaryň biriniň ünsi düşdü-de, onuň garşylygyna bakman, bile hammama alyp gitdi. Ýyly suwda derisi giňän Eseniň keýpi göterildi,

öňler diňe är-aýallyk işi bitirilende ýuwunylýandyr öýdüp ýören Eseniň şähdi açylyp, üstünden suw baryny eňterdi. Utanjyna türsili düşensoň, hammamda täk özi galýança durup, tursisini çykardy. Çalşyrmaga eşik almansoň, gury tenini jalbaryna sokdy-da gidiberdi. Bir elinde-de gawun kaky ýa-ly burum-burum bolup ýatan öl türsisi. Palubadaky oturgyçlaryň birine tursisini serdi-de kaýutasyna girdi. Näçe wagtlap suw görmedik beden sökülip-sozulyp barýar. Düşegine geçen Esen salymyny bermän meýmiräp, uka batdy. Birki sagat ýatan bolsa gerek, oýanyp töwerege göz aýlady. Oglanlar kart oýnaşyp otyrlar. Esen birden düşeginden böküp düşdi-de gapyny warkyldadyp açyp-ýapyp göni paluba baka eňdi. Türsisinde pul barlygy şu mahal kellesine urdy. Pähey, edip ýören işiň bar bolsun! Suw nämäňe gerekdi?! Şu çaka çenli suwda ýaşadyňmy diýsene, geziber-dä önki bolşuňda. Wah, pul barlygyny bilen bolsalar türsini çilendirler. Öz-ä halal puldy. Hudaýyň özi goran bolsa-ha...

Esen insiz koridorlarda ýüwürip, beýik basgançaklardan boküp-böküp tursisini seren ýerine ylgap bardy. Oturgyç öňküsi ýaly dur. Beýle ýanda birküç kişi güne çoýunyp, kitap okaşyp ýatyr. Töwerege nazar aýlasa-da türsisine gözi ilmedi.

– Türsimi görmediňizmi?

Oturanlar “Düşünemzok” diýip başyny ýaýkadylar. “Görmersiňiz-le. Puluny alyp, tursini suwa taşlaňyzsoň, görmersiňiz-le”. Esen

howpurgap-howlugyp, demini sojap alyp, çar ýana alakjady, gözünü ýerden aýyrman ýörsüne gäminiň ardyndaky demir gözenekli germewe çenli bardy. Adam boýy germewiň ýüzünde: “Geçmek gadagan” diýen ýazgy bardy. Esen o ýazga üns bermedi, okanda-da düşüňmejeği belli. Emma şol germewiň aňyrsynda gäminiň kuwwatly perleriniň suwy köpürjiklerdip, ala şogurdy turuzýan yerine golaýda öz tursisiniň ýatanyny gören Esen şo germewe ýarmaşyp başlady. Gäminiň radiosyndan kapitanyň howsalaly sesi çykdy.

– Dolan, dolan! Gadaganlygyny gözüň görmeýärmí? – Esen o sese düşüňmän germewden aşyp başlady, kapitanyň sesi hem has azmly çykdy – Düşüňýärmiň, o taýy ölüm howply, ölersiň! meni türmä saldyrmajak bolsaň dolan!

Ýo-ok, Esen häzir içi pully türsisinden başga zady görenok. Gulaklary hem gapyk. Anha, ol germewden geçdi-de, başy aýlandymy ýa-da o taýynyň güýçli sarsgynyndan eýmendimi, bagry bilen süýşip başlady. Şo pursat üç sany gämiçi ok ýaly atylyp gelşine germewden gaýdyrylyp geçdiler-de Eseniň aýagyndan garbap tutup yza çekip başladylar. Esen bolsa çyr-çytyr demire ýapyşyp öňe dyzaýar, birküç ädimlikde ýatan türsisine ýetesi gelýär. Onýança güýçli ýigitler Eseni özlerine çekip aldylar-da germewden aşyrjak bolup edil pökgi göteren ýaly ýeňil göterdiler. Esen

bolša henizem elini türsä tarap uzadyp “Dengi! Dengi!” diýip gygyrýar. Gykylygyna bakman Eseni germewden beýlä agdardylar. Olaryň biri türsini almakçy bolup ýöneleni hem şoldy weli, ýetişikli şemal türsini ýelkildedip alyp, lummurdap, gaýnap-joşup ýatan suwa garyp goýberdi. Esen germewe yapyşyp durşuna muny görüp, göwresini lampa ýere goýberäýdi. “Wa-ah, indi Güljahana näme jogap bererkäm? Janymy alsa gerek. Gara köpüksiz nädip öýe aşarkam? Waý, hudaý ja-an, maňa rehmiň gelewersin. Şol yassyga gysdyrylan onlугy almaly däl ekenim, o kişi hakydyr. Anha, indi bir onlугy alyp, deregine näçe onlугy bermeli boldum. Wah, meňki boljak däl-ow. Hernäçe halaýyga görüňmäýin, öýden çykmaýyn diýsemem bolmady-da. Ýuwunar ýaly, näme, endam janyňy gazana süýkediňmi, diýsene?! Dyzap goýmady-da. Dyzasa dyzap geçsin. Bar, özüň kiriňi döküwer diýmelidim weli, oňarmadym-da. Bar bela şo hammamdan başlandy-da. Ana, indi boljagym boldy”.

Gäminiň adamlary kapitanyň howsalaly sesini eşidip, paluba tarapa eňişip gaýtdylar. Bir gyrada kelteje boýly Esen boýny buruk bakyp dur, beýleki tarapda-da halaýyk oňa bakýar. Kimsiniň nebsi agyrýar, kimsi gaharlanýar. Hyşy-wuşy gürrüňlerem örüp başlady.

Şo wagt birmahalky semiz dilmaç aýal Eseniň ýanyna baryp halyny sorap, duýgudaşlyk etdi. Ol Eseniň gaýdyş biledini alyp goýanyňy bilip ynjalды.

“Pul üçin bozulmaň işlärsäňiz, kazanarsyňyz. Janyňyz, başyňyz sag bolsa bolgany”. Ol zenan jübüsinden on manat çykaryp Esene uzatdy. Ol almajak bolsa-da berdi. Bir tarapda duran halaýyk hem o aýaldan näme bolanyny sorap bilensoň, olaryň arasyndan hem Esene pul goldawyny berenler tapyldy. Esen o pullary almajak bolsa-da semiz zenan ony kynlyk bilen göwnetdi.

Elbetde, ýoldaşlarynyň goldawyna Esen ýurekden minnetdar boldy, kä gezeklerde olara, ogra bakan ýaly, şübheli garany üçin özünde müýn duýdy. Emma şodurda-şodur gaýdyp Eseni köpün içinde görüp bolmady, ol tä Krasnoýarska gelyänçä tukat geldi, özünden göwni geçdi. Her niçigem bolsa dogduk mekana dolanýanlygy köňlüne az-kem goltgy berdi. Ynha, bary-ýogy bir gije-gündizden ol öýünde oturýar ahyry. Ilki Krasnoýarskiden Aşgabada samolýotly uçar gider, o taýdanam otlynyň biline münse, bary-ýogy on sagatda obasyna elter.

Esen şeýle duýgular bilen gämide goşlaryny halta-halta edip ýygnaşdyrды. Boýunly gara žempirini geýdi, emma näçe dörünse-de gara penjek göze ilmedi. Nirä düşäýdi-kä? Ya eliniň gyzgynyna haltalaryň birine dykaýdymyka? Şeýdendir-ow.

Onsoň ol zatly haltalaryny birme-bir döküp, ýañadan salyşdyrды, ýöne gara penjek welin bir haltadanam çykмady. Be-e, gara penjek Eseniň

göwün diýen penjegidi ahyry. Ol oba-da hut şo penjegi geýip barmagyň arzuwundady ahyry. Indi şo tapylmasa näderkä?

Ýo-ok, hernäçe dörünse-de tapmady. Onsoň Esen boýunly žempiriň üstünden myjarlanyp-düýrlenip galan galstugyny dakyndy-da goşlaryny kenara daşap başlady. O taýdan bir maşyn tutup aeroporta eltdi. Samolýotynyň uçmagyna wagt kän. Jübisine elini sokdy -ýoldaşlarynyň beren puly bar. Onsoň ol ugra oturyp bilmedi-de beýle ýandaky magazine girdi. Arzan çit mata gözi düşdi hemem Güljahanyň sargydyň ýatlady: “Arzan eli segiz kopüklik çit matadan aalytmyş mitir al”. Esen başga hiç zat hakda oýlanman mata alyp çykdy. “Şuýä bolaýdy”.

Ine, ahyry samolýota müner wagt boldy. Her kimiň goşlaryny terezide ölçäp başladylar. Syýahata gaýdanda ýüki bolmansoň, muňa kän bir üns bermedik Esen ýangoşynyň näme üçin çekilýäninden bihabardy. Gezegi gelende haltalaryny terezä örüp basdy weli, tereziniň aňyrsyndaky zenan artyk ýük üçin näçe tölemelidigini aýtdy. Esen düşünmedi, terjime edip berdiler. “Eý, ho-o, beýle düzgünem bar eken-ow. Meniň pulum ýetmeýä. Şuňa düşündirip aýtsana, men öňem ýolda pulumy derýa gaçyrdym. Menden pul alman geçirsin-le”. “Bolmaz diýýä. Hökman alynmaly-da”. “Be-e, onda barja pulumy alsyn, ýetmedigine derek gaty gyt gazanym ba, özem gapakly, şonuň birini bereýin”.

Terjime edip berdiler weli, tereziniň aňyrsyndaky gyz ýürekden güldi. Ol Eсениň çyny bilen aýdýanyňa ynandy-da onuň barja puluny alyp ýüklerini kabul etdi. “Gaýdyp beýtmäweriň”. “Wah, gaýdypmy, gaýdyp dirikäm obadan çykasym ýok-la”.

*

*

*

Esen samolýotda-da, soňra otla münende-de bar arzuwy – Güljahanyň göwnünden turmak boldy. Şäher-şäher, dükan-dükan söke-söke alan zatlaryna Güljahanyň göwni ýetse, begense Esene başga zat gerek däl. Ol özüniň şeýle haldalygyny entek duýmaýardy, hiç hili oýlanmazdan, tebigy buýruk boýunça ýüwürýärdi.

Ynha, häzir ol halta-halta ýukelrini öýüniň dulunda hatar-hatar örüp, haltalary birme-bir açyp, beýle ýanynda ogluny goltuklap oturan Güljahana sowgatlary uzadyp başlar. Haltada ilkinji eline ilen zat – arzan çit mata. Esen o matany uzadýar weli Güljahan: “Waý, bu matanyň owadanlygyny!” diýip topulýar. “Näçeden aldyň?” “Arzanja-la. Öz sargaýşyň ýaly, mitiri elli üç köpükden”. “Bolaýypdyr. Gül ýaly”.

Owadan termoslar çykýar-“Gowujalygyny ! Sen-ä söwdany oňarjak-ow, Esen.”

Gapakly gazanlara Güljahanyň gozi düşýär – “Bä-ä, gowy zatlar alypsyň, tüwele-me”.

Esen üzüm gülli çäýnekleri uzadanda dagy Güljahan gül-gül açylýar.

Ahyrda, Esen ähli getiren zatlaryny öýüň içine gyzyt-ala serip goýýar weli, Güljahan begenjinden ýaňa nämä bakjagyny, nämäni ellejegini bilmän, gözlerini ikiýana alakjadýar, süýji-süýji sözleýär.

Esen şeýle bolaryny isläp öýüne geldi. Dogrudanam, Güljahan birbada Eseni tanap bilmedi, tomsuň bu jokramasynda boýunly gara žempirli, galstukly, ak ýüzli kişä Güljahan garaşmandy. Ol geleniň Esenligini tiz tanap, ojaga çöp atyp oturan ýerinden turup gaýtdy, äwmän, şeýle bir giň-giň ädimläp, abanyp gelýär weli, Eseniň şobada howy basylyp ugrady.

– Güljahan, gurgyn oturanmysyň? Bala-çaga, mal-gara saglykmydyr? Obalaram rahatlykmydyr? – Esen öz aýaly bilen salamlaşmagy birgeňsi görüp, “Salam” diýjegini-diýmejegini bilmedi. Güljahan bu soraglara bir sözde “Hawa” diýdi-de haltalary maşyndan düşürip başlady. Aralygynda: “Uzak eglendiň-le?” diýdi. “Meni göresi gelipdir-ow” diýen manyda düşünen Esene bu sorag hoş ýakdy. “Seniň sargytlaryňy bitirjek bolup eglendim--dä”. “Nämeler alyşdyrdyň?” “Sargytlý kagyzynda nämä ýazylan bolsa baryny aldym”. “Bä, sen-ä iş bitiripsiň”. Güljahanyň şujagaz sözi hem eýýäm Eseniň goltugyndan göterip başlady.

Ikisi bir jaýda galanda, ogly bolsa sallançakda ýatyrka Esen Güljahany gujaklajak boldy weli, ol sähel ýylgyryp eliniň tersi bilen ony itip goýberdi.

Güljahana häzir yşk oýnuna garanda haltalardaky zatlary görmek has gyzyklydy.

– Aýryl-a! Hany, haltaňy aç! Näme getireniňi göreýin.

Esen gulluga taýyn. Böküp baryp bir haltanyň bogdagyny çözdü. Gapakly gazany uzadanda Güljahan nebsewür topuldy. “Bolaýypdyr, tüýs meniň gözleýän gazanym-da. Magazinde açyk satylýamy?” “Hawa-la. O taýda düzgünler gaty güýçli. Her magazinde bir milisge dur. Magaziňçi zat gizledigi, ýa pul iýdigi şapba golundan tutýa-da: “Ýör türmä” diýýä”. “Wah, şon ýaly milisge biziň magazine gerek. Ýer ýuwutmyş, bardygyň ýagyrmışligiňi otlaýa”. Güljahan gapakly gazany sypalap az-kem güýmenýär-de Esene bakýar.

– Näme çykaraňok?

Esen ýaýdanýar, haltanyň içine, edil guýa bakan ýaly bakýar.

– Aý, şı, neme, biri nemedipdir weli...

– Sakawlama-da, o zatlary duza ýatymajak bolsaň tiz çykaryşdyr.

Esen sähel sandyrap başlaýar. Agzy açylyp, ak reňk akyp yatan gapyrjagy çykarýar. Reňk keçä sarkyp başlaýar.

– Waý, keçämi kül etdi! – Güljahan Eseniň elindäki gapyrjagy kakyp alýar-da daşary taşlaýar. Güljahanyň gahary oýandygy, öňünde dag bolubam durar ýaly däl. Muňa Esen aňry ýany bilen belet bolansoň, haltadan zat çykarmaga bogny ysman, indiki urga garaşýar.

– Bol diýdim-ä saňa! Agaç ýuwdan ýaly bolup durma-da çykar artyplaryňy!

Esen daşyna ak reňk çyrşalan bir termosy zordan çykaryar. İçinde şygyrdy eşidilýär. Güljahan alýar-da termosyn içine bakýar. Esen bolsa haltanyň ýanynda “Näme bolarka?” diýip müýnli bakyp dur.

– Äý, kellesi kesilmiş-äý, hi termisi dagy halta salarlarmy?! Wah, bir gowja zat ekenidä. – Güljahan hernäçe özüne basalyk berjek bolsa-da bolmady. Gahardan yaňa ýaryljak boldy. Elindäki termosy hem daşary taşlady. – Ýer ýuwutmyş, pulumyň haramy barmydy?

Güljahan kanagat tapman Eseni birýana itdi-de haltadaky zatlary özi çykaryp başlady. Ýene döwür termos, ak reňke boýalan gyzyt pombarhat, çüründigi, gulpy, gapagy döwürlen, böwri deşilen, tutuş owranan çäýnekler Güljahany tas däliredipdi. Saçyny ütüp, içini çekip aglap başlady. Esene şeýle bir gargady weli, ol öňde-soňda hiç kime beýle zäher pürken dälidir. Bir haltany döküp beýlekä geçse, ol öňküdenem beter. Güljahanam barha gaharlanýar, barha beter gargap, döwür zatlary eliniň tersi bilen ikiýana zyňşdyrýar. Esen bolsa bir burçda gussa bogulyp otыр.

Ol hiç mahal şeýle gussa batmandy.

Güljahan bolsa gahary göwrä sygman, beterden beter betbagtlyga uçran ýaly, jaýyň içinde ikiýana zowzuldady, birdenem Esen biçäräniň galstugyndan mäkäm tutup, dabyrdadyp daşary

alyp çykdy. Barha batly ýöräp, beýle ýandaky guýynyň edil agzyna bardy.

– Ýer ýuwutmys, men senden geçdim! Şu dünýäde ýa sen galarsyň, ýa men! Eşidýämiň? Erkek bolsaň bök, ýa bökjek.

Esen geplemedi, Güljahana hem göni bakyp bilmedi. Emma Güljahan bir dem salym hem eglenmän, çuňňur guýa özünü taşlajak bolup egilip-egilmänkä Esen ony ykjam gujaklap yza çekdi.

– Çekil, çekil, haram!

– Sen gitme, men gideýin, Güljahan!

– Gitjek bolsaň, sorap gitmelimi, namart?! Sen erkegem dälsiň! Bök!

– Men guýa böküp bilemok, sen meni iteläýsene.

– Wahhh, wahhh!

Şo mahal arka çetden bir çaga agysy eşidildi weli, olaryň ikisi hem şo tarapa bakdy.

ALTY DAÝY

Hekaýa

Men öňde-soňda beýle adama duşmadym. Onuň beýleki adamlardan bir üýtgeşik parhynyň barlygy göreňden bildirýär. Ol özüni gaty dik, ulumsy saklaýar, kiçeňräk ýiti gözleri haýal gyrpylýar. Garamtyl çekgesindäki, maňlaýdaky galyň ýygirtlar onuň ýüzüni gazaply görkezýär. Onsuzam umumy durkuny syňlasaň ýylgyrýan adamdyr öýder ýaly däl. Alty daýy ýogyn burnunyň kölegesinde görüner-görünmez ýeserje murt goýşy bilenem beýlekilerden özüni tapawutlandyrasy gelýär. Ol obadaşlaryna göwni ýetmän ýaşaýar. Şoňa görä obada diňe Allak diýlen bir wäşi Alty daýynyň göwnüni tapyp bilýär.

Ady Alty bolsa-da ýakyn dogan-garyndaşsyz, aýalsyz, oylan-uşaksyz bu ýaşuly täze nesle syrly bir adam bolup görünýär. Allak wäşi Alty daýy bilen tirkeşip üşmeleňe gelende il begenýär. Märeke ondan-mundan gürrüň edip ýadaşyberende Allak wäşi: “Hany, Alty daýy, sen başlamasaň boljak däl. Bular gürrüňi gaty ownatdylar. Bar bilýänleri-sygrym guzlady, towugym öldi. Bular, how, obadan çykyp görmedik, birtopar heleýguly ahyry. Hany, Alty daýy, Owganystandan tirýek daşýşyňy aýdyp bersene!” diýýär.

Alty daýy hälden bäri bu teklibe garaşyp otyr, gowsunýar, batly-batly ardynjyraýar. Onsoň ýene az salym dymyp, tüýlek ellerini owkalap, bu gürrüňi ilkinji gezek aýtjak ýaly tolgunýar. Halaýyk bolsa, Alty daýynyň Owganystandan tirýek getirişini däl, eýsem ähli söhbetlerini öň yüz gezek diňlänem bolsa, her sözünü ýatdan bilýänem bolsa, yüz birinji gezek diňlemäge taýýar halda sesini kesýär. Alty daýy gorkunç wakalary gürrüň bermäge laýyk gyryk sesli söze başlaýar:

-Hiç kime aýtmasaňyz aýdyp bereýin. Bu zatlar gaty gizlin zatlar. Her kim at münüp gidibermelidir öýdýänsiňiz welin, ýook, gidäýmersiňiz. Eli ýapon altatarly, burum-burum tüýden ýaňa gözi-gulagy görünmeýän gazaply owgan ýoluňda oturanyny bilseň, aňsat-aňsat gidäýmersiň.

-Aý, o garakçylar bir ýa-da iki dälidir, her öwrümde garagullaşyp ýatandyr-diýip Allak wäşi Alty daýynyň heňine heň goşýar.

-Ýogsam näme?! Ýöne olardan Alty daýyň gorkçakmy?! Bir gylymam gymyldanok.

-Wah, Alty daýy, sen gorkaño-ok, emma bi oturanlar seniň gürrüňiňi diňläp, titreşip otyrlar-Allak wäşi Alty daýa görkezmän halaýyga göz gypyp göýberýär.

-Aý, bulary goýsana! Men şularyň ýaşyndakam ata ters münüp çapýadym, ýolda ýatan garakçylaryň hersiniň maňlaýyndan çüýläp-çüýläp geçer giderdim.

Onsoň her garymda bir garakçy porsar ýatardy. Bular-a gün batansoň öýünden çykjak bolsa-da heleyiniň synyna ýapyşyp ýörler.

-Alty daýy, ana, garakçylary-ha atyp dyndyň, soň nätdiň?

-Soň han özüm, soltan özüm. Owganystanyň bir gyrasyndan girip gitdim. Görenler iki бүкүlip salam berýär. O döwürki atymy gören bolsaňyz! O-ho-o-o. Häzirki at diýip münüp ýörenleri meniň atymyň ýanynda күrre ýatjak-da. Menem atymy sürüp uly bazara güpүrdäp girýän. Söwdagärjikler meni görenlerinde, edil Ezraýyly gören ýaly, zowzuldaşýalar. Satýan zatlaryndan hödür edýäler. “Ýok-how, şondan şoňa kişmiş iýmäge gelendir öýdýäňizmi?” diýýän. Şo barmana biri maňa Alty daýy diýen bolýa. Ýañkyjany at üstünde oturşyma depip göýberdim. “Daýyňy daşrakdan gözle!” diýdim. Bir görsem bazaryň hojaýyny gybyrдыklap gelip, atymyň aýagyny gujaklap dur. “Agam! Näme hyzmat?” diýýä. Menem bir horjuny oklap göýberdim-de tirýekden dolduryp gel diýdim. At üstünde bir käse çay içdimmi-içmedimmi, aý, garaz, süýt gaýmak tutmanka, doly horjuny eýere atdylar.

-Puluny berdiňmi?

-Pul berilermi?! Olar ölmän sypsarazy. Taňryýalkasynam aýtman, atyň ýüzüni bäri öwürdim. At, janawar, öýe gaýdýanyny duýup, süýnүp gelýäädä.

-Juda gaty sürme, entek ýolda-da waka bary bolmaly ahyryn.

-Ýok, menä ata bir gamçam uramok, ýöne keýpim göterilip, hiňlenen bolup gelýän.

-Alty daýy, bir samsygam yzyňa düşmelidir öz-ä.

-Ho-ol gözýetimden gelýä. Atyny aldygyna gamçylaýa. Menem görmedik bolýan.

-Ol oň ataysa nätjek?

-Pähey, atdyrjak bamy?! Ýaragyny çenedigi-eddil iki gözünüň ortasyndan patyladaýjak. “Geliber, bakaly. Bir ok hakyň bar” diýýän.

Ýöne olam özüne göwni ýetýänje adam ekeni. Murtunyň her taýy bir garyş, gulaklarynyň tüýlerini örü bermeli. Boýnuny palta çapar ýaly däl, at üstünde äpet bir töňňe ýaly garalyp otыр.

Onsoň, näme, ýol uzak, düşläp dynç almalam bolýa.

-Düşledigiň-ä ýaňky ýetip geler. Näderkäň?

-Nätmekden hudaý saklasyn. Arkaýyn otyryn. Olam atdan düşüp, бүкүdip gelýä, gelşine salam berýä, aý, dogan diýýä, gardaş diýýä. Menem käkeläber bakaly diýýän. Biri ony öldürjek bolanmyş. Gaçyp gelýän diýýä. Ondan gaçanam bolsaň, menden gutulmarsyň diýip, menem gummy ýaplanyp ýatyrn.

-Uklaýma, Alty daýy!

-Siz uklaýansyňyz, bir sagat giç ýatsaňyz, irkilip-bürülip, burnuňyz ýere degäýjek-degäýjek bolýa. Meniň üçin bir gije, üç gije hiç zat. Onsoň ýaňky peläket beýle ýanda mazar ýatan ýaly

güberip ýatyr weli, indi turar, şindi turar diýip, gözümi aýramok. Nejis turanok-da. Ahýry, daňdanlar emáý bilen başyny göterdi-de diňşirgendi, diňşirgendi-de maňa baka emedekläp gaýdyberdi. Edil gara öý süýşen ýaly-da.

Oturanlar söhbetiň iň gyzykly ýerine gelenini bilýäler. İçinden gülýäler. Alty daýy, o wakalar edil şu mahal bolup geçýän ýaly, özüni örän dartyk tutýar.

-Ýer bakaly, Alty daýy, Alla saňa kuwwat bersin-dä.

-Menem uklan kişi bolýan. Olam barha ýakynlaşýa. Elinde-de ak saply pyçak. Öküze süňçe-de ýykjak-da.

-Alty daýy, tur indi!

-Turjak däl. Gelibersin.

-Gaty ýakyn geldi-how, jan daýy, turaweri!

-Tursam-gorkdy diýer. Haşşyldap dem alşy barha ýakyndan eşidilýä.

-Şi gezek seni alaymasa...

-Alaýşyny! Janly-ha däl, maslygymy görse-de demi tutular durar. Ynha, onsoň ýaňky edil alkymyma geldi.

Pyçak urjak bolup elini galdyrandyram weli, onýança menem sapaňany gysyp göýberdim. Agdarylyp gitdi. Üstüne çäge sürdüm-de gaýdyberdim.

-Şu gezek gowy öldürdiň, Alty daýy. Türkmeniň adyna ysnat getirmeseň bolýa.

-Eý, biziň üçin beýle-beýle işler çigit çigitlän ýaly-da.

-Berekella, Alty daýy. Hany, munça adam öldüreniňe görä, palçynam öldürip bersene.

-Palçynyň näme öldürmesi bar?! Elini daňagada deper göýbärsiň weli, suwa çümer gider-dä.

-Ýok, ýok, beýdip tiz öldürme. O palçynyň eden işlerinem aýt ahyry.

-Bolýa, ýöne siz hiç kime aýdaýmaň. Urşuň gyzy-gyzzysynda adam bary aç weli, bir palçy, öýme-öý aýlanyp, aýal-gyzlary aldap başlady. “İki çörek tapmasaň urşa giden äriň şu gije öldürilýär” diýýä, ýene birine: bir çörek ber, urşa giden ogluň sag-salamat geler ýaly edeýin diýýä. Şeýdip, obanyň soňky döwüm çöreginem aldap alyp başlady. Bir gün geldi, iki gün geldi. Üçünci günem geldi weli, menem derýaň köprüsini garawullap oturyberdim. Hernäçe aldasaňam, ahyrda şu köprüden geçmeli bolarsyň diýýän. Ine gijara ýaňky palçy eşegini dikgirdedip horjuny doluja, keýpi kökje gelyä. Meni görenden reňki üýtgedi.

-Alty daýy, öňki gezeklerde eşekden agdarylyp gaýtdy diýýädiň-ä.

-Hawa, reňki üýtgänsöň, eşekden agyp gaýtdy. Jan aga diýýä, maňa degmeseň, horjundakyň ýarsyny bereýin diýýä.

-Akmak palçy eken-ow.

-Palçyň akyllsyz bolmaz. Men oň janyny aljak bolup durkam, o nanyň gürrüňini edýä. Onsoň ýuwaşja ýöräp bardym-da eşegiň üstündäki horjuny

alyp içindäkileri takyrja ýere dökdüm. Biçärelerden aldap alan gaty nanlary, kümüş şaý-sepleri-dä.

-Palçy gaçjak bolmadymy?

-Gaçanda sypmajagyny bilýä. Edil ýylanyň owsunyna düşen gurbakga döndi. Aldygna ýalbarýa. Eşek ýüpi bilen elini daňdym, horjunyň bir gözünü hem kellesine sokdum. Gaýanyň gyrasyna eltip, syrtyňa depip göýberdim. Güjjüldäp derýa düşdi. Şo çümüşi, henizem çykanok.

Obadaşlar bu gürrüňleriň çynlygyna-ýalanlygyna ynanyp bilmeýärler. Emma bir gyrada oturan ýaşulylar Alty daýynyň özge sözlerine ynanmasalar-da ikinji jahan urşy ýyllary açlykdan öljek obany hut Alty daýynyň halas edenini hiç-hiç unutmaýarlar: obada azyk gutaryp, adamlaryň ýüzi gögerip-çişip başlanda Alty daýy bir gije iki oglany yzyna tirkedi-de şähre gaýtdy. Köçeleriň birindäki örän bezegli derwezäniň deňinde saklandy. Itdi, içinden kilitlengi.

“Hany üstünden aşyrylyňda derwezäni açyň!” diýdi weli, oglanlar ýaýdanyşyp dur. Alty daýy pyçagyny çykardy-da hemle urdy: “Bol diýýän! Bolmasa ikiniziňem damagyňyzy çalaryn”.

Gapy açyldy. Alty daýy öz howlusyna giren ýaly, örän arkaýyn girdi-de göni sygyr ýatagyna ýönelde. Iki sany daýaw öküz gäwiş gaýtaryp ýatyr. Öküzlerin biri aýaga galdy weli, Alty daýy “Biziň nesibämiz şudur” diýip ýüpünü gazykdan çözdü-de idip gaýdyberdi. Şäherden çykylansoň, jany ynjalan oglanlaryň biri: “ Alty daýy, beýleki öküzem

almalydyk” diýdi. “Hä-ä, işdäň açyldymy?! Bilip goýuň, eger beýleki öküzi-de alan bolsak, namartlyk bolardy. Bu öküzem ogurlyk däl, karz bi, karz. Zamanalar düzelişse, başlyga aýdyp bir öküze derek iki öküz berdirerin”.

Oba gelensoň Alty daýy öküzi soýduryp, etini sowuk çägä gömdürdi. Her gün az-owlak alyp, gaýnada-gaýnada her kime bir kürüşgeden paýlap başlady. Ýöne näçe aý geçdi weli, hi-iç et tükenenok. Soň-soň eşidip oturylsa, Alty daýy her gün awa gidip, towşan ursa-da, şagal, möjek ursa-da derisini sypyryp, etini gazana ataýýan ekeni.

“Günäsi meniň boýnuma, adamlar aç ölmese bolýar” diýýär.

Onuň bir ýerlerden bugdaý getirişi hem bir gijelik gürrüň.

Uruş gutaryp, oba-il dokluga ýetende Alty daýy başlygyň ýanyna baryp:”Inim, seň bile gizlin gürrüňim bar” diýip, öküzli wakany we öz niýetini aýdypdyr. Başlyk säginmän:”Şu günki ýygnakda karar çykararys, ertir iki öküzi alyň-da eltip beriň” diýipdir. Onsoň Alty daýy şol gezekki iki oglany-indi iki ýigidi ýanyna alyp, şähre baka iki öküz sürüp gitdi. Baryp, öküz eýesine ahwaly aýdyp, şol öküziň dereğine iki öküz getirdik-diýse, öküz eýesi “Sen mert adam ekeniň. Maňa bir öküzem bolýar. Beýlekini yzyna äkidäýiň”-diýdi.

Ynha, Alty daýy şeýle adam. Ýöne onuňam başyna agyr günler geldi. Ol düwnük keseline

ýolukdy-da damakdan bir damja suwam geçmez boldy. Muña dost-duşman, bütin oba gynandy.

Topar-topar bolup gelip, halyny sorap başladylar. Alty daýy bolsa özüniň kesel halyna nebsi agyrman, “Men oba azar bolup ýatyryn” diýip namys edýär. Saglygy gün-günden ýaramazlaşýar. Bir gün ikinjin adamlar daşyna egrilişip otyrka Alty daýy zordan tirseğine direndi-de gapa bakyp, nalyş edip başlady.

-Eý, Alla! Jany bereňde tiz berip, alaňda kösöp aljak bolma, ölümden gorkmaýanymy bilýäňä. Ömrümi namart ýaşamadym, indi soňky demimde namartlatjak bolma! Al jan seňki!

Alty daýy ýuwaş geplese, sesini Alla eşitmejek ýaly, mejalynyň ýetdiginden gaty gepledi, soňra başyny ýassyga atyp, sojap-sojap dem alyp, ýokary bakyp ýatdy.

-Allajan birküç gün içinde amanady alar, enşalla.Bir haýyşym: meni aýalymyň ýanynda ýerläň, uzakdan-ýakyndan gelenlere gowy hyzmat edeweriň, zürýatsyz ötyňimi duýduraýmaň. Onsoňam, öwliýäde molla gysga doga okasyn, adamlary güne kakadyp goýmasyn.

Alty daýynyň şu ahwalyny görüp otyrka-da Allak wäsiligini goýmady.

-Alty daýy, o dünýä barsaň, öldüren adamlaryňam-a öňüňden çykar.

-Çykybersinler. Bu dünýäde gorkmadyk o dünýäde-de gorkmaz. Alty daýyň soltan bolup ýaşady. Dünýäde armanym galmady.

Alty daýydan soň bu obada ne rowaýatçy, ne hekaýatçy galdy. Onsoň üýşmeleňler sus geçip başlady. Hat-da, Alty daýyňky ýaly, ýogyn burnunyň kölegesinde görüner-görünmez ýeserje murt goýýanam galmady. Şeýdip, bu oba-da beýleki müň bir oba meňzedi gitdi.

ŞEÝTANY ÖLDÜREN

Hekaýa

Günüň ýeri gyzaryp, uzyn-uzyn minaralaryň başlary agaryp başlanda Jumabaý eke agyr ukudan oýanýar. Zordan ýöräp, el-ýüzüne suw çalýar. Gaty uzyn saçlary hem-de gür murtuň uçlary aşak sallanyşyp dur. Galyň dodak gyzaryp görünýär. Çayhananyň deňinden geçen bilen, tanyş-nätanyş bolsun, gadyrly salamlaşýar.

Ýoldan geçip barýan bir ýük maşynyň üstünde oturan baş-alty kişi hem ellerini bulaşyp, gykuwlaşyp Jumabaý eke bilen salamlaşyp geçdiler. Jumabaý ekäniň uly garny gaty aşak sallanyşy üçin ol öwrülip-dolanyp bilmän dur. Ýogsa garnyň daşynda kirden ýaňa garalyp giden köneje matadan guşagam bar weli iki ýaňa bulanýan garyn dyza degip-degip gidýär. Jumabaý eke mahal-mahal murtlaryny iki ýaňa sypap-sypap göýberse-de o murtlar ýene sallanýar. Jumabaý ekäni mydama çayhanada oturan görnüşde görenler ol ýöräp bilýändirem öýtmeyärler. Onsoň ýöräp gelýän Jumabaý eke olar üçin başga bir adam ýaly. Onuň öýi-işi şo bir çayhana. Gündogaryň pessejik, pukaraja jaýy özgelere garyp görünse-de, Jumabaý

eke üçin köşk-saraýdan kem däl. Onsoňam oňa çayhana diýseler-de o taýda şeýle bir tagamly palaw bişirýäler. Şeýle bir palaw! O palawdan hiç-hiç doýmarsyňyz, çanagyň düýbünde galan ýagyny hem ýalar oturasyňyz. Bu palawdan bir gezek iýen, soň özge ýerden palaw iýesi gelmez. Diňe şu palaw diýip atygsar durar. Eli boşraklar-a has irräkden çayhana gelip, çay baryny içýärler. İçleri syrylyp, içegeler eljuk diýip başlanda naharlaryň soltany palaw bugaryp bişýär. Ýag çeken sarymtyl tüwiniň üstünde bugaryp ýatan garaja etler , dilim-dilim käşirler göreňden işdäni açýar.

Palawçy Jumabaý ekä bakyp, başyny silkip göýberýär weli, Jumabaý eke tamdyryň agzy ýaly tegelek depregini alyp, haýalja kakyp, uzyn-uzyn aýdymyna başlaýar.

-Tam, tam, tim,tim, tim, tampra, tampra, tam-tam-tam. O-o-o-oý, ekeler, ökeler. Oşga-plowga geliňler. Ýakşy plow bizde bor. Ýýgen armonsyz, iýmegende armon bor. O-o-o-oý, ekeler o-o-o-oý ökeler. Oşga-plowga geliňler. Tamp-tamp-tamp. Tamp-tamp-tamp.

Jumabaý eke bir gyrada ýazylan keçede oturşyna, soňra ullakan ýaglygy bilen derini sylýar. Dyzynda dik saklaýan depregini kāmahal pyrlap goýberýär. Nahara gelýänler bilen uzyn-uzyn salamlaşýar. “Bu plowdan iýgenleriň ýaşy ýüzden geçedi” diýýär. Bir salym çaya güýmenýär. Jumabaý ekäniň, edil gorpa guýan ýaly, çayy örän köp içişini görenler: “Jumabaý eke, bir günde näçe

çäýnek çay içýäñiz?” diýip sorayarlar. “Wah, şony sanap ýetişmeýän-dä. Ýogsa, her gün näçe ädim ädenimi bilýän weli, çäýnek sanyny unudýan. Aý, köp däl-dir-le” diýýär. “Otuz çäýnek dagy içýänsiñ-le” “Goýsana, otuz çäýnek içer ýaly, men, näme, düýemi?! Hany, sanaýyn, hä-hm, ol on, ol on. Hawa, bary-ýogy ýigrimi dokuz çäýnejik boldy.” İller gülüşýär. Jumabaý ekäniñ bolsa gülenini gören ýok. Onuñ şo bir durkuny saklaýşy hem illerde gülki döredýär.

Jumabaý eke ýene deprege kakyp aýdymyna başlaýar. Tak-tyra-tyk, tak-tyra-tyk. Mundan gitseñ Samarkantga bobomlar-ga-a-a salom aýtyñ. Oý, eke-jo-on, bo-bomlor-ga-a salom aýtyñ. Bo-bo-o-o-omlarga-a-a salom aýtyñ.

Jumabaý eke aýdymyny goýup çay owurtlaýar, sag eliniñ aýasyny depregiñ ýüzüne sürtüp-sürtüp goýberýär. Töwerege garaýar. Gelyän bar bolsa, salamlaşyp: “Geliñler, geçiñler, plow iýiñler, çayymyzdan içiñler.” diýýär. Nahar iýip bolup, çay içýänler bilen söhbet eden bolýar.

-Ýagşymysyz? İşler kalaý? Pensiýa uzak galdymy? Aý, bolýa. Nesip etse, hemmesi bolar. Nesibeden artyk aljak ýokdur.

Jumabaý eke palaw bişen badyna iýmeýär. Gazanyñ düýbüne ýakyn gelende, ýagly, etli ýerlerinden bir uly jamy tümmekläp getiren palawçy: “Jumabaý eke, şu palawy iýseñ ýüz däl, ýüz elli ýaşarsyñ, işalla” diýýär. “Goýsana! Meni ýüz elli ýaşadyp, maýmyna meñzetjek bolýamyñ?!

Aýdym aýdyp bilmesem, deprek kakyp bilmesem, dişim dökülip palaw iýip bilmesem, seniň ýüz elli ýaşyňy nädeýin?!” diýip, palawly jamy öňüne çekýär. Ol hiç mahal palawy çemçe, çarşajyk bilen iýen adam däl. Dört barmagyny jemläp, pilçe ýaly edýär-de bir oýmak palawy alyp, başam barmagy bilen agzyna iteläp goýberýär. Baý-baý, tiz iýýär-ä. Hiç bir gepe-söze bakman, başyny galdyrman, jamyň düýbüne çalt ýetýär. Onsoň süýem barmak bilen jamyň ýagyny syryp-syryp, ýalap-ýalap gutarýar. Soň eliniň ýagyny beýleki eline çalýar, kämahal depregiň degre-daşyna, gönüň ýüzüne süýkäp-süýkäp goýberýär. Murtuny hem ýatdan çykaranok, murtuň uçlaryny ýagly barmaklary bilen burup-burup goýberýär. Diňe şondan soň aýalaryna garap oturşuna, gözlerini ýumýar-da uzyn omyna başlaýar. Adam Atadan, How Eneden tä şu günlere çenli ölenleriň ruhuna bagş etdim diýip, elini ýüzüne sürýär. Töwerege bir nazar salýar. Bu aralykda gelen bar bolsa, saglyk-esenlik soraýar. “Hudaýa şükür, indi Buharanyň ähli halky biziň palawmyzy iýýär. Düýn bir habar geldi. Biziň palawmyzdan iýýän bir maşgalanyň üçem ogly bolupdyr. Işalla, ol oglanlaram adam bolsa, biziň palawmyzdan iýerler.”

Jumabaý eke emay bilen depregini ele alýar-da, öňki aýdymyň dowamyna başlaýar.

Tak-tyra-tyk, tak-tyra-tyk.

Mundan gitseň Samorkontga anamlarga salom aýtyň. O-o-o-o-o-o-oý, ekejo-on, anamlarga-a-a

salom aýtyň. Mundan gitseň Samorkontga ekemlerge-e-e-e salom aýtyň.

Jumabaý eke aýdymyny goýup, depregini çep dyzy bilen çep aýasynyň arasynda dik saklap oturşyna derini sylýar. Ikinji gazanyň töwereginde hasanaklap ýören aşpeze kämahal gözgytagyny aýlap goýberýär.

-Arada maňa üç hat geldi. Biri Hytaýyň başlygyndan, biri Moskwanyň başlygyndan, ýene biri kimdendir-ä? Be-e, dilimiň ujundady-la. Wah, hat köp gelensoň, bulaşýa-da. Hä-ä-ä, ana ýadyma düşdi, hindileriň başlygyndan. Bilýäňizmi, üçüsem haýys edýä, meniň ýurduma gel-de birinji bagşy bol, köşkde ýaşa diýip ýalbarýalar. Ölse giderinmi?! Hiç gitmerin. O taýda çayhana barmy? Ýok. Palaw bişýämi? Bişenok. Bişende-de biziň palawmyzça boljakmy?! Bir emrikaly biziň palawmyzy iýip-iýip, aşa düşüp, üç günden soň ýene gelip, ýene iýdi. Gözüň doýmaýa diýip palawmyzyň suratyny aldy. “Dur” diýdim. “Näme?” diýdi. Meniň aýdymalarymy ýazyp alda emrikalylara diňlet, “Waý Jumabaý ekem” diýip aglar oturarlar diýdim. Onsoň meni kino düşürdi. Elime-de emrika puluny berdi.

Şo mahal palawçy “Eý, Jumabaý eke, başlaň!” diýip seslendi. “Ýagşy, ýagşy”.

Tam-tara-tam-tam.

Tam-tara-tam-tam.

Gäliňlär, gäliňlä-ä-är,gäli-i-iňlär!

Oş kyldyk, o-o-oş kyldyk.

Iýgänläri-i-i-i ýo-o-oş kyldyk.

Geliňlä-är, geliňlä-ä-är.

Miman oluňlar.

Plow iýiňlar.

Ýüz ýigrimi ýoşny-y-y

Bizdän alyňlar.

Tam-tara-tam-tam-tam

Tam-tara-tam-tam-tam.

Soňra Jumabaý eke ýene çäýnegine ýapysýar. Maňlaýdan, çekgeden, gulak ýeňsesinden syrygýan derleri ýaglygy bilen sylýar. Ikinji gazanyň palaw ysy hem beýhuş edip barýar. Çydap bilmän, ýene bir jam palow buýurýanlaram bar. Märeke has köpelyär. Gowyr artýar. Onsoň Jumabaý eke ýene depregine kakyp, hälki aýdymyň dowamyna başlaýar.

Mundan gitseň Samorkontga

Hatynymga-a-a salom aýtyň.

Aý, ekejo-o-o-on, salom aýtyň.

Salom aýtyň, sa-a-lo-om aýtyň.

Mundan gitseň Samorkontga

Kyzlarymga salom aýtyň.

O-o-o-o-oý, kyzlarymga.

Kyzlarymga-a-a-a salom aýtyň.

Jumabaý eke depregini ýanynda goýup, çay içip başlaýar. Başga gazan ýoklygy ony ynjalýar. Oturanlaryň biri: “Jumabaý eke, bu aýdymyň haçan gutarýar?” diýip soraýar. Adatça, Jumabaý ekä berilýän soraglaryň ählisi diýen ýaly öň münlerçe gezek berlen soraglygy üçin bu soragam täze däl.

-Aý, beçeýigim, bu aýdym hiç tükenmez. Jumabaý ekeňiz ölýänçä dowam eder. Bilýäňizmi, bu aýdym bilen Jumabay ekeňiz şeýtany öldürdi, şeýtany. Şeýtanda sabyr bolmaz ekeni. Bir gün gelip diňledi, üç gün, baş gün diňledi. Aýdym tükenenok. Diňe men görýän şeýtany, şeýtanam diňe meni görýär. Ahyry, sabry ýetmän öläýdi. Onsoň, menem bu aýdymyň adyna “Şeýtany öldüren” diýdim.

Palawlar iýilýär, çaylar içilýär, söhbetler edilýär. Mähelle ýuwaş-ýuwaş dargaýar. Gün gözýetime tarap sallanyp başlanda palawçy hem, çayçy hem öýüne gaýdýar. Sebäbi bu jelegaýlarda agşamlaryna her kim öýüne ýygnanýar, tapanjasyny hem öýünde iýip-içýär. Boşap galan çayhanada birki sany pişik bilen Jumabaý eke galýar. Elbetde, Jumabaý ekäniň agşam nahary gaty garyp bolýar. Ol bu çayhanada hem garawul, hem aýdymçy bolsa-da diňe gara garny üçin işleýär. Başga alajy ýok, gidere ýeri ýok.

Töwerege garaňkylyk çökende, diňe uzyn-uzyn minaralaryň başlary garalyp görnende Jumabaý eke şol oturan ýerinde gamgyn gyşarýar-da donuny üstüne çekýär.

Ol ertirki güne garaşyp galyň gabaklaryny ýumýar.

Mazarsyz galan adam

Iň mukaddes söýgi-gizlin söýgidir.

Hakagure

O ýaşulyňy, belki, Sizem görensiňiz. Dyzdan aşagy ysmaz bolan bir kişi. Onuň hakyky adyny bilýân ýok, ýöne bu çöl etegindäki kiçijik şäherjikde oňa Rahmet eke diýýârlar. Iller Rahmet ekâniň ikinji jahan urşunda ýesir alnyp, bu jelegaýlara düşen ýaponlygyny aýdýar. Kâmahal ýaşulylar Rahmet ekâniň milletini öz dilinden eşitjek bolýarlar, sebâbi köneler millete, dine aýratyn parh goýguç. Rahmet eke bolsa, her gezek ýeser jogap tapýar: “Towşanyň gulagy uzyn ýa gysga bolany bilen ol towşanlykdan üýtgeýârmi? ” Bir kişi onuň iki çöpjagaz bilen tüwini ýeserje iýşini, aýalaryny döşünde birleşdirip doga okaýşyny geň görüp, uly ile aýdyp çykypdyr.

Rahmet ekâniň bu şäherjikde galyşy hem rowaýat ýaly. Ýesirler gije-gündiz işläp, jaý baryny gurýarlar. Olaryň gurýan jaýynyň gapdalynda ýaşalyp oturan öýden Jahangül diýen şeýle owadan gyz çykyp, her sapar Rahmet ekâ mâhir-muhabbetli ýylgyryp, uzak-uzak bakypdyr. Ýene bir gün bolsa, ol Rahmet ekâ ogrynça düýe çal getirip beripdir. Rahmet eke-de o wagtlar gözlerinde ýyldyrym çakýan bir ýigitmiş. Ol çally kürüşgâni alyp, "Adyň nâme?" diýipdir weli, Jahangül gaýnap duran yşkly gözlerini gyrpman, jadylyja bakyp, "Jahangül" diýipdir. Rahmet eke çal içmâni unudypdyr.

"İçsene,içsene!"

Hi-de söýgi şerbeti barka çal içilermi?!

Günler geçdigisaýy aşyk-magşuk ysnyşyp başlapdyr. Rahmet eke dâli-mejnun bolupdyr, dünýâni unudypdyr. Onsoň gizlin ýollar tapyp, öz adyny ölüleriň hataryna goşdurypdyr, ýene bir ýol tapyp, ýüz keşbi gazaga meňzeş bolany üçin gazak milletinden diyip pasport edinipdir. Az wagtdan ýesirleri watanyna alyp gidenlerinde Rahmet eke galypdyr. Indi onuň gözleri Jahangülden özgâni görmez bolupdyr. Oýlener uçurlary o söýgi,duýdansyz gelşi ýaly,duýdansyz ýitip gidipdir:Jahangül Rahmet eleden sowaşypdyr, hiç-hiç razylyk bermândir. Az wagtdan bolsa başga birine durmuşa çykyp gidipdir. Şeýdip, jowranyp galan Rahmet eke çykalgasyz galypdyr:Ýaponiýa gidip bilmeýâr, paspotynda gazak diýlip ýazylan. Onsoň ol: "Öýlenmerin" diýip, bar ünsüni işe berip

ýaşaberipdir. Deň-duşlary "Öýlen" diýip, mahal-mahal gyssasalar-da etmândir.

Ol özi iş başarman, ile iş öwredýânlerden dâl. "Adam bu dünýâ işlemek üçin gelýâ" diýýâr. Ony deň-duşlary işe iň ökde adam hasaplaýarlar. Haýsy maşyny, haýsy traktory görse, edil özi ýasan ýaly. Ol radioň, telewizoryň, tikin maşynynyň hem ökde ussasy. Nahar, nan bişirmekde özüne göwni ýetýân aýallaram Rahmet ekâniň tagam bişirişine haýran galýarlar. Bu şâherjikde Rahmet ekâniň geýim biçişine hem söz áydyp bilmeýârler. Bu ussatlygy gören bir dili duzly:" Rahmet eke diňe çaga dogrup bilenok " diýipdir.

Rahmet eke tâ iki dyzdan aşagy ysmaz bolýança şeýdip işledi ýördi. Maýyp bolansoňam güýji ýetjek işden el çekmedi. Ahyry, halys gurbaty tükenensoň, eşekli köçe-köçe syryp başlady. Siz ony eşek üstünde boş oturandyr öýdýâňizmi?! Ýo-ok,iň gowy ýüň joraplary, ellikleri,jempirleri Rahmet eke eşek üstünde öryâr.

Rahmet ekâniň ýüregi göwrâ sygsa-da, bu giň dünýâ sygmayar. Şonda-da ol ykbalyndantâleyinden bir gezegem açyk zeýrenen dâldir. Âhli gowga içinde. Ýaňy ýetişip ýören ýigit ýyllary bir gezek dumanly kenarda gaýyga münüp, balyk tutmaga gitjek bolup durka ejesiniň ayak ýalaň ylgap gelşine, elindâki köne güpbini arkasyna atanyňy, on ýaşlyja oğlan jigisiniň ýyrtlyk balajygyny çekip:"Menem gidäyeýin-dä, menem gidäyeýin-dä" diýip zarynlaýşyny hiç-hiç ýatdan

çykarmaýar, ençe gijeler düýşde-de gördi. Beýleki ýüz müň wakalar bir ýana, ejesi,jigisi bilen bagly bu waka-da bir ýana. Şo gezek arkasyna atylan güpbi heniz-henizlerem Rahmet ekâni ýylydýar, jigisiniň sesi heniz-henizlerem gulagyna gelip dur.

* * *

Rahmet ekâni her gün irden goňsusy horja eşege mündürip goýberýâr.

Onsoň howluda ekdileşiberen ýabany kepderiler Rahmet ekâniň başyna, egnine gonuşyp-uçuşyp, guş dilinde bir-birege söz gatyşyp, hüw-hüwleşip Rahmet ekâni ep-esli ýere çenli ugradýarlar. Rahmet eke mundan hoşal bolýar, çiginde oturan kepderiniň özboluşly bir jadyly ýylysyny, kokusyny alyp, göwni galkyjaklaýar. "Döwletli-iş bilen, bidöwlet-guş bilen" diýlenini Rahmet eke goldanok. "Guşa guwansaň, göwnüň uçasy geliberýâr" diýýâr.

Rahmet eke hernâçe ýumşak adam bolsa-da aşaky gabaklarynyň pökgerip, sallanyşyp durmasy çagalarda birgeňsi gorky döredýâr.Olar Rahmet ekâni aýylganç ertekilerden, kinolardan çykyp gelen bir zat hasaplaýarlar. Bu şâherjigiň çagalarynyň arasynda Rahmet ekâ Çingizhan, Apaçi, Samuraý, Döw ýaly lakamlaram ulanylýar. O geçip barýan bolsa, juguldylaryny kesip, aşak bakyp oturýarlar. Kâmahal Rahmet eke oýnap oturanja çagalaryň deňinde eşegini saklaýar weli, çagalaryň âhlisiniň ini tikenekleşýâr. Rahmet eke bolsa özüne berlen süýtli doňdurmany, köke-süýjini

olara hödürleýâr. Olary alýan çaga ýok, gaýta gorka-gorka Rahmet ekâ bakyp goýberenlerinde, onuň hiç kime meňzemeýân bulanyk gözlerini gördükleri has beter gorkýarlar we uzak çydap bilmân,guş uçan ýaly, zym-zyýat bolýarlar.

Onsoň Rahmet eke kiçijik şâheriň keltejik köçelerinden gyssanman geçip başlaýar. Eşegiň keýpine görâ bolýar:eşek ýolda-yzda bir otluja ýer tapyp otlap başlasa-da, yssy döwri goýry kölegâ başyny soksa-da Rahmet eke eşegini gyssan adam dâl. Uly dükanlaryň, gelim-gidimli edaralaryň önünde hasam uzak durguç. Eşek, janawer, ol aýagyndan o aýagyna agram berip, gözlerini ýumup, kellesini sallap durýar. Siňekler gybyrdap halys ýüregine düşende, uly gulaklaryny iki ýana pakyrdadyp silkip, ýene irkilýâr. Üstünde oturan Rahmet eke bolsa duşundan geçýân adamlar bilen salamlaşýar. Sâhel saklanyp elleşen adam bilen uzyn-uzyn saglyk-esenlik soraşýar. Soňunda “Öňki işiňdemiň? ” diýip soraymalydyr. “Hudaýa şükür, öňki işimizdediris ” diýseň begenýâr. " Gaýrat et. Işiňe berk ýapyş. Ata-eneňe meňze! Seni göremde hoş bolýan. Işlâber. Bize-de kömegiň deger-dâ " diýýâr. Rahmet ekâniň hâsiýetine belet bolup, degişmek islân bolsa:" E-eý, Rahmet eke, işden aýyrdylar " diýen bolýar. Onsoň Rahmet ekâniň aýtjak sözlerini bilip, içinden gülýâr. "Işden aýryldym " diýýâňmi?! " Işden kowuldym diý. Seniň işden kowlanyňy bilen bolsam, salamyňy

almazdym. Sen, gowusy, başga ýere göç, adam az ýerinde, ile görünmân ýaşa. "

Ýañky içinden gülýân adam gidensoňam onuň yzyndan hüňürdâp-hüňürdâp galýar. "He-eý, onuň ýöreýşini! Şeýdip ýöreseň işden kowlarsyň-da. Hany, göreli, kim seni işe alýarka?! "

Geň ýeri, hiç kim Rahmet eleden gaty görenok. Aryp-ýazyp biri gatyrgansa-da:" Rahmet ekdir-dâ. Ol nâme diýip sögünse-de göwnünde zat ýok ahyry. Gaýta, Rahmet ekâniň sögeni söýünçdir " diýýärler.

Rahmet eke şol aýlanyp ýörşüne öz deň-duşlarynyňka, tanyşlaryňka günde-günaşa baryp, eşekden düşmân salamlaşýar, az salym söhbet edýär. Onsoň ýene ýola düşýär. Bu taýda eşiden tâzeligini o taýda aýdýar, emma göwne degjek habarlary eşiden ýerinde goýup gaýdýar. Umumy tâzelikleri ýaýradýar: pylany ýogalypdyr, pylanynyň ogly gyz alyp gaçypdyr, pylan ogry pylanynyň halysyny süýrâp barýarka tutulypdyr diýen ýaly.

Rahmet ekâniň eşejiginiň barmaýan ýeri ýok, onsoň Rahmet ekâniň gözleri hem köp zat görýär. Onuň köp zatdan habarlydygyny, mydama eşejiginiň üstünde joňkarylyp oturşyny görüp, kâbir dili uzynlar: "Rahmet eke kegebâniň âgentidir " diýýärler. Ýöne Rahmet eke hakda ýaramaz gep aýdylsa, o gepiň ömri kelte bolýar: aýdylan ýerinde gabry gazylýar.

Kâbirleri Rahmet ekâ ýumuşam buýurýar. Onuň eline telefon nomeri ýazylan kagyzy berýârler-de: "Gaýrat et, Rahmet eke. Telefonumyz işlâr ýaly et " diýýârler. Onsoň eşejik arman ýörâberse telefon edarasynyňam deňine barýar. Rahmet eke o jaýdan girip-çykyanlar bilen salamlaşyp durşuna, iş bitirip biljegi tapýar-da hâlki kagyzyjygy eline tutdurýar. Onsoň işi biten adam Rahmet ekâni görse, ony boş goýberesi gelenok. Öý-hassahana aralygynda-da Rahmet ekâniň eşegi köp gatnaýar. Özi howlusyndan çykybilmeýânler hassa garyndaşyna salam ugradýarlar, iýmit berip goýberýârler. Rahmet eke-de eşek üstünde joňkarylyp oturşyna iki goly bilen naharly gaby seresap tutup, hassahananyň derwezesine gelýâr, ak halatlyja gyzlara gowşurýar.

Polisiýanyň, suduň jaýynyň golaýynda-da Rahmet ekâniň eşegi durup ýadaýar. Kâte ertirden agşama çenli duran günleri hem boldy. Ho-ol öňrâk bir polkownigi tirýek satanlygy üçin sud edenlerinde Rahmet eke on iki günlâp öýünden göni sud jaýyna geldi. Eşek haýwandyr welin, indi şolam sud jaýynyň deňine gelende özi togtayýar. Içerden çykyanlardan eşidenlerini gaýtalap, Rahmet ekâniň öz-özi hüňürdeýâr. Sud edilýâne sögünýâr: "Olar ýala gowşak degmeli dâl. Wah, şony men sud edâýsemdim. "

Kâ günler Rahmet ekâniň başyna agyr gam gonup, gaty tukatlanýar. O günler ol ýöne köçe-köçe syryp geçýâr. Hiç kim bilen, hiç zat bilen

gyzykmaýar. Örýân zadyny hem taşlaýar. Onsoň onuň başyny sallap oturşyny gören adamlar, uklap oturandyr öýdüp, salam bermân, hal-ahwal soraşman geçýârler. Kâhalatda aç eşek otuň ysyny alyp, göni şo tarapa tutduryp gidýâr, şâherden çykýar, otly bir meýdana baryp, ýaman nebsewür çortup başlaýar. Iýe-iýe garny gâberip gidensoňam iýýâr. Kâmahal gözünü açýan Rahmet eke bolsa beýle ýandaky mazarçylygy görüp oýa batýar. "Olam bu gonamçylygyň bir gyrasyna gonar. Hudaýa şükür, ölende jaýlajak bar: jan ýaly goňsusy ony hormat bilen topraga berer. "Rahmet eke bu dünýâden gitdi " diýseler, gapyndan kimler gelerkâ? Gowusy, gelmejegi sanaýmalydyr.

Emma... Emma ömrümi kül eden Jahangül gynanarmyka? Gapyndan gelip, jesedime baş egse-derazy. Bilmedim-dâ.

Uzak ýaşasyn, ýöne iru-giç Jahangülem gider. Men toprak astynda oňa garaşyp ýataryn. Âhli zatdan paýhasly toprak iň soňunda ikimizi öz gujagynda duşurar.

Bu millete Rahmet eke ölmejek ýaly görünýân bolmagy-da mümkin. Ölmejek bamy?! Bir dilegim: kösenmân, ile azar bolman ölsem.

Ölsem, eşek, janawer, kösenermikâ öýdýân.

Eşejiğimem başa geleni çeker-dâ. Ýöne eýesiz, gapy-gapy ýortup ýörse bolmaz. Haýwandyr, biriniň mellegindâki ekini çortup çykça, maňa gelşikli dâl. Rahmet ekâniň eşegi

diýerler. Gowusy, ölmânkâm eşejigime eýe tapyp goýaýyn. Şonda rahat göz ýumaryn."

Bu pursatda eşek iýe-iýe ýadap, ahyry, belet ýoly bilen bazar howlusyna baka dikgirdâp gaýtdy. Derwezeden girmân, bir gyrada durýar. Onsoň bazardan zat alyp çykýanlaryň arasynda Rahmet ekâni tanaýanlar bar. Olar satyn alan köke-süýjüsinden, kişde-kişmişinden birki gysym alyp, Rahmet ekâniň köne brezent horjunyna atyp geçýârler. Rahmet eke horjunynyň sermeşdirilýânini duýsa-da gözünü açasy gelenok, ýöne pessaý ses bilen "Taňryýalkasyn " diýýâr. Hemişelerem işdâsi ýok weli, tukat günlerinde Rahmet eke hiç zat iýesi gelenok. O tukatlyk, o ýalňyzlyk ony ep-esli gün helâk edýâr. Ahyrda bir tâze habar oňa ýene jan berýâr. Owganystana dâne daşayan üýtgeşik maşynlaryň çetki ýoldan geçýânini eşidende göni şo tarapa gitdi. Barsa, ala şowhun. Polisiýa maşynlary gyzyly şyk ýakyp, iki ýana zymdyrylýar. Äpet-äpet maşynlar hünlâp-hünlâp geçýâr. Rahmet eke üç günlâp ýoluň gyrasynda durup nebsewür synlady. Şunuň ýaly günler bolaýsa. Günň neneňsi geçenini bilmân galýaň. Şo geçişlikde bir şofýor maşynyny saklap, düşnüksiz dilde bir zatlar diýdi. Arman Rahmet ekâniň bilýân dilinden dâl ekeni. Bolmasa göwnējaý wujurdaşardy. Onsoň ýaňky şofýor kabinadan düşüp, golaý geldi weli, Rahmet eke gözünü giňden açdy, eşek, biçäre-de, başyny

dikeltdi. Şo mahal şofýor elindâki fotoparaty şygladyp, Rahmet ekâniň suratyny aldy.

Saňa başga nâme gerek?! Şâher içinde nâçe ýyl bâri gezýâr weli, ýekeje adam Rahmet ekâniň suratyny almady ahyry.

Şo gün gijara gaýdyşyn onuň eşejigi başga bir ýoldan iýndi. Ýolda çigit satyp oturan bir garryja aýal sataşdy.

—Rahmet, bâri dur. Nâçe günler bâri bu taýdan geçmediň-le?

—Ýola çyksaň, menden köp zat ýok.

—Düýnki masgaralygy eşitdiňmi? Gulagyma ynanman otyryn.

—Nâm bolupdyr?

—Düýn çaga dogrulýan öýde bir ýaş gyz nikasyz dogrup, çagany dogtorda taşlap gitjek diýýâmiş.

—O-ho-ow, oh-ho-ow! Şâheriň işi gaýtdy diýsene! Beýle pislige ýetilen bolsa, soň ýaman bolar, bâý-bâý ýaman bolar-a! Ýaşar ýaly bolmaz. Men gitdim.

Rahmet eke eşegini çaga dogrulýan öýe baka sürdi. Barsa, derweze ýapyk, beýle ýandaky gapydan girýân-çykýan görnenok. Rahmet eke garaşmaly boldy. Onuň gyssanýan ýeri ýok. Gaýta öýüne nâçe giç barsa, şonça gowy. Öýde hi-iç wagt geçenok. Ir ýatsa, ir turmaly bolýar. Ol hasam ýaman. Gün diýlen örâ-ân haýal dogýar. Onsoň eşegiň üstünde oturanyň ýüz esse gowy. Rahmet eke pökgi gabaklaryny ýumdy. Ol indi üçünji

gündür ýol başynda durup, şâhere aýlanmaga wagty bolmady. Şâherdâki dost-ýarlar Rahmet ekâ nâm bolduka diýişýändirler. Öýden habar alanam bardyr. Nâtjek-dâ?! Âhli ýere ýetişibem bolanok. Gaty görmeseler bolýar. Ýöne bu ýaňky kempiriň aýdany dogry bolsa-ha işimiz gaýdypdyr. Ýaman görelde tiz ýaýragyçdyr. Beýtseňem boljak ekeni diýip, çaga taşlap başlasalar, soň kyn bolar.

Onsoň pis durmuş diýilýân başlanar. Duýulmaz-la, geçer-le, bolýa-da diýşip pislige garyşan ertir pis nesil öndürip başlaýar. Ýzarlap otursaň tötândən bolýan zat ýok diýýâler ahryr.

Çaga dogrulýan öýden bir erkek kişi çykyp gaýtdy. Onuň aýak sesi golaýlaşanda Rahmet eke gözünü açdy. Salamlaşdylar.

—Rahmet eke, bu wagt bu taýlara işiň düşdümi?

—Aý, ýok. Ýöne bir mesele bar öz-â. Sen öňki işiňdemi?

—Hawa, öňküje gulluk.- O kişi sâhel ýylgyrdy.

—Bolýa şol.Gaýrat ediber. Işiňe berk ýapyş. Men ata-eneňe-de beletdirin. Tüweleme, gowy işläber.

—Hany, ýör, işiň ýok bolsa gideli. Hâzir o gapylaram gulparlar.

—Gidenimiz ýagşy weli...

—Welisi nâme? Bir aladajygyňa bar.

—Bar. Ikimizem erkek kişi. Sen aýtsana, çaga doguranlaň arasynda bir gyz çöpdüýbi dogrupdyr diýýâler-le.

—Ýahe-eý, Rahmet eke! Olar ýaly bir ýa iki dâl. Uruş ýyllary ýetim öýi ýetimden doly bolsa, indi ataly, eneliden doly.

—Be, be! Gaty arkaýyn gepleýâň-le. Bir çâresini görjek bolmaýaňyzmy?

—Baý-bo-ow, gaty köne zamanda ýaşaýaň, Rahmet eke. Bu meselede bolýan zatlaryň baryny aýtsam, eşejigiňden agdarylyp gaýdarsyň. Gowusy, bilmezlik.

Olaryň ikisi hem az salym dymyp gitdi. Ýene Rahmet ekâniň ýoldaşy sözledi.

—Kanonlar bulaşyk...

—Ýalan! O meselede namysdan ýokary kanun bolmaz. Gowşaklygyňy bilse, pisler öňe geçýâr. Ýo-ok. Gyrađa gizlenip galaryn öýtmâň. Pislik, edil gara gazan ýalydyr, âhliňize garasy ýeter. Pislik gelende gapyda durman, göni depelâp, töre geçýândir. Entejik görersiňiz! Soň-soň pis haýsy, pâk haýsy-parhynam bilmersiňiz.

Rahmet eke örân gaharly sözledi, bulanyk gözleriniň ýokarky gabaklary, hernâçe agyram bolsa, ýokary çekilişdi.

—Rahmet eke, her kim erkana, her kim öz göwün isleýşi ýaly iş edýâr. Onsoňam maňa gahar etme, men günâkâr dâl.

—Wah, men günâkâr dâl diýlensoň dünýâ ýykylýa. Günâni özüňden gözleseň, günâkâr tiz tapylýar.

O kişi Rahmet ekâni beýle janköýerdir öýtmeýârdi. Horja eşek üstünde oýaly-ukuly oturan gojany akly çaşyp başlan, dünýâ gyzykmadan iren bir mülhit hasaplaýardy. Rahmet ekâniň sözünü mundan artyk diňlemâge mejaly bolmansoň, dogtor sagbollaşdy-da sowlup gitdi. O kişiniň öz öýüniň deňinden ir sowlandygyny duýan Rahmet eke bolsa: " Gaçyber, gaçyber. Bu dünýâden gaçyp gitjek ýeriň ýokdur " diýip oýlandy.

Şol gije Rahmet eke gaty birahat boldy. Ir ýatdy, ir oýandy. Eger onuň islegi kabul bolsady, ol hâzir çaga dogrulýan öýe baraga-da o gyza: " Hany, bile pislik eden erkeksumagyň adyny aýt! " diýmekçi. " Ýazyksyzja çagaňyza eýelik ediň. Bu ýurt siziň üçin çaga dogrup zyňylýan zibilhana dâl. Ýetimlere baksa-da ýeterlik." diýmekçi. Eger gepe-söze düşünmediksirân bolsalar, öňi-soňy çagany eklemâge mejbur etmeli. Garşylyk görmese, möjekler goýun sürüsiniň ortarasynda ýaşajak ahyry.

Heý, bilmedim-dâ... Bi adamlar âhli zada öwrenişip gidip barýalar. Öňler bütin şâherde bâş tirýeki ýa tapylardy, ýa tapylmazdy. Bu gün her köçede, gara garantga ýaly, süllerişip ýörler. Rahmet eke elli ýyl öň gurlan kiçijik jaýjagazynda iki ýana süýrenip, ýene köp-köp pikirleri başynda aýlap, ahyry, jahany ýagtyltdy. Süýşüp baryp,

gapyny açdy. Hemişekisi ýaly, kepderiler hüw-hüwleşip, pasyrdaşyp Rahmet ekâ baka çozdular. Olam nan owuntygy gatyşan dânnâni takyrja ýere sepip-sepip göýberdi. Soňra aýasynda dâne goýup elini uzatdy weli, birküç kepderi eline gonup, bir-biregi ganaty bilen süýşürişip, dâneleri çokup uçup gitdiler. Kepderilerine göwni galkan Rahmet eke eşegine baka göz aýlady weli, geň galdy: Eşegi başyny guma garyp, gymyldaman ýatyr. " Beýle ýatmasy ýokdy. Kür-kür! Kürri! " Jogap ýok. Gymyldanogam. " Eşek kesellemez, keselledigi öler " diýlenine Rahmet eke-de ynanýar. Eşejigi öläýse, dat gününe. Oňa dünýâni görkezip ýören şo eşejik dâلمي?! " Kürri, kürri!! " Az salymdan goňşy gelip salam berende, Rahmet eke salam almaga-da gyssanyp: " Rejepjan! Şo janaweri göreweri " diýdi. Rejep eşegiň başujuna baryp siňe seretdi, soň egilip gözledi, ahyrda eşegiň boýnuna aýagy bilen ýuwaş kakyp goýberdi-de Rahmet ekâ nebsi agyryp bakdy. "Eşejigiň-â azapdan dynypdyr." " Bâ-â, birden beýle bolaýd-ow! " Bu zamanlar eşegiň bahasynyň öküziň bahasyça barlygyny Rahmet eke ýagşy bilýâr. Ol hernâçe toplasa-da ýeterlik pul toplabilmez. " Bâ-âý, orta ýolda goýdy-da. " Indi nâme etsekâ? Nâme etse-de gün geçmez. Onuň barjak ýeri kândi, aýtjak sözi kândi. Bary birbada kesildi duruberdi-dâ. " Ilat âhli pislige öwrenişip-öwrenişip, soň nâdip ýaşajakka? Şuňa aklym ýetmân geçdi. "

Onsoň ol Rejep goňşusyny ýanynda oturtdy-da bir gapjykdan eplengi kagyz çykardy.

—Rejepjan! Sen maňa ogul ornuny tutduň ! Ýüzüňe öwüp dursam gelşikli bolmaz. Ynha, şu hojalygyň dökümeni, bu kagyzam hojalygyň saňa peşgeş berilýänligi hakda döküment.

—Men saňa hyzmat edenem bolsam, zat üçin hyzmat eden dâldirin, Rahmet eke!

—Goý, goý. Mundanam zat bolarmy?! Çäýyr basan bir daban ýer ahyry.

—Maňa hiç zat gerek dâl.

—O gürrüňi goýaly. Indi Hudaý näçe gün beren bolsa, ýaşarys, işalla. Bu düwünçekde-de ölemde jaýlar ýaly pul bardyr.

—O gürrüňe entek ir, Rahmet eke. Gowusy, şo pula bir eşejik alaly. Galan işiň bir alajy bolar.

—Beýtseň,razy bolman. Mende-de göwün bar. Ýöne mazaryň üstüne bir kerpiç goýgun. Mermer dâldir, kerpiç goýgun.

—Rahmet eke, ir bilen ters gürrüň edýäs.

—Kerpije, iliňki ýaly, ýyl ýazma, at ýazma, ýöne " Bu-da geçer " diýäýgin.

—O nâm üçin?

—Meniň aklým ýeteli bâri maňa ýardamçy şo söz boldy.

Rejep, öňi-soňy, ölüm gürrüňini dowam etdiresi gelmân, başga gürrüňe geçdi. Birsalymdan işe baka öýden çykyp barýarka:" Men bir sorag-ideg edişdireýin. Belki, eşegini münmâge berjek tapylar " diýdi.

"Ana, bu gowy gep boldy." Eşek tapylaýsa, jany aram tapar. Rahmet ekâ gerek diýseler, eşek beren tapylar-la.

Emma her gün Rejep asfalt ysly eşigini geýip işe gidende umytly garaşan Rahmet ekâniň agşamlyk umydy inçelýâr.

Günler geçýâr, gijeler has haýal geçýâr. Öňler dünýâ sygman ýören göwün bu dar howla sygjakmy?! Gaty çaýyrly howluda iki ýana süýşeneklâp, daşky gapyda oturyp ýadaýar. Köçe-de gugaryp ýatyr. Eşegi öleni bâri nâçe wagt geçdi weli, bu şâherden bary-ýogy dört-bâş kişi Rahmet ekâ "Halyň niçik?" diýip geçdi.

Ýene-de iki aksakal ö-öňki teklibini gaýtalap gitdi. Olar öňden bâri Rahmet ekâniň öz butparaz dininden döňüp, yslam dinine geçmegini isleýârdiler.

—Siz bir zada düşüniň:ynha, özüňiz öz diniňizi taşlap, başga dine geçesiňiz gelýâmi?

—Ýok.

—Menem şeýle. Menem ata-enemiň ynanan dinine ynanasym gelýâ. Dinsiz bolan bolsam, onda başga gürrüň.

Rejep goňşy bolsa, nâçe gözlese-de, Rahmet eke münere ýaly eşek tapyp bilmedi. Günleriň bir günü irden turup Rahmet ekâniň gapysyna barsa, kepderiler sus otyr, ses-üýn ýok. Hemişeler ir sâherden açylyan gapy bu gün ýapyk. "Rahmet eke, o-ow Rahmet eke!" Jogap ýok. Gapyny açsa, Rahmet eke ortarada eşek juluny ýamap otursyna

tükgerip, doňup galypdyr, biçâre. Ony ömürboýy ýylydan, şo dumanly deňiz kenarynda arkasyna atylan ene güpbüsi hem Rahmet ekâni ýylydardan ejiz gelipdir.

Rejep, aýaly, çagalary ikiýana ylgaşyp, goňşulara aýdyşyp, merhumy jaýlamaga zerur serenjam berdiler. Garaz, birki sagatdan soň bütün şâher Rahmet ekâniň sagat on ikide jaýlanýanyny eşitdi. Tabyt çykarylanda on-on bâş adamdan köp dâldi. Rahmet ekâniň ömri boýy garaşan Jahangüli hem görünmedi. Emma ir sâherden bâri Rahmet ekâ garaşan kepderiler has köpdi. Olar özge adamlaryň üstüne gonman, âhlisi tabytda ýatan Rahmet ekâniň ysyny alyp, oňa topulýarlar. Adamlar gollaryny salgaşyp kepderileri tabyda gondurmajak bolýar. Şeýdip mazarystana bardylar. Rahmet ekâni jaýlap, baş ujuna mermer daş goýup gaýdanlarynda tâze guburyň üstüni örtüp oturan gökje kepderileriň enaýy zarynlaýýşlary eşidildi durdy.

Rejep ep-esli wagt geçensoň Rahmet ekâniň mazaryna zyýarat edeýin diýip bardy weli, o gökje kepderileriň bir topary henizem mazar üstünde hüw-hüwleşip oturan ekeni. Emma ýazgyly mermere weli gözi ilmedi. Beýleki mazarlara goýlan mermerleri hem görmedi. " Bu-da geçer " diýleni mundan çykdy-ow. "

Rejep gamgyn halda gonamçylykdan çykdy."Eger ölüleri gorap bilmeýän bolsak,dirilere diri diýip bilermikäk?!" Ol öýe gelşine bir bişen

kerpijiň ýüzüne "Bu-da geçer" diýip ýazdy-da Rahmet ekäniň mazaryna goýup gaýtды.

Aradan ep-esli wagt geçdi.

Bir gün Rejep çagalary bilen günorta naharynda saçak başyna egrilişip otyrkalar daşky gapy kakylды.Rejep gapyny açanda Rahmet eke pahyra gaty meňzeş bir ýapon ýaşulusy garşysynda dur. Rejep düş görýän ýaly boldy. Ol tasdan:"Rahmet eke!" diýipdi, soňky nepesinde saklandy. O ýapon Rahmet ekäniň kiçi dogany, birmahallar dumanly kenarda: "Menem gidäýeýindä!"diýip zarynlan oglanjykdy, Rahmet ekäniň gulagynda ömürlik seslenen oglanjykdy. Terjimeçi olary tanyşdyryp-tanyşdyrmanka, Rejep Rahmet ekäniň doganyny gujaklap, gözlerine yaş aýlap, damagy dolup, bir söz aýdyp bilmän uzak durdy.Ýaponlar bolsa çyny bilen agladylar.Rejep gözleri gyzaryp giden myhmanlaryny öýe çekjek bolanda, Rahmet ekäniň dogany ilki mazarystanlygy göresi gelyändigini aýtdy. Olar şo taýdan göni mazarlyga baka gitdiler.Ýolda özüne şeýle mährem bakyşyny synlan ýapon adam durubilmän Rejebiň egnine elini goýup,özüne baka gysyp ýöredi.

Mazarystanyň bir gyrasynda baranlarynda Rejep birden öňe ylgap gitdi.Siliň yzy bildirip duran ýerde ikiýana aljyraňňy ýöredi. Sil suwy Rahmet ekäniň gubury bile ýigrimi-otuz guburyň gumuny ýuwup-eredip alyp gidipdir. Kimiň niredе ýatany hem belli däl. Gubury ýitiren gökje

kepderilerem nirâ gonjagyny bilmân, onda-munda gonup-uçup ýörler.Rejep ho-ol beýlede palçyga bulanyp ýatan kerpiji gördü-de ylgap baryp, eline aldy: "Bu-da geçer" diýen ýazgyly kerpiç. Rejep bir kerpije, bir-de myhmana ýazykly ýaly bakdy."Matam gülüni goýmaga mazaram galmandyr." Rahmet ekäniň inisi ýagdaýa göz ýetirenden, gülleri gaçyryp, ellerini ikiýana gerdi-de asmana bakyp, gözlerini ýumup: "Muraýama-a-a!" diýip ýürekden bagyrdy, göz yaşlaryny ýagmyr kimin ýagdyrdy. Muraýama-Rahmet ekä enesiniň dakan adydy.

Rahmet eke şeydip dagdan agyr gamlary bile ýitdi gitdi.

Rahmet ekäniň ýoklugyny duýmadyksyran bolsa-da, öňi-soňy, bu şäherjik başgaça ýaşap başlady.

**“Türmä dutarym bilen
girmäge rugsat beriň”
(1991-de 40 müň sanysy çap
bolan“Gurt Ýakup”kitabýndan parça)**

Bu kimiň sözüdir öýdýäňiz!? Jenaýatkäriň sözümi? Ýok.Ol beýik sazanda,beýik dessançy bagşy Gurt Ýakubyň sözi. Dürli kabinetlerde sorag edile-edile,minnetli sözlerden gerk-gäbe doýrulyp,

çekelene-çekelene surnukdyrylan bagşy gözenegiň aňyrsyna atyljak bolanda:”Türmä dutarym bilen girmäge rugsat beriň!” diýipdir. Türkmeniň gadymy,gahrymançylykly geçmişi aýdymlaryň, dessanlaryň üsti bilen halka ýetirmekden başga günäsi bolmadyk bagşyny, edil halk duşmany yaly yzarlapdyrlar. Bu ezyetlere çydaman, ýürek ýarylara gelen bir gezegi Gurt Ýakup çöle tutduryp gidipdir. Bir çopanyň çatmasynda uzak gije dessan aýdyp derdini egsipdir. Ertir öýe gaýtsa, hemişeki pogonsyz maýor ýolunda durmyş.

--Ýeri, bu gezek näme bahana taparkaň?

--Bahana gözläp ýöremzok. Bir geçimiz tazygyp, çöle gaçdy weli, şony gözläp gelyän.

--Dogry. Geçini dutarly gözleýänsiň?

--Aý, näme, bagşynyň dutardan başga ýaragy barmy?! Ýanyma alanymy-da bilmändirin.

--Gepiňi kes-de düş öňe!

Hemişeki sorag edilýän sowuk jaýda pogonsyz maýor bir düwmä basypdyr weli, çopan goşundaky her bir ses, hatda köpegiň üýren sesi hem ýaňlanyp durmyş.

Gurt Yakup nirede oturanyny hem unudypdyr. ”Bä-äý, gowy ýazylypdyr. Radiýo berseňem boljak ekeni” diýipdir. Ýöne munuň nädip ýazylyp bilinjegine akly ýetmän kösenipdir.

Ah, biçäre Gurt Ýakup! Sada ýüregiň daşyna gara kerep örenlerini saňa aýtsalaram ynanmazdyň. Bu dünýäde ähli kişi aýdym-saza muşdakdyr, şonuň üçin bagşa ýamanlyk edilmez

öýdýänsiň. Sen meşhurlygyňy bilmän, duýman geçdiň gitdiň ahyry. Sen öz kelläňde näçe aýdym, näçe kyssa jemlenenini biljek bolup kösenerdiň. Ony-da bilibilmän geçdiň gitdiň. Seniň eginlerinde oturan kelle däl-di, kelle görnüşli türkmen hazynasydy. Gaýtalanmajak hazynaly türkmen kellesidi. Şoňa görä Gurt Ýakupdan: "Näçe aýdym, näçe dessan bilýäňiz?" diýip soralandy jogap berip bilmesdi. Ölüm ýassygynda ýatyrka, ol aýaly Aksoltan gelnejä: "Ölüm her kişiniň başynda bardyr. Gurt ölýä diýip aglama, Gurduň bilýänjeleri özi bilen gidýä diýip agla" diýipdir.

Türkmenlerde bir adat bar: öz beýik ogullaryny ölerden soň tanaýar. Biz Gurt Ýakup ölmänkä, onuň beýikligini bilen bolsak, onuň kellesindäki hazynany ýazga geçiren bolsak, elbetde, oňa beýiklere goýulýan hormaty goýan bolsak, arman, arman şýýden bolsak, onda bu gün bagşynyň başyndaky hazynamyz topraga gömüldi diýip ahmyr çekmezdik. Belki, Gurt Ýakubyň özi hem altmyş ýaşamanka gara ýere garylyp gitmezdi.

Güman imandan aýyrar diýselerde, Gurt Ýakubyň ölümü bilen bagly bir sanjymy aýdasym gelýär: Gurt bagşy, biçäre, öz ajalyna öldümikä? Ýa-da haýynlaryň biriniň elinden ajal şerbetini içdimikä? Sebäbi, Gurt Ýakup gaty güýçli duşmanyň garşysyna çykypdy.

Elbetde, gelenler geçdi gitdi, zamanalar üýtgedi. Gurt Ýakubyň ýoly döredi, ençeme şägirdi yetişdi. Emma, emma medeni hazynanyň bir

ayratynlygy bar: bir ýitdimi, gaýdyp ony tapjak umydyň ýok.

Öz umydymyzy özümüz kesmesek ýagşy.

“Magtymgulynama” romanyndan
parça
(1992-nji ýylda 30 müň sanysy çap
edildi)

Öz ýüregime özüm belet.Ýüregimdäkini bir yazayyn, soňuny soň görübereris.

Ynha ,beýik Magtymguly gamly-paýhasly, merdem görnüşde alnymda dur. Ýowuz asyr şahyryň arkasyndan abanyar.Magtymguly o ýowuzlygy buz owradan ýaly owradasy gelyär, sebäbi ol öz asyryndan has ir dünýä inen adam, oňa garaňky asyryň gödekligi ýat,ol beýle tümlüge hiç- hiç öwrenişip biljek däl.Hut şol sebäbe görä Magtymguly dogabitdi bagtsyz,jahan ýagtylyp barýarka ýitip barýan ýyldyz ýaly ýalňyz.

Magtymguly entek dünýä inmänkä,duşmanlar oňa garşy gylyjyny syrýardylar. Şeýle zamanada ömür sürmek üçin neneňsi pidalara dözmeli boljagyny, neneňsi çykalgalar gözlemeli boljagyny göz önüne getirmegem juda kyn.

Adamyň özakymly aňyna ýol berseň,ol mydama geçmişi, sähelçe bolsa-da, ýuwmarlamaga,

ýagşy günleriň ählisi geçmiş bilen giden ýaly ahwal
döretmäge ýykgyň etgiç bolar eken.

Magtymguly, syrym çohdur,
Men neýläýin ,açan ýokdur.

Dogrudanam, bu setirleri okan okyjynyň
öňünde mün bir sowal, mün bir syr keserip ýatyr.

Ýyldyzdan ýol ýasap Aýa sataşdym.

Okjy bu syrlara näçe jogap tapdygyça,
Magtymgula şonça ysnyşyar. Şondan soň
Magtymgulynyň adamsyna öwrülyän, o seni senden
rugsatsyz öz tarapyna geçirip başlaýar.
Magtymguly bu meselede özünden öňküleriň salan
ýolundan ýöreýär, ýöne öňkülerden bir ädim uzaga
gidýär. Ana,şol bir ädim hem Magtymgulyny dünýä
meşhur eden bir ädimdir. Allanyň eçilen ýşgy bilen,
ylhamy hem genisi bilen Magtymguly tutuş on
sekizinji asyryň we soňky asyrlaryň tümlüğini
ýagtyltdy.Ol täze goşgy şekillerini tapdy, goşga
täze-täze temalary, mazmunlary,onda-da heniz
ulanylmadyklaryny girizmegi başardy.

Muňa häzirki zaman okyjysynyň akly
haýran. Gudrat bile dörän diýesi gelýär. Elbetde,
genileriň döreýşini düşündirip bolmaz. Emma
tebigatyň beýle syry on sekizinji asyrda,
töwerekdäki uly-kiçi halklarda döremän, ala-böle

dagynyk türkmende, ykdysady taýdan yzdaky türkmende döreýşine aklyňyz haýran bolmazmy?!

Belki, bu Ýasawy, Nyzamy, Rumy, Ýunus Emre, Hajy Bekdaş, Nesimi, Nowaýy, Fuzuly, Baýram han, Garajaoglan, Azady ýaly ganybir genileriň dowamylygy üçin şeýledir?! Belki-de bu ägirt medeniýetiň mekany bolan gadymy Nusaýyň, Meşedi-Misriýanyň, Mary-şahy jahanyň özboluşly täsiridir?! Belki, bu türkmeniň geçmişindäki beýik şöhratyň täsiridir?!

Geçmişin pelsepelerinden gana-gana içen Magtymguly çykgynsyz durmuşyň bir çykalgasy hökmünde syýahatlara ýüz urdy. Başga-başga ýurtlara syýahatmy, ýa başga-başga köňüllere syýahatmy?! “Ylymlaryň beýigi-syýahatdyr.” diýlen gadymy akly Magtymguly hiç-hiç unutmandyr. Magtymguly Türk dünýäsiniň şahyrlarynyň arasynda iň köp syýahat eden şahyrlaryň biridir. Şahyr Hindistana iki gezek syýahat edendir diýip alymlar çaklaýar.

Magtymguly baranda Hindistan neneňsi ýagdaýdady?

İňlis basybalyjylarynyň Gün çetinden geçmäge, ýagny oňa kölege bermäge hindileriň hukugy ýok ekeni. Kemsitmelere, gulçulyk kanunlaryna boýun bolmadyklaryň gamçylanyp, gyrmyzy ganlarynyň saçylyşyny, rikşanyň ýüpüni ganjaryp duran boýnuna daňyp, rikşada oturan jenaby çekip baryany gören Magtymguluda neneňsi duýgularyň oýananlygyny oýlanyberiş. Başga bir

ýurda baryp, ýerli halka zulum edilişi Magtymgula köp pikirler berdi.Şonda onuň başyna şu setir gelen bolsa gerek:

Hindistany ahu-zar harap eýläär.

Magtymguly Hindistanyň köp ýerlerine, aýratynam, türkmenleriň, musulmanlaryň ýaşayan ýerlerine aýlanypdyr.O topragy pyýada, atly, öküze tirkelen arabaly, pil münüp aýlanypdyr.O ýerdäki türkmenleriň türkmençiligi, türkmeni türkmen edýän türkmençiligi unudandyklaryna ýürekden gynanypdyr.

Hindistanyň boz tebigaty onuň gamgyn köňlünü sähelçe awlapdyr.Edil halynyň erşi ýaly, asmandan inýän jalanyň astynda ençeme ýola ezilipdir,öz sütünini gür pürli şahalary bilen бүрәp oturan agaçlary, ak topugyny gizläp oturan Meňlä meňzedipdir.Gara gaşlarynyň arasy basma hally hindi gyzlaryny hem Meňlä meňzedipdir:

Roýunda hindi hally,

Mynasyp bir jenan barmy?!

Ol ähli ýerden Meňlini gözledi.Gyrnak bazarlaryndanam zynjyra baglanan Meňlini idedi. Agajyn üstünü ot bilen basyryp, aşagynda ýaşap oturan bendeleriň arasyndanam, gyzganyň saýasynda oturanlardanam, topar-topar geçip barýan gedaýlaryň arasyndanam birden Meňli: "Magtymguly-y!" diýip bozlap çykaýjak ýaly boldy durdy.

Wah, biçäre Magtymguly!

“Aşykda aň bolmaz” diýleni-dä. Magtymguly ýaly beýik köňli söýüp bilen ýürek hi bi gul zynjyrlaryna, gedaý ýodalaryna kaýyl bolarmy?! Ol, gowusy, däli derýa özüni oklamazmy?! Muny Magtymguly bizden gowy bilýär weli, nätjek-dä, ýürek diýlen bir hötjedem bar ahyry.

Hindistan köp dinleriň mekany hökmünde-de Magtymgulyň ünsüni çekdi. Otparazlyk, induizm, hristianlyk, yslam...Öz butuny özi ýasap, özi hem oňa çokunýan butparazlar Magtymgula gaty geň göründi.Parslar diýlen bir halkyýetiň ölüsini topraga bermän, beýik depä çykaryp göýşuny, o jesetleriň guş-gurda ýal bolşuny, hindileriň sygyry mukaddes saýyp, ölüsini ýakyşyny gözleri bilen gördi.Ol bu zatlary öň birmahallar kitapdan okapdy.Kitap bir başga, janly durmuş bütinleý başga.

Hindistan säher-säher oýanýar. Bagly köçeleriň şowhuny artýar.Dürli dükanlaryň gapysynda alyjylar görünýär.Ýol boýunda oturyp, derman otly düwünçeklerini töwereğine ýazan attarlar dertlilere derman berýär.Ak sakgaly biline düşüp duran palçy garşysyndakynyň aýasyny öz aýalarynda gysyp, bir zatlar samraýar.Beýle ýanda margir tüýdük çalyp, ýylan oýnadýar, ho-ol burçda bolsa,gözleri ýanyp duran gözbagçy täsin oýunlary bilen töweregindäkileriň aklyny heýjana salýar. İrkilip duran öküziň şahynyň arasynda bir hindi başyny sallap ýatyr.Ýarym ýalaňaç, bezemen adamlar, aýagynyň başam barmagy yüzükli, topugy

bilezikli, burny halkaly, maňlaýy basma hally senanlar öz derdi bilen gümra.

Bu ýurtdan gaýdansoň, elmydama onuň aňynda Hindistan fosfor daşy ýaly şöhle berdi durdy.Netijede, Magtymgulynyň goşgularynda iň köp agzalan ýurt we millet-Hindistan we hindiler boldy.

Özünden öňki we öz döwrüniň beýikleriniň pikir-duýgularyny gana-gana içensoň,köp ýurtlara syýahat edip tejribe baryny toplansoň,akyl kasesi püre-pür dolan Magtymguly öz milleti hakda näme pikir etdikä?

Magtymguly dargap baryan türkmenleri, ozaly bilen, dargamakdan halas etmelidigine çuňňur göz ýetirdi.Dargamakdan halas bolmagyň ilkinji şertiniň agzybirlik we umytlylykdygyny örän beýik bir paýhas bilen kesgitledi.Beýnide gaýnaý-gaýnaý bişen pikirlerini halka paylap başlady.

Agzybirlik we umytlylyk pikirleri, ahyrsoňunda türkmenleri dargamakdan halas etdi.

Magtymguly türkmen halkyny dargamakdan halas etdi diýip ynamly aýdyp bileris.Uly betbagtlykdan dynan türkmen halky hem öz beýik şahyryny unutman biziň günlerimize alyp geldi.Häzirki wagtda Magtymguly diňe türkmeniň ýa-da türk dünýäsiniň şahyry däl-de, eýsem umumy adamzadyň beýik şahyrlarynyň biridir.

ÖMRÜM KİTAP SAHYPALARYNDA

Men her bir tolkunyň garşysyna çykmagy söýýän. Şonda maňa kuwwat gelýär.

Eger okygy meni irde-giçde okan bolsa, ol “Duman Daganda” diýen romanymy okan bolsa gerek. Kommunistleriň mafiýa bilen birleşip döwleti ýykyşlary hakdaky bu roman Gorbaçew zamany, 1989-da, bir ýylda iki gezek çap edildi. Birinji gezek otuz müň, ikinjide 27 müň kitap satyldy. O döwür 4 millionly Türkmenistanda 8 aýda 57 müň kitap satmak örän geň wakady. O kitaplaryň 1600 sanysyny Sakarçägede ýaşaýan bir kommunist, oň partiýanyň welaýat bölümüniň başlygy bolan kişi dükandan satyn alyp ýakypdyr. O kişi romandaky wakalar özi hakda diýip düşünpdir we şo sebäpli ýakypdyr. Düşünişi dogry-da, ýakyşy ýalňyş. Bu wakany ýazyjy Anna Paýtyk maňa gürrüň beripdi. Romandaky wakalar özi hakda diýip düşünen başga-da birnäçe kişi telefon arkaly haýbat atypdy. Men olaryň ählisine şol bir jogaby berdim. “Men öz etmeli işimi etdim.”

O kitabyň çap edilmegi üçin kagyz tapylyşy-da aýratyn bir söhbet. O döwürler ýurtda her zadyň gyt bolşy ýaly, kagyz hem gytdy. Emma bir dostumyz maňa ýagsylyk etmek üçin yhlas etdi-de ep-esli tonna kagyz satyn almaga mümkinçilik tapdy. İndi

kagyz tapyldy, ony goýara ýer ýok. “Garyp galla tapmaz, galla tapsa, gap tapmaz” diýleni. Kagyzlary Aşgabatdan alyp, 40 kilometrlik dag içinde Pöwrize diýen ýerde ýazyjylaryň dynç alyş öýüniň howlusynda goýduk.

Ýoldan geçen her kişiniň o kagyzlara gözi düşýär.

Respublikanyň ýolbaşçylary-da bu ýoldan her gün geçýärdiler. Onsoň bir gün: “Gazet çykarmaga kagyz ýok” diýlip howsala turýar. Uly başlyk: “Ýazyjylaryň howlusynda bir küde kagyz basylgy ýatyr. Baryň, alyň” diýip buýruk berýär. Buýrugy bitirmeli kişi meniň dostum bolup çykýar. Ol tizden-tiz maňa telefon etdi: ”Oraz! Yet, seniň kagyzlaryňy döwlet mugt almakçy bolýar. Eger kagyzlaryňy başga bir gizlin ýere örän tiz geçirip ýetişseň, utarsyň. Biz gijräk barjak bolarys” diýdi. Men ýyldyryma öwrüldim. Eýýäm bir ýarym sagat geçip-geçmänkä, kagyzlar başga bir gizlin ýerde gizlenipdi. Ýazyjylar öýüniň sakçysyna-da:”Kagyz sorap gelseler, bir jaýda basylgy ýatan tualet kagyzlaryny görkezgin” diýip haýyş etdim.

Kagyzy aljak döwlet adamlary gelip görseler, tualet kagyzyndan başga kagyz görmändirler we muny başlyga habar beripdirler. “Meni aldajak bolmaň. Men ir bilen gözlerim bilen görüp geçdim” diýip, başlyk gaty gaharly sözläpdir. Eger men kagyzlarymy elden aldyran bolsam, roman hiç çykmazdy.

“Duman daganda” romany şeýle kynçylyk bilen çykdy. Onuň şowly satylmasy we maňa weşeň-weşeň pul gelmesi meniň gözlerimi gapyp bilmedi. Hudaýa şükür! O romanyň kemçiliklerini henizem ýadymdan çykaryp bilmeýärim. Çagalarym bolsa, o paket-paket gelen pullary ýadyndan çykaryp bilmeýärler. “Kaka! Ýene bir sapar öňki ýaly doly paket pul getirsene!” diýip ýylgyryşýarlar. Men bu romany ýazyp başlamankam beýik Magtymgulynyň ömri hakda biografik bir roman hem ýazýardym. Iň kyn ýazylan eserim hökmünde onuň maňa beren jebri henizem ýüregime agram berýär. O romanyň bölekleri gazet-jurnallarda çap edilip başlansoň, okyjylar meni Magtymgulyçylaryň hataryna geçirdi. Bu uly ýalňyşlykdy. Sebäbi men nire, beýik Magtymguly nire?! Magtymgulyny öwreniji diýmek örän uly dereje ahyry. Dünýä inenine 275 ýyl geçen Magtymgulynyň edebi-ylmy syrlarynyň şu güne çenli-de doly açylmandygy köp zatdan habar berýär ahyry.

Magtymguly, syrym çohdur.

Men neýläýin açan ýokdur.

diýen şahyr, 21-nji asyrda-da o setirlerini gaýtalaýar.

Şol ýyllar Magtymgula örän köp üns berlip başlandy hem-de respublika derejesinde Magtymguly jemgyýeti döredildi. Oňa tanymal alym Nazar Gulla başlyk saýlandy. Soňra jemgyýetiň guramaçylyk komiteti döredildi. Meni

bu jemgyýetiň jogapkär sekretarlygyna saýladylar. Nazar Gulla-da, menem aýlyksyz-günlüksiz Magtymgula hyzmat edip başladyk.

Meniň Türkmenistanyň Ministrler Kabinetinde 12 ýyl işlänim bu ýerde peýdaly boldy. Hökümet edarasynda oturan çinownikleri tanaýardym we olardan peýdalanyp biljekdim. Magtymguly jemgyýetiniň uly iş planyny düzdüm: Magtymguly lotereýasyny goýbermeli. Magtymgulyny dünýä tanatmaga çalyşmaly. Türkmenistanda Magtymgulynyň öwrenilişine ýardam bermeli, adynyň ebedileşdirilişini güýçlendirmeli.

Üç sany uly mesele. Uly kynçylyk çeke-çeke ahyry 5 million sany lotereýa goýberdik. O lotereýada Magtymgulynyň şekli we bir bent goşgusy ýerleşdirildi. Bu lotereýadan Magtymguly jemgyýeti 1,5 million rubl, ýagny o döwürki hasaplara görä 2 million dollar sap girdeji aldy. Bir köpüksiz jemgyýet baý jemgyýete öwrüldi. Men özge wezipämi taşlap, Magtymguly jemgyýetinde aýlykly işläp başladym. Öwünmek üçin aýtmaýaryn, ýöne bu jemgyýetde örän köp iş etdik. Diňe Magtymgulynyň daşary ýurtlarda çap edilmegine, Türkmen döwlet uniwersitetine we beýleki ýerlere Magtymgulynyň adynyň dakylmagyna, her ýylyň 18 maýynda Magtymguly gününüň bellemeginde Magtymguly jemgyýetinden ilkinji teklip, ilkinji täsir ýetenini aýdyp oňaýyn.

1991-de türkmeniň iň uly dessançy başşylarynyň biri, Magtymgulynyň tas ähli goşgularyny saza salan, ahyrda-da zäherlenip öldürilen diýlip güman edilýän Gurt Ýakup hakda kiçijik bir kitapça ýazdym. Dogrusy men galam tutdum, galamyň özi ýazdy. Örän tiz, 20 gün içinde ýazylan kitapçany ondanam tiz, ýagny 10 gün içinde çap etdiler. 40 müň sany kitapçanyň 39 müňüsini iki aýa galman satdyk. Ynanar ýaly däl. Halk meniň kitabyma däl-de beýik Gurt Ýakuba şeýle teşne ekeni. Başga bir geň wakany hem aýdyp geçeýin: “Gurt Ýakup” kitabynyň galanja müň sanysyny soňky on ýylda satyp gutaryp bilemok. Muňa hiç aklym ýetmeýär.

Şu arada 1992-nji ýylda ömrümiň sekiz ýylyny berip ýazan kitabymy tamamladym. Çaphana üçin 45 müň rubl puly elim bilen sanap berdim. O pul “Duman daganda” we “Gurt Ýakup” kitaplarymdan toplanan puldy. Men o zamanlar o pula 4 sany gowy ýeňil maşyn alyp bilýärdim. Kitabyň adyna “Magtymgulynama” goýdum we hiç gypynçsyz, tizräk çap edilmegini isledim.

Çap edilişi, kagyzy pes hilli bolsa-da kitap çykdy. Ömrümde beýle begenen däldirin, kim bilsin, gelejekde-de beýle begenerin öýtmeýärin. Kitap 30 müň sany basyldy. Gowy alynyp başlandy. Emma inflýasiýa-hümmetsizlik ähli zady bulaşdyrdy. Dört maşynyň puluny berip çykardan kitabymdan dört maşyn-a beýlede dursun, dört teker hem alarlyk pul gazanmadym. Bu pul tarapy,

emma o kitabyň maňa beren ruhy kuwwatyny, begenjini ölçäre gural tapylmaz. Häzire çenli-de “Magtymgulynama” meniň ýürek damarymdyr, damarymda ganymdyr. O meniň üçin beýle görünýär, okýja başga görünmegi hem bolup biljek zat.

İndi Garajaoglan hakda. Meni 1990-da Türkiýeli dosdumyz İrfan Ünwer Nasrettinogly Garajaoglan kongresine çagyrdy. O döwür Moskwadan rugsat alýardy hem-de şo taýdan Türkiýä uçýardy. Bizi Moskwadan ugradýan Ýazyjylar birleşiginiň işgäri: “Türkiýede açlyk. Ýanyňyza çörek köpräk alyň” diýdi. Sowgat hökmünde bolsa Kremlin we Leniniň suraty çekilen çellofan paketleri almagy maslahat berdi. Ýoldaşym ikimiz aýdylyşy ýaly etdik. İki sany uly sumkany çörekden dolduryp, Ankara baryp düşdük. Bir sagatdan soň o işgäriň bize ýalan sözläni belli boldy. Soňra täze tanyşlara Lenin suratly paket sowgat berýäris weli, birgeňsi yüzleri çytylýar. Biz bir ýalňyşlyk barlygyny duýup, İrfan beýden sorasak, ol gülüberdi. “Bu taýy Türk ýurdy. Biz Lenini söýmeris. Gowusy, o paketleri taşlaň, ýa yzyna äkidiň. Onsoňam bizde paket sowgat bermek däbi ýok” diýdi. Biz nämäniň nämedigine akyl ýetirip başladyk.

Biziň gözlerimizi Türkiýe açdy.

Men Türkiýä ugramankam Garajaoglanyň Türkmenistandaky ýagdaýy bilen içgin gyzyklandym. 1975-den 1990-a çenli Garajaoglany çap etmek gadagan edilipdi. Men bir ýerlerden

Garajaoglan kitabyňy tapyp okadym. Abdyrahman Mülkamanyň we beýlekileriň öňki işlerini öwrendim. Garajaoglanyň şygrylary meni bendi etdi. Hakykatda men Garajaoglan bilen hassalandym. Şeýle üýtgeşik şahyryň gadaganlygyna çydap durup bilmän, “Garajaoglany kim zyndandan çykarar?!” diýen makalany ýüzümiň ugruna ýazdym. Sowet döwrülegini, soňundan başa bela gelip biljegini hiç ýada salmandyryn. Bolsa-da meni halk, okyjylar goldady. Şeýdip, Garajaoglany zyndandan çykarmak bagty maňa nesip etdi.

Men Türkiýede, Adanada Garajaoglanyň beýik meşhurlygyny görüp gelemsoň, Garajaoglan agşamyny guradym. Kitabyňy taýýarlamaga başladym. O döwür türkçe bilşim ýabygorludy. 1993-de Türk ýigidi Nejdät Öz maňa türk dilini öwredip başlady. Soň Garajaoglanyň şygrylaryny has lezzetli okap, terjime edip başladym.

1994 ýylda Krasnowodsk(häzir Türkmenbaşy) şäherinde ýaşulylaryň maslahatyna Garajaoglanyň goşgular kitabyňyň sowgat berilmegini hem-de Nebitdag(häzir Balkanabat) şäherinde Garajaoglana heýkel dikilmegini maslahatyň iş planyna goşdurdym. Maslahatdan öňinçä Aşgabatda Dünýä türkmenleriniň guramasy bilen birlikde Garajaoglan agşamyny geçirdik. Halkyň gulagynda Garajaoglan sözi köp ýaňlanyp başlady. Uly kompozitor Rejep Allaýar köp aýdymlar ýazdy.

Garajaoglanyň “Gaşlaryň gara dälmidir” diýen kitabyňyň çap edilişi hem aýratyn bir söhbet. Men Nejdet Özüň kömek bermegi bilen kitaby taýýarladym, emma kitabyň harjyny çekýän firmanyň ýolbaşçysy: “Sen professor däl, doktor däl. Men kitabyň golýazmasyny kabul edip biljek däl” diýdi. Men kyn ýagdaýda galdym. A. Mülkamanowa ýüz tutdum, ol köp pul isledi. Garajaoglanyň türkmençeden parhsyz gaty sada goşgularyny saýlap gazetlerde çap etdirip başlan, emma türkçe gowy bilmeýän professor K. Ataýewe ýüz tutdum. Oňa sözbaşy ýazmagy hem haýyş etdim. Ol bu işi gaty tiz bitirdi. Golýazmany okap görsem, sözbaşy türk kitaplaryndan alnan, goşgularyň terjimesi gaty gowşak. Sözbaşyny aldyk, özümiziň terjime eden goşgularymyzy aldyk, K. Ataýewiň terjime eden goşgularyndan 5-10 sanysyny täzedan terjime etdik, redaktirledik. Goşgulary çapa taýýarlan, sözbaşy ýazan professor K. Ataýew diýip ýazdyk. Firma bu gezek işimizi kabul etdi. Professor K. Ataýew özüniň professor adynyň galkan hökmünde ulanylandygyny duýman galdy. Galam haky berlende oňa 850 dollar, maňa we suratça bolsa 450 dollardan berdiler.

Işiň müşgili soň başlady. Türkiýede çap etmek üçin golýazma iberildi. Çaphana redaktoryň tiz gelmelidigini habar berdi. Oraz Aýdogdyýew diýen köne kommunist döwletiň medeniýet işlerine ýolbaşçylyk edýärdi. O döwrüň düzgünlerine görä, şonuň rugsady bolmasa medeniýet işgärlerine

daşary ýurda gitmäge wiza bermeyärdiler. Garaşyşym ýaly hem boldy. Sebäbini hem aýtmady, wiza-da bermedi. Wagt örän az galdy. Ýaşulularyň döwlet maslahatynda Garajaoglanyň kitabyňyň sowgat berilmegi meniň uly arzuwymdy.

Näme etmeli?

Her ýollary derňäp gördüm. Çykalga ýok ýaly. Emma her derdiň dermany barlygy belli. Ahyry, bir söwdagär Azerbeýjanyň paýtagty Bakudan Türkiýä awtobus gidýänligini, wiza meselesini hem özləri çözüändigini aýtdy. Men eglenmän, sessiz-üýnsüz Bakuwa uçdum. Soňra köneje awtobusda Türkiýä ugradyk. Biz üç ýarym günde süýrenip Ystambyla bardyk. Ölüligimiz-diriligimiz bilner ýaly bolmady. İşleri bitirip, gaýdysyn awtobusda gören görgülerimi duşmanyma-da arzuw etmerin. Her söwdagär ganar-ganar, çuwal-çuwal ýük basypdyr. Zordan oturar ýaly ýer tapdym. Awtobus gyşaranda ýaňky ýükler depämizden eňterilýär. Boýnumy, bilimi döwdürmän barsamrazy boldum.

Ynha, Garajaoglanyň “Saçlaryň gara dälmidir” diýen kitaby maňa şeýle ezýetler berdi. Kitap çap edilip Türkmenistana gelensoň, “Men kömek etdim” diýýän köpeldi. Bu hemişe-de şeýle bolýar.

Şu taýda Garajaoglan bilen bagly bir syrmy hem okyja aýdasym gelýär. 2005 ýylyň 21-24 sentýabry arasynda Türkiýäniň Tarsus şäher häkimliginiň her ýyl geçirýän halkara Garajaoglan günleri boldy. Oňa meni-de çagyrdylar. Dürli ýurtlardan, ýurt içinden alymlar, ýazyjy-şahyrlar,

bagşy-aşyklar üşşüpdirlir. Söz gezegi maña ýetende: Garajaoglan 2006-da 400 ýaşayar. Bu ýubileýi dünýä derejesinde geçirmek üçin Ýunesko hem-de türk döwletleriň ilçihanalaryna, medeniýet ministrlerine hat ibereliň diýdim. El çarpyşyp goldadylar. Tarsus şäher häkimi, Garajaoglanyň we Türk dünýäsiniň aşygy Burhaneddin Kojamaz başlyklaýyn ýüze ýakyn alym, ýazyjy, şahyr, bagşy gol çekip, hat taýýarladyk. Soňra ol hat agzalan adremlere iberildi. Bu barada Azerbeýjanda neşir edilýän halkara “Baýaty” jurnalynyň 2006-njy ýyldaky 11-nji sanynda dosent, doktor Tamilla Abbashanlynyň “Garajaoglan Türk dünýäsini Tarsusa toplady” diýen makalasynnda giňiş maglumat berilýär.

Tarsusdan Aşgabada gelişime Garajaoglanyň täze kitabyny taýýarlamaga başladym.

“Gumry seslim, nirdesiň” ady bilen taýýarlan kitabymda Garajaoglanyň “Görülmäni, görülmäni” diýen şygry bardy. O şygryň iki setiri iki yerde gaýtalanýardy. Bu dogry däl. “Näme etsemkäm?” diýip oýlandym. Iki setir dile geldi: “Dodaklaryň teşne öýtdüm. Öpülmäni, öpülmäni.” Men o iki setiri goşga goşdum. Elbetde, bu edebiýat ylmynda ýazgarylýan bir ýagdaý. Şeýle-de bolsa Garaja oglana sowgat berlen o iki setir ýerine düşene, belki-de aslyna meňzeýär. Soňra gazetlere makala ýazan edebiýatçylar: “Dodaklaryň teşne öýtdüm. Öpülmäni, öpülmäni” diýen setirleri Garaja

oglanyň beýikligini görkezýän örän şowly setirler diýip ýazdylar. Käte şeýle-de bolýar.

O kitaby bezeýän belli suratçy Hajy Atakgady. Soňra “Garajaoglanyň 400 ýyllygy gelýär, bir işler edeliň” diýip dost-ýarlara aýdyp çykdim. Magtymguly adyndaky sazly drama teatryň rejissýory Annageldi Garajaýew we aýdym-saz bölüminiň müdiri Daňatar Hydyrow Garajaoglanyň oýnunyň oýnalmasy üçin köp tagalla etdi we ahyrda Garajaoglan spektakly tomaşaça görkezildi. Meşhur kompozitor Rejep Allaýar Garajaoglanyň sözlerine täze aýdymlar döretdi.

Emma Medeniýet ministrliğinde, Garajaoglan bilen bagly Milli Golýazmalar institutynda hem-de “Miras” milli medeni merkezde Garajaoglan sözi agzalmaýardy.

Näme etmeli?

Azerbeýjanly, türkiýeli dostlaryma telefon etdim. O taýda-da hereket ýok.

Nebitdag(Balkanabat) şäher häkimi Parahat Garaýewe jaň etdim. Ol 1994-de Garajaoglan bilen bagly işler edenimizde bize ýakyndan kömek beripdi. Bu gezegem kömege taýýarlygyny aýtdy. Sag bolsun. Soňra Garajaoglanyň doglan ýeri hasaplanýan Balkan welaýatyndan deputat Täçmämmet Hürmenowa jaň etdim. “Garajaoglan 400 ýaşady. Hi, oňa eýe çykan tapylmazmy?” diýdim. Ol Balkan welaýatynyň ýolbaşçylaryna habar beripdir. Emma hereket başlanmady. Gazetçilere, radioçylara, telewideniýä habar

berdim. Ýene ses çykmady. Ahyry, Milli golýazma institutynyň we “Miras” milli medeni merkeziň başlygy Annagurban Aşyra jaň etdim. “Garajaoglan 400 ýaşady. Näme üçin hereket edeňzok?” diýsem, ol göwünli-göwünsiz sözläp, gaýta “Türkler näme edýärkäler?” diýip, maňa sorag berdi. Men Annagurbanyň bu işi bitirmejegini duýup, näme etsem gowý boljagyny oýlanyp başladym.

“Garajaoglan ýaly şeýle meşhur şahyry bolsa, başga milletler, gör, neneňsi işler ederdiler. Dünýä derejesinde hem öz milletiniň, hem şahyryň adyny tanadardylar. Türkiýe, Azerbeýjan dymýan bolsa, nädeýin, meniň sesim olara ýetmez. Emma Türkmenistanda-da indi näçe ýyllardyr meniň adymy bilýän ýok. Ýogsa, gazet-jurnalda “Dat, Garajaoglanyň 400 ýaş toýy edilmeyär. Geliň, toýa başlalyň. Garajaoglanyň ruhuny şat edeliň” diýip bagyrardym. Her niçik bolsa-da bir çykalga tapmasam bolmaz.”

Men birnäçe gün pikir batgalygynda bata-bata, ahryry, kenara çykdim. Aýlawly bir ýol tapdym. Onsoň bir dostumyň ýanyna bardym-da (o dostumyň adyny ýazmaýyn): “Garajaoglanyň 400 ýyllygyny dünýä derejesinde bellemek hakda Ýunesko karar çykarypdyr. Türkiýede bu dabaralara gaty güýçli taýýarlyk görülýär. Heykelleri dürli şäherlere dikilýär, kongresi geçiriljek, iki jiltli kitaby çap edilipdir. Dünýäniň alymy, şahyry, bagşysy çagyrylyp Ankarada uly dabara geçiriljek. Azerbeýjanam olardan galanok.

30 metrlik beýiklikdäki heýkeli deňiz kenarynda gurlup dur. Bir okuw jaýyna ady dakylpdyr. Bir jiltli galyň kitaby çap edilipdir. Kongres geçiriljek. Garajaoglan bilen bagly ähli dabaralary Bakuwda geçirmek hakda teklipl beripdirler” diýdim. Dostum Garajaoglany çyn ýürekden söýýärdi. Üstesine onuň bir garyndaşy respublikadaky uly wezipäniň birini eýeleýärdi hem-de olam Garajaoglany hiç kimden kem söymeýärdi.

Dostum tolgunyp başlady. “Näme üçin beýlekiler Garajaoglana eýe çykýar-da, biz, türkmenler yza galýarys?!” diýdi. Ol meniň garaşan soragymy berdi. Men bu ýagdaýy uly wezipedäki garyndaşyna ýetirmegi teklipl etdim. Soňraky wakalar meniň szenarim boýunça ýaýbaňlandy. Dostumyň garyndaşy medeniýet işlerine seredýän orunbasara jaň edipdir hem-de oňa bir ýazgyjyk ugradypdyr. Medeniýet meselelerine seredýän orunbasar ýazgyny alansoň, öz ýolbaşçysyna ýagdaýy habar beripdir. Olam tizden-tiz Azerbeýjandan, Türkiýeden öňürdip, Garajaoglanyň 400 ýyllygyny gaty dabaraly geçirmekçi bolupdyr. Aýratyn karar çykdy. Ýubileý maşyny herekete geçdi.

Şo wagtky Medeniýet ministri Maral Bäşimowa ýubileýiň öň ýany Magtymguly teatryna gelende: “Azerbeýjanda Garajaoglana 60 metr beýiklikde heýkel gurulýar” diýenini öz gulagym bilen eşitdim. Men 30 metrlik heýkel gurulýar diýip ýok

zat hakda howadan aýdypdym. Ministre ýetýänçä ýok heýkeliň beýikligi 60 metre ýetipdir.

Şeýdip, döwlet derejesinde Garajaoglanyň 400 ýyllygy geçirildi. Meni bu ýubileýe çagyrmadylar. Birmahallar Garajaoglan gadagandy, ya Garajaoglany zyndandan çykaranyň üçin, menden ar alýarmykalar?!

Her näme bolsa-da Garajaoglana söýgim ähli zatdan üstün geldi.

Men bagtyýar ýylgyryp, Garajaoglanyň 400 ýyllyk toýuny keseden synladym.

Garaşsyzlygymyzy alanymyz bári döwlet derejesinde şahyra bagyşlanyp geçirilen birinji ýubileýdi. Näçe şahyr-ýazyjylarymyzyň ýubileýi bellenmän geçdi citdi ahyry. Garajaoglan meselesinde hudaýa ýüz müň şükür edýän.

Men aldadymmy?

Ýok, men Garajaoglana hyzmat etdim.

Ynha, okyjym, uzagragam bolsa, syrymy seniň bile bölüşdim.

* * *

Garajaoglanyň “Saçlaryň gara dälmidir” diýen kitaby Magtymguly jemgyýetiniň ady bilen çykan iň soňky kitap boldy. Döwürler, ýyllar, durmuş gaty üýtgedi. Inflýasiýa, şol sanda ynsanlygyň inflýasiýasy biziň söýgüli jemgyýetimizi hem gaýgyryp goýmady. Gaznamyzda bir şaýy pul galmady. Men aýlyksyz işläp başladym. Emma aýlyksyz işlemäge-de mümkinçilik bermediler. Köp-köp jemgyýetler ýapyldy. Ahyrda

Magtymguly jemgyýeti hem Medeniýet fondunyň ýapylmagy bilen işlemesini bes etdi. Emma gelejekde Magtymguly jemgyýetine zerurlyk dörär diýip umyt edýärin.

Men işsiz galdym.

O günlerden bu günlere çenli hem aýlykly iş maňa nesip etmedi.

Türkiýeli ýazyjy, şahyr, alym dostlarym bilen gatnaşygy ýygjamlaşdyrdym. Möwlana Jeleddin Rumyny bize pars şahyry diýip okadypdylar. İçgin gyzyklansam, o beýik ynsanyň Türklüğine-Türkmenligine gözüm ýetdi. Haýsy milletden bolsa-da, parhy ýok, Rumynyň beýikligini öz halkyma ýetiresim geldi. Şahyr Kakabaý Gurbanmyrat bilen bilelikde “Bolşuň ýaly görün” diýen kitap taýýarladyk. Soň gapy-gapy gezip, zordan neşir etdirdik. Neşir eden bize bir köpügem bermedi. Her niçigem bolsa Jeleddin Rumyny ilkinji gezek türkmençe sözletmek bagty bize ýetdi.

Çanakgala uniwersitetiniň rektory, professor, doktor, biziň iň söýgüli alymlarymyzyň biri, türkiýeli türkmen aksakaly hasaplanýan hormatly Abdyrahman Gözel meni gahryman Çanakgala şäherine myhmançylyga çagyrdy. Professor, doktor Mertol Tulum şahsy maşynynda meni Ystambyldan Çanakgala alyp gitdi. Men o ýaşulylaryň gadymy we orta asyr edebiýatyny nähili çuň bilişlerine haýran galdym. Olardan köp zat öwrendim.

Çanakgala söweşleriniň bolan ýerlerini gözüm görende, ýüregim ýerinde durmady. O toprak däl. O

şehitleriň süňkünden dörän, şehitleriň gany bilen ýugrulan mukaddeslik. O mukaddesligiň içinde beýik Atatürk bar. “Men Atatürk” kitabymy Çanakgalada ýazyp başladym. Kitaby ýazyp gutaramsoň, o kitaby çap etdirmek üçin derwüşe döndüm. Gaty köp adamy, edarany, wakflary birahat etdim. Netije çykmady. Hatda menden pul talap edenlerem boldy. “Wah, pulum bolsa, men geday ýaly, beýdip ýalbarjak ýörjekmi?” Ahry, Türkiýe Respublikasynyň Aşgabatdaky ilçihanasyna ýüz tutdum. “Atatürki söýýän bolsalar, bu kitaby çap etmäge kömek bererler” diýip pikir etdim. Ýalňys pikir eden ekenim. Meni süýji söz bilen doýurdylar. Meniň elim sowady hem-de üç ýyllap iki ýana çapmadan ýadadym. Dogrusy, kitaby neşir etdirmek meýlinden döndüm. Emma dört-baş aýdan soň, Bilim-terbiýe baradaky işlere seredýän Türkiýeli bir wekil, Mustafa Turan diýen bir kişi meniň Atatürk hakda kitap ýazanymy eşidipdir-de maňa jaň etdi. Kitabyň çap edilmänligini bilip gynandy. “Men bir synanyşayyn. Saňa galam haky näçeräk bermeli bolar” diýip sorady. Men galam hakyndan geçenimi, kitabymy çap etdirsem razylgymy aýtdym. Mustafa beýiň hem iş bitirjegine känbir ynanmaýardym. Ol bir sagatdan ýene jaň edip, o kitabyň kompýuterde ýazylan görnüşini sorady. Menem tiz eltip berdim. Geçse on, on iki gün geçendir-dä. Mustafa beý jaň edip: “Gutlaýan. Kitabyň çap edilipdir. Orta Aziýada Atatürk hakda

ilkinji kitap ýazan siz bolupsyňyz” diýdi. Menem o kişä minnetdarlyk aýtdym. Hepde geçdi, aý geçdi. Kitaby göremsok. Mustafa beý öz Watanyňa Türkiýä gaýtdy. Men ýene göwniçökgünlige düşdüm. Üstesine-de işsizlik. Gyzlarymyň biriniň aýlygyna zordan gün dolaýarys. Pukaralygymyz hakynda mundan başga zat ýazmaýyn.

Şeýle ýagdaýda bir gün Türkiýe Beýik ilçisiniň orunbasary maňa jaň edýär we kyn görmän ýanyňa gelip gitmegi haýyş edýär. Bardym. O kişi ýerinden turup, meniň elimi ykjam gysyp silkýär. “Gutlaýan, Oraz beý! Size Türkiýe Prezidentiniň halkara medaly berildi. Siz Orta Aziýada bu medala ilkinji eýe bolan adam. Dünýäde henize çenli bu medal on ýedi adama berlipdir. Türki döwletleriň arasynda diňe Azerbeýjandan Bagtyýar Wahabzade bu medala mynasyp bolupdyr” diýdi. Menem minnetdarlyk bildirdim. “Ýene on günden Sizi Türkiýä çagyryrlar. Şo medaly Prezident Süleýman Demireliň özi gowşurmakçy” diýdi. “Aý, men, gowusy gitmäýinle. Medal dakynyp gezjek ýaşdan geçipdirin. Medaly maňa iberäýsinler” diýdim. İlçiniň orunbasary geň galdy. Ýene düşündirmäge başlady. Menem gitmek islemeýänimi aýtdym. “Soň oýlanyşaly” diýip, diplomat ýylgyryşyny etdi. Men öz ýanymdan oýa batdym: “Gitseň gowula. Emma il deňinde kostýumuň ýok. İň ýamany 46 ölçegli köwüş tapyljak däl. Köwüş tapylsa, puly tapyljak däl. Gonçly, köne köwüşüm bar, onuňam çep taýynyň

aşagy jaýryk atan. Meniň bu ýagdaýymy lowurdap duran köwüşlije diplomata nädip düşündirip bolar?! Bolmaz.”

Men öýe gelip ýene oýlandym: “Eger prezident medaly gowşurýan bolsa, ol öz köşgünde gowşursa gerek. Men bu köneje köwşüm bilen nädip sahna çykaryn?! Köwüşüň aşagyndaky jaýryk görünse näderin?! Garyplyk-günäkärlik däl. Şeýle-de bolsa... Ýok, aç başym, dynç başym. Gitmeýän.”

İki günden Türkiýe baş ilçiliginde medeniýet meselelerine garaýan dostum Ýener Kazak ýanyna çagyrdy-da çay başynda uzak söhbet etdi. Onuň bilen öňden bári dostluk gatnaşygyny edemizsoň, ol açyk gepleşdi we has täsirli deliller tapyp meni gitmäge göwnetdi.

Ankarada “Men Atatürk” kitabymy çykaran, öňki Bilim Ministri Köksal Toptan Beýiň “Türkiýäm” wakfyna bardym. Olara ýürekden minnetdarlygymy bildirdim. Kitapdan birnäçe sanysyny ýanyma aldym. Begendim.

Ynha, Türkiýe respublikasynyň Prezident Köşgi-Çankaýa köşgi. Bütün zal ministrlerden, deputatlardan doly. Meniň gözüme görnen-olaryň lowurdap duran aýakgaby boldy. Meni birinji hatarda ortada oturdylar. Ýanymda bir ýer boş. Az salymdan prezident Süleýman Demirel geldi-de meniň bilen mährem salamlaşyp ýanymda oturdy. Ilkinji synlan zadym onuň köwşi boldy. Lowurdap dur. Men hernäçe ýaglasamam, hernäçe mahmal sürtsemem köne köwüş köneligini görkezip dur.

“Wah, aşagy bir jaýryk bolmasady.” Medaly almak üçin sahna çagyrdylar welin, aýagymy götermän ýörejek bolup kösendim-ä.

Dabaralar tamamlandy. Meniň ýanymda ýolbelet hökmünde goýlan ýigide: “İndi nirä gideris?” diýip soradym weli ol ýylgyryp: “Oraz beý, indi aýakgap dükanyna gideli. Atamyz aýakgaba ýeterlik sowgat berendirle” diýdi. “Men aýagymy galdyrman ýöredim ahyry. Nädip gördüň?” “Wah, uly botinka her kesniň gözüne düşgüç bolýa.” diýdi.

Ynha, Türkiýe respublikasynyň Prezidentiniň Liýakat (Mertebe) baýragyny alyşym şeýle boldy. Türkiýäniň şol wagtky medeniýet ministri İstemihan Talay “Oraz bey! Türk dünýäsine degişli kitabyň bar bolsa, çap ediris” diýdi.

Yunus Emre “Söýeliň Söýüleliň”, “Türk dünýäsiniň şygyr antologyýasy”, “Hajy Bekdaş Weli” kitaplarymyň taýýar disklerini ugratdym. Türksoý diýen bir gurama agzalan kitaplaryň ilkinji ikisini çap etdi. Olar hem maňa bir köpügem galam haky bermediler. Pukara bolsaň, hakyňy bermejekler ekeni. “Hajy Bekdaş Weli” kitabym henizem ýardamça garaşýar.

Şu mahal iki romanym, hekaýalar kitabym, Möwlna Jeleddin Rumynyň ömri, döredijiligi hakda kitabym, Nyýazy Ýyldyrym Gençosmanoglunyň şygrylar kitaby neşire taýýar, medeniýete goltgy berjek adama garaşyp ýatyr.

Men bu ömrümde kitap ýazmakdan ýadamadym, kitap çap etdirmekden ýadadym.

Meniň başlyklarym

1976-njy ýylyň başlarynda men “Türkmenistan” neşirýatynyň okuw kitaplary bölümünde taryh we jemgyýeti öwreniş kitaplary boýunça redaktordym. İşden göwnüm suw içmeýärdi. Ýüregedüşgünç birsydyrgynlykdan bizar bolupdym. Biziň bölüm müdirimiz Kyýas Mollaýew öz wezipesini her ýetenden gabanyp, bize azar ýamanyny berýärdi. Ol mahal-mahal kabinetimize duýdansyz girip: ”Oglanlar, gowuja boluň! Gowy bolsaňyz, menem gowydyryn. Ýöne, eşitdim-eşitmedim diýmäň, eger sähelçe gyşaranyňyzy duýsam şo mahal, it kowan ýaly, kowaryn. Siz entejik, Kyýas agaňyzy tanaňzok. Men has uly topalaňlardanam baş alyp çykan adam. Siz dagy nämejik?! Eger döwlet agdarylyşygyny etjek bolsaňyz, şobada külünizi ýele sowrarn!” diýip, haýbat atyp gidýär. Onuň “döwlet agdarylyşygy” diýýänine “Meniň wezipäme geçjek bolsaňyz” diýen manyda düşünmeli. Kyýas Mollaýew öz gol astynda işleýän üç oglanyň hersinden dürli bahanalar tapan bolup, üç sany düşündiriş hatyny alyp, demir sandygyna atypdy. O döwürler üç

düşündiriş haty esasynda işgäri işden boşadyp bolýardy. Şo sebäpli Mollaýew käte: "Oglanlar, düşündirişjikleriňiz ýadyňyzdadyr-la?" diýip ajy ýylgyrýardy. Bir gezek bolsa maňa: "Senjagaz beýlekilerden az gepleýän weli, bularyň möýi sen bolaýmasaň?" diýip gytak bakdy. Menem pursatdan peýdalanmak isledim.

-Kyýas aga, şu oglanlaň hiç biri hem Siziň ornuňyza dyzanok. Biderek ýere gabanýaňyz.

-He-he-he, senjagaz ýeserje taktika ulanýaň-ow! Meni arkaýynlaşdyryp ýykaýjaksyňyz weli, bolma-az, bolma-az!

Ol biziň göwnümize degmek üçin tüýsli-tüýsli ýollar oýlap tapýardy. Biz bu ýagdaýdan halys gerk-gäbe doýduk. Bir ýerlere gaçyp sypmak umydy bilen ýaşap başladyk.

Şeýle ahwaldakak bir gün ol maňa dördünji synpda okadylýan "SSSR taryhy" kitabyny stoluma gaharly goýdy."Birje ýalňyş goýberdigiň gapyny aňyrsyndan ýapmaly bolarsyň. Elbetde, mençe bolmajagyňyzy bilýän. Meniň segsen kilo agramym bar, yetmiş kilosy akyl. Aklym başyma sygman, çogup dur. Senjagazy ilki kowarmykam diýýän." Men beýle ýagdaýlarda dymmalydygyny gowy bilýän. Eger bir söz gaýtaraýsaň, uzak günün gowga bilen geçdi hasap edäý. Kyýas aga ýürek bulap gidensoň, men redaktirlemeli kitabyň gaty daşyny agdaranma mähetdel, gaty daşyň iç ýüzünde uly harplar bilen: "Krepostnoýçylyk düzgüni (gulçulygyň bir görnüşi) 1961-nji üylda ýatyryldy"

diýen ýazga gözüm düşdi-de oglanlara o ýalňyşy görkezdim. Işanow o kitaby redaktirlemese-de o kitaplar üçin jogapkär adam şoldy. Oglanlaryň biri: "Bu ýalňyşy kegebä duýduralyň. Kyýas Mollaýewi soň bu edarada görmeris." diýdi. Beýleki ýoldaşym: "Adam ýamanlap ýörmäliň-de, gowusy, Kyýas Mollanyň özüne aýdalyň. Gorkakdyr. Öz aýbyny gördügi lal bolar" diýdi. Şeýle-de etdim.

Bir gün, Mollaýew adatyna görä, günortan arakesmesinde kabinetiniň içinden kilitläp, ýatmaga hyýallananda gapysyny kakdym.

-Men dynç alýan.

-Bagyşla, Kyýas aga, bir meseläni maslahatlaşaýjakdym.

-Arakesmeligini bilmeýärmiň? Garaşanda janyň çykaýmaz.

-Kyýas aga, Siziň ýalňyşyňyz hakda aýdaýjakdym.

Gapy şobada açyldy. Öňem ýakymly bakmaýan adam, häzir hasam ýakymсыz. Ol uzyn boýly, gara ýüzli, hat-da gözüniň agy hem garamtyl öwürýär.

-Hany, gir bakaly. Sen kegebeşnikmikäň diýýän.

-Kegebe-de ýaman edara däldir. Olam şu döwletiniň bir edarasydyr-da. Men bilgeşlin Kyýas aganyň garaşýan äheňinde sözledim. Kyýas aga howsalaly halda sözümi böl-di.

-Men hiç mahal kegebe ýaman diýen däldirin, diýmernem.Meniň sözümi kesä çekjek bolma. Men beýle hilejyklere aldanjak adam däl.Ýeri, näme, aýdyber!

-Aýak üstünde çözerden çökderräk mesele.

-Otur, tiz aýt!

-Kyýas aga, krepostnoýçylyk düzgüni haçan ýatyryldyka?

-Men saňa ekzamen bermekçi däl.

-ÿöne şu kitapda 1961 diýlip ýazylypdyr. Eger kegebe muny biläýse, Sizden ekzamen alaymasa.

-ÿatyp-ýatyp, ahyry bir zat tapdyňyz dämi?! Indi ar aljak bolup dyzarsyňyz-la.

-Kyýas aga ar almakçy däl, ýöne özümüzizi gorajak bolarys.

Kyýas aga elimdäki kitaby silterläp aldy-da sahypalary döwürşdirip başlady. Men gödek ýalňyşly ýazgyny görkezdim weli,ol şobada süllerdi-de özüni kürsä goýberdi.

-Hany, inim,nätsekkäk?-Kyýas aga ýalbaryp başlady.Men özümi ekabyr tutmaga dyzaýan. ÿumşasam, Kyýas aganyň ýene üstümize herreljegini bilýän.

-Näme etjeginizi özüňiz biliň.Men-ä o ýalňyşy gizläp bilmen.Sizem ýolbaşçy hökmünde almytyňyzy alarsyňyz.

-Näderkäler?

-Işden-ä şobada aýyrrarlar,birki ýyl gözenek görkezmekleri hem ahmal.Bu syýasy ýalňyş-

da.”SSSR kommunizm gurjak diýip gygyrýa weli, olar gulçulygy ýaňy ýatryrpdylar ahyry.” diýip, duşmanlar tozan turzarlar.

-Sen namart oglan ekeniň.

-Mende näme günä bar?

-Bu ýalňyşy dostlaryňa aýdansyň.

-Men ony degişli ýerlere aýtmaga-da borçly.

Bilibem aýtmansyň diýip meni süýrärler.

-Bä-äý, nätsemkäm-äý?! Wah, siziň bir pyssy-pujurlyk etjek bolýanyňyzy bilýädimem-de, gijä galdym-da.-Kyýas aganyň ýüzi öňküdenem garaldy.Ol, gapana dýşen möjek ýaly, özüni çeynäp başlady: aşaky dodagyna dişini geçiräýjek bolýar.

-Men-ä turajjak onda.

-Ýok, turma. Hany, dil tapysaly.

-Men bir kiçijik adam, näme edip bilerin?!

-Sende oýun kä-än.Men bir ýaşuly adam, maňa nebsiňiz agyrsyn. Men ýaman adam bolsam, bu çaka çenli sizi kowardym. Kowmadym-a.

- Kyýas aga, şo demir sandygyňdaky düşündiriş hatlary alaýsak nähili görýäň?

Kyýas aga sandygy şakyrdadyp açdy-da hatlary çykaryp, maňa görkezip, jyrrym-jyrrym ýyrtdy.

-Wah, meni maýmyn edip oýnarsyňyz-la. Nädeýin-dä, başga alajym ýok.Sizem gaýrat edäýiň-ho-ow! Şu günden başlap dilimi ýuwdup gezeýin.

-Bize başga zat gerek däl.

Men kitaby alyp öz kabinetimize geldim. Bolan gürrüni oğlanlara aýdyp gutaryberemde Kyýas aga gapymyzy ýuwaşja açdy-da, ýasama ýylgyryp bakdy.

-Oğlanlar, ynha, gyzgynja somsa getirdim.Çaý bilen iýiň-de hezil ediniň.

Biz bir-birege bakdyk.”Kyýas aga nire, bu hödür- kerem nire?!”

Hakykatda-da, o ýyllar beýle ýalňyş üçin uly jezalar berlip bilnerdi.Biziň özümüzem näme etjegimizi bilmeyärdik. ”Aý, bir alajy bolar-da.” Sebäbi biz kegebe diýlen edarany halamaýardyk.

Kyýas aga, dogrudanam, dilini ýuwdan ýaly bolup gezdi. Mahal-mahal günortanlaryna gyzgynja somsa getirmäni unutmady.

O wakalardan ep-esli wagt geçensoň, men “Jemgyýeti öwreniş” kitabyny redaktirläp başladym. Bu kitaby geçen ýyl Kyýas Mollaýewiň hut özi redaktirlän ekeni. Men o kitapda-da has gödek ýalňyş tapdym. O ýalňyşy oğlanlara görkezemde, gaty geň galdylar. Bu ýalňyşlary kimdir biri ýörite edýändir diýip ynanyp başladyk. ”Eger biziň redaktirlän kitaplarymyza hem şeýle ýalňyşlary sokup bilseler näme etmeli?” diýip öz önümüzde soragy keserdip goýduk.Mollaýewiň redaktirlän kitabyndaky ýalňyşy häzirlilikçe hiç kime aýtmaly däl’ diýen karara geldik.Näme üçin? Soňky günler Kyýas agamyz ýene gazaplanyp başlady. Bir gün bolsa:”Siz meni gorkuzyp,gün görjeksiňiz weli,bolma-az.Bir adwokat bilen maslahatlaşsam,

seniň günäň ýok diýdi. Siziň külüňizi kakysyma bir bakyň!” diýip agzyndan ak köpük saçdy. Başga bir gün bolsa, her sagat saýyn biziň barymyzy-ýogumyzy derňäp başlady. Oglanlaryň biri tualetde uzagrak oturyp geldi weli gygyryp başlady:”Iş wagty şäher gezip, soňam tualetde gizlenen bolma. Meni aldap bilmersiň. Siz hezzet bilmez ekeniňiz. Baryňyzy, it kowan ýaly, kowmasam armanly bolaryn.”

Biz oglanlar bilen maslahatlaşyp, bu gezek Kyýas aga gaty daraşmaly diýen netijä geldik. Onsoň bir gün iş wagty tamamlanyberende men Kyýas aganyň kabinetine bardym. Ondan-mundan gürrüň eden boldum. Ol diňlän bolýar hem göz gytagy bilen elimdäki kitaba bakyp goýberýär, bir ýakymсыzlyk syzyp, maňa ýigrençli bakýar. Ahyry, sabry tükenip gaharly äheňde gepläp başlady.

-Hany, mus-mus diýmäňi goý-da Mustapa diý. Näme habar bilen geldiň?

-Kyýas aga oglanlar sizden närazy bolup başladylar. Beren sözüňizi tutaňzok. Ýene depämizde şänik döwüp başladyňyz.

-Ultimatum aýtmaga geldim diýsene.

-Ylalaşykly işleşsek ýagşy.

-Siz gadyr bilýän adam däl-ä. O eliňdäki kitap näme?

-Aý, ýöne alaýdym. Kyýas aga, bize azar bermän işleşip bilmerismi?

-Size taýak görkezip durmasaň, derrew döwlet agdarylyşygyny edäýjek. Hany,gep çagalatma-da kitapda näme bar bolsa görkez!

Men kitabýň şo ýalňyşly ýerini açyp, Kyýas aga görkezdim.”SSSR-iň häzirki ýaşajylarynyň dörtdeň üçi iň zýýanlylar”

Kyýas aga okady-da gara der içinde oturgyja çökdi. Men özünden gidermikä öydüp gorkdym.Ol başyny aşak salyp,gözünü ýumup esli oturdy.Oňa nebsim agyryar,birdenem onuň gara döwe öwrülüp üstümize sürnüp durşy ýadyma düşýär.Ýöne soňunda ýene ýüregimiň ýumşajanyny duýýan. Kyýas aga-da, bizem ynjamaz ýaly bir ýol tapasymyz gelyär.Emma Kyýas aganyň ýaramaz häsiýetiniň üýtgemejegini-de bilýän.Ynsanyň betbagtlygy, köplenç, onuň özünde döreyär diýilýänine ynanýan.”Gözleýän zadyňy özüňden gözle” diýen beýik Jeleddin Rumyny ýatlaýan...

Ahyry, Kyýas aga başyny galdyrdy.Öňem garamtyl öwüsýän göz agy köne gan ýaly garalypdyr.

-Siz ýeňäýdiňiz öýdýän?!

-Bu taýda ýaryşýan ýok.

-Wah, näme barlygyny özüm gowy bilýän-le. Onsoň meni näme etjek bolýaňyz?

-Bir ýol tapalyň,sizem rahat boluň,bizem rahat bolalyň.

-O ýalňyşy kegebe biläýse, derime saman dykar.Sen,inim, maňa çynyň bilen ýagşylyk etjek bol.Hiç ýerde dil ýarma.Erkek sözünü ber.

-Men erkek sözünü berýän, sizem erkek sözünü beriň!Ýöne kegebe geläge-de sorasa, men Kyýas aga duýdurypdym diýerin.

Kyýas aga gulagyma ýakyn egildi-de pyşyrdady: “Duýmazlarmy?! Bă-äý, duýarlar-a. Olar içinde näçe gumalak baryny bilýäler-ä.” Ol maňa ynanman, ýene ýalbardy,menem ýene sözümde durjagymy aýtdym.

Şo günden soň men Kyýas aganyň bize sesini gataldanyny görmedim.Ýöne öňi-soňy ol bize ynanmaýardy we kegebeden biri gelip, sorag edip başlaýjak ýaly ahwaldady.

Şeýle ýagdaýda işläp ýörkäk, ýolda şahyr Italmaz Nury duşdy.

-Ysluşy, Oraz, Nury Baýram hökümet jaýynda bir iş bar diýýä.Uzak gün oturmaly bolsa ýüregim ýarylar diýdim.Atamyradamrazy bolmady. ”Hökümet jaýynda işleseň, goşgy ýazmany goýdurlar”diýýä.Gowusy sen girsene. İçeňok, çekeňok, gelinjiklere kowalaşanok, tüys hökümede gerek adam.

Men ýaşulymyz we öňem köp kömekler eden şahyr Nury Baýramlara eňdim.Haýyşy aýdamda,ol başyny çep çignine atyp bakdy.

-Muny kimden eşitdiň,Italmazdanmy?

-Hawa.

-Näme diýsene, men saňa söz bermäýin.O deýýus şaheriň ýarsyna bu habary aýdyp çykandyr. Ýöne göreli, azrak adam eşiden bolsa, giräýmegiňem mümkin.

Aradan esli wagt geçensoň, men ol işden umydymy üzüp, başga ýerlerden nesibämi gözläp ýörkäm, Nury Baýram meni kabinetine çagyrdy-da bir telefon nomerini berdi.

-Şuňa jaň et.Nury Baýramowiç salam aýtdy diý.Ýanyna çagyrrar weli, gowuja geýinip barmalydyr.Ýoldaşlaryňdan al-da geýäý. Hökümetdäkiler garyby halaýan däldirler. Nireden diýseler, maryly diýäýmegin.Başga näme sorasalar, oýlanyp jogap bergin.Onsoň dokument doldurytsa, gaty seresaply ýazmalydyr.Sebäbi o dokumentlerini kegebe çeynäp-çeynäp barlar. Işe girýäniňi aýalyňam bilmesin.

Men maslahat berlişi ýaly hereket edip başladym. Hökümet jaýynda Täçmuhammet Gurbanow diýen bir kişi meniň bilen sypaýy söhbetdeşlik etdi. Ýüzüne kabinet howasy urup giden bu kişi gaty rahat we öň tanyş ýaly äheňde gepleşdi. Soňra rusça bir ýazgyny uzatdy-da türkmençä terjime etmegimi isledi. Men şobada terjime edip berdim. Gurbanow ýazga göz gezdirdi, soňra bir anketa berdi.”Şuny seresap doldur. Düzediş bolmasyn.”

Men koridora çykamda bu owadan, örän berk gurlan jaýy, her ýeriň şeýle tämizligini, koridoryň ugrunda bir adamyňam görünmeýänini, aýak degjek ähli ýere haly düşelgiligini geň galyp synladym. Öz işleýän neşirýatymyzyň diwarlarynyň opuşyp, gapylarynyň egrelişip, tagta düşekleriniň oýuk-oýuk hoňkaryp ýatyşyny ýatladym.Şol güne

çenli men hökümet diýen sözi gulagymyň deňinden geçirer ýöwerdim. O jaýda işleýänleriň iş usuly hakda-ha hiç düşüňäm yokdy. Häzirem meni neneňsi işe almakçy bolýandyklaryny bilmeyärdim. Meniň ýeke-täk umydym-ýaşar ýaly jaý berseler bolýar. O wagtlar men şäher çetinde bir günde gurlan kiçijik, çygly hütdükde ýaşaýardym.

Onsoň hökümet jaýyndan geljek hoş habara garaşyp ýaşap başladym. Uzak garaşdym. Öz edaramyzdan başga bir oglanyň hem o jaýa dokument tabşyranyny eşidemde umydym inçeldi. Her niçigem bolsa arzuwlar bilen ýaşaýardym. Hökümet jaýynyň belent basgançaklaryndan münüp-düşesim gelyärdi. Esasysy hem o jaýda işlesem jaý berler ähtimallygy bardy. Men bir gün sabyr käsäm dolup, Nury Baýramowyň ýanyna bardym. Ol elinden geleni edenini aýtdy. "Elbetde, puljagazyň bolsa, yokarrakda oturana soksaň, iş tiz biter weli, ikimizde o zatjagaz yok-da" Onuň sypaýylyk edip, "ikimiz" diýýänine şobada göz ýetirdim. Pul meselesinde men hem kördüm, hem kerdim. Sebäbi aýlykdan aýlyga zordan süýrenip ýetýärdim.

Şeýle günler gelip-geçip durka, bir gün meni Gurbanow hökümet jaýyna çagyrdy. Men onuň sesinden bir umyt aldym we örän tiz bardym. Kabinete giremde ol meni gaty içgin synlady. Öňki gezek geýip baran amanat geýimlerimi göresi gelen bolmagy mümkin. Men ýuwula-ýuwula sary giden geýimlidim hem-de owranyp başlan çepeklidim.

-Häzir birki sany başlygyň ýanyna barmaly.
Şowly bolaýadyr. Ýör, bakaly.

Täçmuhammet aga meni ikinji gata alyp gitdi. Bir beýik gapydan girdik. O gapynyň ýüzünde rusça: "Iş dolandyryjy A. Ýo.Ýollyýew" diýen ýazgy bardy. Sekretar zenan biz bilen gadyrly salamlaşdy-da içki gapa girip gitdi. Men şonda o kabinetin iki gat gapylydygyny gördüm. Az salymdan zenan çykdy-da: "Anna Ýollyýewiç size garaşyar" diýdi. Biz girdik. Uzyn, giň we ýagty kabinetin aňry başynda goýlan örän äpet stoluň aňyrsynda gara, uzyn adam biz bilen salamlaşmak üçin dik durdy. Biz salamlaşdyk. Men o ýaşulynyň ýüzüne dikarynlap bakmakdan utandym. Ýere ýazylan örän nepis türkmen halylaryny synladym. Saglyk-esenlik soraşmadan soň ol gol astyndaky kagyzlaryň birini ele aldy-da okap başlady.

-Hawa, Orazdurdy Gurbanowiç Ýagmyrow, 1947-de doglan. Ýaşrak ekeniň.

Täçmuhammet Gurbanow şobada söz açdy.

-Anna Ýollyýewiç, işläberse alyşar gider.

A. Ýollyýew meni synlap, soňra aşak bakyp az salym oturdy.

-Boýdaş, bi, gelnimiz bilen oňşugyň gowumy?

-Ýagşy.

-Hawa, bi edaranyň nähili derejededigini özün gowy bilýän. Gije-gündiz işlemeli-dä. Jaýyň ýok ekeni weli, bizi gaty gyssamagyn. Şu mahal jaý bersek, maşgala sanyňa görä bir otagly alarsyň.

ÿöne üç-dört çaga bolansoň alsaň, köşk ýaly jaý alarsyň.-Soňra A. Ýollyýew hökümet başlygy B. Ýazgulyýewe jaň edip, ýanyna barmaga rugsat diledi. Hökümet başlygynyň kabulhanasynda ep-esli wagt garaşdyk, ahyry, çagyrdylar. Hökümet başlygy stol başynda oturan ýerinden göwünsiz el uzadyp salamlaşdy. Men hakda ýazgyly kagyza göz gezdirdi.

-Bu ýigidem içmäni goýup düzelişer-dä— diýip hökümet başlygy Ýollyýewe bakyp goýberdi.

-Hawa, hawa, düzelmeli.Maşgala bilen bolmaly-diýip Ýollyýew maňa göz gytagyňy aýlap goýberdi. Men gaty oňaysyz halda galdym.Asla, içgi içmesem näme.Hökümet başlygy”Bolýa” diýensoň, biz kabinetden çykdyk.

Men hökümet jaýyna işe alynýanlygym hakdaky haty neşirýatyň direktoryna gowşurdym.Ol haty ünsli okady.

-Bizden gaçýaň-da. O taýlarda tanşýň bar bolsa, bize-de göz-gulak bolgun.Unutmaweri.Abray al, has uly wezipelerem nesip etsin.

Soňra Kyýas agamyz bilen hoşlaşmaga bardym. Ol ör-gökden geldi. Maňa has hem gorkuly bakdy. ”Hä-ä,özüň kegebeşnik ekeniň-ow.Bolmasa o taýlaryk kim alsyn seni?! Sen meni goldagyn, men saňa hiç ýamanlyk eden däldirin. Maňa beren sözüňi unutmagyn.”

* * *

Men hökümet jaýynda ilkinji iş günümde ilden ir baryp,kürsimde oturdym.Owadan, giňiş stol,kabinetin lowurdyly parketi, gyzyly agaçdan ýasalan gapynyň peşenesi meniň göwnümi galkyjakladýardy.Az salymdan Täçmuhammet aga geldi. Ondan-mundan gürrüň edip başladyk. Neşirýatdaky tanyşlaryny soraşdyrdy.Gepiň gezegi gelende ol maňa gaty gowy maslahatlar berdi. Gowuja geýinmelidigimi, abraýyma zeper ýetjek ýerlere barmaly dăldigimi, gowuja işläp ýörsem, bu işden bereket tapjagymy aýtdy.Bir salymdan bir zenan geldi-de günortan naharynda nämeler iýesimiz gelyänini ýazyp alyp gitdi. Täçmuhammet aga kararlar çap edilen bir kitapça berip, terjimäniň ýollaryny öwrenmegimi isledi.

Kabinete ne gelyän, ne jaň edýän bar. Günortan naharyna gitdik.Işgärleriň, aýratynam, aýallaryň geýnişini görüp, öz eşiklerimden utanyp başladym. Naharhanada heniz görmedik naharlarymyň känligi belli boldy.Örän tagamly we bol guýlandy. Soň eşidip ýörsem, ýörite bir uly hojalyk hökümet naharhanasy, partiýanyň merkezi komitetiniň naharhanasy we işgärleri üçin mal bakýan ekeni. Okyjym meniň aýtjaklarymy bagyşlasyn, SSSR zamanynyň tămiz tualetini hem men ilkinji gezek hökümet jaýynda gördüm. Şu taýda SSSR-ın soňky ýyllarynda eşiden gürrüňimi hem ýatlaýyn: “SSSR bilen beýleki ýurtlaryň arasyndaky tapawut nämede?” diýip sorag berenlerinde, jogap şeýle bolupdyr: dünýäniň ähli

pisligi SSSR-iň tualetlerinde jemlenipdir. Tualet-milletiň medeniýetini görkeziji zatlaryň biridir diýlip ýöne ýere aýdylmaýar ahyry.

Onsoň ýene kabinete geldim. Kitapçany okan bolýan, belet zatlarymlygy üçin, gyzygy ýok. Bir görsem, başym egilip-egilip gidýär. Asyl, irkilýän bolsam nätjek. “Işe gelen günüm uklap otursam, menden işgär bolmaz.” Garşyma baksam, Täçmuhammet aga-da meýmiräp, gözlerini süzüp otyr. Bolsa-da ukyny ýeňmegi başardym. Az wagtdan Täçmuhammet aga gözlerini açdy, turdy-da çay demledi. Biz çay başynda lezzetli gürrüňler etdik. Şeýdibem günümüz geçdi. Birküç günden Täçmuhammet aga keselledi. Men kabinetde ýeke galdym. İş yok, gün geçirmek kyn boldy. Baraýyn-geleýin diýsem, bu taýda hiç kimi tanamaýaryn. Bu edaradaky adamlar ulumsyrak, sowugrak, bir-birege ynamsyzrak görünýär. Üstesine-de, işgärleriň yüzde segsinden gowragy başga milletden bolany üçin, tanyşlyk açmak kyn görünýär. Başga millet diýýänim düybünden başga millet.

Ynha, şeýdip hökümet jaýynda işläp başladym. Men işde peýdalanan ýaly, gymmatly sözlük bolan: “Türkmen diliniň sözlüğini” öýden getirip, stolумыň bir ýanynda goýdum. Üýtgeşijek bir ruçkamy hem çekmä salyp goýdum. Ertir gelsem, ne kitap bar, ne-de ruçkam. Men hökümet jaýynda ogurlyk bolup biljegine hiç-hiç ynanmadym. Soň-soň eşidip ýörsem, telpegini, paltosyny, gymmat atyryny... ogurladanlar az däl

ekeni. Kabinetdäki telefon apparatyny-ha gaty köp ogurlapdyrlar. Haly düşekçäniň ogurlananyň bilýän. Şondan soň mende hökümet jaýy hakda başga düşünje döräp ugrady.

Edara işiniň azlygyndan peýdalanyp, ýazyjylyk işime köp üns berip başladym. Kem-kemden edara işgärleri bilen tanyşdym. Meniň hekaýajyklarymy, powestlerimi okansoň, Täçmuhammet aga meniň aýratyn goldawçym boldy. “Sen uly ýazyjy bolup bilersiň” diýip höwes döretdi.”Bar aladalary bir ýana taşla-da ýaz” diýip maslahat berdi. Bir gün bolsa, edaranyň kiçi mejlis zalyny görkezdi-de: “Şu taýyk gelip ýazsaň, telefonam azar bermez.” diýdi.Hökümet jaýynyň gapysyny polis goransoň, daşardan gelyän hem ýokdy. Bir gün bolsa, Täçmuhammet aga meni bile alyp gidip, şäher çetindäki haryt bazasyndan on iki sany çäýnek hem käse alyp berdi.O döwürler beýle harytlar gaty gytdy we gaty gymmatdy.Onuň maňa her ädimde berýän maslahatlary hem gaty gymmatlydy. Kerwensaraý ýaly, hökümet jaýyndan gelip-geçip duran işgärleriň arasynda Täçmuhammet aga iň köp işläň işgärleriň biridi.

Men bu goldawy örän gowy ulandym we hiç mahal ýadymdan çykaryp bilmerin.Edara işi yok diýäýmelidi. Şoňa görä, aldygna hekaýa ýazyardym, dürli kitaplar okaýardym. Men bu edaradaky işgärleriň iň ýaşy diýsemem boljak.Uzak-yzak ýyllar bu taýda işläp, Moskwa bilen köne gatnaşyklaryny pugtalandyryp,

garyndaşlaryny, pikirdeşlerini wajyp wezipelere geçirişip,özlerini örän arkaýyn duýýan türkmen däller gaty köpdi. Olaryň arkasynda kommunist ýolbarslar direnişip durdy.Ýeri gelende aýtsam, Kommunistik partiýanyň merkezi komitetinde-de türkmen däller gaty kändi. Ähli ýazgylar rus dilinde alnyp barylýardy. Türkmençä geçirmek işi, ýa gelen ýazgy türkmençe bolsa, ony rusça geçirmek işi bize baglydy. Arz-şikaýatlar, köplenç, türkmençe gelyärdi, şolary rusça geçirmek işi hem bize düşýärdi. Şu taýda bir arza bilen bagly bir ýagdaýy aýdasym gelyär.Gazanjygyň döwlet maldarçylyk hojalyklarynyň birinden gelen arzada direktoryň özüniň baş ýüz goňny barlygy, döwlet mallary üçin gelyän iými öz mallaryna berýänligi, galanyny hem satýanlygy aýdylýardy. Bir ay geçip-geçmänkä gaýtadan arza geldi.”Siziň barlaga gelen işgäriňiz Pylany Pylanyýew gelşine direktoryň myhmany boldy. Üç gün iýdi-içdi, berlenje parany jübüsine dykdy-da gaýtdy.Şol işgäriňizi ibermän.Ol öňem biziň direktorymyz bilen gara işlere goşulyp ýör.” Ýigrimi gün geçmänkä, üçünji arza geldi. ”Siz ikinji gezegem Pylany Pylanyýewi ugratdyňyz.O barlagçy işi bulaşdyryp gidýär. Bu arzanyň kopiýasyny Kommunistik partiýanyň merkezi komitetine ugratmaga mejbur etdiňiz.”

Ýyl geçdikçe hökümediň sarpasy gaçýanyny duýup başladyk.Öňler hökümet jaýyna işe gelenler birküç ýyldan ulurak wezipelere çekilýän bolsa, indi beýle waka gaty seýrekleşdi. Hojalyk bilen

bagly işleriň köpüsini kommunistik partiýa öz üstüne alyp başlady. Jogap bermeli bolanda, bitmedik işler üçin hasap bermeli bolanda partiýa gyra çekilýärdi hem-de günäkär hökmünde hökümedi kesekleýärdi. Şoňa görä, öňden bári dowam edýän iki häkimiýetlilik soňky ýyllar hasam güýçlendi. Bu tutuş SSSR-iň çäginde şeýledi we SSSR-iň dargamagynyň müň bir sebäbiniň biridi.

Günüm çaga pişiginiň günü ýalyka, hökümet edarasynyň kärdeşler birleşiginiň ýygnaqlarynyň birinde meni işgärleriň sosial-üpjünçilik meselelerine garaýan bölüme başlyk bellediler. Bu esasy işiň ýany bilen işlenmelidi. İşgärlere paylamak üçin gelyan azygy deňje paylamalydy, işgärler, şol sanda bu edaradan pensiýa çykanlar ýogalsa, olaryň maşgalalaryna her tüýsli ýardam bermelidi. Bu jemgyýetçilik wezipesine saýlanmagym bilen meniň öňküje rahat günlerim ýat boldy. Her gün ýüzlerçe jaň gelip başlady. Edarada dul zenan gaty kändi, olaryň ynjyk göwnüni tapaýmak aňsat-aňsat iş dälidi. Olar her pursatda wezipeden peýdalanmany öwrenen adamlardy. Sähelçe bahana bolsa, başlyklara arz etmäni öwrenipdiler. Olaryň näzini çekmäni öwrenen başlyklaram az dälidi. O gowgalar bir ýana, ýogalanlary jaýlamaga kömek bermek hem bir ýana boldy. Bilmedim, nämeden boldy, ýöne şo ýyllar pensiyonerler tiz-tizden ýogaldy. Olaryňam tas ählisi diýen ýaly türkmen däller, diýmek, öňki ýyllaram hökümet jaýynda türkmen däller köp

işläpdir. Türkmenler ýogalsa garyndaş, goňşy eýelik edýär. Türkmen däller ýogalsa habar alýan az. Onsoň jaýlamagyň ähli garamaty meniň boýnumdady. Son-soňlar men özümi gölegçi edarada işleýän ýaly duýdym. O ýyllar men döredijilikden sowaşyberdim. Täçmuhammet aga üçinem rahatlyk bozuldy. Onuň nahardan gelip, on-on baş minut lezzetli irkilmesini dyngysyz telefon jyrryldylary kesýärdi.

Şol günleriň birinde hökümet başlygy Ýazgulyýew Ýokary Şowetiň mejlisinde doklad etmeli boldy. Onuň dokladyrny rus dilinde taýýarlaýan Kozlowskiý diýen biri gazetlerden, köne dokladlardan kesilip alnyp, kagyza ýelmenen doklady getirip gitdi. Ol öylän getirdi. Mejlis hem ertir ir sagat onda başlanýardy. Dadymyzy ýetirjek ýerimiz ýok. Kyrk-kyrk baş sahypalyk doklady terjime etmekden beter, diňe maşynkada ýazmak üçinem ep-eslije wagt zerurdy. Iş dolandyryjynyň orunbasary örän gowy ýol tapdy.” Bu gije ýarysyna çenli işlemeli, daňdan ýene dowam etmeli, terjime edilen sahypalary, maşynkada ýazylmasa-da, dokladça eltip beribermeli.” Iş aýdylyşy ýaly edildi. Dokladça suw eltilen ýaly edilip, yany bilen terjime edilen sahypa hökümet başlygynyň gol astyna goýlup gaýdylýardy. Şol başagaýlykda sahypalary tribuna gatnadýan zenan öň okalan bir sahypany ýene alyp gitse nätjek?! Mejlisden soň bir gowga turar öýdüp howatyrlandyk, Ýok, imisalalyk. Öň okalan sahypany ýañadan okan

hökümet başlygy hem, beýlekiler hem hiç zat duýmadylar ýa-da duýmadyksyran boldylar. Dogrusy, duýmadylar öýdýän. Sebäbi, uky tutduryjy, birsydyrgyn doklad köpleri irkilmäge mejbur eden bolsa gerek. O ýyllar ýygnakda uklamak täzelik dälidi.

Ýene bir gezekde bolsa, hökumediň başlygy deputat hökmünde öz saýlawçylary bilen duşuşmaga gitmeli boldy. Uçaryň uçmagyna üç-dört sagat galanda başlygyň kömekçisi Kozlowskiý kabinetimize girdi.

-Gaty arkaýyn otyrsyňyz-la? Birki sagatdan başlyk uçyar. Saýlawçylar bilen duşuşyar. Derrew doklad taýýarlaň.

Hemişe rahat bolan Täçmuhammet aga bu ahwala gaharlandy.

-Biz awtomat däl. Düýn aýdanyňyzda dünýä ýumrularydy? Şu mahal ýetişmeris ahyry. Başlyk kagyzyz sözläýsin.

-Başlygyň näme etjegini siz kesgitlemeli däl. Meňki duýdurmak. Ýetişmeseňiz özüňizden görüň.- Kozlowskiý gapyny batly ýapyp çykdy gitdi.

Men amatly çykalga tapdym.”Ölüşiňe görä gömüsim bar.” Köne gazet sahypalaryny döwürşdirdim-de, gerekli ýazgylary seçip, birki abzasy hem ýazdym-da maşinistka berdim. Bir sagat geçmänkä doklad hökümet başlygynyň elindedi.

Hökümet diýen söz bilen halys öwrenişipdirin. Indi o söz mende ýagşy duýgy

oýarmaýardy, gaýta, birhili göwnüçökgünlik berýardi. Üstesine, medeniýet bölümünde işläp giden bir tanşym duşanda aýdan sözleri meni köp oýlara batyrdy: "Oraz, sen gaty ynanjaň adam. Beýle ynanjaňam bolma. Ho-ol Pylany Pylanyýewna diýlen bardyr-a, ana, şoň bilen uly mejlis zalynda iki ýyl duşuşyp gezdim. Halkyň saýladym diýýän deputatlarynyň uly-uly gürleýän mejlis zaly-da. Onsoň bu dünýäniň nähilidigini oýlanyber." Men bu sözlere birbada ynanjagymy-ynanmajagymy bilmedim. Emma soň-soň ynanmaga mejbur boldum.

* * *

Men kârdeşler birleşigindäki jemgyýetçilik wezipämden sympagyň ýollaryny gözläp başladym. Dürli bahanalar tapdym, bolmady. Ahyry, edaranyň partyýa guramasynyň sekretary, biziň gowy dostlarymyzyň biri, dürslükde, päklikde öňüne adam geçirmejek Orazguly Allaýardan haýyş etdim. Indiki saýlawlarda meniň adymy aýyrdypdyr. Men şeýdip ýene öňki rahat günlerime dolanyp geldim. Döredijilik üçin ýene beýik mümkinçilige eýe boldum. Meniň ornuma saýlanan täze kişi pensionerleri jaýlamany dowam etdirip başlady.

Edara işimiz öňküdenem azalýardy. Sebäbi, Kommunistik partiýanyň merkezi komiteti we onuň yerlerdäki bölümleri hökümet sistemasynyň el-

ayagyny güylüp goýdular-da,aldygna gamçylap:
”Ylga” diýip gyssadylar. Şoňa görä, hökümede we
ýerli häkimiýetlere yüz tutýanlar seýrekledi.
Hökümet kararlary,düzgünnamalar az kabul edilip
başlandy.

Ýazgulyýew TSSR Ýokary Sowetiniň
Prezidiumynyň başlyklygyna geçirilensoň
(gazetlerde “saýlanansoň” diýen söz ulanylýardy),
hökümet başlygy tiz-tiz çalşyp başlady.Her gelen
başlyk hökümet jaýyna öz adamlaryny getirjek
bolup dyzaýar.Onsoň işgärleriň bir topary öňden
bäri işläp gelyän, uly wezipä dyzamaýan ýa-da
dyzasa-da geçip bilmeyän adamlar boldy.Beýle
adamlar hernäçe başlyk çalşygy bolsa-da,öz
orunlarynda galdylar, edara işiniň agramly bölegi
olaryň boýnuna düşýärdi. Her gezekki başlyk
çalşygyndaky harasatda olary halas eden, ozaly
bilen, olaryň uly tejribesi boldy.

Başga bir hakykatam göze dürtülip durdy: öz
milletini gizleýjiler, kim başlyk bolup gelse-de, olar
aman galýardylar. Olara dişi geçýän yokdy.
Işgärleriň beýleki bir topary—täze başlygyň
gelmegi bilen gelyän, gitmegi bilen kowulýan
işgärlerdi. Olaryň özüni alyp barşy, umumy
adamkärçilik sypatlary, köplenç, geldi-geçerdi.
“Men hökümet jaýynda işleýän. Meniň hukugym
beýlekilerden artykdyr” diýip oýlanýanlar,
kämahal, ilkinji seresapsyz ädimde gömülgi
minanyň üstünden basyp, kül bolýarlar. Işgärleriň
biri söwda bazasynda oturanlaryň arkasynda

kommunistik partiýanyň mafiýasynyň duranyny gūman etmān, bazadaky gyt harytlardan almakçy bolupdyr. Bazanyň işgāri şobada ōz mafiya atasyna jaň edipdir. Hōkūmet jaýynyň işgāri bir sagat içinde işden kowuldy. Bir sōwda bazasynda işleýān tanşym maňa ýüregini açyp şeýle diýipdi: "Biz kimi satyn almalydygyny ōrān ýagşy bilýāris. Satyn alynmaýan adam yok, ýöne berilýān parany az görýān bar."

* * *

Günleriň birinde men edaranyň rus dilindāki ýazgylara seredýān işgāriniň ýanyna iş meselesi bilen barmaly boldum. O zenan tiz hereketli, elmydama şahdaçyk we ýylgyryp ýören, ýaş elliden agan, özüni Baltika milletlerinden diýip tanadýān bir zenandy. Ol meniň kabinete girenimi görenden, yerinden turup, maňa yer görkezdi, emma ōzi oturmady.

-Orazik! Seni ýazyjy diýdiler. Gynandym. Bu içgysgynç jaýda ýaşajyk başyňa çüýrāp gidersiň. Ýnha, biz çüýredik ahyry. Ne oňly ār tapdyk, ne joşgunly ýaşadyk. Arada bir dul joram gijara kōçā çykyp durupdyr. Görmegeýje bir erkek deñine gelende: "Bagyşlaň, Siz meniň şifonerimi süýşürişmāge kōmek edäýiň-dā." diýipdir weli, o adam onuň yzyna düşüp gaýdyberipdir. Onsoň uzak gije şifoner süýşürişipdir. Şondan bāri islān wagty şifoner süýşürüp bilýār. Görýāmiň, dünýāde bagtly

aýallar bar. Bu taýda, özüň bilýän, erkek tapyp bolar ýaly däl. Men her gije köçä çykyp durýan. Birje erkegem duşanok. Hi, meni zorlajak erkek tapylmazmyka diýibem dileg edýän. Peýdasyz.-O zenan jak-jaklap gülyär-Dogrudanam, bu edarada erkek ýok.Men erkek diýip ýörenlerem, öz aýalynyn ýanyna barjak bolsalar başlykdan rugsat dileýär. Ha-ha-ha. Bir topar ýaranjaň we hapa adamlar.-Soňra ýanymda oturdy-da ýuwaşja sözläp başlady- Men edebiýatçy bolamsoň, ýazyjynyň ýagdaýyny gowy bilýän. Saňa gaýnap duran durmuş gerek. Sen entek ýaş. Saňa gül ýalyja gelinjikler gerek.Bu taýda bolsa kim bar?! Baryny hem başlyklar gapyp alýar.

-Dogrudanam soňky wagtlar aýallar üçin amatly pursatlar döreýär diýýärler.

-Elbetde. Emma, Gapurow (Türkmenistan kompartiýasynyň merkezi komitetiniň köp ýyllar birinji sekretary bolup, ondan öňem uly wezipelerde işläň adam) aýallary ýörite Çaryýewiň (hökümediň başlygy) üstüne küşgürýär.Öz garşydaşlaryny batgada basmak üçin amatly ýol. Çaryýew bolsa, heleýden oňmadyk, ýubkaly görse aslyşyp ýör. Bilýänsiň-le?

-Eşitmändim.

-Görýän weli sen köp zatlardan bihabar ýaly-la. Swetanyň Çaryýewi ele alşyny eşitdiňmi?

-Ýok.

-Diňle.Ýazyja derkar bolar.Umuman, sen ýokarlarda näme bolup geçýänligi hakda gyzykly roman ýazmaly.Näçe diýseň materiýal bar.

-Hany, Swetanyň oýunlary hakda aýdyp bersene!

-Hä-ä, gyzyklymy? Görseň bizem ýazyjylarça gürrüň bilýändiris. Sweta, nahalka, gaty gidýär. Çaryýewe işlemäge wagt berenok. Swetany haçan gözleseň, Çaryýewiň ýanyndadyr. Beýtmeli däl. Erkegi zorlasaň bolmaz. Erkegiň özi dyzar ýaly etmeli. Çaryýew işe gelen güni Sweta kagyzlaryny eline alyp, Çaryýewiň kabinetine giripdir. O haram gaty owadan-da. Muny gören Çaryýew eräp başlapdyr. Sweta oňa gaty ýakyn baryp, Çaryýewiň elini garsa alagada öz göwsüniň üstünde goýupdyr weli, Çaryýew guljagaz ýaly meýmıräp durmuş. Muny Swetanyň özi gürrüň beripdir. Ol örän geplemseň aýal ahyry.

Gürrüňiň şu ýerine ýetende kabinete bir zenan girdi weli, ol şobada gepini üýtgetdi.

-Orazık, seniň işleriňi biraz soňrak okamasak wagt ýok.

-Gaýrat ediň, Bary-ýogy bir sahypa.

-Şeýledir, öz-ä. Hany, göreýin.- Ol kagyzy tiz okap, "Normalno" diýip maňa uzatdy. Men şo günden başlap mafiýa degişli bir roman ýazmagy niýet edindim we material toplan başladym. Şo sebäpli men ýuwaş-ýuwaş Sweta diýlen zenana ýakynlaşmaga başladym. Hakykatda-da, Sweta gaty owadan we özüne çekijidi. Ol hökümet edarasynda

gizlin bölümiň müdiri bolup işlese-de, onuň şeýle agzy ýellidigine, ilkinji tanyşlygymda göz ýetirdim. Onuň hökümet başlygy bilen ýakynlyklaryny ýa-da hökümet başlygyny garalamak üçin ulanylýan aýaldygyny tassyklap-inkär edip bilmerin. Ýöne onuň kabinetinde bolan uzak-uzak söhbetlerden iki pursat hakda aýdasym gelýär. Ol bir gürrüňe gyzsa, gaty köp zadyň başyny agyrdýardy. Men bir gezek gürrüňi Çaryýewiň üstünden eltdim weli „Swetanyň ýüzi ýagtyldy, sähel ýylgyryp sözledi.

- Çaryýew jentlmendir. Ol bujagaz erkejikleriňe meňzemez. Sen ýaş bolsaň-da aýdaýyn, ol aýalyň gadryny bilýär. Men bir gezek koridorda bilgeşlin onuň öňüne geçip ýörän boldum. Maňa “Swetajan! Sen gelinleriň patyşasysyň” diýdi. Umuman, ol gowy adam. Eger ondan bir haýyş etmeli bolsa maňa aýdaýgyn.

Men oňa ýigitleriň biriniň adyny, telefonuny berip, hökümet jaýyna işe ýerleşdirmegini haýyş etdim. Birki günden Sweta ol oglan bilen görüşdi we dokumentleri taýýarlap, hökümet başlygyna bermekçi boldy. Şonda ol maňa duşanda: ”Orazik,men işi bitirerin, ýöne ol oglan maňa sowgat taýýarlaýarmy?” diýdi. “Elbetde, elbetde.”

Şondan bir hepde geçip-geçmänkä Sweta edaradan uçdy gitdi. Edarada o hakda hyşy-wyşy köpeldi: “Sweta öz işgäriniň fransuz atyryny ogurlapdyr we tutulypdyr.Şonuň üçin işden kowlupdyr.”

Hökümet başlygy Çaryýewiň özi hem uzak işlemän, wezipäni tabşyrdy. Onuň tiz gytjekdigini wezipä gelen güni aýdanlaram bolupdy. Adatça, täze başlyk işe başlanda işgärler bilen tanyşýar, kimiň näme iş bilen meşgullygyny öwrenýär. Onsoň bir topar bolup bizem Çaryýewiň kabinetine girdik. İşgärleriň biri Çaryýew bilen elleşende; ”Salowmaleýkim” diyäýmezmi?! Çaryýew bu sözi halaman, agzyna öýkünip, bir salym diliniň keýpini gördi. Biz bolsa Çaryýewi tanap başladyk. Bizň aramyzda hökümet başlygynyň maslahatçysy wezipesini eýeleyän, hakykatda bolsa hepdede bir gezek edarada görünüp gidýän, gözleri zordan ýoluny saýgarýan ýaşuly Juma Köýnekow bardy.

-Maňa maslahatçy gerek däl. Meniň aklým ýerinde. Häzir men başlyk, men gol çekýän. Galam meniň elimde.

Oturanlar Çaryýewiň bu seresapsyzlygyna, üşüksizligine gaty geň galdylar, sebäbi Juma Köýnekowy respublikanyň in ýokary ýolbaşçysy M. Gapurowyň goldaýanlygyny edara işgärleriniň ählisi bilýärkä, hökümet başlygynyň bilmezligi, dogrudanam, geňdi. Köýnekow sowukganlylygyny saklap sözlеди.

-Siz bu meselede merkezi komitet bilen maslahatlaşsaňyz diýip haýyş edýän.

-Bu meselede merkezi komitetiň geregi ýok. Maňa maslahatçy gerek däl. Gutardy.

Biz kabulhanadan çykyp barýarkak, özara gürrüňlerde Çaryýewiň öz aýagyna özi palta

urýanlygy hakda, beýle hereket edip uzaga gitmejekligi hakda aýdyşdyk. Soňunda, Çaryýew Köýnekowy işden aýyrmanka, özi kürsini boşatmaly boldy. Bu hakykat başga bir zady hem ýada salýar: hökmürowan kommunistik partiýanyň merkezi komiteti etjegini edýär, emma özüni hiç-hiç günäkär saýmaýar. Bir mysal: Merkezi komitetiň birinji sekretary ençeme ýyl birinji bolup oturyp bilýär, ýöne şo döwür içinde birnäçe hökümet başlygy çalyşdy.

Ýolbaşçy mertligini, terbiýeliligini, onuň halka we özüne hormat goýýanlygyny alamatlandyryýan zat hökmünde wezipeden öz meýliňe çekilmek (otstawka) däbi sowet sistemasynda yokdy. Gaýta, kiçijik wezipejiginden aýrylany üçin infarkt bolanlary köp gördük. Şol bir wagtda-da gije-gündiz arak içip, hökümet jaýynda işläp ýörenleri az görmedik.

1985-de Türkmenistan hökümetine Saparmyrat Ataýewiç Nyýazow ýolbaşçylyk edip başlady. O hakda başga bir kitapda giňiş gürrüň bermek niýetim bar.

Hökümet jaýy—özboluşly bir kerwensaraýdy: oňa altyn-kümüş ýükli kerwenem gelýär, o kerweni talajak bolýan, ýüzi perdeli garakçylaram gelýär. Dogrusy, o ikisiniň çaknyşygyny perwaýsyz synlaýjylaram gelýär.

Garaz, mafiýa hakda bir roman däl, on roman ýazmaga-da maglumat ýetikdi. Netijede, mafiýa hakda “Duman daganda” diýen romanymy hökümet

jaýynda oturyp ýazdym. O roman bir ýylda iki gezek, 57 müň sany çap edildi, şo ýyl hem satylyp gutardy.

Umuman, hökümet jaýynda gybat, hyşy-wyşylar, wezipe üýtgemelerine görä hereket etmek gaty güýclidi, zyna işlerem az däl-di. O taýda otursaň, wezipelileriň kim bilen dostlugyny, duşmanlygyny, kimiň iş bitirip bilýänligini, uly wezipelilere garanda kiçi wezipedäkileriň has köp iş bitirip bilýändigini synlasa bolýardy.

Men hökümet jaýynda on iki ýyl işläp, gaty köp zatlary hakyky görnüşinde görmegi öwrendim. Wakalara gaty ýakyndan we uzakdan, belentden bakmagy, beyleki wakalar bilen deňeşdirmegi öwrendim. Yalan bilen çynyň arasynyň gaty ýakynlygyna, ýalana köp hormat goýulýanyňa göz ýetirdim.

Durmuş—kitaplarda ýazylanyndan müň esse çylşyrymly we çuň diýlenine ynan-dym. Ýene bir hakykatyň üstüni açdym: biz özü-mize ynananymyzdan özgäniň ýalanyna ynanmany endik edipdiris. Işiň hakyky ýagdaýy bilen o haky-daky gepiň arasynda dag ýatanyny, her derýanyň aşagyndan başga bir derýanyň akýanyny görmäni öwrendim. Her bir zada mukaddeslik berip ýörmegiň gabahatlygyna göz ýetirdim. Hiç zat görnüşi ýaly däl ekeni.

Hökümet jaýynda işleseň, adamlary has gowy tanamaga mümkinçilik köplügin-i aýdasym gelýär.

Eger ömrüň ýyllaryny, tejribe berşine görä, ýagny durmuş sapaklaryny öwredişine görä, ikä bölmeli bolsa, hökümet jaýynda işlän ýyllarymy bir ýana, galan ýyllary hem bir ýana bölerdim.

Hajy Bekdaş Weli

(Heniz çap bolmadyk “Hajy Bekdaş Weli”
kitabyndan)

Hajy Bekdaş Weli XIII asyryň türkmen-türk klassygy, beýik ynsanperwer filosof hem-de alym. Magtymguly Pyragynyň ruhy halypalarynyň biri bolan bu ynsanyň Ynsançylyk ylmynda örän çuň pelsepelere ýeteni belli. Ynsan Hukuklarynyň Deklarasiýasy 1948-nji ýylda kabul edilen bolsa, Hajy Bekdaş Weli o prinsipleri, o ýörelgeleri 700 ýyl öň aýdyp-ýazyp gidipdir. Türkmenistanda nähak unudylan, ady nätanyş eşidilýän bu ägirdi nesiller tanamalydyrlar. Hajy Bekdaş Welini tananlar oňa ýürek berýärler, ol biziň günlerimiziň, gelejegimiziň Beýik Ynsany. Oňa patyşalaryň, serkerdeleriň leşger tartyp alyp bilmedik galalaryny gylyçsyz-gansyz, topsuz-tophanasyz alan Gahryman diýýärler.

Hajy Bekdaş Weliniň diňe dörtçe setirini okasaňyzam, onuň neneňsi beyik insanlygyny duyarsyňyz:

Yssylyk otdadyr, o sajdä dälär.
Keramat başdadyr, o täçde dälär.
Hernäme gözleşen, özüňden gözle.
Kudusda, Mekgede, o Haçda dälär.

Kim aýdypdyr, nesil patyşaňky, han-serdaryňky diýip?! Nesiller şahyrlaryňky, alymlaryňky, halka hyzmat eden Gahrymanlaryňkydyr.

Hajy Bekdaş Weliniň öwütleri

Ynjasaň-da ynjytma.
Geliň, janlar, bir bolalyň,
Iri bolalyň, diri bolalyň.
Duşmanyňyzyň hem ynsandygyny unutmaň.
Aýal-gyzlary okadyň.
Hiç bir milleti we ynsany aýplamaň.
Her näme gözleşen, özüňden gözle.
Keramat başdadyr, o täçde dälär.
Gördügiňi ört, görmedigiňi söýleme.
Eliňe, diliňe, biliňe eýe bol.
Ylymdan gidilmeýän ýoluň soňy tümlükdir.
Ylym ähliniň ilkinji başgançagy edepdir.
Özüňe agyr geleni özgä ýükleme.
Ylalaşyk tap. (Gözle, tap.)
Asyllynyň aslyny söýmesi geň zat dälär.

Iman bir hazynadyr.
Rahmanyň asly iman,
şeýtanyň asly şübhedir.
Köňül beýik bir şäherdir.
Gök aglar – ýer güler.

Jan – bossan, magryfet--suwdur. Teşne
bossana suw näme edýän bolsa, magryfetem jana
şeýder.

Magryfetli köňül – Allanyň uly hazynasy we
nazargähidir.

Her kime kapyrdan-da has ýaman üç duşman
bardyr:birinjisi–nebsewürlikdir,ikinjisi ulumsylyk
we egrilik, üçünjisi – ýalançylyk we hilegärlikdir.

Döwlet – edep, akyl we gözel ahlakdyr.

Ýerde agajy dik tutýan kökdür.

Öz aýplaryny gören kişi hiç kimiň aýbyny dile
getirmeli däldir.

Döwletli kişi–janyny gaflatdan oýaran, halyny
bilen kişidir.

Akyl Aýa, magryfet Güne, ylym Ýyldyza
meňzär.

Maksada sabyr bilen ýetiler.

Aýaga galksaň, hyzmat üçin galk. Sözleşseň
hikmetli sözleş. Otursaň hormatly otur.

Aýtmatow-Zamanamyzyň
Jelaleddin Rumysy.
(Nekrolog ýerine)

1983-nji ýylda beýik klassik şahyrymyz Mahtymgulynyň dünýä inmeginiň 250 ýyllygy SSSR-iň çäklerinde şeýle hem şol sanda Aşgabatda uly dabara bilen bellenilýärdi. Aşgabatdaky dabaralara dünýäniň köp ýerinden şahyr, ýazyjy, alym geldi.

Biziň bagtymyza Aşgabada Çingiz Aýtmatow geldi. O döwürler ýazyp-pozýan ýaşlaryň köpüsi Aýtmatowçylardy. Aýtmatow dünýäniň bir ýerinde bir söz aýdan bolsa ony ýere degirmän tapyp alyp, çeynäp-çeynäp ýuwudýardy.

Aýtmatow Aşgabada gelen myhmanlaryň arasynda iň şöhratlysydy. Men ony dykgatly synlap, iň bir owunjak hereketinide gözden sypdyrmajak bolup çalyşýardym, ony tutuşlygyna gözlerime surat edip çekýärdim. Dogrusy, biziň her nepesimiz Aýtmatowyň eserleri bilen baglydy. O döwür anekdot ýaly bir gürrüňem aramyzda köp gezyärdi: dostlarymyzyň biri öýlenýärmiş we ýanyna gelin salynanda salam -selimden ön ol: “Sen Aýtmatowyň haýsy eserlerini has köp söýýän?” diýip sorapdyr. Gelin bolsa: “Men-ä diňe “Köşek Gözli” hekayasyny okadym.” diýýär. Öýlenýän ýigit birden gaharlanypdyr. “Nika gyýylmadyk bolsa, saňa öýlenmezdim.

Aýtmatowyň eserleriniň ählisini okaman bu dünýäde ýaşamak bolarmy?” diýipdir.

Aýtmatow familýasy agzalsa, başga bir geň wakada meniň ýüregimi elendirýär. Uniwersitetde okaýarkak bizi Tejende pagta ýygмага äkiderdiler. Şonda oba gyzlarynyň birine aşyk bolupdyryn. Emma ol gyz meniň yşk duýgylaryma äsgermezlik edýärdi. Tolguna-tolguna ýazan yşk hatlarym jogapsyz galýardy. Şol günleriň birinde Aýtmatowyň örän owadan we ýaş suratyny bir jurnalda gördümde ony emaý bilen gyrkyp alyp, nobatdaky söýgi hatymyň bir burçuna ýelmedim. “Ynha, gör men nähili gelşikli ýigit. Beýle gelşikli ýigidi söýmän durup bilermiň?” Oba gyzy Aýtmatowy nä bilsin diýip pikir edýärdim? O gyz suraty görenden hoş bir jogap hatyny ýazar diýip umyt edýärdim. Bu gezek jogap garaşanymdanam tiz geldi. Şeýle bir jogap geldi welin, gelmese has gowy bordy. “Oraz! Meniň hakyky söýgülimiň suratyny iberipsiň, minnetdarlyk bildirýärin. Maňa ýazan hatyň, meniň ýazan hatym iň soňky hat bolsun!”

Ol geçen günleri ýatlap teatr sahnasynda oturan Aýtmatowa gözümi gyrpman seredýän. Onuň gözlerinden, yüzünden duýulýan iň inçe duýgularyda ýüregime siňiresim gelýär. Aýtmatow hiç bir hilesiz, gamly gözlerini bir nokada dikip, gabaklaryny uzak wagtlaýp gyrpman oturýar. Iýdeg görmedik gür we gaba saçyny sag eliniň barmaklary bilen wagtal-wagtal daraklaýar.

Çingiz aga ýylgyranda şeýle bir ýakymly bolýar welin tutuş ýalançy dünýä gülýän ýaly görünýär. Ol özüni gaty rahat tutýar. Hiç kim oňa ulumsy ýada gopbam diýip bilmez. Dünýä derejesindäki şöhraty Aýtmadowyň sada tebigatyna zyýan berip bilmedige çemeli. Muny bu beýik ýazyjy bilen sataşan her kişi bilýändir. Onuň ula- kiçä gaty dykgatlylygynyň özi hem muny tassyklaýar.

Çingiz Aýtmadowyň aurasynyň ynsanlara bolluk bilen eçilýän, ynsanlarda döredýän energiýasy hakyndada uzak uzak söhbet edip bolardy. Ynsanlaryň Aýtmadowa berýän kuwwaty hem ägirdi. “Ylham çeşmäň halkdyr.” diýip ýazyjy aýdardy. Teatryň sahnasyna bakýan gözleň şöhesi Aýtmadowyň köňlüni ýagtyltýardy. Beýik Magtymguly hakynda sözlemek gezegi Çingiz agamyza ýetende zalda şeýle bir gürrüldili el çarpyşmalar başlady welin, häli häzirlerem o gözəl pursat göz önümde janly görünýär. Aýtmadow mikrofonyň önüne gelensoňom uzak garaşmaly boldy. Ol hemişeki saldamlylygy bilen sag elini ýüregine ýetirip birküç gezek egilsede el çarpyşmalar kesilmedi. Ol ýaş ýigit ýaly tolgundy, “Rahmet, rahmet” diýip gaýtalady. Ahyry iki elini öňe uzadyp aýalaryny açyp, dogra okajak ýaly görnüşde durup söze başlady. o gezek Çingiz aga Magtymguly hakynda tapylgysyz sözler aýtdy. Şeýle bir manyly-maňyzly sözledi welin, her sözi göwher deňdi. O göwher hazynasyny ölçemäge terezi tapylmajakdy. Millet Aýtmadowyň diňe bir

ýazyjy dälde, eýsem ägirt pelsepeçidigine ýene bir gezek şaýat boldy. Onuň dilinden şeýle sözler çykypdy: “Türküstanda 18-nji asyr Magtymgulynyň şygrylarynyň asyrydyr.” “Magtymguly dünýä şygry hazynasyna giren şahyrdyr, şygry bilen sözlän akyldardyr.”

Bu beýik ýazyjynyň joşgunly çykyşy birnäçe gezek el çarpyşmalar bilen kesildi. Aýtmadowyň köňlüne iň ýakyn şahyrlaryň biriniň Magtymgulydygyna hiç bir guman galmady.

Men şeýle bir tolgunýardym, göwnüm Aýtmadowy ak ata mündürip şäher-şäher, oba-oba aýlamak isleýärdim.

Aýtmadowyň ynsan hökmünde batyr we örän ugur tapyjy adamdygyny köpler bilýändir. Dogrusyny aýtsak Aýtmadow Sowet Soýuzynyň kommunistik syýasatyna garamazdan türkçülügiň-türksöýerligiň iň kuwwatly lokomotiwi. Ol şo zamanlarda türki dilde sözleýän kowumlaryň ruhy ýardamçasy, köňül diregidi. Musulmanlygyna, Türklüğine we esasysy hem pukaralygyna garamazdan Aýtmadow SSSR-de, soňra dünýäde kerwenbaşy ýazar bolan we muny ussatlyk bilen başaran ýeketäk ýazyjy boldy. Indi-indi oýlanyp otursak SSSR-iň guran demir perdesi hem Aýtmadowyň gudratly galamyndan ejiz gelen eken. Sebäbini bilmeýärin, emma Aýtmadow hakda pikir edemde şaha- şaha şahly Sibir suwuny göz önüme gelýär: yorulmak ýok, gorkmak ýok depe nedir, düz

nedir bilmek ýok, gary-buzy, tupanlary bir köpüge almak ýok, erkin we başy dik sugun.

Aýtmatow bir agaçdan tokaý bolmajagyny örän ir bilen ýazyjydy. Ol Dagystanly şahyr Resul Gamzatyň, Balkar şahyry Kaýsyn Kulynyň, Galmyk David Kugultiniň, Gazak Oljas Süleýmanyň, Muhtar Şahanyň, Gyrgyz kinoçysy Tölemiş Okeýewiň, Türkmen Nury Halmämmediň we onlarça edebiýat, sungat adamlarynyň dünýä çykmasyna goltgy berdi.

1994-nji ýylda Türkiýede geçirilen Türk Dünýäsiniň gurultaýynda Türk Dünýasiniň ruhy lideri hökmünde gurultaýa bezeg beripdi. Men şonda ilkinji gezek Aýtmatow bilen ýakyndan tanyşmak bagtyna miýesser boldum. Soňra 2007-nji ýylyň Oktýabr aýynda Türkiýäniň Elazyg şäherinde onuň bilen uzak söhbetler gurdum. Ýazyjy töberegindäki ynsanlara, edil öňküsi ýaly joşgunly, hoş duýgular paýlaýardy. Men Aýtmatow bilen salamlaşamda onuň elini iki elim bilen gysdym. Eger ýüregim el bolsady, men üç elim bilen el gysyşardym.

Dünýä ynsanlarynyň könlüni awlan, olara janly umytlar beren o romanlary, hekaýalary ýazan o gudratly barmaklary jan köňülde gysmak ýaly bagt barmyka!?

Meniň Türkmenistanlydygymy bilende gözleri köräp başlady. “Ooow, ýagşy ýagşy. Men Türkiýede her ädimde Türkmen bagyşlanan heýkel görýärin.-Aýtmatow gözleri bilen ýokaryny

görkezdi, beýik Harput depesinde ak atly Artyk ogullarynyň biri bolan Balak Gazynyň ak atyň üstünde oturan heýkeli bulutlaryň bári ýanyndady-Türkmenistan neneň?”

Biz Türkmenistan hakda gyzykly söhbet etdik. Söhbet arasynda ol maňa gaty geň bir sorag berdi. “Aýtmatow diýip bir filosofymyz bar. Duşsam şoňa şo soragy bereýin diýip ýördüm” diýemde Çingiz aga dünýäni ýaza öwürüp hahhahlap güldi. Soňra men oňa obaly gyz bilen başymdan geçeni gürrüň berdim. “He-eý, söygüler unudyldy gitdi.” Ol Türkmenistanly dostlaryny ýatlady. Olara salam iberdi “Türkmenistana zar boldum. Näçe ýyllar boldy Türkmenistany görmedim. 2008-nji ýylda Magtymgula 275 ýyl bolýar, kompozitor Nury Halmämmedet 70 ýaşayar. Olaryň ýubileýini bellemeyäňizmi? Çagyrsaňyz hökman bararyn. Nury Halmämmediniň sazлары şeýle bir çuň weli diňledigiňçe teşneligiň artyp, gijäniň geçeni duýulmaýar.”

Ýeri gelende men halypamyzdan öz adynyň we familiýasynyň näme manysynyň bardygyny soradym. Ol mährem ýylgyrдыda: “Dogrusy, geň bir sorag, bu soragy hiç mahal özüme bermändirin.”

Aýyd-arapça baýram toý diýmek, Türkiýe Türkçesinde başga bir manydada ulanylýar, ýagny degişli diýmektir. Mat-Muhammet adynyň Orta Aziýada gysgaldylan görnüşüdür, iki atlylaryň gysgaldylan bölegidir: Amanmät, Mätjuma we beýlekiler.

Aýtmat-Muhammediň baýramy ýada Muhammede, Muhammed ummatyna deňişli diýmektir.

Aýtmatowyň eserleri hakynda ýazylan makalalar, kitaplar az däl. Aýtmatow 20-nji asyr edebiýatyna köp köp täzelikler getiren yazyjydyr. Edebiýaty бүтін ynsan meselelerine ýakynlaşdyrmagynda Aýtmatowyň täsiri örän ulydyr. Ol taryhy ýada häzirki zaman temasyna deňişli eser ýazsa-da häzirki zamany, biziň günlerimizi görkezjek bolup jan edýärdi. Bu beýik yazyjynyň herbir eserinde sözüň, sözlemiň, setiriň arasynda ýakymly öwüsýän pelsepe howasy bardy. Aýtmatow her näçe agyr ynsan tragediýasyny ýazsada okygy yaşaýşa pugta umydyňy sarsdyrman saklanyp bilýär, gaýta gelejege yagşy umyt döredýär.

Çingiz Aýtmatow ynsany öwreniş meselesinde örän çuňluga giden seýrek yazyjylaryň biridir.

Aýtmatow zamanamyzyň Jeleleddin Rumysy, Möwlanasy diýip bileris.

Zamanamyzyň Jeleleddin Rumysy bizi örän, örän ir yalňyz goýup gitdi. Diňe bir Türk dünýäsi däl, eýsem tutuş dünýä medeniýeti ýetim galdy. Aýtmatowyň ölümi bilen dörän boşluk bäri-bärde doljaga meňzemeýär.

Jaýyn jennetde bolsun, Çingiz Agamyz.

GARAJAOGLAN -SÖÝGİ DERÝASY

“Gumry seslim nirdesiň” atly kitaba sözbaşy

Ol joşgunly silleriň, onda-da yşk silleriniň birleşip, gaýnap-joşup, kenarlaryndan daşyp, gümmür-gümmür gümmürdâp akýan söýgi derýasy. Ol her bir aşyk- magşugyň iru-giç içmeli, ganmaly derýasy. Diňe bir içmekmişmi, wagtal-wagtal gözyaşlaryň gatylyan derýasy.

Ynha, Garajaoglan derýasy 400 ýyllap joş urup akýar.

Beyik şahyr Garajaoglan 400 ýaşady.

Garajaoglan diýmek-yşk, söýgi diýmek, aýdym-saz diýmek. Garajaoglan diýmek-açyk köňül diýmek. Garajaoglan Türk döňýäsiňiň iň meşhur şahyrlarynyň biri. Iň köp aýdymy aýdylýan, iň giň geografiýa ýaýran şahyr. Goşgulary ýüzlerçe dilde okalýar. Hat-da uzak Tatarystanyň Gazan şäherinde ýewreý-jöhiti dilinde goşgularynyň bir golýazmasy saklanýar. Gresiyada Garajaoglan obasy bar. Halklar Garajaoglany başyna täç edinýärler. Şoňa görä-de şahyr ölmez-ýitmez derejâ gösterildi.

Türk dünýäsinde dünýä meşhur şahyr köp bolsa-da Garajaoglan kimin şeýle şirin, şeýle inçe, nâz-kereşmeli yşk syrlaryna şeýle çuň aralaşýan şahyr

az-azdyr. Garajaoglan dünýâ şygry sungatynda az ulanylan gizlin söýgi lirikasyny, ýagny intim lirikany Türk şygry senedine goşan ilkinji şahyrdyr. Garajaoglanyň ýaşy dört yüz bolsa-da goşgulary şu gün ýazylan ýaly tâzeligini saklaýar, âhmiýetini, tâsirini ýitirer ýaly dâl. Onuň jadyly goşgularyny şu wagtlar okan gözeller:”Wah, Allajan meni dört yüz ýyl öň ýaratsa bolmaýarmy?! Men Garajaoglany söýýän ahyry!” diýýär. Biziň hyýalymyzda Garajaoglan Mejnun bile bir synypda yşk sapagyny aldy. Mejnunyň bahalary dörtlükdi, Garajaoglanyňky mydam başlikdi. Garajaoglanyň, " Saçlaryň gara dâlmidir" diýen kitabyny bir goja kişâ sowgat beremde, ol adam: "Aý, biz bir aýagyny göre sokup oturan adam. Gara saç, gara göz ýatdan çykandyr. Beýle kitaby ýaşlara bermeli ekeniň” diýdi. Birküç günden o ýaşuly jaň edip:" O how, Garajaoglan diýleni durşuna bir gudrat ekeni. Kitaby elden goýup bilmesem nâdeýin?! Dogrymy aýtsam, Garajaoglanyň kitabyny okamsoň, kempirimem gyz görnüp başlady.” diýip, loh-loh edip güldi.

Eger segsen ýaşla Garajaoglanyň sözleri şeýle tâsir edýän bolsa ýigrimi ýaşly juwanlara onuň berýän yşkyny ölçäre gural ýokdur.

O jadyly setirler, setirler arasynda kükâp duran söýgi atyrynyň ysy her bir okyjyny özüne bendi edýär.

Garajaoglan öz söýenine ýetibilmânsoň, dünýâ sygman ýaşapdyr. Bir ýerde karar tapmandyr. Bir şahyr aýtmyşlaýyn, ene göwresine sygan, dünýâ sygmandyr. Dünýäni alan şahyra bir kiçijik Meňli gyz nesip etmändir.

Şol aldym-berdimli duýgular ony gaty uzaklara atypdyr. Söýen gyzyndan aýra düşmek jebriniň üstüne Watandan, ilden aýrallyk derdi hem goşulypdyr. Onsoň:

Ýat ilde öleniň gözi ýumulmaz.

ýa-da:

Nije ýyldyr ýat illerde

İl diýe-diýe aglaryn.

ýa-da:

Neneň agyr ýat illeriň ölümi.

ýaly setirler ýürekde gaýnap başlapdyr. Ýöne öňi-soňy Garajaoglan yşk goşgylary bilen tanalýar.

Garajaoglan aýdym-saz senedimizi täze aýdym-sazlar bilenem baýlaşdyran adamdyr. Ol saz notasyna geçirlen ilkinji şahyr-aýdymçymyzdyr. Onuň iki aýdymy on ýedinji asyryň ortalarynda, özi dirikä nota ýazylypdyr. Eger şahyryň şeýle ýürekdeş, duýgudaş şygrylary, sazлары bolmadyk bolsa, saz-şygyr mekdebimiz beýle kämillikde bolmazdy. Bu gümansyz hakykat. Biziň halk aýdymy diýip, lezzetli diňleýän aýdymларыmyzyň bir topary Garajaoglanyňkydyr diýip çaklap bileris. Ystambylyň bezemen köşk-saraýларыnda aýdym aýdýan bir bagşy Garaja oglanyň obadan gelen pukaralygyny görüp, gaty ulumsy bakypdyr weli,

Garajaoglan:”Sen köşk bagşysyň, bizem köşk bagşysydyrys, ýöne köňül köşginiň bagşysy. Unutma, köşk-saraýy ýagmyr bozar, ýel bozar. Köňül köşgi bakydyr. Men ölsem-de söýlenerin dillerde” diýipdir.

Garajaoglanyň beýle meşhurlygynyň syry nâmede? Elbetde, edebiýatçy alymlar onuň müň bir sebâbini aýdýarlar. Emma, biziň pikirimizçe, baş sebâpler henizem açylan ýatyr. Ahmet Kutsi Tecer, Sadettin Nüzhet, Jahit Öztelli, Mäjgan Junbur, İlhan Başgöz, Sytky Soýlu, Abdyrahman Mülkaman, Kakajan Ata, Berdimyrat Garabaý we başga-da birnäçe alym Garajaoglanyň baý döredijiligi hakda uly işler etdiler. Garajaoglanyň sowet döwri Türkmenistanda gadagan edilen ýyllary hem bolupdy. Emma almany suwda gizläp bolmaýşy ýaly, onuň belent sözli goşgulary halkyň aňyndan oçmedi. İndi kompozitorlar saž ýazýar, teatrlar Garajaoglan we Meňli gyz hakda oýun goýýarlar. Orta we ýokary mekdeplerde şahyryň döredijiligi öwrenilýär.Balkanabat (Nebitdag) şäherinde şahyryň gözel heýkeli dur.

Garajaoglan geň takdyrly şahyr. Onuň doglan ýeri köp, mazarlary hem az däl. Ony Belgradly hasaplanlarda bolupdy.

Şahyryň 1606-njy ýylda doglandygyny, hakyky adynyň Hasandygyny alymlar ýazýarlar. Aradan çykan ýyly dürli-dürli ýazylýar.Uzak ýaşandygyna jedel ýok. Bir maglumatda onuň togsan alty ýaşap ýogalanlygy aýdylýar. Garajaoglan jadyly

goşgularyny şirin saz bilen bezäp, mähirli aýdan soň, Ezraýylam maýyl bolup, her gezek niyetinden dönenmiş. Hudaý: "Eger şu gezegem Garajaoglanyň janyny almasaň, öz janyňy alaryn" diýenmiş. Ezraýyl Garajaoglany ynýtmajak bolup, bir owadan gyz görnüşünde gelip şahyryň şirin janyny alanmyş. Nirede doglup, nirede ölenligi hakda hem dürli maglumatlar bar. Türkmenistan golýazmalar institutynda saklanýan 793 "b" we "w" bukjalardaky 1958-nji ýylda toplanan maglumata görä, Garajaoglan hâzirki Balkan welaýatynda doglupdyr. Suratçy Meret Gylyjowyň aýtmagyna görä, onuň 1961-nji ýylda ýogalan garry enesi Garajaoglan biziň garyndaşymyzdyr diýer ekeni we Garajaoglanyň köp-köp goşgylaryny ýatdan aýdar ekeni. O garry ene Warkaz diýen obada ýaşap geçipdir. Warkaz sözi Garajaoglanyň ulanan Warsak sözüne gaty ýakynlygyna ünsüňizi çekesim gelýär. Garajaoglan bilen öňräkden gyzyklanyp başlan O. Halymow şahyryň türkmenleriň yomut taýpasynyň ak atabaý bölüminiň uzyn ak golunuň sakow diýen parçasyndandygyny kesgitläpdir.

Garajaoglan millet, din parhlaryny, çäklerini aşyp, ähli adamzat üçin mahsus bolan tâmiz ynsan duýgularyny dile getiren şahyrdyr. Ol dilimiziň baýlygyny, gözelligini hem kämil derejede görkezip bildi. Garajaoglan pikir şahyry däl, söýgi-duýgy şahyry bolup ýaşaýar. Şahyr hem geçmiş, hem gelejegiň aýdymçysydyr.

Garajaoglan adamyň aslynyň yşkdygyny ýagşy
bilýâr.

Yşkdan ýokarda diňe Yşk bar.

NURY HALMÄMMET

Beýik köňle syýahat

Okyjym!

Meşhur kompozitor Nury Halmämmediň beýik köňlüne syýahata çykdyň. Ýollaryň açyk bolsun. Men syýahata çykamda köp kişi öz bilýänini maňa gürrüň beripdi. Olara, Daýnalylara, A.Baýrammyrada aýratyn minnetdarlyk aýdýaryn.

NURY HALMÄMMET:

“Dünýä Daýnadan başlanýar.”

* * *

“Men Türkmenistansyz oňup
bilmen.”

* * *

“Çeşme diýlende dutar göz öňüne
gelyär.”

* * *

“Men enemi däl-de, dutar sapyny emip
ulaldym. Kükregimi ýarsalar, sazdan başga
zat tapmazlar.”

* * *

“Gargalar adamlaryň üstünden
gülyärler.”

* * *

“ Duýgulary unudyp, saz döretjek bolýan—köksüz agaç ýetişdirjek bolýana meňzeş.

* * *

“Maňa mydama gamgyn diýýäler. Ýüregim gan içinde galdy ahyry.”

* * *

“Özüň hakda sazymdan oňat aýtjak ýok.”

* * *

“Joşmasaň, joşdurmarsyň.”

* * *

“Magtymguly biz akyl ýetirerden beýik.”

* * *

“Türkmen sazynyň hersiniň aňyrsynda tutuş simfoniýa ýatyr.”

* * *

“Sen patyşa-da bolup bilersiň, emma Nury bolup bilmersiň.”

Nury Halmämmet hakda:

D.Şostakowiç: "Çaýkowskiý
konserwatoriýasy saz älemine täze bir
ajaýyp sowgat taýýarlaýar."

* * *

Ç.Aýtmatow: "Şeýle tebigy dörän saz
Türkmen halkynyň saz medeniýetine şan-
şöhrat getirýär."

* * *

ÿa. Hudaýberdi: "Nury, sen bu dünýä öz
asyryňdan ir gelipsiň."

* * *

Alty Garly: "Nuryň sazy ýaňlananda
sözün geregi ýok. Ol bar zatdan güýçli."

* * *

Daňatar Öwez: "Bu oglana beýik gelejek
garaşýar."

* * *

Gurbannazar Eziz: "Ol bu zeminiň adamsy däl. Ol ähli zatda diňe öz sazyny eşidýär."

* * *

Aman Agajyk: "Ol erkinligi hiç zada çalyşmaz."

* * *

T.M. Wyzgo-Iwanowa: "Onuň simfoniýasy Orta Aziýa we Gazagystan respublikalarynyň kompozitorlarynyň döredijiliginde täze döwrüň başlanýanlygyny aňlatdy."

* * *

B.Mansurow: "Men öz maksadyna ýetip bilmeýän uly ussadyň alaçsyzlygyny gördüm."

* * *

H.Durdyýew: "Nury öz ömrüni öz sazlary arkaly münlerçe ýyl uzaltdy."

* * *

Dünýä belli balet tansçysy R.Abdy: “Nury Halmämmediňki ýaly arassa, çuň sazy hiç wagt eşitmändigim. Onuň ýüregi aýdym aýdardy, ol bolsa ony kagyza geçirerdi. Nuryň beýikliginiň syry şundadyr. Nuryň ölümi-saz dünýäsinde soňky döwürde bolup geçen iň aýylganç tragediýadyr.”

* * *

Rejep Allaýar: “Nury neresse, sazy namusy ýaly görerdi.”

* * *

Jemile Gurbanowa: ”Dutaryň owazy”- milli saz medeniýetiniň taryhyna iň ýokary kämillikdäki eser hökmünde girdi.”

* *

O.Çaryýewa: “Nury Halmämmed -Sazyň Magtymgulusy.”

* * *

M. Diwanaýew: “Türkmen halkynyň meşhur ogly Nury Halmämmediň ömri, süýnen ýyldyz ýaly gysga, gamgyn, garyp

geçse-de, yürekden çykan sazlary asyrlarça
ýaşar.”

* * *

O.Oraztaganowa: “N.Halmämmedi
diňläp, gamly oturan pursatymy men iň
bagtly pursatlarymyň biri saýýan.”

* * *

Çary Şirliýew: “Nury Halmämmet bilen
bir asyrda doglanymyza bagtlydyrys.”

* * *

Ö.Gandymow: ”Nury Halmämmet
kinoda sazy hemaýatçydan baş gahryman
derejesine ýokary göteren beýik ussatdyr.”

* * *

Akmyrat Çary: “Döreden zatlary yürege
sygar ýaly däl.”

* * *

Rejep Rejebow: “Nury meniň Zöhre
ýyldyzymdy.”

Daýna jennet burçy

Gündogardan günbatara baka akyp barýan dag derýasy Sumbar öz suwunyň kuwwatyna daýanyp, kä sag kenara, kä çep kenara agyz urup, toprak bolsa ýuwup-eredip barýar. Kä ýerlerde ýylçyr daşly gaýalara urlup, hökmi ýöremänsoň, näme etjegini bilmän, bulanyk suwuny syçrada-syçrada ýene hanasyna girip gidýär. Sumbaryň iki tarapynda ak derekler, toraňnylar topar-topar, hatar-hatar bolup derýanyň owazyny diňläp otyr. Derýa bolsa her öwrümde, her inişde başga-başga sazlar çalyp akyp ýatyr. Bu derýanyň ir baharda, ýazdagüýzde, aňzak gyşda çalyan sazlarynda-da parh kän. Şeýle owazly-sazly derýanyň sag boýunda kiçijik oba otyr. Hozlaryň, armytlaryň, seleňläp oturan böwürslenleriň arasynda gurlan pessaýrak öýleriň ýany bilen iki ýana aýlanyp-öwürülip gidýän ýol-ýodalaryň käbiri kiçeňräk baýyrlara, depelerede dyrmaşyp gidýär. Ol taýda-da öý gurup, gün dolap oturanlar bar. Ho-ol uzakdaky daglaryň

bilinde-başynda bolsa gögerip oturan arçalar görünýär. Ol arçalar her adamy görenlerinde gorka-gorka ýygrylýarlar. Iru-giç eli paltaly biri gelip, sütünine palta uraýjak ýaly duýgy olary ers-mers ösmäge goýanok.

Bu oba Daýna diýýärler.

Eger asfalt ýol bilen gitseňiz, Aşgabatdan Gyzylarbada-Serdara iki ýüz kilometr gowrak ýol geçmeli, soňra daglaryň arasyna siňip gidýän ýol bilen Garrygala-Magtymgula baryňyz. Bu aralygam ýakyn däl, dag ýoly. Onsoň Garrygaladan Sumbar jülgesine baka ýola düşüp, Sumbary yzarlap ýokary gidiberýäňiz, kiçijik-kiçijik dag obajyklarynyň deňinden geçip, ýüz kilometrlik ýoly arkada goýaňyzsoň, soňky oba Daýna bolýar. Sumbaryň in dury suwuny içýän Daýnalylardyr.

Gökdepe söweşinden soň ruslar söweşde özüni görkezenleri oňa-muňa zor bilen göçürip, basyp alan ýerlerinde halka salgydy güýçlendirýär hem-de Eýran bilen araçäkleri berkidip başlaýar. Üstesine-de ýerli halkda dini başganyň gözünden daş bolmak meýli artyp başlaýar. Daýnaly ýaşulularyň gürrüň bermegine görä, 1882-nji ýylda Daýna göçülip gelnipdir. Ruslar Sumbaryň sag kenarynda o töwerege gözegçilik etmek maksady bilen zastawa gurýarlar. Ol zastawany iýmit, odun-çöp bilen üpjün etmek üçin daýhan zerurlygyny bolsa şol göçüp baran Daýnalylaryň üstüne atýarlar. Aýdyşlaryna görä, Daýna göçüp baranlardan salgyt

alynmanmyş, olar patyşa gullugyna çekilmänmiş. Onsoň ol erkinlik ýerli halky biraz ynaldypdyr. Eýran tarapynda galan garyndaşlar bilen gatnaşyk üçinem bu taýy amatly ekeni. Ol döwürler bu jelegaýlaryň tebigaty gaty gözəl ekeni. El degmedik sümme tokaýda adamyň gujagy ýetmejek arçalar, serwiler başyny dumanladar oturar ekeni. Ygal köp bolany üçin tozap ýatan boş ýer görünmezmiş. Üstesine-de bu taýdaky tokaýlaryň arçalary dürli-dürliligi bilen geň galdyrýan ekeni. Miweli agaçlaram gaty kân. Nedir Döwletow diýen bir Daýnaly ýaşulymyz, Nury Halmämmedowyň synpdaşy söz arasynda agzanda derek, toraňňy, arça, serwi, igde, armyt, söwüt, alma, hoz, ülje, alça, wişnýa, garaly, böwürslen, badam, ennap, tuwulga ýaly irili-ownukly agaçlary agzady. Gyrymsylar näçedir, otlar näçedir?! Akademik Wawilow ylmy gözegçilik edenden soň, o jelegaýlary dünýäniň gaty gadymy we iň köp dürli ösümlikli ýeri diýip kesgitlepdir. Ösümlük dünýäsiniň baý bolşy ýaly, o döwürleriň haýwanat düýäsi hem gaty baý ekeni. Ýabany haýwanlar el degilmedik meýdanda hezil edinip ýaşapdyrlar. Daýnalylar ol töwereklerde aýy, gaplaň, gurt, tilki, şagal, syrtlan, doňuz, torsuk, ýabany pişik, alajagözen, ýabany ýaby ýaly haýwanlaryň ellinji ýyllarda-da kändigini aýdýarlar.

Daýnalylar göçüp baranlaryndan, däne ekinine köp üns beripdirler, esasanam bugdaý bilen arpa

köp ekipdirler. Elbetde, o topragam däne üçin gaty amatly ekeni.

Daýna sözünüň manysy nämäni aňladýarka?

Bu sözün ylmy taýdan derňewine duşmadym. Emma Daýnalylaryň özi muny däne sözi bilen baglanyşdyrýarlar. Ol taýda däne köp ýetişensoň, däne sözi köp agzalypdyr. Orslar bolsa däne sözünü edil türkmenleriň aýdyşy ýaly aýdyp bilmän, dana, daýna diýýän ekeni. Onsoň ors harbylary ol ýer bilen bagly dürli ýazgylarda-da Daýna diýip ýazyp başlaýarlar we ol soňra obanyň ady bolýar galyberýär. Emma Daýnada ýaşayan, Moskwada ýokary bilim alyp gelen, ömrüni mekdep mugallymy, müdiri bolup işlän ýaşulymyz Işanguly aga Daýna sözünü başgaça düşündirdi. Ors esgerleri ýoldan geçenden : “Nirä barýaň?” diýip sorayan ekeni. Türkmenlerem daýyma, daýymyňka diýýän ekeni. Onsoň orslar o sözleri Daýna diýip ýazyp başlanmyşlar.

Daýna sözünü düýpden başgaça düşündirjekler hem tapylar. Daýna obasynyň käbir aýratynlyklaryny hem aýdyp geçeyin.

Bu oba türkmençiligiň iň gowy däplerini saklap otyr. Myhmansöýerlikleri çyn ýürekden. Özleri hem örän açyk, türkana adamlar. Öz bolşuny üýtgedip görünjek bolýanlardan däl. Men olaryň özüni alyp baryşlarynda hiç ýasamalyk görmedim. Özüni kiçeltme hiç ýok. Olar öz sarpasyny hem, özgäniň sarpasyny hem saklamagy başarýarlar.

Başga bir ünsi çeken aýratynlyk — Daýnalylyar örän ýuwaş sesli sözleşýärler. Muny birinji gezek duýanda haýran galýarsyň. Beýle ýuwaş gepleýän oba Türkmenistanda başga bardyr öýdemok. Bu obada ýuwaş geplenýäniniň sebäbini, bu gylygyň nädip döränini hiç bilip bilmedim. On kilometr beýle ýandaky obada we beýleki ýakyn obalarda gaýta adatydan gaty geplemek gylygy bar. Daýna barsaň, seni ýadyrgar ýaly etmeýärler. Öňden bári gatnaşyp ýören ýaly ahwal döredýärler. Bu tapawut hem seýrek duşýan bir zatdyr. Üstesine-de Daýnada bir-birege baglylyk, birek-birege ýardam-kömek bermäge taýýarlyk, yhlaslylyk gaty güýçli ekeni. Beýle gylygyň nädip şu günlere çenli mizemän saklananyna haýran galýan. Belki, Daýnalylyaryň gaty pukara ýaşaýandyklary munuň bir sebäbi bolup biler. Özleriniň pukaralygynyň sebäbini olar şeýle aňladýarlar: “Daýnalylyar şu günlüginde tapsa, ertiriniň gaýgysyny edýänlerden däl. Adama agyz beren Alla azygam berer.”

Daýnada it az, bolany hem üýreýin, topulaýyn diýenok. Bu ahwalyň hem manysy köp. “It eýä, är daýa” diýip, türkmen aga aýdypdyr. Oba adamlarynyň ýumşak gylykly, ýagşy niýetlidigini şol itleriň bolşundan hem bilibermeli.

Bu obada eşekler iň köp ulanylýan ulag, özem ol eşekleriň gaty ownuklygy geň galdyrýar. Daýnanyň eşekleri adaty eşekleriň kürresi ýaly görünýär. Ýük çeke-çeke tohumy ownana

meñzeyär. Iki flýaga suwy ýagyrnysyna alyp ýa-da üstüne ýüklenen odunyň aşagynda zordan görnüp, inçe aýaklaryny sandyradyp barýan eşekleri köp gördüm.

Daýna obasynyň baş tapawudy-bu obanyň aýal-erkek, ähli ynsanynyň şahandazlygy. Olar şahandazlyga uly hormat goýmany hem başaýarlar. Şondan bolsa gerek, olar özleriniň Daýnalydygyna çuň ýürekden guwanyp ýaşaýarlar. Daýnada bir sygyr molasa-da aýdym ýaly eşidilýär. Dogrusy, şu obada sygyrlaram aýdym aýdýan ýaly görünýär. Şeýle obadan uly-uly adamlar, tutuş ýurda, dünýä belli adamlar ýetişipdir. Olary Daýnalylar hiç-hiç unutmaýarlar hem-de olar hakda uly buýsanç bilen gürrüň berýärler. Daýnalylaryň, ähli Türkmeniň in beýik buýsançlarynyň biri hem Nury Halmämmedir. “Men Nury Halmämmediň obasyndan” diýmek, in bagtyýar sözleriň biridir.

Ynha, şu obada Atanepes bagşynyň üç ogly, bir gyzy ýaşaýardy. Olaram aýdym-saza ýakyndy. Atanepesiň Annahal diýen ogly has meşhur bagşydy. Oňa Bilbil bagşy hem diýer ekenler. Atanepesiň gyzy Artykgül daýza bolsa zenan aýdymalaryny aýdýan ekeni, arasynda goşgy okaýan ekeni. Artykgül daýzanyň özi hem goşgy düzýän ekeni. Onuň goşgularyny obadaşlary häli-häzire çenli aýdyp berýärler.

Keminäniň adyna berilýän “Salma gözünden” diýen goşguda aýdylýan “Daýnanyň öňüniň beýik

arçasy” diýen setirler hem aslynda Artykgül daýzanyň düzen goşgusy bolmaly diýip Daýnalylar aýdýarlar. “Kemine 1770-1840-njy ýyllarda ýaşap geçen adam, Daýna obasynyň bolsa o zamanlar ady ýokdy, ýaşajysyz bir ýerdi. Daýna 1882-nji ýylda göçüldi ahyry” diýip, Daýnalylar öz ynamly delillerini aýdýarlar.

Şahyr hem aýdymçy Artykgül daýzanyň Hangül diýen gyzy bar ekeni. Hangül orta boýly, boýy bilen deňeçer gara saçly, ullakan ala gözli, bugdaýreňk, örän mährem bir gyz bolup ýetişipdir. Umuman hem, Sumbaryň suwuny içenleriň özboluşly bir gelsikliligi, sagdyn görünmesi, mylaýymlygy bar. Hangüliň üýtgeşik bir gозelligi diňe ol obada däl, beýleki obalarda-da bilnipdir. Onsoň öýlenmedik ýigitleriň baş arzuwy – Hangüle öýlenmek bolupdyr. Mynasyp hem, mynasyp däl hem Hangüli duluna geçirmäge meýil edipdir. Näme bolany belli däl, ýöne soňunda, Aý bölegi ýaly Hangüli Hanmämmed diýen bir ýigide durmuşa çykarýarlar. Hanmämmedi görenler onuň bir gözi güllüdigini, şoňa görä Hanmämmed kör diýlen lakamlydygyny aýdýarlar. Emma Hanmämmedin gözünüň öýlenmänkämi ýa öýlenenden soň gülli bolanyny bilýän yok. Her niçik bolsa-da obadaşlar Hanmämmed şeýle gözeli Hangüle mynasyp görmändirler.

Hangüliň gозelliginiň ýanynda Hanmämmedin kemsinýanligi belli bolupdyr. Bir-birege bal bilen

ýag ýaly gatyşyp gidibermänini ýaşlaryň özi hem duýupdyr.

Şonda-da türkmen gelin-gyzlarynyň gadymdan gelýän döplerine görä, syr bermezlik, özüni mydama elde saklamak endigi Hangülde-de bar ekeni. Olaryň ilkinji perzendi Baýly, soň Artykgül, Aşyrberdi, Begmämmet dünýä inýär. Çaga dograny üçin Hangülün gозelligi kemelmeýär, gaýta oňa täze bir gозellik suwy çayylan ýaly bolýar. Elbetde, gозellik ähli ýerde söýülýär, ähli ýerde gозriplik, görübilmezlik, gозellige çirk ýetirjek bolmak ýaly duýgulary hem döredýär. Hanmämmet bilen Hangülün ojagyna ýaman niýet bilen bakanlaram tapylyp başlaýar. Emma başinji çaga — Nurynyň dünýä inmegi bu ikisini ysnyşdyrýar. Ikisi bir oglun üstünde kökenek bolýarlar. Öýlenen günleriniň yz ýanynda Hanmämmetde dörän gabanjaňlyk hem ýitip gidýär. Är-aýal bir-birege şeýle bir öwrenişýär weli, hat-da bir-biregin ýüz keşbi hem ünsden düşüp gidýär. Şol günleriniň birinde oba toýunda gelin-gyzlar bir öýe üşüp, gopuz çalýarlar, läledir öleň aýdýarlar, birki sany gyz heňli goşgy okaýar. Bularyň arasynda oturan Hangülem birden joşanyny duýman galýar. Hangülün ýüreginde gaýnaý-gaýnaý mummyä dönen, möwjügen duýgular şeýle bir owaz bilen, şeýle bir nāz bilen akyp-çogup başlady.

Agaç başynda durdum,

Düýbünde duzak gurdum,
Näkes ýaryň derdinden,
Hem agladym, hem güldüm .

Gyzlar-gelinler ilki sesini kesip Hangüli diňlediler, soňra onuň sesine ses goşup bile aýdyp başladylar. Gyradan “Berekella Hangüljan” diýýänlerem bar.

Dutaryň perde-perde,
Her perdesi bir ýerde,
Ýagşy gyz ýaman ýerde,
Wah, ýandym-la şol derde.

Hangülün ýüzi gyzardy, gara gözlerinde ýaş buldurap-buldurap, ahyrda, Hangül läle bendini soňlaman sesini kesdi-de ýaglygynyň ujuny ýüzüne tutup sessiz aglady. Onuň agysy dabarany kesdi. Öýdäkileriňem keýpi bozuldy. Hangüle göwünlik berdiler. Az salymdan Hangül gözýaşlaryny süpürip, ýüzünden ýaglygyny aýyrды. Hangül aglanda-da owadandy.

—Maňa näme bold-a?! Siziňem keýpiňizi bozdum. Aglanymy bilmän galaýypdyryn.

—Begenjiňe aglansyň-da gyz.

—Biz seni läle kakmany ýatdan çykardyňmykaň öýdüp ýörüs. Tüweleme, sen Hangüllügiňi görkezdiň.

—Artykgül daýzaň gyzy bolarda ýatdan çykararmy?! “Zehin eneden, kuwwat atadan” diýipdirler.

—Her näme diýseňiz-de bu agy syrly agy. Hangüljan, gizleseň gizläber syryňy. Seň ýüregiň ýangynlydygyny sesiň aýdyp dur. Näme üçin ýanyanyňy bütün il

bilýä.

—Goýsaňyz-la, gyzlar, ýok ýerden gep tapjak bolmaň. Läledir-dä.

Öýüň içindäki gürrüň, duldegşir öýdakilere-de eşidilip durdy. Toý-şagalaň sowlup, her kim öýüne ýygnananda adamsy Hanmämmed giç geldi. Öňlerem şeýle bir açyk ýüzli bolmadyk Hanmämmed bu gün gaty agyr ýüzlüdi. Hangül onuň halyny bilmediksirän boldy.

— Hanmämmed, çaýyň demini alyp durandyr.

Jogap bolmady. Hanmämmed Hangüle baka gözlemejek bolup ýüz sowdy.

—Näme, kelle agyryň tutýamy?

Ýene jogap ýok.

Hangül Hanmämmediň ýeňsesi bilen gepleşmesini bilýärdi. Hemişelikleri ýaly bir

salyndan açylyşar öýtdi. Golundaky Nuryny sallançaga saldy-da ýuwaşja üwräp goýberdi. Demli çäýnegi Hanmämmediň öňüne süýşürdi. Çay içilmän galdy.

—Ýadaw bolsaň ýeriňi ýazaýynmy?

—Sen heleý, etjegiňi edip, meni oýnajak bolma! Sen entek Hanmämmedi tanaňok. Köpüň içinde aýdym aýtmag-a däl, öýde bir agyz gepleseňem, diliňi damagyňa gidirin.

—Bolýa, geplemedigim bolsun. Çagalary oýaraýma!

—Ikiňizi hem bir çukura gömerin, bilip goý.

— Gül ýaly çaga beý diýme. O seniň – meniň ýürek ýagymyzdan öndi.

—Sen kime diýilýänini gaty gowy bilýän . Mönsüremäňi bes et.

—Hanmämmed! Sen gabanmaňy goý! Men özgä göz galdyramdan ölüp gidenimi gowy görerin. Ynan maňa, musurman bolsaň ynan!

—Sen lal bol! “Dutaryň perde-perde” diýip, kimi göz önünde tutýanyňy bilmeýändir öýdýänsiň. Bilýän, asmandaky durnaň dem alşyny eşidýän.

—Sen eşidýän, ýöne göreňok. Görmersiňem. Il gepine gitme . Il ikimiziň agzybirligimize şek ýetirjek bolýa. Senem ynanýaň.

—Lal bol .

Hangül sallançagy haýalja üwräp goýberdi.

—Men lal bolaryn, Hanmämmet. Bir dilegim: başga ýüz müň töhmet at, ýöne biwepa diýme. Ölerin, çüýrärin, sen perdämi açdyňmy, senden başgasy meniň meýdimi görer. Aýalam bolsam, merdana aýaldyryn, şuny unutma! Şu günden beýläk maňa gara sürtjek bolma. Men diňe seniň düşegin. Öldüresin gelyämi, ynha men, öldür. Ýöne töhmete çydamok. —Hangül soňky sözleri agyly

aýtdy-da, ýaglygyny ýüzüne örtüp, içigip-içigip aglap başlady. Başga ýana bakyp dik oturyşyna Hanmämmet Hangülün agysyna erejege meňzemeýärdi. Hangül gözleriniň ýaşyny ýaglygy bilen syldy, emayı bilen arkadan baryp ýakyn oturdy-da Hanmämmediň sag goluny gorka-gorka gujkladý.

—Hanmämmet, men seniň naçaryň ahyry. Hanha, sallançakda ýatanja perzendimden ant içýän, ynanmasaň, Kuran getir, alnyma goýup ant içeyin, maňa beýle horluk etme. Sen soltanyň, men gýrnagyňdyryn. Aýagymy gýşyk basanymy gördügiň hanjarlaýgyn, razydyryn. Ýöne öz gözün bilen görgün. Gepe

ynanma.

Hanmämmet sarsmady, hiç bir sözem diýmedi. Hangül ýene aglap başlady. Eşidiler-eşidilmez agyly pyşyrdady.

Beden ýar-a, beden ýar,
Aklym haýran eden ýar,
Owal-a beýle däl-diň,
Meger, gepe giden ýar.

Hanmämmed eliniň tersi bilen Hangüli batly itip goýberdi. Hangül ol zarba çydaman keçä ýazyldy. Agyr hem gamly oturdy-da sallançagyň bagyny haýalja çekip başlady. “Wah, Allajan, näme üçin meni owadan ýaratdyň? Şu jebirleri görmek üçinmi? Meniňem gözümi Hanmämmediniňki ýaly gülli et-dä, Allajan! Hanmämmediniň ýüregine giňlik ber, Allajan! Gabanmasyny ýok et, Allajan!”...

Sallançakdaky Nury alygyp oýandy, assaja gygyryp dodajyklaryny şapbyldatdy. Hangül Nuryň sallançakda ýanap, emdirip başlady. Oguljygynyň ýyly demi göwsüne urup, Hangül ýene bozuldy, aglamajak boldy, sesi çykmany, emma gyzgyn ýaşlar gözlerinden paýraý-paýraý Nuryň gözlerine, maňlaýyna, saçlaryna akdy. Belki-de o gözýaşlar ene süýdüne gatylyp, Nuryň dodajyklaryny alydyp gidendir.

Bir salymdan Hangülüň ýorgan-düşek ýazjak bolmasyna üns bermän, Hanmämmed donuny üstüne ört-di-de gyşardy. Onsoň Hangül onuň üstüni ýorgan bilen örtüp, aýak ujuny dony bilen basyrdy.

Şo mahal beýle ýanyndaky bir öýden birki gyzyň
läle aýdýan sesi eşidilip-eşidilip gitdi.

Aýlarym agyllaşar,
Gargalar gagyllaşar...

Hangül pessejik penjiräniň galyň örtüsinden
jyklady . Daşarda sowuk Aý dogupdyr. Dym-
dyslyk. Ýaňky gyzlaryň sesi hem eşidilmedi.
Şemal kesildi öýdýän.

O läläniň soňy nähilidir-ä? Hangül ony
unudypdyr, Hangülüň sesi çykmanyna näçe wagt
boldy. Ýüregi ýarylyp barýar, ýürek läleden
dolupdyr, owazdan püre-pürleşipdir. Bir daşary
ylgap çykça, aýak ýalaň çykça, depä dyrmaşaga-da
töwerege bakyp, şemala goşulyp, lälä gygyrsa.
Köräp duran gursagyny gowzatsa. Läle aýda-aýda,
sykylan nar ýaly boşap galsa.

Hangül zordan, gaty zor bilen özüni saklady.
Ýogsa, penjiräniň önünden aýrylyşyna, daşary
ylgajak bolup birki ädim hem ätdi.

Dur! Dur!! Seniň aýdymyň soňy ahy-nala
bilen tamamlanar. Gapy açylanyny duýsa,
Hanmämmet ýañadan partlamazmy,
ganygyzgynlygyna etmesiz bir işi edäýmezmi?!
Saklan! Saklan!

Gapydan dönen Hangül emayı bilen baryp
sallançaga egildi. Ogly myssyllap ýatyr,
Hanmämmede baka garap goýberdi. Olam sessiz.
Hangül ýag çyrany öçürdi-de sallançagyň bir
ýanyna maňlaýyny diräp oturdy. Uzak oturdy. Ol
hiç köşeşerlikli däl. Näbelli bir güýç onuň ýüregini
o göwrä sygyranok, ýarylaýyn-ýarylaýyn diýýä,
partlasy gelýä. Özem läle aýtsa, aýdym aýtsa,
soňky wagtlar diline gelýän goşgy setirlerini aýtsa
ynjalar. Häzirem ol sessiz dodaklaryny

hereketlendirip, ýadyna düşenleri aýdyp otyr.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Ýok, ýok. Bu gün ynjalyk ýok. Näçe sözläni
bilen içdäki tupan köşeşerli däl. Ynsan bedeninde
ýürek ýumruk ýalyja weli, ne göwrä sygýar, ne
dünýä sygýar. Hangül ýerinden turdy. Nämе bolsa
şol bolsun. Daşary ylgamasa, öý howasy ony
gowrup-köýdürip barýar.

Ýandym-la, bişdim-le, öldüm-le!

Hangül gapynyň sowuk agajyna el degrende
togtady. Aklyňa aýlan, özüňe rehmiň inmesine-de

çağajygyňy unutma. Tümlükde Hangül ýere çökdi, az salymdan emedekläp sallançağyň ýanyna bardy. Oguljygynyň ýañajyklaryna aýasyny goýup, çaganyň yssysyna ýylyndy. Birdenem agysy tutdy-da, beýle ýana başyny goýup, aglaý-aglaý surnugyp, uklap galdy.

Hangül şol gijeden başlap, aýrylmajak bir ýalňyzlyga uçrady. Şol gijeden başlap, ol öz äriniň gözlerinde özüne baka ynamsyzlyk, güman we gahar duýgularyny görmäge başlady. “Är-aýalyň urşy-ýaz gününüň ýagşy” diýseler-de ol ýagşy-ýagmyrdan geçene, aňzak-buzluga ýetene meňzeýärdi.

Hangül adamsynyň gabanjaňlygynyň, sarpa saklamaýşynyň baş sebäbini özüniň özgelere meňzemeyän gözelliginden görýärdi. Ol bir mahallar gyz wagty gözelligine buýsanan bolsa-da, elbukjasyndaky aýna uzak-uzak bakyp oturan bolsa-da, özüne göwni ýetýän ýigitleriň maý tapyp öz söýgülerini duýduranlarynda gaty başy dik dyman bolsa-da, häzir onuň ahwaly başgady. Ol Hanmämmedden özgäni göresi gelmeyärdi, Hanmämmediň muňa ynanmagyny, göz ýetirmegini isleýärdi. Emma Hanmämmedde ol inçelik ýokdy, gödekleç boýnyýogynlyk oňa häkimdi. Hangüle ýetibilmedik, emma içinden arman çekýän bir topar ýigidiň göribilmezlikden ýaňa içi çüýreýärdi. Olar bir ýollar arkaly Hanmämmed bilen Hangülün agzybirligini bozup bilseler ynjaljakdylar. Muny

Hangül añry ýany bilen bilýardi, ýolda-yzda, toý-tomgada özüne bakan her bir erkegiň neneşi niýetiniň barlygyny gabak añrsyndan görmegi ýalňyşsyz başaryardy. Ol şeýle üşüklidi, emma Hanmämmed ol duýgulara ýetip bilmän, şo gaharly dymyp ýördi.

Soňky wagtlar Hanmämmede dost görnüp, öýlerine oturmaga gelýänleriň arasynda-da Hangüle ýiti-ýiti bakýanlary Hangül duýsa-da Hanmämmed duýmaýardy. Şo sebäpli, bir gün Hanmämmed açylyşyp, är-aýal gatnaşygy adaty durkuna gelende Hangül Hanmämmede bu ýagdaýy ýañzydasy geldi.

—Hanmämmed, bir zat aýtjak weli, akyl berýä diýmegin, sen “dostum” diýip dostlaryňa kân bir ynanybermegin diýjek bolýan.

Dost men diýen kändir weli,

Wepadar üçin aglaryn.

diýýä gadymkylar.

—Meniň dostlarymdan ikilik çykanok, indem çykmaz, inşalla. Bir aýal aýtdy diýip, dostumdan geçip bilmen.

—Sen maňa ters düşünme. “Haýwan alasy daşynda, ynsan alasy içinde” diýýärler. Ähli dostuň ýamandyr öýdemok, ýöne ...

—Meniň dostlarym bilen ne işiň bar?! Sen özüňe seretsene. Seniň joralaryň seni oýnajak bolup, Hangül gowy aýdym aýdýa, gowy goşgy okaýa diýşip, seni masgara etjek bolýarlar.

—Näme, ejem aýdym-goşgy aýdany bilen masgara boldumy?!

—Ýaşy bir çene baransoň aýdanynyň zýýany ýok.

—Ejemiň-ä dogup-döräli bári dilinde aýdym-goşgumyş.

— Ýalandyr.

Hangül, mundan artyk gidiberse,
Hanmämmediň gaharyny getirerin öýdüp
sözlemedi.

* * *

Zamanalar birgeňsi üýtgäp ugrady. Eşidilýän habarlar gulaga ýakman başlady. Soňky wagtlar bu kiçijik Daýna obasyndan esgerlige köp kişi çagyryldy. Erkekler öz dogduk obasyndan uzaga gidesi gelmän, maşgalasyny başsyz goýasy gelmän gaçybatalga gözläp, her tüýsli pikir etdiler. Hanha,

oba ortasynda oturan Seýitnurlaryň birbada iki ogluny esgerlige almakçy bolup, Bäherdene çagyryp başladylar weli, bir gije tutuş maşgala göterilip gidipdir. Ir bilen goňşulary gelse, daşky gapynyň kilit ýerine bir çöp ötürilgiligini görüpdirler. Olaryň nirä gideni belli bolman galdy. Başga bir oba göçdülermi, ýa dag içinde, il gözünden çetde bir gizlinje ýere gondularmy, ýa Bäherdeniň gaýrasynda ýazylyp ýatan çölde bir guýynyň başyna bardylarmy, Alla bilsin. Eýran tarapyna geçip giden bolmaklary hem bolup biljek zat. O tarapda-da türkmen bary ýaşaýar.

Her niçik bolsa-da, bir-birege öwrenişip, bir-birege goltgy berişip, bir maşgala ýaly oturan oba üçin beýle habar uly urgy boldy. Dünýäde ýeke galan ýaly boldular. Bir ýerlerden bir bela ýetip gelýän ýaly, emma özleri mundan bihabar ýaly duýgy döräp başlady. Seýitnurlaryň maşgalasyndan habar bilibilmän ýörkäler, oba mugallymy bolup işläp ýören, öýlenenine ýaňy birküç aý bolan Ýusup hem bir gije ýitirim bolupdyr. Ýatylar uçurlary daşardan biri “Ýusup, Ýusup” diýipdir. Ýusup daşary çykypdyr. Şol çykyşy. Gelni pahyrjyk, uzak garaşyp, ahyry “Gelmedi-le” diýip daşary çykypdyr. Ses-üýn yok .Onsoň goňşy-golam, garyndaş bary örüzilip, gijäniň içinde her ýerden habar alypdyrlar. Emma Ýusupdan derek tapybilmändirler . Ýalňyz galan gelin üçin gije hem-de geljekki gije-gündizler dowzaha dönüp, ýerli häkimýete, kolhoz başlygyna, Bäherdene

habar berseler-de “Gördüm-bildim” diýen bolmandyr. Seýitnurlaryň maşgalasynyň gürüm-jürüm bolmagynyň üstesine, Ýusup mugallymyň ýitmegi Daýna halkyna dowul saldy. Obada ulykiçi, aýal-erkek, ähli halaýyk diňe şo ýitigleriň gürrüňini edip başlady. Elbetde, myş-myşlaram rowaç aldy. Agzyýelliler palaw iýençe hezil edindiler.

—Seýitnurlaryň gaçyp baran ýerine Ýusubam baranmyş, her gije obada üç atly

aýlanýamyş. Şolar adam ogurlaýamyş. Gün batdygy öýden çykmaweriň.

—Beýdip, gorkup ýaşap bolmaz.

—O-how, bu gürrüňler çişip-çişip, ahyrynda, ýetmeli ýerine ýetmeýämikä? Üç kişiniň hötdesinden gelibilmeyän bolsalar, bolmaz ahyry.

—Ýusuby Şeýtan köpriň ýakynynda bir gowakda görenmişler. Diýwana ýaly, saç-sakgaly ösgünmiş diýýä.

—Woýenniler Ýusuby nirede görseler atjakmyşlar. Ol döwletiň garşysyna bir zat diýenmiş diýýäler.

—Seýitnurlar näme, olaram döwlete söz aýdypmy?! Olar-a pukaraja külbesinden başga zady bilmezdiler. Gowy adamlardy.

—O-how, olar ölen ýaly gürrüň etme. Ertir geläýseler utanarsyň.

—Näbileýin, geläýse-hä bolýa weli. Bu goňşy obadanam ýiten bamyş diýýäler. Bir bela gopýa, biz bilemizok.

—Bir ýerde uruş turanmyş diýýäler, ähli erkek göbekli şoňa sürüljekmiş.

—Meni bir ýitirmäýedirler, çül çagajyklarym aç öler.

—Mürçeden bir günde dokuz ýigidi woýennä alanmyşlar.

—Çendirden baş maşgala Eýran tarapa göçüp gidenmiş.

—Soňky wagtlar oba içinde ýat adam köp duşýar. Düýn biri gabat geldi weli salamymam almany.

—Allajan, özüň ýagşysyny et-dä.

Hanmämmed şo dymyp ýörşüne bu gürrüňleri gaty dykgatly diňleýär. Uzak-uzak pikire batýar. Ol maşgalany goramaga amatly ýer gözleýär. Eger Daýnada rahatlyk bolman, adamlary şeýdip ýitirim edip ýörseler, bir gün özüne-de nobat ýetjegini oýlanýar. Hanmämmed diňe çagalarynyň atasyz ýetim galjagyny däl-de, eýsem aýaly Hangülün başy boş galjagyndan howatyr edýär. Hangüli başga biriniň aýal edinerinden gorkýar. Hangüli baş çagaly aýal görnüşinde däl-de henizem şol öňki owadan gyz görnüşinde görýär. Şeýle aldawçy

görnüş ony kyn günde goýýar hem-de Hangüle şübhe-güman bilen bakdyrýar.

Hangülün gyz owadanlygy galmadyk bolsa-da, ol dört ogul, bir gyz doguran aýala hiç-hiç meňzemeýärdi. Onuň giň maňlaýy, alkymlary, bilekleri ak kümüşden guýlan ýaly owadandy. Ýarsmadyk göwre derek ýalydy. Ol owadanlyga gelin owadanlygy diýilýärdi. Hanmämmediň gabanjaňlygyndan ýaña çeken ejirleri hem Hangülün gözeli durkuna täsir edip bilmändi. Şol gelin owadanlygy ähli dertden rüstem görünýärdi. Emma owadanlyk ýitmese, gabanjaňlyk ýitmejek ýaly. Hanmämmed indi günde-günaşa gowga turuzmasa-da, wagtal-wagtal bulanyp alýardy, özem Hangüli aýal-gyzlaryň üýşmeleňine goýbermejek bolup, ýüz-mün bahana araýardy. Bir gün Hanmämmed gijara işden geldi weli, çagalar gapyda oýnaşyp otyr, emma Hangül ýok. Çagalardan sorasa suw almaga gitdi diýdiler. Hanmämmed öýüniň gapysynda birahat halda iki ýana garanjaklady. Ol sabyrsyzdy. Güzere baka böküp barjakdy. Şo mahal beýle ýandan suw kädili geçip barýan bir zenan Hanmämmedi gördi-de suwly gabyny ýere goýdy.

—Hanmämmed, Hangül ýarawsyz öýdýän, suw başynda aglap otyr. Ýör gideli

diýsemem gaýtmady. Özüň git-de kömek edip getiräý.

Hanmämmediň öýi Dänegulyň depesiniň orta bilinde. O taýdan inip, mellekleriň arasy bilen aýlanyp-öwrülip, soň tokaýyň içi bilen ep-esli ýöräňsoň, Sumbardan suw alynýan güzere barýaň. Hanmämmet Sumbara ýakyn baranda, derýanyň şaggyldysynyň ýany bilen Hangülüň agyly sesini eşitdi.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Hanmämmet çybşyldap bardy-da güzere jyklap bakdy. Hangül kenarda mahal-mahal suwa çöpjagaz, şahajyk zyňan bolýar hem-de gözýaşlaryny sylup läle aýdýar. Hangülüň bu zaryn owazyny derýa diňleýärdi, ol owazdaky ýalňyzlyk, söýgä teşnelik, bu dünýä azaplaryny çekmäge taýýarlyk, geçene gynanyp, geljekden umytylyk duýgulary derýany hem elendirýärdi. Derýa Hangüle syrdaş bakýardy. Töwerekdäki gaba-gaba toraňnylar, uzyn-uzyn derekler Hangülüň owazyna çydap bilmän, iki ýana baş ýaýkaýardylar, gözýaş ornuna ýapraklaryny derýa dökýärdiler. Beýle ýanda böwürslenler başyny sallap, Hangülüň owazyndan ýaña gama batyp sessiz otyrdy. Diňe

Hanmämmet töweregiň bu ahwalyny duýmaýar. Kāşgā duýsady. Kāşgā bile gam-hesret çekişsedi, kāşgā ýürek eresedi. Şeýle bolsady, şonda Hanmämmet emayı bilen gelip, Hangüli gujaklar, başyny döşüne gysar, onuň aý gözýaşlaryny öpe-öpe guradar, saçlaryny sypar, bagryna basar. Şeýle bir ýumşak, şeýle bir ýüpek ses bilen: “Hangülüm, gülleriniň hany, saňa näm bolýa, näm bolýa? Men mydama ýanyňdadyryn. Seni ýalňyz goýmaryn. Hangüljan, köşeşsene. Hany, maňa bakyp ýylgyrsana” diýip özelener. Hangül ýene lälä başlady.

Hüwdi-hüwdi hüwlendiýä,
Suwda balyk köwlendiýä,
Balyk diýip tutanym-a,
Ýylan bolup towlandyýa.

Hangülüň gözlerinde ýaş köpeldi. Ol barha batly, barha zarply aýdasy geldi. Ýürek pessay uçasy gelenok. O ýürege deň geljek, oňa laýyk geljek owaz zerur.

Hangül häzir bu töwerekde özüne düşünmeýän, özüni söýmeýän-halamayan bardyr öýdenok. Hat-da gije bolaryny dilap, hininde ýatan gurtlaram bu zarynlama ýumşayandyr öýdýär.

Ýok, ýok. Arkaňda adam bar, Hangül!

—Dälirediňmi?! Lal bol! Ýör öýe!
—Hanmämmet gazaply gygyrды. Hemişeler bolanlygynda Hangül tisginerdi, buýruga boýun bolardy. Emma bu sapar beýle däl, rahat bakdy-da: Hanmämmet, gelsene, gel, meni derýa zyňyp goýber. Seniň eliňden öleýin. Saňa gurban bolaýyn, Hanmämmet!

—Lal bol, ýör öýe.

—Bir salymjyk duraly. Maňa bir zad-a bolýa. Ýüregim ýüregime syganok. Hanmämmet, bilýň dämi, göwrämde ýene çaga bar. Maňa kömek et, men

däliräýmäýin. Azajyk duraly. Azajyk duraly. Wah, çagajyklaryma nebsim agyrýa. Men olaryň enesi ahyry.

—Goý-how, samramaňy. Düş öňe.

—Gaýrat et, Hanmämmet, maňa kömek et.

Hanmämmet ony diňlemedi. Suw kädi bilen suw susup aldy-da Hangülün elinden gaharly tutup, öýe baka gaýtdy.

—Sen meni oba masgara edýäň. Dälirän günün ýere gömerin. Beýdip, ile gep bolup gezmerin.

Hangül sözlemedi. Emma könlünde turýan tupan köşeşmän, gözýaşlar ýodajyga seçelendi geldi. Içki dünýäsinde bolsa lälemi, aýdymmy,

goşgumy... çogýardy. Hangül olary içinden gaýtalap gelýärdi.

Ümüş-tamyşlykda, gapynyň bir gyrasynda bir-birine gyslyşyp oturan çagalar ejesini görenden “Eje-de, eje!” bolşup, Hangülüň eline, köýneginiň synyna ýapyşyp öýe bile girdiler.

Hangül dymýar, gözlerinden ýaş akýar. Ol çagajyklarynyň başyny, arkasyny sypaşdyrýar. Uly ogly Baýly, Artykgül, Aşyrberdi, Begmämmet indi ep-eslije bolupdyr. Olar beýleräkde otyr. Ýaňy ýöräp ýörenje Nury bolsa ejesiniň gujagyna giripdir. Ol ejesine bir zatlar diýýär, emma ejesi ony eşitmeýän ýaly. Şo-ol bir nokada göz dikip otyr.

—Hany, doňup oturma-da çay-naharyň ugruna çyk. —Hanmämmet zarply sözledi. Baýly ylgap çykyp, ojakda gaýnap duran tüňçäni getirip demledi. Saçak ýazdy. Onuň hereketine guwanyp bakan ejesi: “Baýlyjan, küýzäň düýbündäkije ýagy käsä guýup kakaňa ber, oglum” diýdi. Ejesiniň gepläp başlamagy çagalary begendirdi. Hälden bäri öýi daraldan içgysgynçlyk çagalardan aýrylyp başlady.

—Eje, häli Annasoltan daýza gelip gitdi. Uruş turanmyş diýýä. Bäherdenden bir kişi gelenmiş, şol aýdanmyş. —Baýlynyň bu sözi Hanmämmediň gulagyny gazap gitdi. Ol çayyna bir bölejik ýag atyp, çörek batyryp, iýip-içensoň ýene donuny geýdi-de geplemän çykyp gitdi.

Hanmämmet giç dolandy. Çagajyklar bir hatar bolup ýatyr. Ölüsi ýanyan ýag çyranyň aňyrsynda Hangülün oturan keşbi zordan görünýär.

Öňki gezeklerdäki ýaly, Hanmämmet dostlarynyň ýanynda oturyp gelen bolsa, yrsarap, bir bahanajyk tapyp Hangülün üstüne herrelmelidi. Hem öz keýpini bozmalydy, hem Hangülün keýpine sogan dogramalydy.

Hangül muňa garaşardy. Emma bu sapar başgaça boldy. Hanmämmet donuny çykaryp, Hangüle ýakyn ýere geçip oturdy. Sesi hem ýumşak çykdy.

—Eşitdiňmi? Uruş turanmyş. Nemisler çozanmyş. Ähli erkegi urşa sürjekmişler. Derýadan aňry geçiläýse näder.?

Derýadan aňry geçmek—Eýrana geçmekdi. 1917-nji ýylyň, soňraky ýyllaryň gowgalarynda köp-köp türkmen maşgalalary Eýran tarapa geçip, o taýdaky türkmen obalarynda gaçybatalga tapdylar.

Hangül birbada jogap bermedi, uludan dem aldy, näme diýjegini oýlandy.

-Geçmek aňsat, ýöne il nädýä, şoňa görä bolsak gowy bolmazmy? Dogduk ýeriňi terk edip, ýat ýurda gitmek gorkunçdyr-la.

- Bäs çagamy, aýalymy ýeke zyňyp, Orsyýete gitmegem-ä jennete giden ýaly дәl. Onsoňam urşa girmel-ä, öljeğiňi-galjagyňy Alla bilsin.

—Turan uruş, ýatybam biler. Iliň ümzügi nirä bolsa, bizem şo tarapa gideli.

—Seňki belli-le . Sen äriňden dynybilseň, hezil edinersiň-le. Erkeklere aýdym aýdyp berip, bäh-bäh, özüňi güjeňlärsiň-ä.

—Sen gitseň, baş çagam ýetim galýa. Onsoň men çagamyň ýetim galaryna dözer öýdýämiň?! Agzyňy haýyr açaweri.

—Men başga çykalga tapmasam, maşgalamy derýadan aňry geçirmeli borun. Soňuny soň görübereris.

—Ilden çykmajak bolaly, Hanmämmet. Alla bardyr. Gaty howlугyberme. Aljyrana şeýtan ýardamçy diýipdirler.

--Hudaýa ynansaň ynan, eşejigiňi berk duşa-da diýipdirler.

O gije ne Hanmämmet, ne Hangül rahat uklady. Ýüz müň pikir başa gondy, hiç birine jogap tapylmady.

Ata-ene geljekki günlerde, aýlarda başlaryna ne kysmatlar düşjegini, ne wakalar görjegini, ýanynda myslaşyp ýatan çagajyklarynyň ne ykbala sataşjaklaryny häzir gümanam etmeýärdiler. Adamzady bu günlere getiren we elmydama öz yzynda ýüwürden ýagşylyk umydy Hanmämmet bilen Hangüli hem aldawly ýoluna düşürdi. Uruş

turdy habary Hangülüň öňki gamyny, düşnüksiz we
hiç-hiç egsilmeyän gamyny hasam artdyrdy.

Garyp –gamgyn başym bardy.

Gam üstüne gamlar ýagdy.

Ýalňyz başyma gar ýagdy.

Garyň gap-garasy ýagdy.

* * *

Hanmämmet ýoldaşlary bilen dagda bugdaý
ormaga ýatymlyk gitdiler. Tä bugdaýy orup,
döwüp, harman atyp, samanyňy bir ýana, çäjini bir
ýana üşürýänçäler şol taýda galýardylar. Şol
günleriň birinde Daýnadan dört ýigidi urşa
çagyrdylar. Türkmenler o döwürler front sözünü
özüçe pyront diýip üýtgedip aýdardylar. O söz
agzalsa ölüm, ajal agzalýan ýaly ýakymсыzlyk
duýulýardy. Köplenç, toýa ugratmak diýerdiler.
Anha, şol dört ýigidi toýa ugratmaga oba
mekdebiniň beýle ýanyndaky aýmançada dogan-
garyndaşlar, obadaşlar üýşdüler. Ilki bir gamlylyk,
sussupeslik, dymyşlyk bardy. Kä ýerde agy sesi
eşidilýärdi. Begsoltan diýen zenan geldi-de öz
hökmünü ýöredip başlady. Begsoltanyň diňe sesiniň
eşidilmesi mähelläniň göwnünü göterýärdi.

—Aýu, adamlar! Näme beýdişip, boýnuňyzy sallaşyp dursuňyz? Näme, ýasa geldiňizmi?! Biz-ä ýigitlerimizi toýa ugradýas. Gülüp gitsinler, gülüp gelsinler. Allajan! Duşmanyň ýüzi aňrydyr, inşalla! Hany, Remezany, gel, gel, öňe geç, bakaly.

Toýa gidýänleriň biri Remezany. Ejesi onuň yzyndan gelýärdi, gözleri aglaý-aglaý gyzaryp, henizem ýaşlydy. Begsoltan olara güler ýüz bilen bakdy.

—Remezany jan ! Özüň bilýänsiň, menem ile aýdyp durmaýyn. Şu derek boýlujalary görýäň dälmi?! —Begsoltan topar bolşup duran gyzlara elini uzadyp goýberdi.— Şularyň biri saňa aşyk . Ýürejigi her uranda: “Remezany, Remezany!” diýýä. Toýdan gelen günüň öýlenäýmelijedir. Ýöne uzak ýere gitdim diýip, ors-pirs yzyňa düşürüp geläýmegin.

Şo mahal üşmeleňiň içinden bir rus aýaly elini Begsoltana baka salgap, sap türkmençe degişme äheňli gygyrdy.

—Näme, ors-pirs adam dälmi?!

—Wi-i, Dusýa dogtor, seň barlygyňy bilen bolsam aýtmazdym. Üstesine, sen Remezanyň göbek enesisiniň-ow, şoň üçin batyr gepleýänsiň. Onsoňam senden ors bolmaz, sen-ä Daýnanyň orta barmak ýaly ýerinden ahyry. —Begsoltan toýa gidýän Aman atly bir ýigide ýakyn bardy. —Amanjan! Didäm! Seni söýýän gyz-a Aman bile

gitjek diýip dyzaýa. Ol-a orsyýetmiş, dowzaha-da bile giderin diýýä. Zordan alyp galdym. Unutmagyn, Amanjan! Daýnalydan gowy gyz dünýäde-de ýokdur.

Ýaşulularyň biri Begsoltana ýüzlendi.

—Hany, Begsoltan, sen bu ýigitleriň syryny açyp, utandyryp durma-da, gelin- gyza aýdym aýtdyrsana. Gulagynda Daýnaň sesi galsyn.

—Eşidýäňizmi, halaýyk, Tagangylyç agamyz otuz ýyllyk dulluga çydaman, gelin-gyzyň sesini eşdesi gelyä. Bolmasa, ýigitleri toýa ugradyp, Tagangylyç agamyzy öýeräýsek nädýä?! Hol, gaýraky öýde oturanja mama bardyr-a, nämedir-ä ady?! Hä-ä, Gülöwser mama. Şolam bir amatlyja biri bolsa aýdawergin diýipdi. Garry dagy däl. Ýaňyja segsenden geçdi.

Köpçülik mazalyja ýumşaşdy. Ogluny fronta iberýän, bagry kebab bolup duran eneleriňem gözýaşy kepeşdi. Begsoltan Hangülün ýanyna bardy.

—Edil üstünden bardyň. Sypdyrma. Artykgül daýzaň gyzylygyny görkezsın. Halaýyk Hangülün aýdym aýdaryny isledi. Onda-munda el çarpyşdylar. Hangülün bir tarapynda Nury ejesiniň alaça köýneginiň synyndan ýapyşyp, töwerege gaty gyzyklanyp bakýar. Kämahal ejesiniň ýüzüne seredýär. Ol köpçüligiň içinde ejesiniň adynyň

tutulmagyna, hemmeleriň ejesine bakmasyna guwanýar. Onuň ejesi başga eje.

—Hangül gelneje, Bibijany aýdaý.

—Hangül, bolsana! Goşgy aýdaýsana.

—A gyz, бүтин ili garaşdyraýdyň-la, gyz.

—Aýdar, aýdar.

—Hangül, bolmasa gopuz çalaý.

Hangül bu üşmелеňe gelende “Köpüň öňüne çykmaryn, ne aýdym aýdaryn, ne gopuz çalaryn. Hanmämmet dagda orakda bolsa-da eşider. Ýene gowga gopar. Gerek däl-le, bizarym çykypdyr” diýip gelyädi. Emma bu mähelläniň beýdip ýalbaryp durşy, urşa gidip barýan ýigitleriň göwnüne goltgy bermäge yhlasy, üstesine-de öz könlünde hiç egsilmeyän gamyň ýene möwjügi başlamasy Hangüli odukdyrды. Ol dört ýigide göz aýlap goýberdi. “Olar toýa gidenoklar ahyry. Dowzah oduna gidýäler. Ýa gelerler, ýa gelmezler.

Gelseler-de öňküligine gelmezler . Ýana-ýana, köýe-köýe, gowrula-gowrula gelerler. Onsoň, bir salym bolsa-da, olaryň göwnüni açmasa bolmaz ahyry. “Hangül gelneje, bir aýdymyňyzy bizden gysgandyňyz-ow” diýseler, aýp bolar.”

Begsoltan Hangülüň ahwalyny gaty gowy bilýär, Hangül köpüň öňüne çykса, Hanmämmetden ezýet baryny çekýänini-de bilýär.

—Aýu, halaýyk. Eşitdim-eşitmedim diýmäň. Hangüle aýdym aýtdyrys weli, Hanmämmede şugullan, namardyn pisidir.

Nury öz ejesiniň beýleki ejelerden has belentligine, öz ejesine ähli kişiniň hormat bilen bakýandygyna guratnykly göz ýetirdi. “Meniň ejemden gowy eje ýok”.

Hangül aýdyma başlanyny bilmän galdy. Ol aýdym setiriniň ýarysyny aýdanda, ikinji ýarysyny ýakynda duran dört-baş gelin alyp göterdi.

Hangül:

Daglar başy duman-duman,

Gelinler:

Ýel gelyäle, Bibijan.

Hangül:

Bulut oýnap, çaýlar dolup,

Gelinler:

Sil gelyäle, Bibijan.

Hangülün sesi bu seslere meňzemeýän, aýratyn bir duýguly sesdi, hem beýikdi, hem kuwwatlydy hem-de o sesde näçe diýseň gam bardy, dünýä pelsepesi bardy. “Sen ölme, men öleýin” diýýän mahmal sesdi. O sesi eşiden

ereýärdi, Gün güýçli gyzdyranda şatyrdaý-şatyrdaý, bölek-bölek bolup gidýän buzlar ýaly. O sesde seniň halyňa duýgudaşlyk bardy, o sesi eşideňde bu ömre çuňňur umyt döreýärdi, o seni gaflat ukusyndan oýaryp, gül-gülälekli meýdanda gezdirýärdi.

Hangülün sesi şeýle bir durudy weli, ony diňlän ýuwduna-ýuwduna diňleýärdi, hamana o sesi dury suw kimin içýän ýaly.

Bütün Daýna Hangülün bu jadyly sesi bilen jadylandy. Ertiriň tämiz howasynda o ses uzaklara ýaýrady. O sese ses goşjak bolup Sumbar öňkünden çus akyp başlady, derekler, toraňnylar galyň ýapraklaryny bir-birine çarpyp, el çarpýan ýaly şapyrdadylar. Bilbiller, jok-jokylar, hüýpüpikler öz sesinden utanyp, Hangülün sesine meýmireşdiler.

Hangül bu dünýä şeýlebir aşykdy weli, Leyli Mejnuna, Mejnun Leylä munça aşyk bolmandy. Şo sebäpli, Hangülün sesi iň beýik aşygyň sesidi. Şol bir

wagtda-da o ses Dünýä gamyny öz ýüreginden geçirýän Enäniň sesidi. Häzir ähli Daýnaly kiçijik balady, Hangül beýik enedi. Ol ene bütün Daýnany sallançakda üwräp, hüwdüleýärdi.

Halaýyk dünýäni unutdy, özüni unutdy, birsalym Jennete düşdi.

Kiçijik Nury Hangülün alaça köýnegine şo ýapyşyp durşuna, töweregiň bu görnüşini

tutuşlygyna beýnisine siňdirdi. Ejesiniň bu owazlary oňa üýtgeşik bir duýgy berdi. Nuryňyň çaga ýüregi gursakda bökjekledi. Özi hem tasdan gygyryp goýberipdi. Içki joşgun ony düşnüksiz bir hala saldy. Nury ejesiniň köýneginiň syny bilen ýüzüni ört-di-de sessiz aglady.

Şu mahal hiç kim Nura üns bermedi. Aýdym aýdylýarka bir zenan Hangüle gopuz uzatdy. Aýdym tamamlanan badyna Hangül gyzgyny bilen gopuz çalyp başlady. Onuň gözleri ýumuldy. Halaýyk başga bir dünýä girip ugrady. Giň bir sähra. Uzaklardan at toýnaklarynyň dükürdisi, gylyç-galkanlaryň gümmürdisi eşidilip başlady. Bu duranlar birmahallar bolan söweşleri, ýagy çozuşyny, talaňçylyklary, ahy-nalany göz önünde janlandyryp ugrady. Eli gyrkylykly gelin töweregine egrilişip, gylyç urjak bolýan duşmana gyrkylyk sançýar. At üstünde ak telpegini lowurdadyp barýan ýigidiň naýza gursagyna çümýär.

Ýene at dükürdileri, peýkam süýnmesi, gaýa gopan ýaly owazlar ýürege siňýär.

Hangül gözünü ýumup, şo çalyp durşy. Depgin gowşamaýar, barha bat alýar. Şo pursat Hangülün başyna : “Şu dört ýigidiň gidişi gidiş bolar, gaýdyp dolanmazlar” diýen pikir geldi weli, Hangül gopuza urmasyny tapba kesäýdi. Ol näderini bilmän,gözýaşlaryny ýeňi bilen sylp, göni dört

ýigide baka ýöräp ugrady, şonda köýnegiň synyna bukulan Nuryň agyly ýüzi göründi.

—Allajan bizlikdir, biz ýeňeris, işalla. —Hangül oglanlary, olaryň enelerini birme-bir gujaklap çykdy.

—İşalla, geleňizde-de şeýdip garşylarys, Allajan.

Hangül bu sözleri aýdyp, başa gonan hälki pikirini başdan kowasy gelýärdi, oňa garşy durasy gelýärdi.

Şo mahal beýle ýandan harby geýimli bir atly geldi.

-- O taýda bize garaşyp durlar.Gijä galýas. Hany oglanlar, tizräk araba münüň. Tiz boluň!

Arabalar obadan çykyp ugranda, bu kiçijik obanyň adamlary el bulaşyp galdylar. Eneler, beýleki zenanlar ýaş dökdü. Hangül o ýigitleriň gelmejegine ynandy-da has beter bozuldy, birdenem boýnundaky üç künjeklije dogany çözdü-de: “Bar, Nuryjan, ýet oglum. Şu dogany oglanlaryň birine ber. Allajan, ählisini aman saklasyn” diýdi. Nury on-on baş ädim öňden barýan arabalara baka ylgady. Ol yzky arabany ýetip, sag goljagazyndaky dogany uzatdy.

—Ejem berdi, alyň diýdi, doga diýdi.

Oglanlaryň biri dogany aldy. “Sag bol, jigim, sag bol”. Nury şo taýda bir dem durdy-da

uzaklaşýan arabalara el bulady, ýekesiredi, soň yzyna ylgap gaýtdy.

—Eje, aldylar.

Nuryň bu günki gören-eşidenleri onuň ömürlük ýadynda galar. O dört ýigidiň kimligini bilmese-de, olary öz uly doganlary ýaly ýatlar. Belki-de şu gün Nuryň geljekde kim bolup ýetişjegini kesgidlän gündür.

Bu günler gidenleriň gelmeýän günleridi.

* * *

Hanmämmed ogul-gyzyny gowy görse-de, olary özüne öwrenişdirmezdi. Öz çagalarynyň daýy tarapyna çekişini, o çagalaryň hem daýylary ýaly şahandaz bolup ýetişini halaman gezerdi. Baýly hem, Aşyrberdi hem eýýäm aýdym-sazdan baş çykarýardy. Hanmämmed käýinende: “Haýt, daýyňa çeken damaryň gursun” diýýär. Hanmämmed Nuryň özüne meňzeş adam bolup ýetişer öýdýär.

Hanmämmedin özi dymma bolansoň, Nuryň hem dymmalygy oňa ýaraýar. Emma Hangül ähli çagasyna bir göz bilen bakýar.

“Ynsana hormat goýjak bolsaň, oňa ene gözi bilen bak” diýip ýönelige aýdylmaýar. Ýöne Nury ejesine has ýakyn, ejesini Nury beýlekilerden tiz

duýýar. Ejesi bilen duýgudaş gepleşmäni başaýar. Ol ýaşyna görä has ir akyllanýar. Emma onuň Baýly ýaly, Aşyrberdi ýaly däl-de, aýdym-sazy yhlasly diňlese-de höwessiz ýaly görünmesi ejesini biraz oýlandyrýar.

“Adam aýdym-saza ýakyn bolsa, dünýä gamyny egsip biler, ýüregine kanagat berip biler, hem söýüp, hem söýlüp biler” diýip Hangül pikir edýärdi. Näme edende Nuryny, Begmämmedi, Artykgüli aýdym-saza ýakyn edip yetiştirip biljegini oýlanýar. Hanmämmediň yok wagtlary öýde çagalary bilen otyrka, olara aýdym baryny aýdyp berýär, hüwdi, läle aýdýar, olara gaýtalaý-gaýtalaý ýatda galar ýaly edýär. Kä gezeklerde özi joşup, has uzak aýdym, läle aýdýar hem-de soňunda aglanyny duýman galýar. Şonda çagalar oňa gyslyşyp, ony diňdirýärler, soňundan erteki diňläp başlaýarlar. Köp gezekler goňşy golamlaryň çagalary hem, öýe girip, bir gyrada nebsewür synlaşyp oturýarlar. Beýle ýürekdeş konsertler çagalaryň köňlüni açýar, ýumşadýar, olary bir-birege ysnyşdyrýar, bir jadyly dünýä alyp gidýär. Aýratynam, dymmaja Nury ejesiniň bu konsertlerini gaty höwesek diňleýär.

Bir gezek ejesi:

Hüwdi-hüwdi hüwlendi,

Suwda balyk köwlendi,

Balyk diýe tutanym

Ýylan bolup towlandy.

diýensoň, Nury balygyň nädip ýylana öwrülýändigini gaty bilesi geldi. Öz akly ýetmedi.

—Eje, balyk nädip ýylan bolýaka?

—Wah, aklyňdan aýlanaýyn Nuryjan. Ynha, hä diýmän ulalarsyň. Uly adam bolaňsoň, balygyň nädip ýylan bolşuny görersiň. Häzir aýtsamam düşünmersiň, Nuryjan. Gowusy, şu mahal ýaňyltmaç aýdyp, diliňi ýenjiber. Hany, oglum, meniň aýdanymy gaýtala, bakaly.

-- Birje çemçe şorja serçe çorbasy.

Nury ony ýalňyş aýdyp, öz ýalňyşyna güldi. Ejesi bolsa oňa guwanyp, özüne çekip, başyny gujaklap, saçlaryny, ýañagyny sypalaşdyrdy.

Bireýýäm ýatar wagty bolanyny hem duýman galdylar. Düşeklerini ýazyşyp, ýorganlaryny üstüne çekdiler. Bada-bat uka batdylar. Eje weli uklamady. Dym-dyrslyk aralaşanda ony pikirler basyp başlady. Hangül eňegini iki dyzyna diräp, aýalary bilen ýañaklaryny ýapyp oturşyna by çagajyklarynyň ykbaly hakda oýlandy. Garyplyk barha güýçlenip gidip barýar, iň köp agzalýan söz nan-çörek boldy. Erkek göbekli bary fronta ugradyla-ugradyla, gezek Hanmämmed daga ýetse näderkä? Üstesine, göwrede-de bir çağa ýetişip gelýär. Hanmämmed munça çagany taşlap, fronta

gitmekçi däl. Gyssansa Eýrana geçermen. Hangüli hem, çagalaryny hem Eýrana äkitmekçi. Emma Hangüle Eýran gaty garaňky görünýär. Hiç-hiç gidesi gelenok. Asyl, o tarapa gitmeg-ä däl, o tarapa hiç-hiç bakasy hem gelmeýär.

Daýnadan aýrylsa Hangülň jany çykar.

Bütün dünýä bir ýana, Daýna bir ýana.

“Emma açlyk-gytlyk boljakmyş, oňa näme çäre taparkak? Hanmämmet ýanymyzda bolsa bolýar, daşy üwär, dagy deşer, çagalaryny aç goýmaz”.

Ýakynda şagallar uwwuldaşdylar, ýal gözläp, sebsäp ýören köpekler oňa jogap edip, ýogyn-ýogyn hawhawlaşdylar. Hangül ýataýyn diýip otyrka, Nury birden dikeldi-de: “Kaka, meniň çynarym ösenok” diýdi. Ejesi Nurynyň ukuda samraýanyny bildi.

—Ýataý, oglum, ýataý. Çynaryň öser, oglum.

Ejesi Nuryny emay bilen ýatyrdy, üstüni örtüdi. Ol öňler Nuryny alyp Sumbardan suw getirmäge gidende, tokaýa inilen ýerde her gezek Nurynyň bir çynar agajy bilen boýuny deňäp geçişini ýatlady. Nury çynaryň ýanyna barýar, aýasyny depesine goýýar, soň aýasyny agaja baka öňe sürýär. Çynaryň şol öňki boýy. Her gezekde-de çynar Nurydan gysga gelýärdi.

—Eje, näme üçin bu çynar ösmeýärkä?

—Çynarlar ilki aşak ösýär, öz boýy bilen deň kök edinýär, soň ýokary ösüp başlaýar. Hanha, o-ol uly çynara seret. Şoň ýaly uly agajy saklajak-eklejek bolsaň, köküň uly bolmasa bolmaýar. Adamam şeýle-dä.

—Adamda kök ýog-a, eje.

— O saňa görünmeýä. Sen entek ýaşlygyň üçin görmeýäň. Kök gerekdir, Nuryjan. Ulalaňda-da unutmagyn.

* * *

Bagtyň ýiten günleri

Bir gün Hanmämmet öýlänara paltany daşa çalyp başlady. Hangül öýüň hysyrdysy bilen girip-çykyp ýör. Garşy daş ojakdaky gazanyň aşagyna odun atýar. Ysmanak gaýnadyp, aç çagajyklaryň garnyny doýrasy gelýär. Çagalaram

töwerekde oňa-muňa güýmenýärler. Uly ogly Baýly we Artykgül obanyň beýleräginde daýylarynyňka gitdiler. Öýde-de doglanyna kyrk gün hem bolmadyk Maýa sallançakda ýatyr, kämahal jägildeýär. Hangül emdirip, sallançagy üwräp gaýdýar.

Adaty bir gün. Hangül Hanmämmedi, palta ýitiläp oturansoň, oduna gitjekdir öýdýär.

—Hanmämmet, oduna gitjekmi?

—Ýok seniň boýnuňy çapjak—Hanmämmediň sesi gaty çykmany. Hangül o söze kän üns bermedi. Öwrenişen sözleri-dä.—Meniň boýnumy çapanyň bilen ojaga odun bolmaryn. Oduna gitjek bolsaň, Baýlyny daýylaryndan çagyryjak.

Hanmämmet dymdy. Paltany aldy-da, dikilen hatjaly agaçdaky horjuna saldy. Ýene hiç söz diýmän, aşak inip gitdi. Yzyndan göz gytagy bilen garap galan Hangül ol Baýlyny getirmäge gidýändir ýa-da aşakda atalaryndan galma mellege aýlanmaga barýandyr öýtdi.

Emma Hanmämmet günortan bolsa-da gelmedi, garaňky gatlyşanda biriniň atyny idip geldi. Hangül Hanmämmetde bir howsala, bir galagoplyk barlygyny duýdy. Sesini çykarmady. Çagalar agşamlygam ysmanak iýip ýatdylar. Hanmämmet daşary çykyp barýarka, birden yzyna gaýtdy, sallançagyň ýanynda oturan Hangülüň bogazyny garsa bogdy-da ýuwaş, emma gaty gaharly gepledi.

—Şu gije beýlä geçýäs. Ýa meň bilen gidýän, ýa şu taýda läşiňi serýän. Eşidýämiň, seni bu taýda başy boş goýman. Hanmämmediň heleýi ýaly diýdirmejegim hakdyr.

—Çileden çykmaryk bäbegimize nebsiň agyrsyn.
Ilki özüň görüp-bilip gel, onýança çaga usugar...

—Kes sesiňi! Ýa gidýäň, ýa ölýäň.

—Beýtme!

Hanmämmet Hangülün bogazyndan elini aýyrdy-da sessiz daşary ylgap, ýene sessiz geldi. Hangül hiç zatdan habarsyz halda sallançagy yrap otyr. Ol arkasyndan eli paltaly gelen Hanmämmedi görmedi. Oýuna-pikirine gelmejek beýle wagşylygyň bolup biljegine ol hiç ynanmazdy. Urar, söger, ondan aňry gitmez öýderdi. Muňa-da gaty bir ynanybermezdi. Hanmämmet çagajyklarynyň atasy ahyry, şol çagajyklarynyň hatyrasyna, eli ýaraga uzamaz, olary enesiz ýetim-ýesir goýmagyň berbagtlygyna akly ýetýändir öýdýärdi.

Daýna Daýna bolaly bäri ilden çykgynçlyk bolmandy, hiçkim beýle habar eşitmändi.

Hangül ýene sallançagyň bagyny çekip goýberdi. Şo mahal arkadan urlan agyr urgy onuň merdem başyny bir ýana ýykdy, göwrede ýere serildi.

Diňe bir eziz enäniň göwresi däl, o göwre bilen birlikde ähli umytlar, arzuwlar ýere serildi, ogul-gyz doguryp, hatar-hatar bolup, yranmaz maşgala bolup ýaşamak höwesi ýere serildi. Hangüli hasap etmäniňde-de dört oglun, iki gyzyň ykbaly hem ýere serildi galdy.

Hanmämmet ganygyzgynlygyna bäs gelmän paltany salanda ýeke bir Hangülün ömrüni däl, öz ömrüni hem çapdy. Ogul-gyzynyň gelejekki bagtyny çapdy. Bir paltanyň urgusy näçe ýürek bagyny çapdy.

Namys hakda söz galmady. Namysy ýatlaýan adam öz namysyna palta urarmy?! Agaja urlan palta namys edýärdi, ynsana urlan palta nätdikä?!

Hanmämmet tiz-tizden, hassyllap dem alyp başlady.

Beýnisi syzlap, başy erbet şyňlady. Gözlerine gan öýlüp, ýere gaçaýjak boldy. Ol demigip başlady. Ylgap daşary çykdy, ýene öýe kürsäp girdi. Duldaky boş horjuny alyp daşary ylgady, eýersiz atyň üstüne horjuny atdy, atyň ýüpüni çözdü-de batly çekip, gapa getirdi. Öýe girip ilki Aşyrberdi bilen Begmämmedi südürrükledip getirdi-de hersini horjunyň bir ýanyna saldy, olar oýaly-ukyly halda näme bolýanyny bilmän, bir söz aýtjak bolanda, kakasy “lal bol” diýdi. Hanmämmet ýene öýe ylgady-da ukudan oýanmadyk Nuryny Begmämmediň sokulan horjun gözüne ýerleşdirip, atyň ýüpünden çekip ýola düşdi. Ol gaty hopurgaýardy, demigýärdi we atyň ýüpüni gaty çekýärdi. Aty süýräp gitjege meňzeýärdi. Ýodajyk bilen gidip tokaýa girdi. Nurynyň boýuny deňeýän çynarjygynyň ýanyndan geçdi. Hangülün suw alýan güzeriniň beýle ýanyndaky ýalpak kenardan Sumbara girip başlady. Emma at birbada horgurdy,

yza tesdi, silkinip bir gapdala bökdi. Şo mahal Nury horjundan gaçdy-da başy daşa degip özünden gitdi.

Garaňky gijede howsalaly Hanmämmet mundan bihabar galdy. Ol at ýüpüni has berk tutup, ony derýa baka ykjam çekip başlady. At zora çydaman, ýuwaş-ýuwaş toýnagyny suwa batyryp, ýöräp ugrady. Olar Sumbaryň o tarapyna geçenlerinde süllümbaý ezilip geçdiler we ýüzüni baýyrlara baka tutup gitdiler. Horjundan we at guýrugyndan akýan suwuň şyrryldysy hem kesiliberdi.

* * *

Öýde uzak gije üwrelmän, ajyganda emme berilmäni üçin uzak gije jägildäp, aglaý-aglaý surnugan bäbejik Maýanyň hem aglamaga güýji ýetmän, dodajyklary kepäp galdy.

Sumbaryň daşly kenarynda atdan gaçyp, özüni bilmän ýatan Nury hem gijäniň ýary gözünü açanda niredeligini bilmän, bu ýerlere neneňsi düşeninem bilmän, gorkusyna gözlerini ýumdy. Emma töwerek janlydy, bir möjejik gyrmlydap onuň köýnejiginiň ýyrtyk ýerinden girdi-de goltugyny gazalap ugrady. Sumbaryň owazy hem Nuryny öz erkine goýmady. Birden-birden güýçlenip, edil öz üstüne akyp gelýän sil ýaly şowwuldy, birdenem peselip, uzaklaşyp, kesilip barýan ýaly owazlar onuň gulagyna gelýärdi. Şol arada başga bir möjejik onuň alkymyndan çakdy. Edil ary çakan ýaly boldy. Nury “Eje!” diýip gygyrjak boldy. Emma ses

çykmady. Aç, öňdenem ysgynsyz göwre, başy deşilip akan gana çydaman ýene ýere ýazyldy. Ol özünden gitdi. Ejizje göwräni dag ýaly gören mör-möjekler onuň üstüni basdylar, ýylyja gandan doýdular. Belki, ýylan-içýanlar bu ýat myhmany görmäge gelip, onuň üstünden iki ýana geçendirler. Bu tokaýdaky janly-jandara meňzemeýän yskokuny duýup, daşlaşyp gidendirler.

Nury özüne gelende şagallaryň gaty golaýda uwwuldaşýan sesini eşitdi, gaty gorkdy. Turjak bolup başyny galdyranda salgym ýaly görünýän agaçlar ikiýana çäykandy. Ol iki elini ýere diräp oturdy. Edil garşysynda birki ädimlikde özüne bakýan, gözleri lowurdap duran, şagalmy-gurtmy bir haýwany gördi-de gorkusyna “Eje-e” diýip çirkin gygyrdy hem-de emedekläp gaçyp başlady. Nury aýasyna, dyzyna degýän çöp-çalamyň agyrysyny duýman birküç ädim daşlaşdy. Bütün tokaý şagal uwwuldylaryna goşulyp çykýan : “Eje-e-e!” diýen ses bile ýaňlandy. Nurynyň ýene güýji gaçdy. Gözýaşly gözlerini gorka-gorka arka aýlanda o haýwany görmän, sähel ynjaldy. Şonda-da “Eje-e-e!” diýip ýiti-ýiti gygyrmaga başlady.

Ol özünüň ne takdyr bilen bu tokaýa düşenini henizem bilip bilenok.

Töwerek ýagtyldy. Şagal sesleri bireýýäm kesildi. Säheriň bu tämizliginde ýene Sumbaryň güwwüldisi, suwuň şogur-şogury Nurynyň gulagyna urup başlady.

Özge hiç kim Nurynyň sesini eşitmese-de, ejesi onuň sesini eşider, özge hiç kim kömek etmese-de ejesi Nura kömek eder. Muňa Nury ýürekden ynanýar. Onsoň ejesine ses ýetirjek bolup, barha batly aglap-gygryp başlady.

Täret kylmak üçin daşary çykan bir aksakgal tokaýdan gelýän agyly çaga sesini eşitdi-de ilki öz gulagyna ynanman durdy. “Säher wagty tokaýda çaga näme işlesin?!” Emma diňşirgendigiçe ses gowy eşidilip başlady. Aksakgal öýdäkileri daşary çagyrdy-da: “Ses eşidýäňizmi?” diýdi. “Hawa, hawa, bir oglanjygyň sesi öz-ä”. “Hany, goňşulara aýdyşdyryň-da, derrew habar alyň. Bu ses gowulygyň alamaty däl. Tiz boluň”.

Obadaşlar hasyrdaşyp tokaýa inip gitdiler. Ses gelýän ýere barsalar, Nury ysgynsyz halda nirä giderini bilmän dur. Onuň deşilen kellesinden akan gan saçyndan, ýañagyndan syrygyp, garalyp doňup galypdyr. Aglaýa-aglaýa gözleri, dodaklary çişipdir. Bir garry ene ony garsa gujaklap göterdi-de oba baka ýöräp gaýtdy, beýlekilerem bir betbagtlygyň bolanyny duýup, näme-näme bolanyny anyk bilibilmän, duman içinde galan ýaly boluşyp, oba girdiler-de Dänegulyň depesiniň orta bilindäki Hanmämmediň öýüne baka ýokarlygyna ýörediler.

* * *

Hem garyp, hem ýetim, hem-de ýat ýurtda

Hanmämmet o tarapa geçensoň, uzak gitmedi. Sorap-idäp, bir mahallar Daýnada ýaşap gaýdan daşky bir garyndaşynyňka bardy. Sowuk garşylanyşyny görse-de, başga alajy ýok, biçäre bir halda gelenini özi gowý bilýär. Yüzi salyk, egni gysyk Aşyrberdi bilen Begmämmedem, kürk towuk ýaly ýygrylyşyp, bu öýe öwrenişmän, bu taýdaky çagalar bilen ysnyşman, kakasynyň ýanyndan aýrylmajak bolşup ýörler. Hanmämmediň mahal-mahal bir nokada bakyp uzak oturşyny gören öý eýesi hem Hanmämmetden bir ýakymsyzlyk syzyp başlady. Önem ýykma-ýykylma gün dolap oturan maşgalanyň üstüne bir köpüksiz Hanmämmediň hem iki ogly bilen gelip çökmesi, elbetde, öý eýesini birahat edip başlady. Hanmämmediň çagajyklarynyň horlukdan ýaňa gök-nil bolup başlan meňzine bakyp nebsi agyrdy. Olaryň tiz-tizden ejesini soramasy, beýleki doganlaryny gözlemesi hem öý eýesiniň göwnüni gyýýardy.

“Kaka, ejemi haçan getirjek? Jigilerimizi getireli, kaka. Gowusy, obamyza gaýdaly, kaka” diýlen sözler Hanmämmede aýdylsa-da, öý eýesi o sözlerden howatyrланýardy. “Eger maşgalanyň beýleki ýarysy hem gelip çökäýse, onda biziň maşgalamyz gedaýlyk edibermeli bolar”.

Gelen gününüň ertiri Hanmämmet öý eýesi bilen ikiçäk galyp, geljekki ýaşayyş hakda maslahat etdi. Günemma dolar ýaly näme etmeli? Gazançly bir iş tapylmazmyka? Nireden bir sümelge gurunmaly?

Öý eýesi: “Gowuja atyň bar ekeni . Şony sataly. Öý dikeli, soňuny soň görübereris” diýdi. “Hanmämmediň atyny aljak ýokmuka?” diýip, öý eýesi oba adamlaryndan soraşmaga gitdi. Hanmämmedem daşky sekide ýeke özi gaty kilimi dyrmalap otыр. Şo mahal geday pisint bir kişi görüldi. Onuň gür saç-sakgaldan ýaña diňe gözleri ýyldyrap görünýärdi hem-de jüýk burny tüýden çykyp durdy. Ol “Bäri gel” diýip, Hanmämmede yşarat etdi.

—Sen Hanmämmet dämi?

—Hawa, sen kim?

—Men bir ötegçi. On gün içinde yzyňa geç. Jezaňy çek. Geçmeseň, içiňi gurşundan doldurarlار, eşitdiň dämi?

--Geçmerin.

—Onda günün sanalgy, kelemäni gaýtaryber.

Gedaya meňzeş kişi öýleriň arasynda ýitip gitdi. Hanmämmedi agyr der basdy. Ol zordan sekä gelip oturdy. Näme etjegini, neneň çykalga tapjagyny bilmedi. Ol hiç-hiç beýle bolar öýtmeýärdi. Hangülli wakany ol öý eýesine-de

aýtmandy ahyry. Hanmämmet ýene kilimi dymalap başlady. Aşyrberdi bilen Begmämmet gelip onuň ýeňinden çekende, ol ukudan oýanan ýaly boldy.

—Kaka, haçan Daýna gaýdýas?

—Bu taýy gowy däl-läý .

—Bärik näme üçin geldig-aý?

Hanmämmet köp soraga bir jogap berdi. Dogrusy, özüne – özi jogap berdi.

—Jaý salyp ýerleşsek, gül ýaly bolar.

Emma, häлки gedaýa meňzeşiň “Günüň sanalgy, kelemäni gaýtaryber” diýen sesi ýene gulagynda ýaňlandy. Hanmämmet ýola baka gorkuly garap goýberdi. Ol bu sagada çenli oýlananda Daýnada galan çagalaryna daýylary eýelik eder öýdýärdi. Emma özüni öldürseler, bu iki çaga kim çörek berer? Bu ýat ilde kim iki çagany duluna geçirer?

Hanmämmet içindäki tupana çydaman, özi hem bilmezden, iki oglunyň başyny sypap-sypap goýberdi. Gül ýaly höwürtgäni ýýkanyna, gyzyletene guş ýaly çagajyklaryny gaty ýere taşlanyna şu mahal düşüňip başlady. Ol uludan dem aldy. Iki ogluň ekabyrjasy Aşyrberdi kakasynyň gamgyn halyny, gaty keýpsizligini duýýar. “Kaka, Daýna gaýdaly-la. Bu taýy birhili-le. Adamlaram ýaman gorkunç-la”.

Hanmämmet çagalary biri-birinden aýra salmaly dældigine göz ýetirdi. Bu iki ogluny hem araçäkden yzyna geçirip gaýtsa nädýä ? Emma o taýy hem açlyk.

Kimiň ölüp, kimiň diri galjagy belli däl.

Şeýle ýagdaýda günler geçip başlady. Hanmämmediň atyna hyrydar tapyldy. At puluna çörek satyn alyp başladylar. Beýle ýandaky bir boşlukda jaý salmaga hem girişdiler. Üstüni balyk geriş edip basyrmak üçin Hanmämmet öý eýesi bilen tokaýdan üç dört sany agaç çapyp, pudap gaýtdylar. Agaç çalygansoň alyp gelip ulanjakdylar. Bu arada on – ýigrimi gün geçdi. Jaýyň boýy ýetdi. Hanmämmet : “Günüň sanalgý, kelemäni gaýtaryber” diýlen owazy hem unudyberdi. “Ýat ýurtda beýle zat bolmaz-la”.

Bir gün ir bilen Hanmämmet garyndaşyň eşegini aldy-da, agaçlary getirmäge gitdi. Günortana çenli bir gezek gidip geldi. Çay-çöregini iýdi-de, ikinji ýüki getirmäge ugrady . Agaçlary eşege ýükläp, ugranda arkadan bir çybşyldy eşidildi. Gaňrylanda şol gedaýa meňzeşi görüp ýetişdi. Ol Hanmämmede çenäp, sapaňany dört ýola gysdy. Hanmämmet öňe ýykylyp, doňup galdy. Gedaýa

meňzeş kişi Hanmämmediň kellesine sapaňany diräp, ýene iki gezek gysdy-da ýom-ýok boldy. Eşek janawer agaçlary süýräp öýe geldi. Eşegi görüp, Aşyrberdi bilen Begmämmet kakasy

gelendir öydüp, ýola ylgadylar. Olar her näçe gözleselerem kakalaryny görmediler, ol gözler ömürlik ýolda galdy.

Şeýdip, iki ogul Eýranda hem garyp, hem ýetim galyberdi.

* * *

Açlyk – iň gazaply hökümdar

Mekdebiň ähli okuwçysyny jemlände otuzdan geçmeyärdi. Bir gün ir bilen araçäkçileriň komandiri atyny dabýrdadyp geldi-de, atdan düşmän mekdebiň müdirini ýanyna çagyrdy.

— Ähli okuwçyňy şu taýyk topla. Öten agşam bugdaý hoşalaryny döwüp alyp ogurlapdyrlar. Çaga aýak yzy bar. Men ogryny tapmasam bolmaýar.

—Siz ogryny nädip tanamakçy?

—Men ilki olaryň gözlerine bir bakaýyn. Ogry göti gowşakdyr. Tapmasam, soň näme etjegimi bilýän. Hany, ähli çagany meniň önüme üýşür!

Müdir hor, ysgynsyz, eleşan oylan-gyzlary otaglardan çykaryp, daşarda bir hatara düzdi.

Komandir batly gepläp başlady.

— Eşidýäňizmi? Kim bugdaý ogurlan bolsa, elini galdyrsyn. Özüm bilsem, ynha şu sapança bilen

ataryn —ol sapaňany gabyndan çykaryp, asmanda bulaylap ýene saldy, atdan indi-de jylawundan tutup, her çaganyň gözüniň içine gahar bilen bakyp başlady. Müdir çagalaryň gorkýanyny duýdy-da komandiriň ýanyna baryp pyşyrdady: “Ýoldaş komandir, beýdip çagalary gorkuzmak bolmaz ahyry”. Komandir gaty gepläp jogap berdi.

—Hä, bugdaý ogurlanlarynda gorkmaýarlar, indi gorkýarlar. Düşnükli-i. Hany, aýdyň, kim bugdaý ogurlady?

Jogap ýok . Komandir çaga ýüzlerine birläý bakyp çykdy. Belli bir çagany öňe çykarmady.

—Agsama çenli şeýdip durarsyňyz. Kim meýdan etse tezegini görkezip gidip biler. Tezegiňizi görmesem, biriňizem gitmersiňiz. Düşnüklimi?

Müdir gaharly gepledi.

—Beýle zat bolmaz.

—Beýle zat bolar!

Komandir atyna böküp mündi-de atyny müdiriň edil ýanyna sürdi. Sapaňasyny çykardy.

—Seň özüň ogurlan bolmagyň hem mümkin.

—Çagalara ters görelde görkezmäli.

—Meniň aýdanym bolar. Tä tezegini görkezýänçäler hiç ýaňa butnamazlar. Düşnüklimi? Iýlen bugdaý tezek bilen çykar.

Müdür komandir bilen gidişme wagty däl diýip oýlandy-da sesini çykarmady. Boş klaslaryň birine girip gitdi. Komandir bolsa hatarda duran çagalara ýigrençli bakyp at üstünde otyr. Çagalaryň içi gysyp başlady, ýadadylar, gorkudan ýaña ýüzüni ap-ak edip, özünden gider hala gelenlerem bar. Birahat müdir klasdan çykdy, gaharly ýöräp komandiriň garşysyna geldi.

—Sen özüňe berlen hukukdan daşary hereket edýäň. Çagalara zorluk edýäň. Men seniň üstündäki komandirlere arz ederin.

—Eliňden gelse, asmany aşak çek. Harby ýagdaýda harbylara boýun bolmaly bolarsyňyz. Garşy giden gurşun ýuwardar – komandir ýene elini sapaňçasyna degirip aýyrdy. Mekdep müdiri ak saçly ýaşuly kişi “goýsana” diýen manyda elini silkip goýberdi-de bir ýana gitdi. Ep-esli salymdan Dusýa doktor bile geldi. Dusýa daýza aňyrdan gelşine gepläp başlady.

—Iwan, dälirediňmi? Näme üçin beýdýäň? Munyň jenaýat ahyry. Çaga bugdaý iýenem bolsa, bir ýarym günden çykýar, bilip goý.

Hany, çagalar, baryň, öýli-öýüňize gaýdaýyň.

Çagalar uly beladan sypan ýaly boldular. Dusýa daýza eli ýeten çaganyň başyny sypap-sypap goýberdi. Şonda ol Nurynyňam başyny sypaşdyrdy we oňa örän mährem bakdy. Nury eleme-deşik köýneklige, ýama-ýama balaklyjady, aýagy

ýalaňaçdy. Ýöreý-ýöreý aýagynyň aşagyny gara gasyn tutupdy, çordan ýaña derisi jaýryk-jaýrykdy.

—Hangülüş oguljygy bolsaň gerek. Bilip goý, Nuryjan, men seniň göbek eneňdirin, orak orulýan günleri bolupdyň, şu günki ýaly ýadymda. Bar, oýnaber, Nuryjan.

Nury gamly gözlerini gyrypman, sözlemän gitdi, onuň çep çiginde köneje matadan tikilen torba asylgydy, içinde-de kitap-depderler bardy.

* * *

Atamyz armyt, enemiz hoz

Atasyzlyk, enesizlik, üstesine-de açlyk çagalaryň çagalygyny elinden gaňryp alyp, olary kiçijik boýlyja uly adamlara öwürdi. Daşyndan gaty ýuwaşja görünýän Nury hem oglanlaryň yzyna düşüp kolhozyň hozundan ogurlamaga gitdi. Garawul görünmedi. Oglanlar jübülerine, köýnegiň içine hoz salyp, beýleräkde bir bukuja ýerde, heniz bişmedik hozuň daş gabygyny zordan aýryp, ellerini ýüzlerini garaldyp, hoz döwüp, iýip hezil edindiler.

Garyn doýsa, dünýä düzelyän ekeni. Oglanlar garawulyň ýoklugyna begenişip gelişlerine

Nurylaryň köne mellegine, Baýlynyň armydy diýilýän ýere geldiler. Nuryň atasy Baýlynyň ekip giden armytlary has üýtgeşik miwe berýärdi. Entek bişmedik bolsa-da oglanlar armytlary ýolup-ýolup iýýärdiler. Bir gezekki armyt iýişlikden soň, dymmaja Nuryň başyna bir pikir gondy. Onsoň ol bir armydyň sapagyna kendir ýüp daňdy-da aşagyndan ýol geçýän bir toraňňa mündi. Eýläk-beýläk bakyp uzak oturdy. Ahyry bir ýaşuly eşek üstünde zordan oturyşyna toraňňynyň aşagyna geldi weli, Nury maýyny tapyp, ýaňky sapakly armydy aşak sallady. Armyt eşeklije ýaşulyňyň silkmesine düňk etdi weli, o ýaşuly tisginip, elini telpegine ýetirdi. Nury hezil edip ýylgyryp, armydy ýokary çekdi. Bir salymdan bir garryja mama zordan ýöräp toraňňynyň aşagyna ýetende Nury ýene armydyny sallady. Bu gezek mamanyň başyna degmän onyň çignine degdi. Mama armydy görüp galdy-da: “Toba etdim, Allajan, toba etdim. Gözüme görünýän zat ýagşylyga bolawersin. Özüň penaňda saklaweri, Allajan” diýip samyrdap gitdi.

Nury geçegçä garaşyp uzak oturdy. Ahyry, ýadap, ajygyp agaçdan düşdi. Ýene Baýly atasynyň armytlarynyň birine mündi-de, birküç sany armyt alyp düşdi. Şo mahal beýle ýandan geçip barýan ýaşulyňy görüp tisgindi. Ýaşuly kolhoz bagynyň garawulydy. Ol Nura ýakyn gelip durdy.

—Hany, aýt bakaly, hoz ogurlaňda ýanyňda kim bardy?

—Hiç kim.

—Indi hoz ogurlama, eşitdiňmi?

—Men ogurlamadym-a.

—Ýalan sözleme. Hoz ogurlamadyk bolsaň, elň garasy nireden geldi. Alty oğlan bolup baranyňyzy görüp otyrdym. Degmäýin-le, aç çagajyklar bir gezek garnyny otarsynlar diýdim. Indi barsaňyz, syrtyňyza ot basylan ýaly ederin.

Ýaşuly gitdi. Nury bolsa eliniň garasyny häzir görüp, geň galyp, ýaşulynyň yzyndan garap galdy.

Nury öýlerine gidesi gelenok. Ol öý onuň üçin dowzah ýaly görünýär. Gaty sowuk, gaty içgysgynç, gaty gamgyn. Öýe bardygy ejesi ýada düşýär. Ejeleriniň donuny, ketenisini gördügi aglasy gelýär. Şol keteniň, şol donuň içinde ejesiniň janly keşbi görünýär. Ol Nura şeýle bir mährem bakýar weli, Nury aglamajak bolup, zordan saklanýar. Ol wagtal-wagtal “Eje-e” diýip, içinden çykdygyça gygyrasy gelýär.

Bir gün öýde doganlarynyň hiç biri ýokka, Nury ejesiniň ketenisini aldy-da, ysgap gördi — ejesiniň ysy burnuna, beýnisine urdy. Nuryň gözleri süzüldi, ol ejesiniň gujagyna girende şol ys duýulýardy, ejesi ony dolap alyp saçlaryny, ýañaklaryny, arkasyny sypaşdyrýardy. Nury häzir şu pursatda ejesiniň gujagyna giräýjek ýaly, ejesi ony dolap alyp özüne çekäýjek, bagryna basajak ýaly boldy. Hat-da endam-jany gurşup gitdi. Nury

ketenini ýüzünden aýryp bilmän uzak durdy. Soňra keteniniň keşdeli ýakasyny sypalady.

Eger Nury suratkeş bolup, şu ketenini çekse hem-de öz göz önünde janlanýan ejesiniň keşbini o ketenä ýerleşdirse, Nury o suraty her wagt görüp biljek.

Nury ketenini goýdy-da okuw torbasyndan galam-kagyz çykaryp o keşdeleri kagyzda göçürjek bolup, dyrjaşyp başlady. Galam onuň isleýşi ýaly çekmedi. Nury galam kagyzyny goýdy-da ýene ketenä topuldy. Ony ýüzüne örtüp, ýene ejesiniň ysyny alyp aglady. Gözýaş baryny dökdü. Ol hökman suratkeş bolar. Ejesiniň suratyny çeker. Onsoň islän wagty ejesiniň keşbini aýyl-saýyl görüp biler. Soň her doganynda-da şeýle surat çekip berer.

Wah, şu mahal Maýa jigijigi bolan bolsady, has gowy bolardy. Oňa-da bir surat çekip bererdi. Kakasy ýitensoň, ejesi ýogalansoň, Maýa jigisine Begistan daýza bakardy. Ýöne köp-köp aglap, soňam öläýdi-dä. Ýöne Nury ejesiniň suratyny çekensoň, Aşyrberdi bilen Begmämmet doganynda o suratlary nädip gowşurjagyny bilmedi. Nury olaryň niredediginden habarsyz. Kakasy ýitende ol ikisiniň hem ýitenini bilýär.

Nury ejesini, kakasyny, Aşyrberdini, Begmämmedi hem-de üç aýlykka aýrylan Maýany göresi gelyär, olaryň ählisini ýene öýde jemläp, öňki ýaly ýaşasy gelyär.

Şo mahal oganlaryň biri uzakdan gygyrdy.

—Nury, gele-eý, durna geçýä. Sanaly, ti-iz gel!

Nury daşary ylgady. Eýýäm baş-alty ogan Dänegulyň depesine çykyp, asmana bakyşyp, ala şowhun turzuşyardylar. Nury o taýa tiz bardy. Asmandan durnalar hatar-hatar, topar-topar bolup uçup barýardy. Oganlar ilki olary sanajak bolýardylar. Ýalňyş sanap jedelleşýärdiler, onýança o hatar durna geçip, başga bir hatar uzakdan görüňärdi. Şol hatardan özlerine durna saýlaýardylar. “Meniňki başinji durna. Meniň durnam ýedinji” diýen ýaly. Nury bolsa asmana bakyp durşuna, şo durnalara meňzäsi geldi, şolar ýaly uçasy geldi. “Durnalar näme üçin ýokardan, uçýakalar? Nämüçin göçýäkäler? Nireden gelýäkäler? Nirä barýakalar? Durnalar nämüçin hatara düzülýäkäler?...”

Durna gördüm aýagynda naly bar,

Ganatynyň müň ýerinde haly bar,

Zordan uçup gelmiş, çala jany bar,

Ah, durnam! Wah, durnam! Jan saňa gurban.

Bir hatar gelende Nury hem özüne durna seçindi. Onuň durnasy aýratyn, has owadan, has

uly. Az salymdan onuň durnasy hatardan yza galdy, soňam ok geçen ýaly, kelemenläp gaýtdy. Nurynyň keýpi bozuldy, durnasy atylandyr öýtdi. Ol gözi bilen durnany yzarlap, barha ýakyndan, barha aýyl-saýyl gördi. Durna kelemenläp gelşine uzagrak bir tokaýa gaçdy. Nury sesini çykarman şo tarapa ylgap gitdi. “Durnam ýaraly bolandyr. Bejersem, sagalsa, ýene uçup gider.” Oglanlar onuň yzyna düşmediler.

Gün batansoňam öýe gelmedik Nuryny doganlary, goňşular zordan tapyp, öýe getirdiler.

* * *

Frontdan bir maýyp geldi, agşam onuňkyda aýdym-saz etmekçi boldular. Baýlyny çagyrdylar. Ol Nuryny hem ýany bilen äkitdi. Darajyk jaýda gyslyşyp oturyşlaryna, Baýly gijäniň birwagtyna çenli aýdym aýtdy. Nury bolsa onuň çep ýanynda dutaryň owazyna meýmiräp, uklap galdy. Ol düşünde uly bir saçaýyň başynda otыр, türkmen nan gat-gat edip goýlupdyr. Ejesi şol nanlardan birini saçakdan sogrup alýar-da Nura uzadýar. Nury begenip elini nana ýetirjek bolanda onuň eli aýdym aýdyp oturan Baýla degýär-de oýanýar. Görse, adamlar, otagda ýagçyra. Ejesem ýok, nanam ýok. Nury başyny ýassyga tiz goýup, tiz uklasy gelýär. Düşde bolsa-da ejesini, nany görmek ýakymly.

Belki, ýene düýşünde ejesini, mele myssyk nany görer.

* * *

Adalatly bolýançaň, güýçli bol

Nury dagy ikinji synpda okap ýörkäler, iki at goşulan dört tekerli araba bir gün irden mekdebiň ýanyna gelip durdy. Zamananyň gowy wagty bu arabalar Bäherdene däne daşardylar. Indi o däneleri aç adamlar diňe düýşünde görýärdiler. Her kim bir oglanyň elinden tutup, ondan-mundan gelip başlady. Nuryň uly dogany Baýly getirdi. Çagalaryň biri: “Gitjek däl” diýip gygyryp aglady. Bir ýaşuly: “Heý, sammyjak, o taýda her gün nahar berýärler, täze geým geýdirýärler. Ynha, baraňda görersiň. Onsoň, açlyk geçensoň, ýene gellersiňiz-dä” diýip göwünlik berdi. Nury dymyp, töwerege rahat bakyp dur.

Arabakeş ornuna geçdi.

Oglanlary araba ýerleşdirip ýola düşenlerinde, hálki aglan oglan ýene aglap başlady. Bu gezek arabakeş gamçysyny bulaýlap haýbatly gepledi.

—Lal bol-how. Bolmasa gamçy bilen it ýenjen ýaly ýenjerin. Päheý, peläket.

Araba Bäherdene baka ýola düşdi. Daýna obasy yzda galdy. Baýlynyň armydy diýilýän armytly mellek, topar bolup hoz ogurlan tokaýlary, üstüne münüp Sumbara böken toraňnylary-bary yzda galdy. Arabanyň tekerleriniň dükürdisi hem-de arabakeşiň mahal-mahal: “Häý, janawer, ýöre-ýöre, çüww!” diýmesi eşidildi.

Beýleki oglanlardan tapawutlylykda, Nuryň Daýnadan iň soňky çykyşydy. Şundan soň Allanyň beren ömründe Daýnany hiç-hiç görmejekdigini, bu ýollardan hiç-hiç geçmejekdigini, toraňnyň üstünden armyt sallap, geçenleri gorkuzmajakdygyny Nury häzir duýman barýardy. Şu mahal adaty görünýän Daýna topragynyň soň-soň mukaddesleşjekdigini, her daşyny öpesi gelip, topragyny göze süresi gelip, Sumbaryň sesini eşidesi gelip ömürboýy hesret çekjekdigini Nury duýman otyrды. Özünüň nirä, näme üçin äkidilip barýanyny göz önüne getirerden, gelejekki ykbalýň neneňsi boljagyny oýlanardan Nury ýaşdy.

Araba, dükürdý-dükürdeý, Ýelligaýa ýetdi. Şeýle bir sowuk, şeýle bir çapgyn şemal başlady. Atlaryň guýruklary, ýallary ýeliň ugruna sozulyp-sozulyp gitdi.

“Heý, janawer, ýöre-ýöre, çüww!”

Ýarym ýalaňaç oglanjyklar ýygrylyşyp, бүкүлишип, bir-birege dykylyşyp başladylar.

Arabakeş sykylyklap bir aýdymyň sazyny çaldy, ýeller gowşady, başga-başga dag dereleri, arçaly tokaýlar garalyp görüldi. Soňra uzak dymşlyk başlady, soňunda ýene arabakeş aýdyma hiňlendi.

Gökden uçan ördek-durna, ördek-durna.

Biziň iller ýeri-i-indemi-i-i ?!

Ýygrylypjyk oturan Nury “Durna” sözünü eşidende öz durnasy ýadyna düşdi. “Näme sebäpden asmandan gaçdyka? Soň nämbolduka? Sagalyp ýene uçup giden bolaýadyr”. Nury tokaýdan uçup çykyp barýan durnany göz önüne getirdi. “Şu mahal nirä bardyka? Ýene uçup gelemikä? Daýnanyň üstünden geçmese gerek, sebäbi bir awçy ony atandyr, bolmasa asmandan kelemenläp gaýtmazdy”.

Nury asmana bakyp goýberdi. Asman çaljarýar. Durna görünmeýär. “Durna ýaly uçaň. Oňa ýoluň geregi ýok. Dagyň üstünden, derýaň üstünden, tokaýyň üstünden arkaýyn uçubermeli. Ähli zadyň depesinden seredip uçaň, hezildir”.

— Oglanlar, nähili, uklaman otyrsyňyzmy? Ynha, bir salymdan etege ineris. Etege indigimiz Bäherdene bardygymyzdyr.—Arabakeş gaňrylyp, oglanlara bakdy— Hany, sen aýt, kimiň ogly?

Şeýdip, arabakeş alyp barýan oğlanlarynyň hersinden sorap başlady. Häli, Daýnadan gaýdylyjak bolanda aglan oğlanjyga gezek gelende, ol jogap bermän, ýüzüni aşak salyp otyr. Arabakeş onuň ýañadan aglap başlaryndan heder etdi-de söz aýtmady. Arabakeş Nura uzak seretdi.

—Sen-ä Hanmämmediň ogly bolmaly. Tüweleme gowyja okaň. O taýy gowy diýýäler . Gowy okasaňyz, mollym bolmagyňyzam ahmal, okamasaňyz meň ýaly arabakeş bolarsyzyň. At tezegini ysgar ýöwersiňiz.

Arabakeş öňe bakyp oturdy. Ol Hanmämmedi, Hangüli, olaryň başyndan inen betbagtlygy ýatlady. Ýatlady-da uludan dem aldy.

—He-eý, bolýa-da. Alla ýamanlyk görkezmesin.

Bäri-bärde Bäherden ýok ekeni. Ýolda birki gezek düşläp, atlara ot-suw berildi. Çay başynda her oglana baş dişlem çörek paýlan arabakeş atlary araba goşup, oğlanlary mündürdi-de, ýene ýola düşdi. Uzak gitdiler. Surnugan oğlanjyklar irkilip, uky бүрүп, bir-birege kelle çakyşdyryp geldiler. Arabakeş ýetimhanany tapman, başy aýlanyp, başga-başga ýerlerden çykdy.Öňde, demir ýol geçelgesine ýakyn gelenlerinde sagdan gara otly tüssesini şemala dagydyp, tiz-tizden haş-haşlap, depesindäki uly çyra bilen dünýäni ýagtyldyp, guuk edip gygyryp geçip gitdi. Wagonlaryň şakyrdysy uzakdan eşidilip, kem-kemden ýitdi. Arabakeş şeýle otlylarda urşa ugradylanlary ýatlady-da:

“Geçdigi bolsun, Allajan. Indi gaýtalanmawersin” diýip, ýuwaşja samrady. Soň ýabylarynyň jylawyny silkip: “Häý, janawer, ýöre-ýöre, çüw-w!” diýdi.

Gijäniň bir wagtlary araba bir jaýyň gapysyna gelip durdy. Ol Bäherden ýetimler öýüdi.

Arabakeş ýetimhananyň gapysyny kaka-kaka, ahyry, birini oýardy. Bir ýogyn aýal gapyny sähel açyp garady.

—Bi, näme, ýöne dökülip dursyňyz-la, ýer ýoklugyny bilýäňiz-ä.

—Maňa minnet etme. Men öz çagamy getiremok. Tizräk ýerleşdir, bularyň sütüni süýnüp geldi. Oglanlary furgondan düşürip durşyna ýaşuly olaryň hersiniň başyny sypap, “Alla ýaryň bolsun” diýip hoşlaşdy. Ýogyn aýal alty oglana sowuk koridoryň bir burçundan ýukajyk bir odeýal ýazdy. Ne ýassyk bar, ne ýorgan.

—Şu taýda gymyldaman ýatyň.

Oglanjyklar bir-birege gyslyşyp, her näçe ajam bolsa uka boýun bolup ýatdylar. Ertir öňki çagalar oýanyp, el-ýüzüni ýuwup daşary çykmaly bolanda ýygrylyşyp ýatan alty oglany gördüler.

—Eý, ýene obaly gelipdir.

—Oňa seret, kel ýaly-la.

— Balagyna siýipdir, ha-ha-ha, balagyna siýipdir.

— Men-ä özüme tahýa tapdym. --Bir oğlan ýatanlaryň biriniň tahýasyny alyp geýdi.

—Bizi turuzdylar, olary turuzmadylar. Olaryňky jan, biziňki badamjanmy? Ynha, häzir, seret, şulary gorkuzaýyn.—Onsoň ol oğlan gaty ses bilen pişik bolup mawlady: Miýaw, miýaw, miýaw!

Ýatan oğlanlar hasyrdaşyp turdular. Özlerine baka ýeser gülüşip duranlara çekinjeň baktylar.

—Eý, syrtyň görüňä, balagyňy çek, hä-hä-hä-ä.

—Hany, eje-e-e diýip aglasaňyz-la.

Bularyň arasynda keltejik bir oğlan has ekabyr, has ýakymsyz, has bet görüňär. Ýüzi şeýle bir duzsuz, nakys weli, olar ýala: ýüzüne şeýtan siýen

diýýärler. Olar uzakdan müdiriň gelýänini görüp, ýom-ýok boldular.

Ertirlik naharda her kime bir käse gaýnadylan alma suwuny we kiçijik tarelkada arpa ýarmasyndan berdiler.

Alty oğlan, bu taýyny hiç-hiç halaman, bir-birinden aýrylmajak bolşup, bile oturdylar, ilkinji gezek stol başynda nahar iýmegiň oňajsyzlygyny başdan geçirýäkäler, hälki keltejik bet oğlan, öz aşyny şapyr-şupur iýdi. Beýle ýanda oturan Nurynyň aşyny şeýle tiz çekip aldy-da ony hem iýip başlady.

—Obadan gelenler aş iýmeýär-ä. Kim aşyny iýmese, bäri getirsin! Häh-hä, hezil bolaýdy.

Muny gören başga bir daýawja oglan ýaňky keltejigiň arkasyndan geldi-de onuň ýeňsesinden tutup, ýüzüni aşa basdy. Keltejik ýylan ýaly towlanyp, gaty tiz bir gyra bökdü-de jorabynyň gonjundan çakgysyny çykaryp açdy. Aşaky dodagyny dişläp, sähel egilip, çakgyny haýbat bilen öňe tutup, daýawja oglana baka ýöräp başlady. Beýleki oglanlar güsürdeşip , şobada bir gyra çekildiler.

—Çakgyny taşla, bolmasa öldirin.

Keltejik üýtgemän, geplemän, çakgyny urmaga maý gözläp gelýär. Daýawja oglan hem salymyny bermän, ok ýaly bolup, topuldy-da keltejigiň bilegini towlap, çakgyny ýere gaçyrtdy. Keltejik onuň garnyna gaty ykjam depdi weli, içikdirdi öýdýän, daýaw oglanyň ýüzi çytylyp gitdi. Keltejik dyzap-dyzap, ýerde ýatan çakga ýetjek bolýar. Daýaw oglan: “Çakgyny alyň” diýip, gyrada duranlara gygyrdy, hiç kim çakgyny gizlemäge het etmedi. Şo mahal ýetimhana müdiri duýdansyz geldi-de ýakalaşyp-sarylyşyp duranlaryň ikisini hem gaty ykjam ýumruklap-ýumruklap, hersiniň gulagyndan berk tutdy-da kabinetine alyp gitdi.

Çagalar günortan okuwdan gelenlerinde olara dürli otlary gaýnadyp, gök çorba berdiler, emma ol iki oglan görünmedi.

Agşamlyk naharynda daýaw oglan bir gyrada sessiz-üýnsiz oturyp, naharyny iýdi, onuň çep gözi gögerip dur, beýleki gyrada keltejik naharyny iýip oturşyna aldygna samraýar, onuň dodagynyň bir ýany ganjaryp görünýär.

-- Artur gelse bolýa, o maňa pyçak getirýä. Onsoň baryňzy pyçaklap çykaryn. Müdirden arymy alaryn. Men onuň garnyny deşerin. —Aralygynda uly adamlaryň sögünjini sögýär.—Men hiç kimden gorkmaýan. Meniň aýdanymy etmeseňiz gije ýenjerin.

Ähli kişi ýatansoň, ýagçyra hem öçürilensoň, Nury tiz uklady. Gaty araba olary örän ýorupdy, süňkjagazlary henizem syzlaşyp agyrdy.

Keltejik bet oglan çybşyldap geldi-de Nuryň ýapynyp ýatan köne, ýyrtyk odeýalyny çekip aldy. Nury oýanmady weli, ol aşak çöküp, edil Nuryň gulagyna dodagyny degiräýjek bolup pyşyrdady: “Eý, porsy...” jogap ýok. Bet oglan gaharyna çydaman , Nuryň bykynyna gaty güýçli ýumruklady. Nury, biçärejik, şobada dikelip oturdy weli, bet oglan : “Demiň çykaýmasyn”diýdi-de Nuryň maňlaýyny ýumrugy bilen iteläp, ony ýene ýatyrdy. Onsoň pyşyrdap başlady: “Şu günden şeýläk, men kim bilen uruşsam, meniň tarapymda urşarsyň, eşitdiňmi, ejjeňi... uruşmasaň, gije gelip, pyçaklaryn”. Nuryň bykynyna ýene bir zarply ýumruk urdu-da bet oglan onuň odeýalyny alyp gitdi.

Nury kime dadyny aýtsyn?! Kim oňa howandar çyksyn?

Nury ýalňyzyň ýalňyzy bolup, uly gözlerini höwlendirip, garaňkylyga bakdy ýatdy. Kämahal syçanmy, alakamy, bir ýerlerde bir zadyň gemrilýän hyrtyldysy eşidilýär.

Aslynda, esasy gemrilýän Nurydy. Kör alaka ýalňyzlyk bolup, onuň kalbyny gemirýärdi. Şu günlerden başlap o ýalňyzlyk Nurydan hiç aýrylmaz, mahal-mahal ony gaty kyn ahwala salar. Asmana uça-da, ýedigat ýer astyna girse-de, ýalňyzlyk Nuryňy hiç sypdyrmaz. Onuň iň ýakyn dosty Ýalňyzlyk, iň gazaply duşmany Ýalňyzlyk bolar. Soň-soň olar bir-birege şeýle bir siňip-garyşyp giderler weli, Nury haýsy, Ýalňyzlyk haýsy biler ýaly bolmaz, muny olaryň özleri hem bilibilmezler.

Ynha, häzirem tümlüge bakyp ýatyşsyna, onuň gatan gabaklary hiç ýumularly dälidi. Ýene bir ýerlerden çybşyldy ýakynlaşyp başlady.

Ýene şol bet oglanmyka ?

Ýok. Indi gelen daýaw oglan. Ol geldi-de, Nura ukudadyr öýdüp, onuň kellesine pitiklöp goýberdi.

— Hä?

—Ýuwaş. Eý, sen, näme meniň tarapymda durmadyň? Men seniň üçin taýak iýdim. İndiden

beýläk, meň tarapymda uruşmasañ, ejeňi ... rin.
Ertir mekdebe Artur gelyä, urşup başlasak, senem
uruşmalysyň.

Daýaw oğlan ýene çybşyldap gitdi. Nury,
hernäçe gorksa-da, bu iki oglanyň ejesine sögmesi
oňa gaty agyr degdi.

Daýnada-da sögüşerdiler, emma o taýda ýa
beýle sögüşmezdiler, ýa beýle täsir etmezdi. Häzir
weli ejesine sögülmesi Nurynyň iň uly ýarasy
boldy. Ol hökman güýçlener, uruşmany öwrener,
ejesine sögenlerden aryňy alar.

“Ertir Artur diýilýän gelse näme bolarka?”
diýen sorag hem ony uzak wagt birahat etdi. Üşäp
başlady, ýygryldy. Dyzlary eňegine degäýjek
boldy. Şeýle-de bolsa, gaty giç uklady. Düş görüp
başlady: Daýna. Bir topar gyz-gelin aýdym aýdýar.
Ses gelenok, diňe olaryň agyz hereketi görünýär.
Birden ejesi läle kakyp başlaýar. Nury bu mährem
sesi şeýle teşne diňleýär. Ol ejesi ahyry. Ölmändir-ä.

Balyk diýip tutanym-a

Ýylan bolup towlandy-ýa.

Nury ejesine baka ylgasy gelyär, nämedir bir
zat ony saklaýar. Onýança ejesi ýityär. Suwdaky
balyk ýylana öwrülýär-de kenara çykyp, çöp-

çalamyň aşagyna süýrenip girýär. Nury gorkýar. O ýylan Nuryň aýak astyndan hem çykyp biler.

“Eje, aý eje!” Jogap ýok. Ejesi näme üçin eşiťmeýärkä? Nuryň gorkýanyny, üşýänini bilýär ahyry. “Eje, üstümi örtäý, eje!” Ýene jogap ýok. Onsoň Nury batly gygyrýar: “Eje-e-e!”

Öz sesine özi oýanan Nury oturdy. Tümlükde çepegini tapyp geýdi. Pişik basyşyny edip gapa bardy. Ýuwaş itelände açylmadyk gapyny batlyrak itdi weli hem warkyldy, hem jygyldy çykdy. Koridor bilen gidip daşary çykylýan gapyny sermenekläp tapdy. Görse agyr gulp asylgy. Başga nireden gaçyp borka diýip duran Nuryň arkasyndan gelen terbiýeçi aýal onuň köýneginiň arkasyndan mäkäm tutdy-da götin dazyrdadyp çekip, düşegine eltip, siltäp ýatyrdy.

“Gymyldaýsaň, dişiňi owradaryn. Haram eşek!”

* * *

Her zadyň hakyky şekli onuň aňyrsynda

Ýyllar geçdi. Açlygam geçiberdi. Uruşdan gelen maýyp-müjriplerem başyna düşene kaýyl bolup başladylar. Şol günleriň birinde Bäherdendäki ýetimhanadan birtopar çagany Gyzylarbadyň ýetimhanasyna, başga bir topary hem

Baýramalydaky ýetimhana äkitdiler. Baýramala ugradylanlaryň arasynda Nury hem bar. O indi ösüp, berkeşip başlapdyr. Ulaldygyça Nury ejesine has köp meňzäp başlady. Aýratynam onuň gözleri, edil ejesiniň gözleri ýaly, gamdan dolup, göz hanasy giňäp, has çuňalyp başlady. Dymmalygý welin gitmedi. Daýnadan furgonly gelýärkäler ilkinji gezek gören otlusyna mündüler, Tejene ýetilende gaty eleşan geýnülü bir agsak adam wagona mündi. Ol münenden zaryn aýdyma başlady. Hem owaz zaryndy, hem sözleri zaryndy.

Bir garyş oglankam bakdyň-bejerdin,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow.
Enemiň ornunda gol süýdün berdin,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury bu owaza oýandy. Biri aglaýarmyka öýtdi. Başyny göterip seredende, gedaýa çalymdaş bagşyny gördi. O bagşa biri köpük uzatdy-da: “Işan aga, bir ýagşy doga okap ber, soňundanam “Ýok meniňi” aýdyp beräý” diýdi. Işan aga doga okanda-da aglaýan ýaly owaz bilen okady. El göterensoň, ýaňky köpük berene bakyp, “Ýok meniň” diýen aýdymy başdan-aýaga aýtdy. Beýle ýanda ýene bir adam köpük uzatdy-da: “Işan aga, meniň üçinem “Ýok meniňi” aýdaý” diýdi. Işan aga ýene aýtdy.

Şeydip, bir wagonda baş-alty gezek “Ýok meniňi” aýtdy. Asyl, ähli kişi “Ýok meniňi” haýyş edýär. Işan aga-da şondan başga aýdym bilmeýäne çemli.

Nury Işan agany gaty nebsewür diňledi. Ejesi ýogalany bári beýle ýürekdeş, beýle mährem, beýle gamgyn aýdym diňlemedik Nura bu örän täsir etdi. Ony pagyş-para eretdi. Üstesine-de aýdym tamamlanýar, aýdym başlaýar.

Näçe ýyllaryň, näçe adamlaryň sowuklygyndan ýaña, halys berçin bolan oğlan ýüregi, mähremlige, ýumşaklyga teşnedi. Daýnadan gaýdany bári ol ilkinji gezek öz derdine dertdeş aýdym diňledi. Ol öňem aýdym-saz diňläpdi, ýöne bu aýdym ýaly däldi, bu tüýs Nurynyň ýetim ýagdaýy hakdaky aýdymdy. Bu aýdym Nurynyň kalbynda çöküp, üstüni dürli wakalar örten ýatlamalary birden oýaryp goýberdi. Aýdymy aýdan kişi hem Nura örän ýakyn göründi. Nury o bagşy bilen salamlaşasy, tanşasy geldi, onuň boýnuna böküp gujaklasy geldi. Bagşy agsaklap gelşine Nurynyň deňine geldi weli, Nury oňa gaty içgin bakdy. Bagşy muny duýdy, örän gamgyn bakyp, Nura baka öwrüldi weli, Nury tas ony gujaklapdy. Ol bagşyny deňinden geçiresi gelmedi. Özünden uzaklaşdyrsa, bu ýakymly pursatyň ýitip gitjekdigini duýdy.

—Işan aga, salawmaleýkim.

—Waleýkim es-salam, oguljygym. Tüweleme, adam bolýaňyzmy? Gaýrat ediň, gaýrat ediň.

—Işan aga, pulum ýok weli, maňa-da ýaňky aýdymy aýdyp beräýiň.

—Wah, pul dileýän barmy, oglum?! Saňa iki gezek aýdyp bereris. Gürrüňi bolmaz, köşek.

Işan aga Nurynyň ýanynda oturyp, oňa garap aýdyma başlady. Işan aganyň berýän duýgulary Nuryny gutarnykly eretdi. Ol hökman suratçy bolar. Işan aganyň bu ýumşak oturşyny hökman çeker.

Aýdym tamamlananda Işan aga Nurynyň çignini sypap-sypap goýberdi. Hasasyna direnip turdy.

—Taňryýalkasyn, Işan aga.

Jogap bolmady. Diňe ýakymly baş atdy. Bagşynyň damagy doldy. Ol agsaklap beýleki wagona sessiz geçip gitdi.

* * *

Diňe okuw bilen bolsaň, garyp galarsyň

Nury Baýramalydaky ýetimhana bilen, o taýdakylar bilen tiz öwrenişdi. Ýetimhana müdiri örän işeňňir adam. Ýaşululygyna seretmän itjanly. Ir bilen çykyp gidip, uzak gününü edara gapylaryny kakyp geçirýär, uzak-ýakyn obalara gidýär. Baran ýerinden bir zatlar diläp alyp, ýetimhana getirýär. Bir doňuz, bir towşan, bir towuk alyp bilse-de ýetimhana getirýär. Bir gezek obada bir kişi oňa bir

mekejin berip goýberipdir. Getirensoňlar, o mekejini bada-bat soýman, bir hepdeden soýalyň diýişdiler. Emma ýetimhananyň garawuly hem-de odun-çöpüni üpjün edýän ýaşuly işgär Andreý aga o doňuzy az wagt soýman saklap bolsa, jojuklajakdygyny aýtdy. Ýetimhana müdiri, bāý, begendi-ä! Onsoň ýetimhanadaky ýetim oganlary Andreý aganyň yzyna düşürip goýberip, doňuza ot-ıým getirdip başlady. Nury dagy mal saklamany şo taýda öwrendiler. Andreý aga Russiýada doglup, şo taýdan rewolýusiýany Türkmenistana getirenlerdendi hem-de doňuz malyny nädip idetmelidigini gowy bilýärdi. Bir gezek ota gidenlerinde Nury oňa: “Andreý aga, näme üçin her mekdebiň daşky gapysyna: “Okamak, okamak we ýene-de okamak gerek. W.I.Lenin” diýlip ýazylýarka?” diýdi.

—Adam okamak bilen akyllly bolýar. Ana, şo sebäpli Lenin: “Okamak, okamak, okamak” diýýä. Onsoňam mukaddes kitaplaryň ählisiniň ilkinji nesihaty “Oka!” diýýä.

Okaň, oganlar, gowuja okaň. Okuwyň zerurlygyna soň düşünersiňiz. Sen-ä, Nuryşka, hudožnik bolýaň. Köpräk çekiber.

Soň-soň Nury çekenje suratlaryny Andreý aganyň garawulhanasyna eltip, görkezip başlady. Bir gezek Nury Leniniň suratyny çekip Andreý aga görkezdi weli, Andreý aga gorkuly ýagdaýda gapa gözläp goýberdi.

—Nuryşka, Lenini, Stalini çekmeli däl. Gadagan ahyry.

—Stalini çekjek däl, ol gaharjaň adam.

—Ýuwaş, ýuwaş. Getir, o suraty maňa ber. Gaýdyp şo ikisini çekäýme. Doňuzy, towşany, öz dostlaryňy çekiber. -Andreý aga Leniniň suratyny peje atdy.- Sesiň içinde bolsun.

Nury muny halamady. Öz çeken suratynyň ýakylmasy ony gaty ynjytdy.

—Men islänimi çekmesem, gowy çekip bilemok.

Nury ýetimhanada ýa-da mekdepde boş wagt tapdygy surata güýmenip, kāmilleşip başlady. Onuň içinde ýatan uly arzuwy keteni köýnekli ejesiniň keşbini çekmekdi. Wah, o keteni köýnek ýadyna düşdügi, Nurynyň ýüreginiň dükgüldisi güýçlenýär. Ejesiniň jadyly ysy o keteni köýnekdedi ahyry. Daýnadan gaýdanda ejesiniň ketenisini düýrläpjik goşaltasyna salan bolsa, hiç kim görmezdi ahyry. Häzir ele alaga-da ýüzüne tutsa, keteni köýnegiň içinde ejesiniň keşbini gaty anyk görüp bilerdi ahyry. Şu mahal ejesini ýürekden gowy görse-de onuň keşbi öňküler ýaly dury göz öňüne gelenok. Arada bir geňsi duman döräpdir. Ýa ölenler şeýle görüňärmikä? Üstesine-de Nury ejesiniň keşbini hernäçe köp çekse-de, öňi-soňy suratdaky ejesi göz öňüne getirýän ejesine hiç meňzänok. Şo sebäpli Nury örän badykeç bolýar. Özünüň ökde suratkeş dældigine içi ýanýar. Nāme etjegini hem bilenok.

Bu derdini kime aýtjagyny oýlanýar, emma çemeli, ynamly adam tapman ýör. Surat mugallymy bar, ýöne ol sapakda çäýnegiň suratyny hem çekibilmänsoň, okuwçylar o mugallymyň üstünden gülýärler. Andreý agadanam öýkeli gezýär. Öýkelemände-de Andreý aga surat çekibilýän adam däl-ä. Onuň bar bilýäni: “Okaň, okaň ” diýmek. Onsoňam Andreý aga soňky wagtlar görmenok. Onuň garawulhanasynda başga bir gara ýaşuly görünýär. Nury o ýaşulyny daşyndan görüp halamansoň, kän bir ýakynlaşjagam bolanok.

Indi bogaz doňuza ot-iými zähmet mugallymynyň ýolbaşçylygynda taýýarlap başladylar. Ol gaty sögünjeň, zeýrenjeň bir aýal. Çümmüklemäge, burup alamaga gaty ökde. Ol gabady gelende Nuryny hem çümmükledi weli, şondan bäri Nury mugallymyny görende ýylan gören ýaly bolýar. Nury bir gün dilini ýalmyldadyp, başyny göterip duran ullakan kepjebaşy hem-de onuň üstünde oturan bir aýaly çekdi. Ol aýalyňam edil ýylanyňky ýaly dili öňe çykyp dur. Ol aýal, dogrudanam, zähmet mugallymasyna meňzedi. Nury o suraty synpdaşlaryna görkezdi-de: “Ýnha, Laçyn mollym” diýdi. Çagalar ala şowhun turuzdylar, beýleki synpdakylara-da aýdyp ýetişdiler. Bir sapakdan soň, bütin mekdep ýylana meňzedilip çekilen Laçyn mollymyň suraty hakda gepleşýärdi. Gürrüň Laçyn mugallyma, mekdep müdirine ýetene çemli, olar tirkeşip geldiler-de Nuryly otaga girdiler.

—Nury, sen papkaňy al-da, biziň yzymyza düş.

Synpdakylar ýene şowhun turzup başladylar. Nuryň müdirden şarpyk datjakdygy hakda, Laçyn mollımyň ony awuly çümmüklejekdigi hakda, ýene-ýeneler hakda gowur turuzdylar. Emma Nury eglenmän, örän rahat dolanyp geläýdi. Ol rahatlygynyň üstesine, gidendäkidən şadyýan göründi. Çagalar onuň daşyna üşüşüp, sorag baryny berdiler. Nury dymyp diňledi, soňunda: “Çeken suratymy tapmadylar” diýdi .

Nury, şowhun artyp başlanda, suraty ile görkezmän gizlän ekeni.

Şol gün sapaklardan soň, doňuza ot-ıým toplamaga gitmeli bolanda, Laçyn mugallym, nobaty yetmedigem bolsa, Nuryň hem alyp gitdi. Gün batar uçurlaryna çenli eňňerede aýlanyp, güýz oty, galan-gaçan kădi alyp gaýtdylar. Nury her demde Laçyn mugallymyň çümmüklărine garaşyp, dymyp gezdi. Emma Laçyn mugallym ne suratdan gep açdy, ne-de çümmükledi, ýöne Nura öňküdenem gaharly, has ýigrençli garady.

Ýetimhana gelenlerinde sekide oturan tâze garawul Rahman aga doňzuň hiç zat iýmăn, ýer gazaýanyňy, guzlar wagty gelenini aýtdy. Dogrudanam, ýatylmazynyň öň ýany, daşary çykan oglanlaryň biri ýatakhana gygyryp girdi.

—E-eý, ýörün-eý, doňuz guzlap başlady. Eýýăm baş jojugy bar.

Çagalar güsürdeşip daşary ylgadylar. Rahman aga ýeňini çyzgap, jojuklary doňzuň ýanyndan emay bilen aýyrýar. Olaryň sany eýýäm ýedä ýetipdir. “Indi-hä guzlap bolaýan bolsa gerek” diýip çaklan Rahman aga ýedi jojugy agaç ýaşıklere saldy-da howlynyň beýle ýanyndaky boş jaýa daşady.

Doňzuň bir birahatlygyny duýsa-da, ony jojuklary alnyp gidileni üçindir öýtdi.

—Oglanlar, siz az salym göz-gulak boluň. Men namaz okap geleşin – diýdi-de el-ýüzüni ýuwup, täret kylyp, garawulhanasyna gitdi. Namaz okap durka “Doňuz guzlaýa, Rahman aga” diýlen owazy eşitdi. “Guzlasa guzlar-da”. Emma az salymdan oglanlaryň gorkuly sesleri geldi: “Jojugyny iýýä! Rahman aga, ýetiş, jojugyny iýdi”.

Rahman aga namazyny bozup, tiz geldi. Emma giç. Doňuz oglanlaryň gözünüň alnynda bir jojuk dogrup, şobada-da ony parçalap, ýuwdup goýberipdir.

—Doňuz-da. Iru-giç doňuzlygyny görkezýä-dä.

O waka oglanlaryň köpüsine, aýratynam Nura gaty ýaman täsir etdi. Öz çagasyny çeynäp duran doňuz hiç göz önünden gitmedi. Gijäniň bir wagtyňa çenli ukusy tutmansoň, ýerinden turup penjireden garady. Howanyň sowuklygyna bakman, Rahman aganyň daşky sekide ýatanyny gördi. Nury Rahman agany öňler göreňde halamadygam bolsa,

bu gün onuň sesinden ýakymlylyk, mähremlik duýdy. Onuň jojuklara şeýle bir ýumşak daraýşyny hem gördi-de Nury özi duýman durka, “Rahman aga gowy adam eken” diýen netijä geldi. “Näme üçin daşarda ýatýarka?” Muny ertir Rahman agadan sorar. Umuman, Rahman agadan soraljak zat kän.

Soňky wagtlar Nury özüni uly adam hasaplaýar. Uly adamlar bilen gepleşesi gelýär. Olaryň ony oglansyratmasyny kabul etmeýär. Ol ertir okuw tamamlanansoň, Rahman aganyň ýanynda-da özüni oglan däl-de ýetişen adam hökmünde alyp bardy. Rahman aga-da onuň bilen oglan ýaly däl-de uly adam ýaly gepleşdi.

—Rahman aga, men suratkeş bolsam gowy bolarmy?

—Suratkeş bol, sazanda bol, alym bol, onuň parhy ýok, bu zatlar okuw bilen, zähmet bilen ýetilýän dereje. Okamaly, hökman okamaly, ýöne okuw-durmuşyň dörtdeň biri. Galan üçüsini özüň öwrenmeli, özüň almaly. Ana, şo soňky üçüsini köpler bilmän, ýa-da biljegem bolman geçip gidýä.

Nury Rahman aganyň aýdýan üç zadyna akyl ýetirip bilmedi, soramak hem islemedi, sebäbi oglanlar soranjaň bolýar, Nury bolsa uly adam ahyry.

Rahman aga, Nuryny halansoň, oňa bir hekaýat aýdyp berdi.

Gadymda bir gaýykçy bamyş diýýä. O kenardan o kenara ýolagçy geçirýä diýýä. Ynha, onsoň bir gün bir alym şo gaýyga münenmiş. “Kitapdan-ylymdan habaryň barmy?” diýip, gaýykçydan soraýa, olam ýok diýýä. Alym baş ýaýkap: “Ömrüň ýary köýdi hasap et” diýýä. Onsoň suwuň ortasyna barýarlar weli, turýar bir tupan . Gaýygy agdaryljak-dünđeriljek bolup başlaýa. Indi gaýykçy alymdan soraýa: “Ýüzmekden habaryň barmy?” diýýä. Olam ýok diýýä. Gaýykçy : “Onda ömrüň bary köýdi hasap et” diýýä. Şo mahal tupan gaýygy agdarýa, alym suw düýbüne gidýä, gaýykçy bolsa kenara çykýar. Okamak gerek, ýöne bu durmuş deňzinde ýüzmegem zerur.

Rahman aganyň bu aýdanlaryny Nury aňynda berk belläp goýdy. Ulaldygyça, durmuşa näçe ýakynlaşdygyça Rahman aganyň häzirikçe syr ýaly görünýän sözleri kem-kemden çöşlenip başlar.

Nury kitaply torbasyny eline aldy, sekiden düşdi. Sorag berenini bilmän galdy:

—Rahman aga, nämüçin daşarda ýatýaňyz-a ?

—Jany sag ölmek üçin.

—Janyňyz sag bolsa, ölmersiňiz-dä.

— Ýo-ok, hemmeler ölýä, iň bagtlylar jany sag ölýä. Ana, şol gowusy. Üstesine-de pyrontda bolan dört ýylymyzyň köpüsini daşarda geçirdik. Indi öýe sygamzok...—Şo mahal köçe tarapdan bir agsak ýaşuly ýetimhana tarap öwrüldi. Nury ony şobada

tanady. Rahman aga bolsa, mundan bihabar, o gelyän ýaşulyny Nura tanadyp başlady.

--Şo gelyän ýaşuly bile dört ýylymyzy söweşde geçirdik. Oňa Işan aga diýýärler. Uruşdan gelsek, onuňam, meniňem maşgalam açlykdan gyrlypdyr. Indi ikimizem ýalňyz galdyk.

— Men o ýaşulyny otlyda gördüm.

—Onda “Ýok meniňi” diňlänsiň.

—Hawa, gowy ýaşuly. — Nury Işan agaň suratyny çekjek bolup köp kagyz zaýalanyny, ahyrda-da çeken suratlaryna göwni ýetmänini ýatlady.

Işan aga ýylgyryp, begençli bakyp geldi. Ol Rahman aganyň iki elini iki eli bilen gysyp salamlaşdy.

—Rahman jan, sag-amanjamyň? Men gelmesem, sen barjagam däl-ow. Tabyň ýagşy dälmi?

—Hudaýa şükür. Baramda öýde tapdyrýan adam däl-ä sen. Her baramda gapyňa çöp ötürilgi.

—Tapjak bolsaň tapardyň-la. Ähä, bujagaz oglan kim? Ýa ogullyk aldyňmy? Işan aga Nura bakdy.

—Hany, ykjamja synla, bakaly, tanamagyň ahmal.

Işan aga şol öňki mährem gözlerini Nurudan aýyrmady. Nury hem oňa yhlas bilen, teşnelik bilen bakdy.

—Hä-ä, şo-ol oglanjyk. Sen otlyda aýdym aýdyp ber diýipdiň, ýadyňda dälmi?! Tüweleme. Sen-ä ýigit çykypsyň. Öňde-soňda senden başga aýdym buýran oglan duşmady. Tüweleme, özüňem aýdym aýdýansyň-la?

Nury baş ýaýkady. Rahman aga: “Nuryjan surat çekýä. Suratkeş bolaýsam diýýä” diýdi.

—Suratkeşem-ä bolsa bolýa weli, gözler-ä sazanda gözleri. Gam damyp dur. Aňryňda aýdym-saz eden barmy, bilmeýäňmi?

Nury ejesini, mamasyny, daýylaryny, uly dogany Baýlyny agzasy geldi. Emma diňe: “Daýylarym bagşymyş” diýdi.

—Boldy, boldy. Är daýa diýipdirler. Ynha görersiň, suratam çekseň çek weli, seniň çöregiň sazda bolar, enşalla. Sen otlyda ýönelige aýdym buýurman ekeniň. Sen Rahman agaňnyň sazларыny diňläp görüpmediň?

—Ýok. Rahman aga saz çalýarmy?

—Oh-ho-ow, bi gömülgi ýatan hazynadyr. Menem aýagymy süýrüp şunuň ýanyna saz diňlemänä gelyän-dä. Hany, Rahman, beýdişip durmaly, garawulhanaňa gireli, daşary şemalrak. Bu oglana-da diňledeli.

—Diňläni ýagşy weli, öý işleriňi ýazyp ýetişersiň dälmi, Nuryjan?

—Ertir bazar günü.

Olar darajyk garawulhana girdiler.

Nury hiç-hiç oglansyradyлмағанына monça boldy. Rahman aga gaty gowy adam ekeni. Öň nämüçin ony halamadyksyran bolduka? Asyl, Rahman agadanam, Işan agadanam Nury atalyk mährini duýup başlady. Bu adamlar Nuryň garyndaşy ýaly-la? Bularam Daýnaly bolaýmasyn?!

Nury öz atasyna teşneligini, atadan perzende geçmeli million-million ruhy duýgulary geçmän, ýeri boş duranlygyny häzir duýmaýardy. Eneden perzende geçmeli milliard-milliard duýgularyň geçmän, o boşlugyň gam bilen doludygyny häzir bilmeýärdi. Nuryň häzirki bilýäni-atasy ýok, enesi ýok. Emma bu yetimligiň ýyl geçdikçe, adam özüni tanap başladykça barha ezyetli boljakdygyny Nury häzir gümanam etmeýärdi. Ata-eneli ulalanlary-da ýalňyzlyk öz penjesinde owardýarka, atasyz-enesizleri nädýärkä?

Bu zatlardan bihabar Nury özüni uly adam hasaplap, Rahman aga bilen Işan agaň arasynda gopbarylyp otыр. Rahman aga saz çalyр we Nura örän ünsli bakýar. Nury tolgunyp, birahatlanyp, tanşyny gören ýaly bolup başlady, kä dutara bakdy, kä Rahman aga bakdy. Muny synlap oturan Işan aga saz tamamlanda Nura sowal berdi.

—Oglum, şu sazy Rahman agaň ýörite seniň üçin çaldy. Tanadyňmy şu sazy?

—Ýel gelýär-ä Bibijan.

—Aý, berekella-a, berekella.

Onýança Rahman aga ýene bir saza başlady. Nuryň synlaýarlar. Nury tolgunýar, gözleri ýanýar. Indi Işan aga baka garap-garap goýberýär. Saz tamamlanda Rahman aga dillendi.

—Nuryjan, bu sazy-ha bilýänsiň-le.

—Ýok meniň.

—Aý, berekella. Gördüň dämi, Rahman?! Gan bilen geçen zat gaty güýçli bolguç. -Işan aga Nuryň arkasyna kakyp-kakyp goýberdi – Saz çalmany öwren, seniň çöregiň sazda. Sen güýçli sazanda bolarsyň, enşalla.

Nury geň bir hala düşdi. Bu sazlar çalyndy weli, ejesi janly bir görnüşde göz önüne geldi. Ol ejesini gaty ýakyndan, örän aýyl-saýyl gördi. Rahman aga “Bibijany” çalanda Nury ejesini ýöne bir görmek däl, asyl, sesini hem eşidip bildi. Şo-ol Daýnada ýigitleri urşa ugratjak bolanlarynda gelin-gyzlar bir ýanda, ejesi bir ýanda şu “Bibijany” aýdypdylar. Ejesiniň owazy nähili mähirlidi, nähili ýakymlydy. Ejesi şeýle bir merdem, dim-dik durdy. Soňra öz boýnundaky dogany arabada barýan esgerlere ugradypdy. Şu mahal şo esgerler barmyka? Ýa açlykdan, ýa söweşde öldüermikä?

Nury ýatlamalara çümüp özüne gelende, Rahman aga gözlerini ýumup saz çalýardy. Rahman aganyň ýüzi has gamlydy, hesret perdesine bürenipdi. Onuň öňe-yza yranyp oturşy hem gaty

gamgyn. Işan aga-da başyny sallap, gözlerini ýumup saz diňleýär. Gözýaşlaryny elýaglygy bilen garşy-garşy süpürýär. Nury bir salym bu iki ýaşulyny synlady, onsoň onuň özüniňem gözi ýumuldy. Gözi ýumulana mähetdel, Nury ýene ejesini gördi. Şo-ol keteni köýnekli görnüşde. Birden Sumbar derýasy göründi, iki tarapynda-da toraňňylar, şo-ol birmahallar üstüne çykyp suwa bökýän toraňňylary. Hat-da Nury öz boýuny deňeşdirýän çynar nahallaryny hem şeýle anyk gördi. Gözi açylanda o görnüş ýitdi. Onsoň Nury ýene gözlerini ýumdy weli, Baýly doganyny, Aşyrberdini, Begmämmedi, Artykgüli, üç aýlykka ýogalan Maýa jigijigini gördi. Başga-da köp-köp zatlary ýatlady. Baýryň bilindäki öýlerini göreňde ýüreji jigläp gitdi. “Hany, o günler! Hany, o öýmüz?! Hany, doganlarym?!”

Rahman aga dutaryny goýup, derini sylanda-da Nurynyň gözleri ýumukdy. Onuň gözlerini ýumup saz diňlänini Işan aga-da gördi. Nury birden gözlerini açdy. Iki ýaşuly sözlemän, oňa ýylgyryp bakyşyp otyr.

—Tüweleme, oglum, tüweleme.

Nury öňler surat çekende lezzet alýardy, emma bu gezek saz diňländigini lezzet düýbünden başga boldy. Ol her näçe köp surat çekse-de geçmişe munça ýakynlaşyp bilmändi: Ejelerini, doganlaryny, Daýnany, çagalyk ýyllaryny munça ýakynan göz önüne getirip bilmändi. Saz Nurynyň isleýän

zadyny örän aýdyň görkezdi goýaýdy. Nury muňa çaksiz haýran galdy. İn geň tarapy hem gözünü ýumsa görýär, açsa görmeýär. Dünýäniň syry gözünü ýumaňda görünýän zatlar bolsa gerek . Nury saz çalmany öwrener, ökde sazanda bolar. Onsoň, özi saz çalar, göresi gelen zady göz önüne getirip, özi görer oturur. Nura mundan başga lezzet gerek däl.

Şol günden soň Nury ýetimhananyň terbiýeçilerini, müdirini gören ýerinde: “Maňa dutar alyp berin” diýip bizar edip başlady. Müdiriň bolsa gahary gelýär: “Aç bolmasynlar diýip, men gapy-gapy kakyp, çörek dilegçiligini edýän, ýalaňaç bolmasynlar diýip, edara baryny bizar edýän. Indem dutar gerek diýip ýalbaraýyn. Beýle zat bolmaz”. Müdir hernäçe käýinse-de, sögünse-de assyrynlyk bilen saz gural gözläp başlady, sebäbi beýleki käbir mekdepler eýýäm özüniň aýdym-saz toparyny döredip, abraý-alkyş alyp ýörler. Bu arada Nury sypynsa Rahman aganyň garawulhanasyna ýumlukdy. Ol bir demde dutar çalmany öwrenäýjek boldy. “Sabyrlyja bol, Nuryjan. Dutar diňlemek lezzetlem bolsa, öwrenmek hupbatlydyr. Gyssanman öwrenibereris”. Onsoň Rahman aga Nura dutar tutmany, kakuwy öwretmekden başlady. “Oglum! Tar bilen gapagyň arasy, gaýmakdan galyň däl. Şonda-da barmagyň gapaga degmeli däl. Degse-de sessiz degmelidir. Şuny ömürlük unutmagyn”.

* * *

Dünýäniň asly sazdyr

Ýetimhana müdiri günleriň birinde söwda edaralarynyň birine barsa, bir pianinony sklada saljak bolup durlar. Müdir ur-tut muny öz ýetimhanasyna bermek hakda karar çykardyp, öýläňler pianinony ýetimhana getirdip, koridorda goýdurýar. Okuwdan gelen çagalar bu täzelige geň galyp, pianinonyň daşyna üýşdüler. Oglanlaryň ekabyry onuň gapagyny açdy-da akja-garaja taýajyklara basdy weli, gümmürdedi. Onsoň her kim basyp görüp, ala gümmürdi etdiler. Nura gezek ýetende ol bir barmagy bilen bir taýajyga ikinji barmagy bilen ýene bir taýajyga seresaply basdy, ýene gaýtalady. Läläniň owazyna çalymdaş owaz çykdy. Nury muňa gaty begendi. Şol arada dyknyşyp, basalaşyp duran oglanlar Nuryny pianinodan uzagrağa südürrikledip goýberdi. Indi başga barmaklar pianinony manysyz gümmürdedip başlady.

Şol gün agşam hemmeler ýatansoň, bir oglan ilki emedekläp, koridora çykansoň çybşyldap baryp, pianinony ýuwaşja tyrňyldadyp başlady. Haýsydyr bir sazy çalmaga synanyşýar, bolanok. Ýene şol basymalary gaýtalaýar. Emma batly

basanok, ýuwaş, ýumşak ses çykýar. Bolmady. Onsoň başga-başga basymlar gaýtalanyp, ses batlanyp başlady. Birdenem kesildi. Bir ýerden terbiýeçiniň hüňürdisi eşidildi, soň dym-dyrslyk boldy.

Ertesi agşam ýene gijäniň bir wagtlary pianino tyrňyldysy eşdildi. Ýene düşnüksiz owazlar çykdy. Terbiýeçi agyr uklana çemeli, bu gezek pianino uzak oýnaldy. Ahyry ümsümlük aralaşdy.

Üçünji gije ýene şol oglan çybşyldap geldi, görse pianino diwara bakdyrylyp goýlupdyr. Ol oglan pianinonyň ýylmanak agajyny lezzetli sypalap-sypalap bir salym durdy-da, ýene sessiz ýöräp ýerine geçip ýatdy.

Ertesi öýlän okuwçylar mekdepeden ýetimhana girip barýarkalar Rahman aga Nuryny ýanyna çagyrdy. Nury pianino getirleni bári Rahman agadan sapak almany goýupdy. Şonuň üçin birhili müýnliräkdí. Gürrüň dutar barada gider öýden Nury bu gezegem haýran galdy. Rahman aga oňa mylaýym bakdy. Ýylgyrdy.

—Nuryjan, üşemän gelyämiň? Seni pianinodan okatjak bir mollym tapdylar. Gaty ökdedir. O saňa köp zat öwreder. Indi gijelerine turup çalmasaňam bolar.- Rahman aga Nurynyň arkasyna kakyp ýene ýylgyrdy. —Bar, ogul, nahar-şoruňy tizräk iý.

Nury gije turup, pianino oýnaýanyňy hiç kim bilýän däldir öýdýärdi. “Nädip

bildilerkâ?”. Birmahallar, kiçijikkäler Daýnada oglanlar bilen kolhoz hozundan iýenlerinde-de hiç kim görmändi, emma bilipdiler. Haýran galaýmaly.

Şol günüň öýläni terbiýeçileriň biri Nuryň yzyna düşürdi-de Olga Alekseýewna Kriwçenko diýen saz mugallymasynyň otagyna eltip gaýtdy. Olga daýza goňur pianinosynyň öňünde otyrды. Nuryň mylaýym garşylady. Göz astyndan synlady. Nury hem çekinip-utanyp otyr.

—Adyň näme?

—Nury.

—Hany barmaklaryňy öňe uzat.

Nury birgeňsi çekindi. Sabyn ýoklugy üçin barmaklaryň arkasynda dörän çory görkezmäge utandy.

—Utanma, Nuryşka. Men barmaklaryň saza gelişini görmekçi.

Nury ýüzüni aşak salyp, barmaklaryny öňe uzadyp, tiz çekdi.

—Ýagşy, ýagşy. Men häzir elimi bir-birine urup, nähili şarpyldatýanymy diňle, soň özüň gaýtala. Ynha, şeýle: şarp, şarp, şarp.

Nury hem yz ýanyndan gaýtalady.

—Ýagşy, ýagşy. Ynha, indi men bir sazjagaz çalmakçy, dykgatly diňle, soň näme sazlygyny aýt.

Olýa daýza barmaklaryny ýumşak hereketlendirip bir bölek saz çaldy.

—Läle.

—Gaty gowy, hany ýene bir saz çalaýyn, bil bakaly.

—Parasatly serdarymyz Stalin.

— Boldy, boldy. Sen-ä ökdeje ekeniň. Hany, ýör o jaýa geçeli.

Onsoň beýleki otagda mylaýym suwly kitrini, sabyny görkezdi-de: “Üç gezek gowuja sabynlap ýuw. Her geleňde-de eljagazyňy sabynlap ýuwarsyň, onsoň saz sapagyna başlarys” diýdi.

Olýa daýza Nuryny çep ýanynda, pianino bakdyryp oturtdy. “Şu günki sapagymyz—saz diňlemek. Rahatja otur-da diňläber”. Ol türkmen sazларыny çalyp başlady, garşy-garşy Nura bakyp goýberýär, Nurynyň ýüzünden, gözünden duýgy okaýar. Soňra rus we ýewropa sazларыndan çalyp başlady, ýene-de Nuryny synlaýar. Saz tamamlandy.

—Nähili, Nury, gowy gördüňmi?

—Hawa.

—Soragyň barmy? Seniň isleýän sazyň bar bolsa çalyp bereýin.

— “Ýok meniň” aýdymyny pianinoda çalyp bolýarmy?

—Elbetde, ähli aýdym-sazlary pianinoda çalyp bolýar. Ynha, diňle. Belki, aýdymyny aýdarsyň.

Nury baş ýaýkady. Ol Işan aganyň aýdymynyň pianinoda üýtgeşik ýaňlanyşyny diňläp hezil edindi. Daşarda gar eräp, jaýyň üçeginden damýardy.

—Hany, damjalaryň owazyny diňle. Tiz damsa, haýal damsa hersiniň başga-başga owazy bar. Ana, görýän dämi? —Şo mahal ullakan buz salkymy ýere pagşyllap gaçdy. —Ana, buzlaryň öz owazy bar, eşitdiň dämi? Men häzir pianinoda damjalara, buzuň pagşyldaýşyna öküneýin. Ynha, üns ber.

Dogrudanam, pianino o owazlary ýeserlik bilen gaýtalady.

—Umuman, ähli zadyň öz owazy, öz sazy bar. Ähli zat özüçe aýdym aýdýar, ony duýmak gerek. Eşitmek hökman däl. Öten agşam şemal nähili aýdym aýtdy. Ýazda derek ýapraklarynyň sazyny diňle.

Ähli zat ölýä – direlýä, diňe saz ölenok. Adamyň in gowy görýän zady saz. Saňa köp nahar berseler, doýaňsoň goýarsyň, emma sazdan doýma ýok. Sebäbi şu dünýäniň asly saz. Şuny hiç unutmagyn, Nury.

O gün Nury Olýa Alekseyewnanyňkydan ýetimhana uçup geldi. Ähli görenini Rahman aga aýtmakçydy. Sekide Rahman agany görmänsoň, göni ýatakhana gitdi. Barşyna koridordaky pianinonyň ýaldyrawuk agajyny sypap-sypap az

salym durdy. Oňa pianino örän ýakymly görüdi. Kăşgä pianino bilen gepleşip bolýan bolsa. Oňa ýüregindäki duýgulary aýdyp bilse. Kăşgä, kăşgä...

Olýa mugallymyň bu günki çalan sazлары Nuryň gulagynda ýaňlanyp başlanda, ol gymyldaman durdy, soňra ýene pianinony sypalady. Kăşgä, şu mahal çalyp bilsedi!

Nury tolguna-tolguna ýatdy. Ertir gaty ir oýandy. Howlynyň bir burçundaky tuwalete baka çykanda, howanyň ýene bulaşanyňy gördi. Şeýle bir ownuk gar şeýle tiz ýagýar. Nirä, nämä baksan, edil ak perdäniň aňyrsynda görüňän ýaly. Nury garawulhananyň ýanyndaky sekä bakdy, geň galdy. Rahman aganyň beýle garly günde-de daşarda ýatyşyna Nuryň nebsi agyrdy. Sekä ýakyn bardy. Gar ýagýanyňy Rahman aga bilmän ýatandyr öýdüp, oýarmakçy boldy. Oýarmaga dözmedi. Şo mahal ýapynjanyň aşagyndan ses çykdy.

Nuryjan, ukyň tutmaýamy?

—Salawmaleýkim, Rahman aga. Gar ýagsa-da daşarda ýatýaňyzmy?

—Ömrüni buz üstünde geçirýänlerem bar, oglum. Gaýta, dört diwara bogulup ýaşamaktan kyn zat ýok. Hudayjan başga birine baknalykdan, dört diwara dykylmakdan gorawersin-dä.

Bar, oglum, ýat, entek daňam atanok ahyry.

Nury ýatakhana girdi. Koridoryň garaňkysynda sermenekläp pianinony tapdy. Sypalady. Soň piano degmän, edil piano çalyň ýaly, barmaklaryny gerip, hereketlendirip, başyny silkip, Olýa mugallyma öýkünip başlady. Gulagyna ejesiniň aýdýan “Bibijany” eşidilip gitdi. Şo-ol, esger ugradylandaky “Bibijan”. Bu ümsümlükde, bu garaňkylykda ejesi has anyk göz önüne geldi, hat-da ejesiniň keteni köýneginiň keşdeleri hem görüldi.

Nury pianinony gaty tiz öwrener, sebäbi näçe tiz öwrendigiçe şonça tiz ejesini göz önüne getirip, ejesi bilen edil janly ýaly görşüp biler. Nura mundan başga bagt gerek däl.

Onsoň Nuryda saza dörän höwes, yhlas we kuwwat daglary süýşürmäge ýetjekdi. Ähli zat ikinji, üçünji, dördünji derejeli boldy galdy, iň zerur zat saz boldy. Rahman aga oňa ata duýgusyny, Olýa mugallym ene duýgusyny berdi.

Nuryň hyýaly ösdi, giňedi, aýdyňlaşdy. Şo günlerden başlap, ol hyýal äleminde ruhy dünýäsi bilen ýaşap başlady. Onuň dem alyş howasy saz boldy. Saz oňa iň belent jadyly gözelligi bolup görüldi. Ol gözünü ýumup, saza topuldy.

Saz bilen kesellemäniň iň uly dertligini, soňsoň hiç bir zada eliň ýetmän, diňe saza gul bolup galjakdygyny, saz üçin işläp başlan beýnisiniň hiç-hiç rahatlyk, dynçlyk bilmejekdigini, gaýta ýyl geçdigiçe barha beter ruhy ejirler berjekdigini Nury

häzir bilmeýärdi. “Birini kowalap barýarkaň, arkaña-da bak, belki, seni kowalap gelýän bardyr.” diýen paýhasdan Nury entek bihabardy.

Nury üçin gün, hepde, aý, ýyl ýok, asla wagt ýok, diňe saz bar. Nuryň tapylgysyz saz başarnygyny Olýa mugallym ýetimhana müdirine habar berdi. Hem begenip, hem gynanyp habar berdi. Begenyäni —Nuryň ilkinji saz mugallymy bolany. Nuryň Aşgabatda has güýçli tälim aljagy.

Gynanýany-beýle çagany elden gidermek, ony her gün görüp durmaga mümkinçilik boljak däl. Sebäbi talantlylary Aşgabada toplan ýörler.

Iň beteri hem unudylmak.

Ýetimhananyň müdiri Nury hakda habary Aşgabada ýetirdi. Nuryň bu zatlardan habary ýok. Bir gün gijara ýetimhana koridoryndaky pianinoda Nury saz çalyp otyrka, terbiýeçi geldi-de sazyny kesdirdi.

—Aý, oğlan, tyrňyllatmaňy goý. Seni Aşgabada geçirýärler, goşlaryňy çemodanyňa sal. Häzir Aşgabada gidýän bir adam seni alyp gidýä. Otlä ýetişmeli.

Nury habary diňledi-de ýene çalyberdi.

—Saňa goý diýilýä, otludan gijä galýaň. Baý, tyrňylladyp bildiň-le! Gije-gündiz ýatuw bermediň. Indi Aşgabatlylar çeksin, bakaly, çydaýarmykalar?!

Nury sazyny goýup, o terbiýeçä geňirgenip, gözlerini mölerdip bakdy.

Gün batyp, garaňky gatlyşanda Nury goşjagazyny goltugyna gysyp, beýleki elinde-de nota kagyzlary, mekdep kitaplary, depderleri salnan okuw sumkasyny göterip, ýetimhanadan çykdy. Onuň töweregi oglandan doly, ala wagyrdy. Nuryň şo dymmalygy, içinde hernäçe hasasat gopsa-da, dymmany bilýär. Ýüzündenem begenýäni-gynanýany duýulmaýar. Üýtgewsiz. Garawulhanaň deňinden geçensoňlar terbiýeçi oganlary alyp galdy. Nury bir erkek kişiniň yzyna düşüp gitdi.

—Nury hat ýazgyn.

—Sag bol-eý, Nury.

—Bizem bararys, ýer belläp goý.

—Nuryňky hezil-läý, saz çalyp ýörmeli.

Nury geplemän, ýylgyrman, yza bakdy-da el bulap goýberdi.

Demir ýol wokzalynda uzakdan otly yşygyny göreňde, Nury ilkinji gezek Daýnadan furgonly gelip, demir ýoldan geçişlerini ýatlady. Ol wakalar gaty uzak wagt öň bolan ýaly boldy. Wagona münenlerinde Işan aga geläýjek ýaly, onuň zaryn owazy eşidiläýjek ýaly boldy durdy. Nury wagon içinden gelip – geçenlere garaý-garaý, Işan aga garaşdy.

Bir garyş oglankam, bakdyň-bejerdin,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow,
Enemiň ornuna gol süýdün berdin,
Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury, ahyry, özüni Aşgabada alyp barýan kişä
ýüzlendi.

—Işan aga aýdym aýdanokmyka?

—Işan aga, indi, başga ýerde aýdym aýdýar. —O
kişi gaty rahat jogap berdi. Nury onuň gepleýiş
sesinden hiç zat duýmady.

—Bir ýere işe geçdimikä?

—Öldi, inim, öldi.

Nury başyny sallady. Emaý bile ýerinde
süýndi, agaç diwara bakyp ýatyşyna Işan aganyň
her bir hereketini, onuň mährem ýüzüni göz öňüne
getirip gynandy ýatdy. Rahman aga bilenem, Olýa
mugallymy bilenem hoşlaşman gaýdypdyr ahyry.
Ýogsa garawulhananyň edil ýanyndan geçip gaýtdy
ahyry. Jaýynda bolmasa, howlynyň bir ýerlerinden
tapyp bilerdi ahyry. Nähili gödeklik edipdir. Olar
indi, Nury hakda näme diýerler, näme pikir
ederler?! Aşgabada bardygy hökman hat ýazar,
ötünç sorar.

Hany, Işan aganyň suratyny çekjekdiň? Suratyny çekmese-de onuň aýdymyny pianinoda çalar. Belki, Işan aga hakda saz döreder. Saz bilen onuň mährem, gamly ýüzüni görkezer. Işan agany unudyp bolmaz. Nury şu pursatda edil ata-enesini gözleýşi ýaly, Rahman agany, Olýa mugallymyny şeýle bir küýsedi weli, şo sebäpli uzak wagt uklap bilmän ýatdy. Otlynyň birsydyrgyn “şakydak-şak, şakydak-şak” sesi hem onuň gamyny artdyrdy. Eger pianinoda otly sesini berjek bolsa, haýsy klawişlere basmaly boljagyny, özi hem duýmazdan, tebigy ýagdaýda oýlandy.

Şakydak-şak, şakydak-şak, şakydak-şak !

* * *

Söýgi gelyä! Söýgi gelyä däli sil bolup!

Baýramalydan gelen Nury Aşgabatdaky sazçylyk mekdebinde saz sapagyny dowam etdirdi. Onuň saza örän ökdeliği, kāmahal özündenem bir zatlar goşuşdyryp çalşy—bu ýerdäki mugallymlary hem haýran etdi. Nuryň özüniň aýratynlykda saz döretmegine sanalgyja ädim galypdy. Ony sazçylyk mekdebini tamamlamanka sazçylyk uçilişesiniň—häzirki D.Öwezow adyndaky orta sazçylyk mekdebiniň ikinji synpyna geçirdiler. Beýle böküş

edip bilen başga ýokdy. Ol üstünlikler Nura täze kuwwat berdi, uçılışede, aýratyn-da, öz synpynda Nury şöhratly oglan boldy. Ol ýigit çykmasa-da, ýaňy ýetişiň başlan, görmegeý oglandy. Onuň kölegeli gözleri, edil ejesiniňki ýaly mähremlikden ýaňa eräp baryardy. Elbetde, her bir zadyň öz wagty-pursaty bar. Nury hem düşünde gyz görülyän pursatlary başdan geçirip başlady. Bir gezek Bäherdene Baýly doganynyňka ýük maşynynyň üstüne münüp gitdi. Başga-da erkek, aýal-gyz bardy. Bir gyz oňa assyrynlykda şeýle bir bakdy weli, Nury ýüzüni öwürneni bilmän galdy. O gyzyň gara garaly ýaly gözleriniň howry Nuryny ýakana çemli, kebelegiň oda dyzaýşy ýaly, Nury o gözlere ýene bakasy geldi. Endam-jany, ýüregi birgeňsi ýylylyga meýmiräp, bendi bolup başlady. Nury özüne zor berip, utanjy ýeňip, gyza bakdy weli, asyl, gyz hälden bari oňa bakyp oturana çalymdaş, duýular-duýulmaz ýylgyran ýaly etdi-de, aşak bakyp oturdy. Nury oňa uzak baksa-da, gyz başyny götermedi. Hamana, gabak aňyrsyndan görýän ýaly.

Ýoluň çarkandaklary artdy, tozan köpeldi, kämahal garşydan çykýan maşynlar bir-biregi guma gömüp geçdi. Üstündäkileri maşyn siltäp, ýaýkap, galtap-galtap urýar. Şol başagaýlykda Nury öz başagaýlygy bilen gümrady. Eger birden o gyz özüne bakaýsa, o bakyşy, o garaýşy sypdymajak bolup, hälki mährem gözlere zar bolup, Nury gyz tarapa bakdy oturdy. Ynha, bir salymdan , maşyn

tekizrāk ýola düşüp başlady. Şonda o gyz birden Nura tarap gözledi weli, Nurynyň ýanyp duran gözlerinde eredip barýan yşgyny gördi-de gaty tiz gözüni sowdy. Özüne bakylýanyny duýan gyz mylaýymja ýylgyryp goýberdi. Gyzyň şo ýylgyryşy üçin Nury dünýäni bermäge taýýar. Aýlar-ýyllar geçse-de, başa näler düşse-de şo ýylgyryşy hiç-hiç unutmajagyny häzirden duýýar. Başga hiç bir gyz, asla hiç bir ynsan beýle ýylgyryp bilmez. Başga hiç bir wagtda-da, öňde-soňda-da beýle ýylgyryşyň bolmajakdygyny, o ýylgyryşyň ýyldyrym ýaly ýalpyldap, diňe Nurynyň kalbyny ýagtyldyp öçüp gidendigini Nury duýmaýardy. Söýgidäki tejribesizlik, her bir ýaş oglany köseýşi ýaly, Nuryny hem kösemäge başlady. Tä Bäherdene barýançalar, gyz başyny galdyрман oturdy. Maşyndan düşenlerinde Nury egin-eşiginiň tottozanyny kakýşdyryp eglendi. Gyz öz ýeňňesi bilen bir tarapa ýöredi weli, Nury-da olaryň yzragyndan garama-gara gidiberdi. Gyz bir gezek yza garap goýberdi, Nuryny gördi. Gyz ýeňňesine bir zatlar aýtdy öýdýän, ýeňňesi hem yza garap-garap goýberdi. Soň ýeňňesi aýak çekdi, gyz haýalja ýöräberdi. Nury gyzyň ýeňňesiniň deňine ýetdi weli, ýeňňe pessaý seslendi.

—Aý, oglan, bizi beýdip yzarlama. Tanşasyň gelýän bolsa ho nebit dükanyň ýanyndaky howluda ýaşaýas. Gije onda tamdyryň ýanyna geläý.

Ýeňňe bu sözleri aýtdy-da tiz ýöräp gitdi. Gyzyň yzyndan ýetip, bile ýöräp gitdiler. Nury bolsa bir sözem aýdyp bilmän dymyp, az salym olaryň yzyndan garap durdy-da, soňra Baýly doganynyňka öwrülip gitdi.

O gün Gün gaty giç batdy. Nury daş-töweregiň, tutuş bu dünýäniň , adamzadyň haýallygyny, beýle äwmezligini şu gün duýdy. Asyl, özi hem ýere sokaýmaly haýal ahyry. Ýeňňesi agşam diýende häzir duşuşjak, häzir sözleşjek diýip bilerdi ahyry. Ynha, indi gije on bolýança, it ýaly iki ýana sebsede ýör. Nury gün batmanka nebit dükanyň ýanyndaky howlynyň deňinden ikiýana geçip, beýle ýandaky tamdyry, tamdyryň beýle ýandaky basylgy ýandak küdesini göre-göre, howlynyň agaç gapysyny synlaý-synlaý geçdi. Ynha, şu gapydan çykar, şu ýerden ýörär, şu taýyk barar, şu ýerde durar diýip hyýal etdi. Gyzyň jaýlarynyň penjirelerine bakanda bir tuty yeňiljek ýelpildän ýaly boldy.

Ýok, bu gün ähli zada bir bela degen ýaly. Nury Baýly doganynyňka gelip, bir ýerde oturyp karary ýetmedi. Gelnejesi hem gaty haýal-a. Agşam naharyny gaty giç iýdi. Birdenem sessiz çykyp gaýtdy. Ýolda sagadyna seretdi. Ýaňy ýedi bolupdyr. Sagady hem haýal ýöräp başlady öýdýän. Ynanman, başga birinden sagat sorady. Ýok, sagady dürs işleýär.

Onsoň tä on bolýança iki ýana baý ýörändir-ä. Sagat ony görkezdi. Emma gyz çykanok. Nuryda sabyr bäs-bütün tükendi, umyt galmady. Ahyry, howlynyň gapysy emaç bilen açylyp, gyz çykdy, töweregine howatyrlý garady. Şo pursat Nury gyzyň ýanyna uçup bardy.

—A gyz, men şo maşynda tanyşan oglanyň .

—Biz entek tanyş däl-ä.

—Men Nury. Öz adyň näme?

—Men adymy aýtjak däl.

—Gorkma. Menem Bäherdenli Baýlynyň inisi-dä

—Bir ýerde okaýamyň?

—Men sazandalykda okaýan.

—Bagşy diýsene.

—A gyz... – Nury näme diýjegini bilmän aljyrady-da az salym hiç zat diýip bilmedi. – A gyz, sen owadan ekeniň.

—Goýaweri. Gaty gepleme.

—Seniň alnyňda ne söz tapýan aýtmaga, ne göz tapýan bakmaga. Men söýgi heýkeline döndüm-ä.

—Ilki gören gyzyňa söýgi hakda sözlemäge utanaňokmy?

—Sen şeýle bir näzik weli, seni özümden gabanýan. Akja gar tozgajygy ýañagynda yz goýup gider.

—Sen meni tanaňog-a.

—Oňa derek men seni gowy tanaýan. Damarymda gan bolup aýlanýan sensiň.

—Ýuwaş-la, oğlan. Sen Mejnun ýaly däli bolaýmasaň?

—Majnun kimmiş?! Mende has güýçli söýgi bar, “Majnunyň diňe ady bar”. Seniň şu günki ýylgyryşyňa dünýäni bermen.

—Men dälidirin.

—Seniň gözleriňe bakan, başga dünýäni görmez. Sen meni söýýän-ä.

—Ýalan aýtma. Sen goşgy okaýan ýaly sözleýän, ýa şahyrmyň?

—Men duruja güýz suwy, sen o suwda akyp barýan gül ýapragy.

—Aý, oğlan, näme üçin meni yzarladyň?

—Duýmadyňmy? Men, men... Seni gowy gördüm.

—Meni gowy görer ýaly, üýtgeşik gelşik ýok.

—Seniň gözleriň gara-da, mawy-da däl, söýgi reňkinde.

—Men gitdim. Birden duýaýmasynlar. Meniň adym Gurbanjemal.

—Ýaňyja çykdyň, gitmesene.

Gyz emañ bilen ýöräp ugrady.

—Ertir ýene çykaý.

—Sen şähre gitmezmiň?

—Ýok, ýok. Çykgyn, garaşaryn.

Gurbanjemal ýyldyrym ýaly görünüp gitdi. Nuryňyň oňa pynhan-pynhan aýtjak sözleri bardy. Bu tümlük ýol bermedi, ýagty bolan bolsa Gurbanjemalyň gözlerine uzak-uzak bakyp durasy geldi. Şol ýylgyryşy göresi geldi. Eger garsa gujaklaga-da öpäýse, Gurbanjemal gaty görermidikä?

Nury Gurbanjemallaryň deňinde uzak durup, ahyry gaýtdy. Haýalja ýöredi. Onuň başyna heniz eşitmedik owazlary gonup başlady. Nury pianino küýsedi.

Şol owazlary joşgunly çalsa, Gurbanjemalam ýanynda ýylgyryp otursa... “Ellerimi bilinde çigip, şeýle bir gujaklasammm! Näzik dodajyklaryny şeýle bir sorsammm!!!”

O gije uzak wagt oýa ýatyp, hyýal baryny edip, ahyry uklady. Ukladygy, onuň ýanyna Gurbanjemal geldi. Onsoň ikisi söýgüli-muhabbetli, nâz-kereşmeli, şeýle bir ezizlik bilen söhbet edip

başlady. Geň tarapy Nury näme diýse, Gurbanjemalam oňa ses goşýar.

—Bu gije men saňa şem bolaýyn, ereý-ereý ýşyk berip, köňlüňe damaýyn.

—Men saňa gije bolaýyn. Ýşk duralgasy gijedir.

—Men gury ýaprak ýaly lowlap-lowlap ýandym.

—Men ojar közi ýaly, şo köräp durun.

—Sen ýyldyrym bolup meni ýaksadyň.

—Sen däli sil bolup, meň odumy öçürsediň.

—Seň ýoluňa köpri bolup düşsem, ökjeli köwşüň bilen döşümi deşim-deşim etseň, ganym fontan bolup atylsa.

—Men bir guş bolsam, uklaňda ganatym bilen ýüzüňi ýelpesem.

Nury Gurbanjemaly gujaklajak bolup elini uzadýar, emma eli Gurbanjemala degenok. Birdenem Gurbanjemal gözden ýitýär.

Ertiri Nuryň bar işi Gurbanjemallaryň köçesinden geçmek boldy. Gurbanjemal bir gezejik çyksa, bir gezejik ýylgyrsa, başga zat gerek däl. Emma gün batýança Gurbanjemal görünmedi. Ýene-de sagatlar tersine işleýän ýaly, hiç-hiç wagat geçmedi. Ahyry, on boldy weli, gapy zarply açyldy. Nuryň ýürejigi böküp başlady. Emma Gurbanjemalyň deregine ýeňňesi çykyp dur. Nury

görünjegini, görünmejegini bilmän durka, ýeňňe tamdyryň ýanyna geldi.

—Aý,oglan, bamyň?

—Salawmaleýkim.

—Gurbanjemala garaşma. Biziň bagşa berer ýaly gyzymyz ýok. Eşitdiňmi? Bar gaýt. Indi bu taýlarda görünäýmegin, howlymyz doly erkekdir.

Ýeňňe gapyny bat bilen ýapyp, içinden kilitledi.

Nury hiç zada düşünmedi. Ol Gurbanjemalyň ýeňňesinden däl-de özünden habar eşidesi geldi. Bolmaz ahyry, hiç bolmaz. Bar günä bagşylykdamy?! Dünýä bagşa baş egýäkä, bularyň beý diýmesi nämedenkä?

Nury gaýdybermelidi, emma bu taýdan beýle boş gidiberesi gelmedi. Öten agşamky düýş ýadyna düşdi. Näme etjeginem bilmän, başyny sallady durdy. Şonda ýene başyna başga-başga heňler gonup başlady. Nury o heňleri başynda diňläp, gaýta, beter gamlandy. Ýene oňa piano ýetmezlik etdi. Ol başyny sallap, gözlerini ýumup, kāmahal klawişlere basyp, haýal bir owaz çykarasy geldi. Edil simli sütünleriň aňzakda iňnildeýşi ýaly.

Bä-äý, bu gijäniň garaňkydygyny, şeýle bir içgysgynç gije weli, ne itler üýrýä, ne horazlar gygyrýar. Asmandaky ýyldyzlaram gaty uzaklara çekilişipdir.

Nury ömürlik ýalňyzlygyň ilkinji gijesini geçirýänini, soňra hernäçe owadan gyzlara duşsa-da olaryň Gurbanjemalça bolmajagyny, Gurbanjemalça ýylgyrmajaklaryny, asyl, olaryň barynyň bir kemjagazy göze dürtülip durjakdygyny, emma Gurbanjemalyň şeýle päk, mukaddes görünjekdigini we şol görnüşde galjakdygyny häzir aklyna getirip bilmeýärdi. Sebäpsiz we duýdansyz şarpyk alan ýaly ahwaldaky Nury, ahry, göwünli-göwünsiz mytdyllap gaýtdy. “Meniň söýgim bulut satyn alanyňka dönäýermikä? Söýgüsiz hem ýüreksiz galmak. Birmahallar ejesi pahyryň “Balyk diýip tutanym ýylan bolup towlandy” diýýäni şumyka?” Gurbanjemalyň Nuryň söýýänine güman ýok. Muňa Nury monça bolýar. Ýeňňesiniň garşy bolany bilen iş gutarmaz ahry.

“Iki ýürek bir bolsa, bir garyp ene neýlär?!”

Nury ýene Gurbanjemaly hyýalyna getirip, onuň tapylgysyz ýylgyryşyny öz ýanyndan synlap doýup bilmedi.

Ertirki yhlaslaram, bir hepdeden ýene Aşgabatdan gelip, Gurbanjemallaryň köçesini ikiýana dähedem-dessemläp çykmasy hem, gözleý-gözleý jorasyny tapyp Gurbanjemala arzyny ýetirmesi hem peýda bermedi. Gam berdi, hesret berdi, tükenmez ýalňyzlyk berdi.

“Durmuş meni saýgylap-saýgylap, demir darak bilen daraklap, sümek edip sozdy. Ikde egire-egire ýumak edip taşlady. Gurbanjemalym, adyňa

gurban, menden bir kilim doka, belki, ýörände aýajyklaryň galtaşar”.

Ýetimligiň derdi ýaňy azalyp başlady diýende, bu dert başa bela boldy. Aslynda, Nurynyň ýetimligini bilip, şo sebäpli Gurbanjemal ýüz öwürän bolsa näme?! Bu pikir şu çaka çenli başa gelmändir. Nury öýe, köçä sygmady, edil, it aýagyny iýen ýaly, herýana sebsäp ugrady. Kanagat tapmady. Ahry, piano başyna geçende ýüregi ynjalyp başlady. Şu çaka çenli öwrenen sazларыny gümmürdetdi, barha möwjedi, barha joşgunly çaldy. Aralygynda gysga-da bolsa başga-başga heňleri hem çaldy. Nuryda, o heňler öňden bar ýaly, öňem çalyp ýören ýaly ýagdaýda çaldy. Ahry, surnugyp, elleri gurap, bili egrelip ugranda Nury saz çalmasyny goýdy-da maňlaýyny piano diräp, gözlerini ýumdy.

Şo mahal bir gyz sesi ony özüne getirdi. O gyz başga bir şäherden gelen, bir synpda okaýan gyzdy. Örän owadan, örän dilewar, üstesine-de örän ökde sazandady. O gyza söz aýdýan kändi, emma onuň howalasy gaty ýokarydy. Sözlemän ýa-da gaty berk gaýtawul berip bilýärdi. Oňa Maýsa diýýärdiler. Ynha, Maýsa Nurynyň sazларыny hälden bäri tolgunyp diňläp, arkada duran ekeni.

—Nury! Nury seni gutlaýan! Sen sil ýaly joşduň. Ajaýyp, örän ajaýyp sazlar çaldyň. Sen öz döreden sazларыňy-da çaldyň. Ajaýyp! Saz döredýäniňi näme üçin maňa aýtmadyň?!

Maýsanyň owazy ýakymly. Ol Nura ýakyn geldi. Bir elini piano, bir elini Nuryň çignine goýdy.

—Ýürekden gutlaýan, Nuryjan! Sen şöhratly kompozitor ekeniň. Sen iň söýgüli oglanymyz. Sen.. sen... – Maýsa örän tolgunyp, duýgularyna erk edip bilmän, birden Nuryň iki çekgesinden tutup, özüne tarap tiz öwürdi-de şeýle yhlasly öpüp başlady. Nury o elleriň, o dodaklaryň, o demleriň howruna eräp başlady. Üýtgeşik bir jadyly ys kükäp burnuna doldy, has jadyly saçlar degen ýerini ýakyp-ýakyp, eredip-eredip gitdi.

Nuryň boýnuna saralan gollar ony seresapja ýokary çekdi. Nury emaý bile dikeldi hem-de özi hem duýmazdan Maýsanyň näzijek bilinde elini gowşurdy. “Nuryjan! Nuryjan! Men seniňki, Nuryjan!” diýlen mähirli pyşyrdy eşidilip gitdi. Ýene humarlandyryjy, başyny dumanlandyryjy öpmeler egsilmedi. O gyz oňa her bir belent sazça täsir etdi. Gyz lezzetlimi, saz lezzetlimi, duýar ýaly bolmady.

Maýsanyň gyzgyn söýgüsi ony bihuş edere getirdi.

Ýetimlik zerarly Nuryň bu güne çenli çeken ezyetleri, jebri-jepalary, küde-küde gamlary, kemsidilmeleri-bary uçdy gitdi. Onuň beýnisi ýaňy dünýä ineniňki ýaly täp-täzeje boldy. O tämizligi ýaňy ýagan akja gar görse-de özüniň garalygyna kemsinerdi. Nury uçdy, Nury joşdy. Onuň giň

hanaly gözleri öňküden has şöhleli ýandy. Şonda-da onuň dymmalygy düýbünden aýrylyp gidibermedi. Dymmalar öz-özi bilen köp sözleşýär diýilýäni dogry bolsa gerek.

Şol günün ertiri eýýäm uçilişäniň ähli okuwçysy Nury bilen Maýsanyň söýgüsinden habarly boldy. Sebäbi Maýsanyň özi bu täzeligi tizräk hemmeleriniň bilmegini, aýratyn hem uçilişedäki gyzlaryň bilmesini isleýärdi. Gyzlar bilse, Nuryny awlajak bolmaz, awlajak bolaýanda-da Maýsa Nuryny hiç kime bermejegine gaty berk ynanyar.

Maýsa iň güýçli pianinoçy, Nury iň güýçli kompozitor bolar. Iki ýyldyz birleşer, dünýä olara bakar. Olar dünýäniň depesinden bakarlar.

Nury hem özünde tükenmez joşgun, ummasyz kuwwat duýdy. Onsoň pianino başynda bir gijäni geçirende-de ýadamaýar, irmeýär. Aýratynam, ýanjagazynda, edil çiginjigini çignine degirip oturanja Maýsa bolsa, Nury günün batanyny, doganyny bilmeýär. Maýsa bile Nury bir pianinoda dört el bolup saz çalýar, şeýle lezzetli bolýar, saz çalynýarka Maýsa jadyly gülüp, özüne Nuryň bakmasyny isleýär, Nury bakýar, Maýsa bolsa pokgüje dodajyklaryny çömmeldip, münkülledip “Öpäý, öpäý!” diýýän ýaly edýär. Öpüşlik başlananda saz pessaýlaýar, birsalymdan ýene şowhun alyp, ýene gümmürdäp başlaýar.

Maýsa bilen Nurynyň goşa gumry ýalyja bolşup, bir-birine mākām ysnyşyşlaryny synlap ýören mugallymy Walentin Iwanowiç öz ýanyndan begenýärdi. Hem-de çiliminiň tüssesine bogulyp pelsepeli oýlanýardy. “Emma söýgi küşt ýaly däl, gelejekki göçümleri biljek gümanyň ýok”.

Walentin Iwanowiç ölemen küştçüdi, onsoň ol ýanyna gelyän Nura diňe saz däl, küşt hem öwretди.

Şeýle duşuşyklaryň birinde mugallym çilim tüssesine gözünü süzüp oturşyna Nura dykgatly bakdy.

—Nuryşka, sen pikir et, bu dünýäni adamsyz göz önüne getirip gör. Ähli zat sazlaşykly boljak ekeni. Tebigatyň sazyna bir gulak goý, bakaly. Nähili belent, nähili şirin! Gyş ýelleriniň , ýaz ýagyşlarynyň simfoniýasyny diňläp gör. Derýalaryň, çeşmeleriniň balladasyny unutma.

Ýürek sazy hem bardyr. Ýürek iň beýik sazandadyr. Ýalňyzlykda şony diňlemäni başar.

Adam bu sazlaşygy ýumurmaga, kesmäge dyzaýa. Düşünýämiň, adamda wagşylyk güýçli.—Nury birahat boldy. Walentin Iwanowiç muny duýmady.-- Şoň üçin adam bar ýerinde seresap bolmany unutma.

Adam ýer planetasyna ýalňyş getirilipdir ýa-da ýalňyş gelipdir. Onuň bu wagşylygyny diňe saz, diňe, diňe saz aýryp bilýä, ýumşadyp bilýä. Bu durmuşyň uly bir kanuny ýok. Ýagşylyk

edibilmeseñem, ýamanlyk etme, gözel gyzlary söý, joşgunly ýaşa, wessalam. —Ol ýylgyrды-da Nurynyň arkasyna ýumşak kakdy.

Nury bu mugallymyny hem gowy gördi, emma Baýramalydaky Olýa mugallymyny hiç unudyp bilmedi, kämahal ol düýşüne girip, Nura pianino çalyp berýär. Rahman aga bilenem ara kesildi. Şeýle-de bolsa Nury olary ýüreginiň çuňunda saklap, wagtal-wagtal hyýalynda söhbetleşýär.

Nury olara ne salam iberdi, ne-de hatjagaz ýazdy. Birgeňsi başagaýlykda ýaşaýar. Maýsa bilen ýakynlaşmasy, beýleki gyzlary köşeşdirmegiň deregine, gaýta öjükirdi. Her gyz içinden Nura hyýal baglap ýörkä, Maýsanyň birden-bire ur-tut oňa çykması hem-de Nuryny özüne baglap goýmasy olary kemsindirdi, gabandyrdy, hereketlendirdi. Nurynyň uçilişede şöhraty artdygyça oňa meýil bildirýän gyzyň sany has artdy.

“Aýal ada çapar, är buda” diýleni şu taýda dogry boldy.

Üstesine-de Nurynyň bir saz döredip, ony hem “Söýgülime” diýmesem Maýsany uçurdy, onuň bäsdeşleriniň bolsa içine köz taşlady.

Ýeňilje, şowhunlyja saz Nurynyň özüni hem gaty tolgundyrdy. Asyl, ol bu sazy nädip döredenini bilmän galdy. Saz döredip biljegine ynandy, düýrmegi bilen saz döretmäge ýöneldi. “Nury saz

döretdi, Nury kompozitor bolýar” diýip töwerekde döreýän şowhun-şohratam Nura gaty uly täsir etdi.

Onsoň bir gün saz mugallymlarynyň biri, respublikada ady belli kompozitor Tagan Myradow sapaga girende, saçsyz başyny sypalap, kiçijik gözlerini tiz gyrpyp, Nura daş ýagdyryp başlady.

—O-how, sen oglanjyk, soňky wagtlar gyzlar bilen köp jirkilleşýän. Sapagy özleşdirişň gowşak. Bu bolşuň bolsa synpyňda galarmykaň öýdüp gorkýan.

Gyzlar, oglanlar muňa geň galdy. Bu mugallymyň öňem ýumşak dälidigini bilýärdiler, ýöne hemmelerin öwýän Nurysyna beýle diýilmesine garşy çykdylar.

—Ýoldaş mugallym, Nury gaýta hemmämizden ökde, ol sazam döredip başlady.

Mugallym gözlerini has tiz gyrpdy.

—Men bir zat diýýän bolsam, ýalan dälidir. Öz ýoldaşyňyzyň arkasyny aljak bolmaň. Boldy!

Nury, adatdakysy ýaly, dymdy. Mugallymyň käýemesine ýagşydan-ýamandan hiç bir duýgusy duýulmady. Aşak bakdy oturdy. “Dymmalar öz-özi bilen köp gepleşýärler”. Ol: “Men seni saz ýazyp ýeňerin. Ugran ugruňda Nurynyň sazy önünde durar” diýip oýlandy.

Kelteräk, süňklejik, sessiz we daşyndan göreňde näme üçindir nebsiň agyrýan Nuryny

uçilişäniň köp mugallymy goldady. Walentin Iwanowiç bolsa Tagan Myradowyň Nura hemle urmasyny eşitdi-de Nura maslahat berdi: “Öz işi bilen boluber, Nuryşka. Oňa üns berseň, ýa gaýtawul berseň, o hezil ediner, onsoň işi sen bolarsyň. Sesiňi çykarmasaň, o seni ýatdan çykarar. O ýaman adam däl”.

Walentin Iwanowiçiň aýdyşy ýaly boldy. Nury hem aldygyna saz çalýardy, saz döretjek bolup uzak gününü pianino tyrňylladyp geçirýärdi. Eýýäm dört-baş saz ýazdy. Ýöne Nury o sazlaryň notalaryny jemläp, gizläp ýörmän, onda-munda dagatdy. Indi bütün uçilişe Nuryňy ökde fortepianoçy hem-de kompozitor hökmünde tanap başlady. Baýramçylyklarda, gözden geçirişlerde Nura pianino çaldirýarlar. Şeýdip, Nury sahna bilen, tomaşaçy bilen öwrenişip ugrady.

Emma soňky wagtlar ýene Gurbanjemalyň ýylgyryşy göz önüne gelip başlady. Ol Maýsadan şeýle ýylgyryş gözläp gezdi. Gözledi, tapmady. Sowaşyp başlady. Syr bermedi. Maýsa bolsa edil öňküsi ýaly, Nuryňy başyna täç edinýär. Nuryňyň her bir hereketini, saz çalşyny, saz ýazyşyny öwýär, uly ile Nurydan başga gürrüň edenok. Özem şeýle bir begenip, heziller edinip gürrüň berýär. Gözlerini süzüp, aýasyny aýasyna goýup, bal ýaly süýnüp-sarkyp gepleýär. Maýsanyň bu bolşuna Nuryňyň nebsi agyryp başlady.

Şo günler Çaykowskiý adyndaky Moskwa konserwatoriýasyna mynasyp talyp gözleýän bir topar adam uçilişä geldi. Köpleri synagdan geçirdiler. Nura gezek gelende ol özüniň täze sazyny pianinoda çaldy weli, komissiýanyň bir agzasy şo bada ýerinden turup el çarpdy, soňky synaglaram şowly boldy.

Nuryny, heniz uçilişäni tamamlamanka, dördünji synpy okamanka, dünýäniň şöhratly konserwatoriýasyna, özem kompozisiýa bölümine kabul etdiler. Bu habar uçilişä örän tiz ýaýrady. Kompozitor Nurynyň şöhraty has beýgeldi. Sazçylyk mekdebi tamamlamanka uçilşäniň ikinji synpyna, indi-de ýene bir ýyl, uçilşede okamalyka, göni konserwatoriýa, özem kompozisiýa bölümine alynmagy köpleri haýran etdi. Bu işde tanyşlyk ýok, garyndaşlyk hiç ýok. O döwür okuwa para-peşgeşli girmek hakda gürrüňem ýok.

Her kim Nuryny gutlaýar. Begenişýärler, sorag baryny berýärler, elbetde, olaryň içinde kemsinýänlerem, görübilmezligini gizleýänlerem bar.

Nurynyň özi bolsa parhsyz, gaty rahat, göwnibir görünýär. Hamana, muny öňden bilýän ýaly, adaty bir iş ýaly, öňde-soňda bolaýmaly ýaly. Emma haýran galýan zady-Tagan mugallym muny bilmeýän, eşitmeýän ýaly gezyär. Ýogsa kompozisiýadan Tagan mugallym okatdy ahyry. Ol öz okuwçysynyň konserwatoriýa girenini

bilmeýärmikä? Ýa Nuryňy şeýle ýigrenýärmikä?
Nurydan dynanyna begenip ýörmükä?

Nuryňy haýran eden ýene bir zat – Maýsa görünmeýär, gutlamaýar. Nury Maýsany gözläp başlady. Maýsa öz otagyndaky krowatda ýüzüni ýassyga berip aglap ýatyr, iki sany jorasy hem oňa göwünlik berýär. Gapy kakylady weli, Maýsa dik oturdy. Ol gapynyň kakyluşyndan Nuryňyň gelenini duýdy. Elýaglyjygy bilen gözlerini süpürişdirip otyrka, Nury otaga girdi. Gyzlar otagdan çykyp gitjek boldular weli, Maýsa olary saklady.

—Gyzlar, bir minutjyk duruň. Meniň aýtjaklaryma şaýat boluň.

—Saňa nämbolýa, Maýsa? —Nury Maýsanyň agyly ýüzüni ilkinji gezek görýär. Hiç zada akyl ýetirip bilenok.

—Nury, konserwatoriýa alypdyrlar, gutly bolsun. Sag-aman oka.

— Sag bol.

—Indi diňle, men senden öýkelämok, seň bile geçiren iki ýylym meniň jennetdäki ýyllarym bolup galar. Nury sen mert ýigit, dogryňy aýt, soňky wagtlar sowaşanyňy aýt. Men seniň göwnüňe degesim gelenok, ýöne şu pursatdan soň, ýolda duşsak salamlaşyp geçeli. Menem mertdirin, Nury! Başa geleni çekerin. Sen mertligiňi et, sowanyňy aýt, Nury!

Otagda içgysgynç dymyşlyk başlady. Gyzlaryň biri çydap bilmän, daşary ylgady. Maýsa ýüzüne ýaglygyny tutup otыр, Nury aşak bakyp dymýar, onuň ýüzünden gyanç-begenç duýlanok. Bir gyz bolsa, beýle ahwala ilkinji ýola sataşansoň, hä Maýsa, hä Nura aňkarylyp bakýar. Birsalymdan Nury ýeňiljek üsgürip goýberdi, elini jübüsine salyp çykardy.

—Özümem bilemok, ýöne sowaşanym çyn.

—Sen mert ýigit, Nury. Hoş, sag bol.

Nury gitmedi, dymdy. Bir zat aýtjak ýaly bolup, ýene aşak garap dymdy.

— Gaýdaý, Nury. Sag bol.

Nury geplemän, gapyny emaý bilen ýapyp, şeýle gamgyn, argyn ýöräp gaýtdy. Nury çykandan, Maýsa ýene ýüzüni ýassyga goýup, içigip-içigip aglady, ýassygy gözýaşlar ezdi. Ony häzir diňdirmek mümkin dälidigini joralaryň ikisi hem duýdy. Olaryň biri, ahyry, näderini bilmän, Maýsa bir käse suw içirjek bolup, onuň başyny zor bilen göterende, o näzijek akja ýüzüň, o ýukajyk gabaklaryň çişden ýaňa solup, gabaryp, ýarylaýjak bolýanyny gördi.

“Wah, söýgi diýmek, köz üstünden aýak ýalaň ýöremek ekeni, men seni söýmedik günlerime bir dolanyp barsam. Munça gözýaş dökýän, hi, odum oçmezmi?! Allajan meni ýakmak üçin

ýaratdymyka?! Kime aýdaýyn, kime dada
baraýyn?!

Meni ýalňyzlyk öldürýä, ejeja-a-an!”

Maýsa hem, Nury hem yşkyň bu şarpygyna
ýaňagyny däl, kalbyny gyzdyrýarkalar, buza
gömülen ýaly gagşayarkalar, yşkyň bu
gözýaşlarynyň, çekip-çydardan agyr hesretleriniň,
gamlarynyň iň soňky gezek däldigini, öňde ýene
şatlyk-jogşunyň soňundan näçe-näçe gam-hesret
boljagyny pikir etmeýärdiler.

* * *

Geçi al — öküz diýip sat

O döwürler otly bilen Moskwa Daşkendiň
üstünden gidilerdi. Özem dört günün otluda
geçýärdi.

Nury Aşgabatda karton çemodanyny göterip
wagana münenden wagonyň koridory, özboluşly
ysy Nura ýene Işan agany ýatlatdy. Işan agaň hiç
kime meňzemeýän, agy gatyşykly ýaly bir üýtgeşik
sesini Nury öz beýnisinde diňläp başlady. O sesde:
“Sen ölme men öleýin” diýýän many bar.

Bir garyş oglankam bakdyň bejerdiň,
Senden başga howandarym ýok meniň-ow.

Enemiň ornuna gol süýdün berdiň,

Golum tutan dosty-ýarym ýok meniň-ow.

Nury, her gezek bolşy ýaly, bu aýdym ýadyna düşdügi, Daýnany, ejesini, doganlaryny ýatlap başlaýar, olar göz önüne gelýär, şonda gaty uzak ýaşan garry adam ýaly duýgy döreýär. Uludan dem alýar. Özi saz çalasy gelýär. Saz çalyp derdini egismek indi onuň üçin adat bolup galypdyr. Saz çalanda geçmiş has köp göz önüne gelýär ahyry.

Nury ejesiniň, Maýa jigijiginiň, Işan agaň mazaryna baryp, baş uçlarynda baş egip oturasy geldi.

Rahman aga nädýärkä? Olýa mugallymyna bir gezejik hatam ýazmandyr. Ynha, ýetimhanaň beren terbiýesi. Men ony başyma täç edinmeli ahyry. Olýa mugallym ony nähili irginsizlik bilen okatdy, öz ogly ýaly görýärdi, mahal-mahal öýünden köke getirip iýdirýärdi.

“Eger Olýa mugallym şeýle ökde öwretmedik bolsa, meni konserwatoriýa almazdylar. Men näme üçin munça ýyllap Olýa mugallymdan, Rahman agadan habar almadymkam? Olar maňa atam, enem ýaly görünýärdi. Men şeýle geleňsizmikäm, Şeýle doňýürekmiäkäm?” Duýgular çogup başlady, onsoň o ýatlamalaryň arasynda şeýle bir sahna-da bar:

Olýa mugallym pianino tirsegini diräp, Nura bakýar.

—Nuryška, ata-eneñde, ýa aňrylaryňda aýdymçy, sazanda bolupmy, bilmeýämiň?

— Men diňe ejemi, doganlarymy bilýän. Ejem mydama göz önümde. Ejem aýdym aýdýady. Ol ilki başlaýady, beýlekiler oňa goşulýardy.

—Ejeden ogula köp zat geçýä, kakadan gyza geçýä. Sen ejeňi köp ýatla, onuň aýdan aýdymlary ýadyňdamy? Hany, birini aýt.

Nury pessayı sesli aýtdy.

Bilbilim garga boldy,
Maňlaýym gara boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Olýa mugallym ýanyndan sazyny çaldy.

—Gaty gamgyn. Sadaja halk nädip şeýle çuň duýgulary berip bildikä? Haýran galýan-da.

Nury hem duýgudan doldy. Birmahallar ejesiniň Sumbar kenaryndan getirilişini, kakasynyň “öldürerin” diýip ejesine hemle urşuny, ejesiniň dulda gamgyn, sessiz oturşyny, Nuryň özüne gysyşyny ýatlady. Ýatlady, damagy doldy.

Olýa mugallym oňa bakanda Nuryň aşak garap gamly oturşyny gördi.

... Ynha, birnäçe wagtdan bu şakyrdap barýan otly Baýramala, Olýa mugallymlaryň ýanyna barar. Otly durup-durmanka Nury böküp düşer-de tanyş gözlär. Munça adamyň arasynda Rahman agany, Olýa mugallymy tanaýan-bilýän bardyr. Eger olary wokzalda göräýse, Nury uçar. Barşyna gujaklar. O geçen ýyllary ýatlaşarlar. Hökman-hökman minnetdarlygyny aýdar. Moskwa ýaly uly şähre, konserwatoriýa barýanyňy eşitseler, Olýa mugallymam, Rahman aga-da begener. Rahman aganyň henizem şo daşarda ýatyp ýörşümikä? Nähili gowuy adamlar!

Nury olara bagyşlap, olary göz önünde tutup saz ýazmaly ahyry. Birmahallar olaryň suratyny çekesi gelýärdi. Soň olar hakdaky duýgularyny saz bilen aýdasy gelýärdi.

Hany, nirede?

Ýok, Nuryň bu bolşy bolanok. Ýagşylyga ýagşylyk edip bilme-de, ýagşylygy unutmaly däl ahyry.

Nämüçin beýle bolýarka?

Nury özüne igene-igene gama batdy, başyny sallap oturdy, az salymdan hem ýassyga gysardy. Wagonyň ýyly howasy ony ýumşadyp, meýmiredip, ahyrda-da gözlerini бүrdi. Gaty agyr uklady. Uzak wagtdan soň edil gulagynyň ýanynda adam sesleri ýaňlanyp başlanda tisginip turdy.

—Baýramala geldikmi?

—Çärjewе ýetip barýas. Näme, Baýramalyda düşjekmidiň?

—Ýok, ýöne soraýdym.

Nury uklanyna ahmyr edip, içinden özüne sögünip otyrka, täze gelenler goşlaryny ýerleşdirip, ornaşykly oturdylar. Nurynyň edil garşysynda, bu üç kişiniň ýaşulyragy, inçe, hor göwresi egilibpäk duran, sesi sowuklanyň sesi ýaly gyryk, gözleri ýakymсыz uly bir adam Nura köp bakdy-da soň gepläp başlady.

—Inim, gidiş nirä?

—Moskwa.

—Okuwamy?

—Hawa.

—Haýsy okuwa?

—Konserwatoriýa.

—Konserwa çykýan ýer-dä. Bolubilýä. Gutaryp gelseň, bir ýeriň hojaýyny bolarsyň. Okaýakaň boş gezmegin. Seňki hezil. Her gezek oba gaýdaňda, ýüň ýalyk bile çäýnek-käsedden ýüküňi tut. Ata-eneň satyp berer. Moskwada ýigirmi manatlyk ýüň ýaglyk, bärde sesgenden ýere degmän geçýä. Bizem şo ýüň ýaglykdan getirmekçi.

Nury pallap goýberdi. Dört günläp beýle gürrüň diňläp gitmeli bolsa başga ejir gerek däl.

Nury ýene pallady we ýüzüni çytdy. Gürründeş öz gürrüňine gyzygyp, başga hiç zat duýmady.

—Puluň bolsa, dünýä düzüw. Satyn alynmajak adam ýok, ýöne az görýän bar. Biz nätdik diýsene, üç bolaga-da bir keselhananyň dogtoryna puljagaz sokduk. Biz şu mahal keselhanada ýatyrýs, hä-hä-hä-ä. Söwda gaty gyzykly zad-aý. Ilki başlaňda nätdik diý, bir geçiniň injigini deşäge-de berdim ýeli, berdim ýeli. Horja geçi tegelenip duran semiz geçi bolaýdy. Gyzan bazara eltdim weli, bir biçäre şobada şapba-şapba el alyşdy-da aldy ötägitdi. Kakam pahyr: “Geçi al-ökuz diýip sat” diýerdí. Bu dünýä başdan gurlanda-da almak-satmak üçin gurlan dünýä-dä. Kämahal özüm haýran galýan, öwgüsini ýetirseň, pyşbagany uçýa diýip satyp boljak.

Her zat etmeli, pul gazanmaly. Puluň bolmasa, salam bermeyäler...

Nury emay bilen düşeginde süýndi, üstüni örttdi. Gürrüňçi birsalym takyrdady-da: “Ýat bakaly, ukyň geldi öýdýän. Ýol uzakdyr, mende gyzykly gürrüň kã-än. Entejik gürrüň baryny ederis” diýdi.

* * *

“Keramat başdadyr, o täçde dälidir”

Obadan gelen, üstesine-de uly şäher görmedik Nura Moskwa ummasyz täsir etdi. Aýratynam, Çaykowskiý konserwatoriýasy, o taýda okadýan, atly-atly mugallymlar Nura mukaddes göründi.

Öňler diňe adyny eşidip, sazyny çalyp ýören kompozitorlary gözi bilen görmesi, olardan sapak, tejribe alyp başlamasy Nurynyň köňlüne täze kuwwat berdi. Diri klassyk diýilýän şöhratly Şostakowiçiň girip-çykýan okuw jaýynda okaýanlygyna Nury monça boldy. Bu konserwatoriýada öňden bäre okap ýören türkmen oglanlar Nura ýol-yz öwretdiler. Onsoň konserwatoriýanyň umumy ýaşaýyş jaýynda ýedi oglan bolup bir otagda ýaşap başladylar.

Iň garyp, iň bagtly talyplyk ýyllary başlandy. Sowuk Moskwada, elmydama jübüsünde şagal uwlaryň ýaşamak gaty kyndy. Emma açlyk Nurynyň öwrenişen ýagysydy. Ol aç bolup çörege däl-de, aç bolup saza topuldy.

Anatoliý Nikolaýewiç Aleksandrow, ýetmiş ýaşly kompozitor, sungat ylymlarynyň doktory, professor hem-de iň gowy tarapy hem inçe yşk aýdymalarynyň awtory Nurynyň mugallymy bolýar. Bu mugallym bir ýyl öň konserwatoriýa giren Aman Agajykowyňam mugallymydy. Onsoň iki

türkmen tirkeşip mugallymyndan sapak almak üçin, onuň öýüne gatnaýarlar. Professor örän ýukaýürek, tapbiler bir adam. Ol aşhanasynda bar zatdan iki oglanyň garnyny doýurýar, soňra sapak berip başlaýar. Ol edil ata ýaly talapkâr hem mährem kişi ekeni.

Aýlar, günler şeýdip geçip durka Nury sapaga gelmesini seýrekletdi. Ýller okuwa gidende otag boşap, pianinony parahat çalyp bolýardy. Daňdandan gijäniň bir wagtyňa çenli aç-suwsuz piano başyndan aýrylman, aşaky dodagyny aldygna çeýnäp, saz döredýän Nury mugallymy gözläp başlanda Aman Agajyk “Nury ýaranok” diýip ýuwmarlaýardy. Ömrüni bu konserwatoriýada geçiren paýhasly mugallym birzatlary güman edýärdi. Onsoň bir gün Nury Aleksandrowyň öýüne kürsäp girdi. Ýanynda-da gelejekki meşhur aýdymçy Myrat Diwanaýew. Nury gelmedik günleri üçin mugallymyndan ötünjem soramady-da göni pianinonyň başyna geçip, öz döreden romansyny çalyp başlady. Döw sesli Myrat Diwana hem aýdyma gygyrdy.

Ýarawsyzam bolsa bir gyrada aýak üstünde synlap, diňläp duran Aleksandrow romans tamamlananda Nury gujaklady, arkasyna tapba-tapba kakdy.

— Seniň şeýdip köpräk “ýarawsyz” bolmagyňy arzuw edýän. Gül ýaly, gül ýaly. Geljekde hasam gowy bolar.

Onsoň Aleksandrow o romansyň sazyny ýañadan çaldyryp, däne-däne edip diňläp, atalyk maslahatlaryny berdi.

Nury bilen Myrat Diwana Aleksandrowyňkydan çykanda Nury öz eli bilen ýazylan notaly kagyza: “İlkinji romansymy ilkinji aýdan Myrat Diwanaýewe” diýen ýazgy ýazýar. Ony Myrat Diwanaýewe berýär. O ýazgyly notany Myrat Diwanaýew öz kitaphanasynyň iň gymmatly hazynasy hasaplaýar.

Professoryň öwgüsi, çaga ýaly begenmesi Nura ganat berdi. Ol ýene professoryny begendirjek bolup, pianinony tyrňyllatdy oturdy. Ýoldaşlary: “Nury, senem az-kem dynç al, tyrňyllyňy goý, bizem dynç alaly” diýdiler. Nuryň başyna bir pikir geldimi - onsoň şony bitirýänçä rahatlygy bolmaýar. Bu häsiýeti oňa soňky demine çenli hemra boldy.

Aýdogdy Gurbanow, Nury Meredow dagy Nuryň pianinonyň ýanyndan aýrybilmänsoň, özleri otaga girmäge ýaýdanşyp gezdiler. Emma Nury hiç-hiç irmedi. Günleriň birinde-de ýene bir romansy ýazyp gutaryp, oglanlara çalyp berdi. Ol romans Magtymgulynyň “Pukaraýam” diýen goşgusynyň rusça terjimesinedi. Oglanlar oňladylar, emma ertiri Nury ýene piano başyna geçip, romansy üýtgetdi, sünnäledi, kä ýerine täze goşundy goşdy. Onsoň ýene Myrat Diwana

sözlerini öwrendi. Birküç günden ikisi Aleksandrowa täze romansy aýdyp berdiler.

Bu gezek professoryň begenişi öňkiniň dagy çaky bolmady.

—Molodes, molodes! Sen meni ýigdeltdiň. O goşgyny nädip tapdyň diýsene! Brawo! Bu romansda şeýle çuň filosofiýa bar. Dowam ediber. Filosofiýa sazyň maňzydyr. Şuny unutma! —Soňra professor Nuryň bu romansyna hiňlendi.

Gözsüzleriň gözi idim,

Lallaryň men sözi idim,

İl-günümiň ýüzi idim...

Professor hem, Nury hem, Myrat Diwana hem Magtymgulynyň ýesirlikde ýazan bu goşgusyna ýazylan romansa guwanýardylar. Öňde Magtymguly bilen bagly köp-köp aýdymlar ýazyljagyny, Magtymgulynyň şeýle çuň, durmuşy filosofiýasyny saza goşsaň, hasam şirin bolýandygyny, aslynda, bu durmuşa filosofiki bakmak zerurlygyny Nury duýup başlady. Ol Magtymgula ömürlik hemra bolar, gamly günlerinde-de, şat günlerinde-de ol Magtymgula ýapyşar. Kā halatlarda Magtymgulyny ürc edip okap-okap, onuň pelsepeleriniň syryna akyl ýetirip

bilmän kösener. “Magtymguly biz akyl ýetirerden beýik” diýer.

Magtymguly onuň aňynda we stolunda ömürlik orun alar.

Nury konserwatoriýada okap ýörkä döreden aýdymalarynyň notalaryny Türkmenistana gezmäge gidýän Myrat Diwanadan iberip, kompozitor Daňatar Öwezowa gowşurmagy, näme diýýänini bilmegi haýyş etdi. Onuň öz notalaryny uçilişedäki mugallymy, atly kompozitor Tagan Myradowa däl-de, ala-böle Daňatar Öwezowa ibermesiniň sebäbi—Daňatar Öwezow bilen şahsy tanyşlygy bolmasada, o kompozitoryň eserlerine Nury aýratyn sarpa goýýar. Onuň sazalaryny köňlüne ýakyn görýär. Daňatar Öwezowy beýleki türkmen kompozitorlaryndan millilikde artykmaç saýýar. Şeýle kompozitoryň pikirini bilmek Nury üçin gaty gymmatlydy, gaty zerurdy.

Myrat Diwanaýew Nurynyň notalaryny goltuklap Aşgabada gelşine Daňatar Öwezowy gözläp tapdy. Meşhur kompozitor notalary ünsli okap otyrka: “O-how, oh-how, oho-ho-ow! Tüweleme” diýip seslenýär. Soňra: “Bu oglanjyga beýik geljek garaşýar. Ol biziň iň meşhur kompozitorymyz bolar. Sen oňa aýt, türkmen halk aýdym-sazymyzy gaty köp diňlesin” diýýär.

Bu hoş gürrüňe Myrat Diwanaýewiň özi-de ýürekden begenip, begenjini dostuna tiz ýetirjek

bolup, telefon stansiýasyna ylgaýar. Üç sagat garaşyp Moskwa bilen gepleşýär.

Soň-soň Nuryň özi Aşgabada gelende, ýörite Daňatar Öwezowa salama barýar. O wagtlar Daňatar Öwezowyň gözi gowy görýärdi. Ol Nury bilen hoşamaý salamlaşyp, döredijilik hakda gürrüň edýär. “Nuryjan, sen saz ýazaňda türkmenligiňi unutmagyn. Türkmen bolup ýazgyn. Türkmen birmahallar dünýäni alan bolsa, türkmen sazy hem dünýäni alarça güýçlüdir”.

Şu mahal Nuryda ganat bolsa uçar giderdi. Şu minutlar onuň ömrüniň iň bagtly pursatlarynyň biri bolup galar.

Soňra Daňatar Öwezow kör bolar. 1966-njy ýylda bolsa bu dünýäden gider. Emma Daňatar Öwezowyň Türkmenistandaky meşhurlygynyň syrlaryny Nury içgin öwrener, o ýoly uzalder, giňelder, beýgelder. Daňatar Öwezowyň ady agzalsa, Nury elmydama öz halypasynyň ady agzalýanyňy unutmaz. Hat-da gelejekde şöhratyň çürbaşyna çykanda-da Daňatar Öwezow Nury üçin elýetmez belentlik bolup görner. Ýogsa, Nury Türkmenistanyň çäginde daşarda, tutuş dünýäniň altydan birine barabar bolan Sowet Soýuzynyň çäginde hem çykyp, dünýä belli kompozitor derejesine ýetipdi.

Nury konserwatoriýada okaýarka ýazan ilkinji uly eseri “Dutaryň owazy ” diýen pýesady. O saz eseri Bütinsoýuz, ýagny SSSR boýunça yglan

edilen konkursda baýrakly ýere eýe bolýar. Bu eser ruhy halypasy Daňatar Öwezowyň “Dutaryň owazy” kantatasynyň täsiri bilen döredilenem bolsa, aýratyn, özboluşly originallyk örän güýçli.

Halk sazynyň merjen dänejiklerini ýürek suwy bilen ussatlarça eýläp orta çykarylan saz.

Bu sazda Nurynyň geleşekki döredijilik, tematik ugry, stil taýdan kämillik derejesi, gysgajasy, Nury Halmämmedowyň döredijilik ýüzi görüldi. Onuň türkmen saz folkloryny neneşi çuň öwrenendigi hem bu sazda aýna ýaly aýdyň görüldi.

“Türkmen sazyny iň güýçli söýen kompozitor Nury Halmämmedir” diýilýän gürrüň “Dutaryň owazy” diýen saz bilen tassyklandy. Garry mugallymyň-professor Anatoliý Nikolaýewiç Aleksandrowyň öz okuwçysynyň bu ýeňşine neneşi şatlananyňy göräýmeseň, göz öňüne getirer ýaly däl.

Bir saz diňlenişikde Nury bu sazyny şeýle bir ussatlyk bilen çalyp berdi weli, dünýäde şöhraty belent D. Şostakowiç, Haçaturýan, mugallymy Aleksandrow, konserwatoriýanyň rektory Sweşnikow hem-de ýene birnäçe professorlar haýran galyp hezil edindiler. Şonda D. Şostakowiç ýuwaş sesi bilen: “Şeýle, şeýle-e. Çaykowçkiý konserwatoriýasy saz älemine täze bir ajaýyp sowgat taýýarlaýar” diýdi.

Konserwatoriýada, özem uly bir döwletiň iň uly konserwatoriýasynda Nuryň şöhraty öňküdenem beýgeldi.

Gyzlaryň arasynda, edil Aşgabatda bolşy ýaly, Nuryň eýelemek ýaryşy başlandy. Nury bolsa sazdan başga zada bakasy gelenok. Gyzlar Nuryň sorap, otaga irginsiz gelip duransoňlar, otagdaş oglanlaram halys surnukdylar. “Nuryşka, gowusy sen aşakda girelgäniň ýanynda bir çadyrlyk dik-de şo taýda gyzlaryňy kabul ediber” diýişdiler. Nury bu ýyllar gyz meselesini bir gyra goýana meňzeýärdi. Gurbanjemalam, öňki ýaly düýşe girip heläk etmeýärdi.

Emma yşk, her zamanky ýaly, duýdansyz gelýär, duýdansyz gidýär. Onsoň o gyzlaryň arasynda Nataşa diýen gyz, ahyrsoňy, Nuryň eredip-akdyryp, kül edip ugrady. Nury ýene dünýäni unudyp, Nataşadan özgäni görmän başlady. Nataşa özüne öwredilen bir pikiri goldaýardy: “Aýala boýun egmejek erkek ýok, diňe täsir edişiň gowşak bolup biler”.

Nataşa Nuryň köňül soltanyna öwrüldi. Indi Nataşany ýa-da Nuryň ýalňyzlykda görenler geň galyp başladylar. Bu ýakynlygyň dowamy öýlenmek bolar diýip umyt edýärdiler.

Täze gelen yşk şemaly Nuryň döredijiligine-de oňaly täsir edip başlady. Täze aýdymlar, täze sazlar kömelegiň höwri ýaly köpelip başlady. Bir tomus kanikulda Türkmenistanda bolup,

mugallymynyň tabşyrygy boýunça köne aýdym-sazlary magnitofona ýazyp, soňra nota geçirdi. Bu Nura täze hazyna tapança ýardam berdi.

Türkmenistana alyp gelen öz aýdym-sazlaryny Medeniýet ministrligine satmaga synanyşdy. Ilki almadyksyran boldular, soň az, gaty az hak bermekçi boldular. Nuryň başga çykalgasy ýok. Ýetimlik bilen bu günlere ýetdi. Az tölense-de tölense bolýar. Jübüsine bir şaýy düşse-de, pulsuzlykdan gowy-da.

Aşgabatdaka Moskwadan jaň bary gelip başlady. Nataşa düýş görenmiş, düýşünde Nury başga bir gyz bilen gezip ýörenmiş. Gabanjaňlyga başlan Nataşa Nuryň tizräk Moskwa gelmegini isledi. Nury kanikul gutaransoň barjagyny aýdanda, Nataşa aglap telefony taşlady. Birküç sagatdan ýene jaň etdi. “Sen eýýäm başga bir gyz tapansyň . Sen aldawçy”. Şeýdip, tomus geçýänçä sabyr-takaty tükendi. Ahyry, Nury Moskwa geldi. Umumy ýaşayyş jaýyndan Nataşa telefon etdi. Ertir duşuşaly diýdi. Nataşa şobada gelermen boldy. Ol gelyänçä agşam sagat on boldy. Şol wagtam konserwatoriýanyň rektory, ministrlikden iki kişi, partiýa, komsomol komitetleriniň başlyklary, uly-uly ýyldyzly milisionerler, ak halatly dogtorlar umumy ýaşayyş jaýynyň gapysyna geldiler. Olar soňky wagtlar artan bidüzgünçiligiň soňuna çykmak üçin barlaga gelipdiler. Düzgün boýunça agşam sagat ondan soň jaýa girmek-çykmak

gadagan. Nataşany gapy sakçysy gapydan gaýtardy. Nataşa dyzady, rugsat aljak boldy. Bolmady. Emma Nataşa Nuryny görmän gitjekmi?! Penjire tarapa geçip, üçünji gata bakyp gygyryp başlady. Nury penjiräni açdy. Nataşa aglap sözleýär.

— Ýanyňda kim bar ?

—Oglanlar.

—Ýalan, ýalan! Sen menden döňýäň.

—Ynha, seret, Nataşa jan, şular oglana meşzeýär dälmi?—Penjireden iki kelle boýnuny süýndürüp görnüp gitdi.

—Otagy gözüm bilen görmesem bolmaz.

—Nataşa, gördüň-ä, barlag bar.

—Men otagy görmän gitjek däl.

—Özüm ýüp sallap düşsem näme?

—Ýok, ýok. Men seniň sesiňden duýýan. Sen meni söýmeýäň, sen biwepa. Hökman ýanyňda bir gyz bardyr.

—Onda garaş.

Nury ony nädip ynandyrjagyny bilmedi. Onsoň otagdaky prostynlary bir-birine pugta daňyp, bir ujuny aşak sallap başlady. Oglanlar garşy boldy. “Özüňem, sallanmarsyň, gyzy-da ýokary çekmersiň. Biz siziň ölümiňize şaýat bolasymyz gelenok”. Garşy bolsalar-da Nurynyň häsiýetini hem bilýärler: ýüregine düwenini bitirmän goýmaz.

Çekeleşikden soň, Nury öňi-soňy prostynlary bir-birine daňyşdyryp sallady. Bir ujuny hem penjire agajyna daňdy.

—Ynha, Nataşa, ýa men düşeyin, ýa seni çekip alayyn.

—Meni çek. — Nataşa hiç gorkusyz prostyna topuldy-da kiçijik halka edip, iki goşaryny ondan geçirdi. —Çek, çek.

Oglanlar: “Seni Nataşa däliredipdir” diýşip, bu pajyga şaýat bolmajak bolup otagdan çykdy. Nury çemesini tapdy-da Nataşany çekip başlady. Aşaky dodagyny çeýnäp tiz çekdi. Munuň şeýle ýeňil bolşuna özem haýran galdy. Nataşa otaga düşenden, Nury ony garsa gujaklady. Gujaklaşyp durkalar, oglanlar otaga kürsäp girdiler.

— Rektor gelyä!

—Nataşa tiz çyk, rektor aýlanyp ýör.

—Otagda ýat gyz barlygy bilnäýse, işimiz gaýdar.

Nury Nataşanyň elinden çekip, aşaky gata ylgady. Gapy sakçysy garry aýal Nataşany görende gözi dört boldy.

Nury otaga gaýdyp gelende, barlagçylar dördünji gata çykypdyrlar. Oglanlar Nuryň Nataşany nädip çekip bilişini, arkaýynçylykda maslahatlaşyp başladylar. Nury bolsa krowatynda

gözünü potologa dikip ýatyr. Bu bolan wakanyň nädip beýle tiz bolşuna onuň öz akly hem ýetmeýär.

Ertir bütün konserwatoriýa Nurynyň üçünji gata gyz çekişi hakda gep edýärdi. Bu waka Nura uly reklama boldy. Şondan soň gyzlar Nura, edil janly Romeo bakan ýaly, bakyp başladylar. Gürrüňleriň bir ujy Nurynyň mugallymy Aleksandrowa-da ýetdi. Ol bir gün sapakdan soň, ikiçäk otyrkalar mylaýym ýylgyryp dillendi.

—Sen hakda aýdylýan hakykatmy, ýa rowaýatmy?

Nury az salym dymdy. Ýüzünde hiç bir üýtgeşme duýulmady.

—Hakykat.

Aleksandrow Nura baka eglibräk sözledi.

—Ol şeýle owadanjamy, batyrjamy?

—Hawa.

—Bilip goý, sazdan beýik, sazdan çylşyrymly diňe bir zat bar. Söýgi bar, söýgi-i!

* * *

Ykbala badak atan bir söz

Bir gün talyplar üýşüşip ondan-mundan söhbet edişip otyrkalar, bir polýak ýigidi Şopenen söhbet açdy. Onuň şeýle watansöýerligi hakda, wesýetine görä ýüreginiň bir ýerde, göwresiniň başga ýerde jaýlanyşy hakda gürrüň berdi.

—Men Şopeniň göwresiniň jaýlanan ýerine-de, ýüreginiň jaýlanan ýerine-de zyýarat etdim.

Bir ýanda oturan Nuryda bu söhbet uçilişede okaýan döwründen bäri ýüreginde höwürte edinen arzuwyny oýardy. “Kompozitorlaryň doglan ýerini, ýaşan ýurduny, elleri degen saz gurallaryny görsem. Olaryň oturan oturgyjynda otursam”.

—Men-ä okuwy gutaramsoň, ilkinji etjek zadym, köpük-köpük ýygnap, ilki Ýewropadaky kompozitorlaryň watanyny görjek. Şeýle göresim gelýär. Göwnüme bolmasa, şolaryň ýörän topragyndan saz ýaňlanyp duran ýaly.

—Eger Polşa gelseň, meni tapgyn. Bileje aýlanarys. Ýöne gözəl polýak gyzlaryny görseň, sen şobada aşyk bolarsyň. Olary üçünji gata prostyn bilen çekmek gerek däl. Özleri uçup girerler.

—Şeýle owadan bolsalar, öýlenäýmeli bolar-da.

Soňra söhbet Nurynyň üçünji gata gyz çekişine syrykdy, başga-başga gürrüňlere geçildi.

Şol söhbetdeşligiň ertesi güni Nury umumy ýaşayyş jaýyndan çykyp barýarka, bir erkek kişi onuň bilen salamlaşdy-da bile ýöräp başlady.

—Sen Nury dämi?

—Hawa.

—Men saňa Ýewropa syýahata gitmäge kömek edesim gelýär. Gidesiň gelýär dämi?

—Şeýle gidesim gelýär.

--Biz ýene duşuşarys. Maňa Iwan Iwanowicz diýýärler.

Nury hiç bir ýamanlygy göwnüne getirmän hoşlaşdy. “Düýnki oglanlaryň biriniň tanyşydyr”.

Emma özi hakda bireýýäm açylan gizlin papkada täze bir gara sahypa ýazylanlygyny Nury otursa-tursa aklyna getirip bilmeýärdi. Gara sahypada: “Nury Halmämmedowyň daşary ýurda gaçmak isleýänligi hakda habar tassyklandy. Ol Ýewropa gidip şo taýdan Eýrandaky doganlarynyň ýanyna geçmekçi bolmagy mümkin.” diýlen ýazgyny Nurynyň özi okasa ýüregi ýarylardy. Nury öz atasy Baýlynyň ruslara garşy Gökdepe goranyşynda jarçy bolanyny hem şol ýazgyny okamasa bilmejekdi. “Uly jenaýatkär we Watan dönügiňiň ogly Nury Halmämmedow her ädimde

jenayát edip biler” diýen ýazgyny okasa dagy Nuryň başy aýlanyp ýykylmazmydy?!

Köneje we özüne giň bolýan paltosynyň ýakasyny galdyryp, gara saçyna ak gar ýagdyryp konserwatoriýa barýan Nuryň başynda häzir sazdan başga pikir ýokdy. Özi hakda gelejekki ömründe-de galyň-galyň gara sahypalar ýazyljakdygyny, bu sahypalaryň ony daşary ýurda gezelenje gitmeg-ä däl, ýurt içinde öz hakyny almakdan hem goýjakdygyny Nury gümanam etmeýärdi. Ol häzir beýnisini gyjyklaýan bir heňi gaýtalap, barmaklaryny piano çalýan ýaly hereketlendirip, aşaky dodagyny çeynäp barýardy.

* * *

Dünýä Daýnadan başlanýar

Nury soňky wagtlar tutuşlygy bilen saza çümdi. Onuň ýüz-gözündäki görünmeýän damarjyklaram saz kirşi ýaly tirpilläp başlady. Ol beýnisinde ýaňlanýan saz hazynasyna begene-begene, o sazlary özi diňleý-diňleý heziller edinýär. Bu dünýäni unudyberdi. Nury başyndaky sazlary bu dünýäden has uly, has giň, has möhüm saýyp başlady. Onuň bir adam bilen gepleşip otyrka,

birden dymmasyna ýa-da sessiz-üýnsüz, sagbollaşman zym-zyýat bolmasyna köpler düşünmedi. Onuň gijäniň ýarynda ukynyň iň süýji wagty oýanyp, nota depderine bellikler edip oturanyny gören otagdaşlar Nura düşünseler-de bir gün däl, bir gezek däl, ýöne gaýtalanyp duran ahwalatdan bireýýäm irdiler. Nury bolsa biperwaý, parhsyz. Ol diňe sazy bilýär, galan zatlar onuň üçin gaty uzak, gaty daş.

Ol bir gün gaty ir oýandy, garaňkyda geýindi-de otagdan çykyp gitdi. Gitdi, emma gapyny ýapmalydygyny unutdy. Sowuk Moskwanyň köçeleri ony biraz özüne getirdi. O salkynlyk, o şemaljik Nura gaty lezzet berdi. Ylgap-ylgap gidesi geldi. Şeýle bagtly pursatlarda adamlaryň öý howasyna demigip ýatyşlaryna nebsi agyrdy. Ol hiç bir maksatsyz, ýöne bir ýöräp barýanyna begenýär. Birdenem başga bir uly köçä sowulyp gitdi. Ýöredi-ýöredi ýadamady. Bir baksa hemişelerem gelip ýören binasyny gördi – Türkmenistanyň Moskwadaky wekilhana jaýy. Ol Türkmenistandan gelen adamlaryň ýüz-gözünden, sesinden Türkmenistanyň ysyny alasy geldi. Näçe wagt bári Türkmenistana zar boldy ahyry. Türkmenjikleriň güne gaýzygan, aňňaş-taňňaş ýüzlerini görmegeň bagt ahyry. Olaryň gödekkeç ellerini iki eliň bilen gysmagyň özi nämä degmeýär?!

Nury uly gapyny kakdy.

—Hä-ä ýene kim geldi? Bu gije ýatuw bolmady. Kim? Türkmenistandan Moskwa döküläýdiler-dä.
—Garry aýalyň gapyny açýarka zeýrenji eşidildi. —
Ýer ýok, ýer ýok.

—Bu men, Nury, Tanýa daýza.

—Tanýa daýzaň ölmedi, bu azaplardanam dymady. Nury, daňdan näme ygyp ýörsüň? Wah, wah-e-eý, aýajygym!

—Türkmenistandan gelenler bilen salamlaşýjakdym.

—Hanha, biçäreler, ýer bolmany sebäpli uzak gijäni sowuk mermeriň üstünde geçirdiler.

Koridoryň garaňky böwründe haltalaryna, çemodanlaryna arka berip bir-birege ýaplanyşyp, uzak gijäni oýaly-ukuly geçirenleri gördü-de Nury olaryň ýanyna bardy. Bir ýaşuly inçejik, çirkin sesli sözledi.

—A-how, inim, şu aýaly tanaýan bolsaň aýtsana, bir jaýjagaz bersin, biz-ä gawun berdigem weli, etmedi.

—Alarys, agam, alarys.

Nury ýylgyrdy, olaryň ýüzlerini görse-görmese, uzan elleri yhlasly gysyp, salamlaşyp başlady.

—Essalawmaleýkim!

—Waleýkimessalam. Inijigim, gurgunjamysyň?
Bärlerde okaýamyň-işleýämiň?

Nury hem jogap berýärdi, hem elleri gysyp ýördi. Şonda sary ýüzli uzyn ýigit Nurynyň uzadan ellerini iki elläp gysdy-da goýbermedi.

—Agam, ýalňyşmasam siz Nury Halmämmet bolmaly.

—Hawa, men.

—Onda ikimiz garyndaş bolýas. Men Daýnadan geldim.

Hälki çirkin sesli sözledi.

—Daýna diýlen ýer nire bolýarka?

—Daýna dünýäň başlanýan ýeri bolýa, agam — Nury mylaýym sözläp, beýlekiler bilen elleşip ýaňky ýigidi ýanyna aldy-da bir gyra çykdy.

—Adyň näme?

—Işanguly. Men Hojagulynyň ogly. Bagşy Atalardan.

—Hä-ä, şeý diýsene. Daýna ýerindemi?
—Nurynyň ýüz-gözi üýtgewsiz bolsa-da, sesi rahat çyksa-da, içinde gowga bary gopup başlady. Ýüz müň soragy birbada aýdasy geldi: Howalar nähili? Sumbar şu mahal joşýan däldir-le? Diňlidedäki hozlar bamy? Oglanjykkak ogurlap iýerdik. Baýlynyň armydyny bilýänsiň-ä? Ana, şo biziň

atamyzyň mellegi-dä. Bäherdene haýsy ýoldan gatnaýarlar? Ýelligaýa owadandyr-a.

Sen näçinji ýylda doglan? O-ow, kyrk altyda bizi ýetimhana alyp gaýdypdylar. Nedirguly dagy bilen Bäherdende bolupdyk. Ýaşulylardan kimler galdy?

Nury sorag berip ýetişe, garşysyndaky jogabyny berdi. Aralygynda Işanguly hem sorag berdi.

— Baýly agalara Bäherdene gelip gidýäniňi eşidýäs. Daýna gel ahyry. Dünýä inenje öýňüzem dur. Munça ýyllap Daýnany görmän nädip oňýaň?

Nury jogap bermedi. Şol naýynjar, zaryn gözlerini Işangula aýlap, ýene ýere bakdy. Uludan dem aldy. Işanguly beren soragyna ökünip, özüni saýgylap ugrady. Ol Nura göz astyndan utanjaň bakyp goýberdi weli, Nurynyň şeýle nebsiňi agyrdyjy görnüşini duýup, hasam özüne käýindi.

Ahyry, Nury ýuwaşja sözledi.

—Ýör, aşak ineli, saňa saz çalyp bereýin.

Nury öňden tiz ýöräp, ýerzemindäki sowuk, çygly otaga girdi. Barşyna pianinonyň oturgyjyna çökdü-de gözlerini ýumup, çalyp başlady. Nurynyň öz düzen sazlygyny, özem henize çenli pianinoda eşidilmedik täze sazlygyny Işanguly şobada duýdy. Nury bu dünýäni unudyp, öz dünýäsine syýahata gitdi, örän uzaga gitdi. Ejesi pahyr bilen, doganlary

bilen, Sumbar bilen, torraňnylar, serwiler, olaryň şahasynda şemalyň badyna hiňňillik uçýan guşlar bilen duşuşdy. Ol bu gezek ho-ol birmahallar Dänegulyň depesine çykyp, durna seçen pursatyny, durnasynyň asmandan kelemenläp gaýdyşyny gördi.

Dogrusy, Nury bu zatlary hakykatda görenem bolsa, munça duýga batmazdy. Sazyny tamamlap, ýerinden turdy. Duýgudan ýaňa gozganybilmän oturan obadaşynyň arkasyny ýumşak sypap goýberdi.

— Dünýä Daýnadan başlanýar doganjygym!

* * *

“Sen bu dünýä öz asyryňdan ir gelipsiň”

Moskwa konserwatoriýasynda okan baş ýyly Nury üçin, üstünden guş uçan ýaly bolup, tiz geçdi. Moskwanyň aňzak gyşynda titröp, köneje paltosynda ýygrylyp gezeni geçipdir, sowuk-sowuk ýagyşlarda buýup, uzyn saçlaryndan suwuň şorruldap akany geçipdir. Stipendiýa göz dikip, günün tizräk ýaşyp, tizräk dogaryny dilän günleri geçipdir. Şöhratlar, el çarpmalar, söýgüler, öýkekineler, gözýaşlar-- bary geçipdir. Diňe saz galypdyr.

Nury soňky ýylda özüni bäs-bütün saza berdi, sazyň içinde ýaşap başlady. Ol şeýle bir sazyň içine çümdi weli, saz haýsy, Nury haýsy-biler ýaly bolmady. “Eger Nurynyň agramy ýetmiş kilo bolsa, onuň altmyş dokuz kilosy sazdyr” diýäýmeli boldy. Ol konserwatoriýany gutaryş diplom işi hökmünde “Türkmenistan” simfoniki súuitasyny ýazdy. Şol saz bilen gümra günleriniň birinde Türkmenistanyň wekilhanasynyň bir işgäri umumy ýaşaýyş jaýyna geldi-de Nuryny alyp gitdi.

—Nirä gidýäs?

—Bir uly adam seniň bilen gepleşmekçi. Saçyň bejeriksiz, jalbaryň bu ýyl ütük görmändir. Men-ä seni o adama görkezmäge-de utanýan.

Nury aýak çekdi.

—Utanýaň bolsaň, bar sen özüňi görkezäý. Men gitjek däl, meniň saçym-sakgalym bilen hiç kimiň işi bolup bilmez. Özüme özüm patyşa. Başga patyşalaryň betbagt halyna gülesim gelýär. Düşnüklimi ?!

—Ýuwaşrak ho-ow, seň bilen adam ýaly gepleşip bolmaýa. Ýör, ýör, maňa getir diýdiler, başga mesele bilen işim ýok.

Wekilhananyň başlygy Nuryny gowý garşy aldy.

—Nuryjan, ýagdaýlaryň gowudyr-la. Näme ýetmeziň bar bolsa, göni maňa aýdybermelidir.

Häzir seň bilen Türkmenistan komunistik partiýasynyň Merkezi Komitetiniň Ideologiýa bölüminiň müdiri gepleşmekçi. Häzir ýygnakdan gelýär. Nuryjan, düşüňäň dämi, näme diýse ünslije diňle, sypaýyja gepleş. Gaty gowy adamdyr.

—Ýaşuly, men birinji klasa gidemok, öňem adam gördüm.— Wah, Nuryjan, sen dogry diýýäň. Ýöne adamçylyk-da. Olam uly wezipeli bolansoň... Hawa-la, gül ýaly bolar, gül ýaly bolar.

Wekilhana başlygy şundan soň, kagyzlara güýmenip başlady. Nury hem başyny sallap otыр. Uzak garaşmaly boldy. Birden turup, kabinetden sessiz çykdy-da, göni ýerzemine baka ylgap diýen ýaly indi. Pianinoly otaga girdi.

Çalyp başlady. Uzak çaldy. Ahyry, orta boýly, tegelek ýüzli sypaýy bir kişi emañ bilen gapyny açyp girdi-de, assaja ýöräp, pianinonyň beýle ýanyndaky oturgyçda oturyp saz diňläberdi. Nury o kişini ilkinji gezek görýär. Sazyny böljegini bolmady. Ýene gözlerini ýumup ep-esli wagt çaldy. Gelen kişi saz tamamlananda ýerinden turup Nuryň elini gysdy.

—Nury, ýagdaýlar ýagşymy?

—Hawa.

—Ýör, bileje garbanaly. Ýañky sazlaryňy öň eşitmändig, täze ýazdyňmy?

—Hawa, ýazylýa-da.

—Gowy gördüm.

--Seň gowy göreniň ýeterlik däl, sazyň özi gowy bolmasa bolmaýada.Ýaňky çalanlarymda kem barlygyny bilýän, ýöne tapmaly-da.

—Ýuwaş-ýuwaş kämilleşdirersiň.

—Bar bela şonda. Ýazmany hemmeler başarýa, kämilleşdirmek, sünnälemek başga mesele. Ýaşuly, gaty uzaga gitmeli. Men ýene gelmeli boljak.

—Bolýa, bolýa. Gel şu kafe giräýeli, adam azrak ýaly-la.

Olar ýönekeýje nahar aldylar. Ondan-mundan gürrüň edip oturdylar. Nura o kişi ýarap başlady.

Sypaýylygy, tebigylygy gowy. Türkmenistandan gelenleriň köpüsi nahara alyp gidýär. Gymmat restorana eltip, dürli araklar, konýaklar içirjek bolşup jan edýäler. Özüniň pulludygyny görkezese gelýär. Bu oturan mugallymdyr ýa garypja alymdyr, pukaraja kitaphanaçy bolmagy-da ahmal.

—Onsoň konserwatoriýany tamamlap, näme etmekçi?

—Göreris-dä.

—Ermenileri, azerbaýjanlary, tatarlary, ýewreýleri synlasaň-a güýçli bolsa, merkezde

galýa. Has güýçlenýä, dünýä çykýa. Soň Watana gidesi gelse gidiberýä.

Nury sypaýy ýaşulynyň sözünü böldi.

—Wah, ol aýdýanyň dogry weli, men Türkmenistansyz oňup bilmen. Türkmençe gepleşmesem, ýüregim ýarylyp barýa. Şu mahal ikimiz türkmençe gepleşip otyrys weli, bä-äý, lezzet-lä.

—Düşünýän. Ýöne sen Türkmenistanyň ýagdaýy bilen içgin tanyşsaň, soň belli netijä gelseň gowy bolar. Meniň Moskwada gaty gowy dostlarym bar, olar saňa eýelik ederler. Menem elimden gelen kömegi ederin. Türkmenistanda pagtany hem, medeniýeti hem şol bir terezide çekýärler, o taýda seni çeýnäp-çeýnäp taşlarlar. Ikimizde pulam ýok, garyndaşam ýok. Seni batga batyrarlar. Men saňa gaty köp zady aýdyp bilmeýän, sen şo zatlar hakda oýlan. Saňa Moskwadan bir jaýjagaz almaga ýol taparys. Men rektoryňyz bilen gepleşdim, sen hakda gaty uly umytda. Sen diňe saz ýazmaly, saz ýazyp ýeňmeli. Saňa sabyr gerek, diňe sabyr gerek. Sen türkmeniň abraýyny dünýä ýetirip bilersiň.

—Ýaşuly bagyşla weli, men seni tanamadym-la.

—Men Ýazguly. Ideologiýa işgäri.

Nurynyň garşysynda oturan sypaýy kişi Türkmenistan Kompartiýasynyň Merkezi Komitetiniň ideologiýa bölüminiň müdiri bolup işläp ýören bolsa-da häzir ony Merkezi Komitetiň

sekretary wezipesine hödürlemek üçin söhbetdeşlige çagyrypdylar. Ýazguly Hudaýberdiýew ýene ýigrimi günden Aşgabatda geçjek partiýa ýygnaгыnda sekretar boljagyny bilýärdi. O döwür bu wezipe Türkmenistanda üçünji adam diýmekdi.

Nury bilen Ýazguly Hudaýberdiýew sowuk hem pukara kafede gije çenli gürrüňleşip oturyp, dünýäniň derdini gozgadylar.

Gelejekki dört ýylda ikisiniň ýakyn dost boljagyny, Moskwada galmak teklibini kabul etmänsoň, Nura Aşgabatdan ýaşayş jaýyny edinmäge kömek berjegini, Nuryňy esgerlikden alyp galmaly boljagyny, Nuryňyň aýagyndan ýazylýan golsuz arzalara ýol bermejek bolup kösenjegini Hudaýberdiýew güman etmese-de, kynçylygyň az bolmajagyny bilýärdi. Ol gelejekde Gara Seýitli Medeniýet ministri bolup ýadaşanda, şonda Nuryňy Medeniýet ministri wezipesine bellemegi planlaşdyrýardy.

Dogrusy, Türkmenistanyň uly ýolbaşçylarynyň arasynda Nuryňy çyndan goraýjy, goldaýjy Ýazguly Hudaýberdidi. Ol Nuryňyň sadalygyny, çekinjeňligini, öz hakyna kaýylygyny, şonda-da ony gaty köseýändiklerini göre-göre: "Nury, sen bu dünýä öz asyryňdan ir gelipsiň" diýer.

1966-njy ýylyň noýabrynda Özbegistanda awtomobil heläkçiliginde Ýazguly

Hudaýberdiýewiň wepat bolanyny eşidenden, gözýaşlaryny boýur-boýur döküp, piano başyna geçen Nury bolupdy. Klawişlere barmaklar däl, gözýaşlar urýardy. Ýüregiň agysy – “Elegiki prelýudiýa we fuga” atly meşhur saza öwrüldi. Nury bu sazy wepat bolan dosduna bagyşlapdy.

Ýazguly Hudaýberdiýew diri bolan bolsa, Nuryň şahsy ykbaly başgaça bolardy. Nury ýany bilen o dünýä äkiden genial sazlaryny, belki, ýazyp ýetişerdi. Muny Nuryň özi syzan bolmagy bolup biljek zat.

Her niçik bolsa-da dostdan aýra düşmegiň awusy Nuryň soňky demine çenli köşeşmez.

* * *

Dag ýykyldy — dogan gitdi

Nury Çaykowskiý konserwatoriýasyny tamamlap, köneje goşlaryny, notalaryny göterip Moskwadan Bäherdene gelende uly dogany Baýlynyň ýüzi gülmeýärdi. Ol Nuryň görüp, özüne zor berip, açyk ýüzli görünmek isledi. Duýgur Nury muny şobada duýdy. Salam-selimden, çay-nahardan soň Nury gönüledi.

—Baýly, näme boldy? Menden gizlemän aýtsana!

Baýly az salym dymdy, soň ýuwdundy-da gamly gepledi.

—Aşyrberdijan gitdi.

—Habar geldimi?

—Ilki Gürgen radiodan aýdymy kesildi. Garaşdyk, soň sesi çykmany. Bir gün Daýna baryp, araçägiň aňyrsyna habar iberdim. Habaram, näme, aýdym aýdylan ýaly edip, “Aşyrberdi Hanmämmed oglundan habar barmydyr ho-o-ow” diýip gygyrmaly-da. O taýdan biri iki günden soň gygyryp habar beräýdi. “Patasyny alyberiň, gidenine dört aý boldy” diýdi. Aşyrberdijan... Aşyrberdi...—Baýlynyň damagy dolup gepläbilmedi.

Nury hälden bäri gözyaşlaryny süpürip otýr. Aşyrberdi bilen bileje oýnan günleri göz önünde janlanyp, Aşyrberdiniň radioda aýdýan aýdymalary gulagyna ýaňlanyp, Nury hasam gama batdy. Gam gamy oýardy. Aşyrberdi şo-ol oglanjyk şeklinde Nuryň göz önünde galdy.

Ýat ilde öleniň, ah-ah,

Gözi ýumulma-a-az.

Gabry gazylma-az.

Wah-wah, eý ja-an-e-eý.

Ýene dokuz ýyldan Baýlynyň özi hem ýurduny täzelär. Ana, şonda Nuryny has uly Ýalňyzlyk bogup başlar.

* * *

“Şükür bagşy” – duýdansyz gelen bagt

Çärjewde önüp-ösüp, şo taýda sazçylyk mekdebini tamamlan Bulat Mansurow soňra Bütinsoýuz döwlet kinematografiýa institutynda okayarka, öz gutardyş diplom işi hökmünde Nurmyrat Saryhanowyň “Şükür bagşy” powesti esasynda kino döretmegi niýet edinyär. Bu kinoda baş gahryman Şükür bagşy bolany üçin kino sazyna hem gaty köp ähmiýet berýän režissýor Bulat Mansurow kompozitorlar bilen, olaryň saz döredijiligi bilen ýakyndan tanşyp, öz isleýän kompozitoryny tapasy gelýär. Ahyry, oňa Nury Halmämmedi salgy berýärler. Beýik režissýor Bulat Mansurow o günleri şeýle ýatlaýar: “Biziň “Şükür bagşy” filmimiz ilkinji gezek Orta Aziýa we Gazagystan kinematografiýaçylarynyň 1964-nji ýylda Frunzede (Bişkekde) geçen festiwalynda iň oňat film diýlen baha alypdy. Şonda filme ýazylan saz üçin aýratyn baýrak döredilip, oňa Nury

Halmämmet mynasyp bolupdy. Baýrak gowşurylanda ol çekinjiräp: “Bu meň işim däl. Bu halkyň, Şükür bagşynyň sazy. Men diňe öwrendim, saz döretmedim, men halky diňledim. Bu baýragy türkmen sazyna goýlan hormat hökmünde kabul edýäriň” diýipdi. Men 26 ýaşly ýigidiň şeýle zat aýdyp bilendigine entegem haýran galýaryn...

...1961-nji ýylda biz “Şükür bagşy” filmini almaga başladyk. Aktýorlary, hudožnikleri gözleýärdik, ýöne saz meselesi has-da biynjalyk edýärdi. Halk sazynyň ruhunda, şoňa mynasyp sazy ýazyp biljek kompozitory nireden tapsa bolar?! Bir gün biziň ýanymyza bir ýaş ýigidi getirip, ine kompozitor, Moskwa konserwatoriýasynyň talyby diýip tanyşdyrdylar. Ol utanjaňlygy zordan ýeňip, biziň haýyşymyza görä, roýalyň başyna geçdi. “Dutaryň owazy” diýen sazyny çalyp başlady. Surata alyş meýdançasyndakylaryň ählisi haýran galyp bakdylar hem-de gözleýän adamymyzyň biziň önümizde oturandygyna göz ýetirdiler...

...Ýene bir duşuşyk. Biz Moskwadan uçjak bolýardyk. Uçar gijä galýardy. Ikimiziňem halymyz teňdi, ýadapdyk. Men ondan işleri barada soradym. Ol şonda: “Hiç zat başa baranok. Orkestr düzjek boldum, meniň ynanan sazandalarym bolsa dagady. Moskwa gitmegi, simfoniýa ýazmagy ýüregime düwdüm. Bu ýerde-de bir dil tapmadyk. Göräýmäge gaty gowy dirižyor, sazandalaram ökde, ýöne meň diýýänim bolanok. Opera, balet

ýazasym gelýär, gowy libretto tapyp bilemok” diýip jogap berdi.

Men öz maksadyna ýetip bilmeýän uly ussadyň alaşyzylygyny, zerur materialyny tapman heläk bolýandygyny gördüm. Ol meniň ýadymda şeýle galypdyr, şondan soň ony görmedim. Häzire çenli hem oňa kömek edip bilmändigime gynanýaryn.

Her hili zatlar bolan bolsa-da, oňa päsgel berip, badak atanam bolsalar, umuman alanyňda, ykbal oňkyny ugruna edipdi. Onuň çeken jebirleriniň ählisiniň sebäbi başga zatda...”

Beýik režissýoryň “Şükür bagşy” filmi we oňa saz ýazan Nury Halmämmedow diňe baýraga däl, ömürlük şöhrata hem eýe boldular.

Filmiň filosofiki mazmuny Nury Halmämmediň çuň filosofiki sazy bilen garyşyp-gatyşyp ajaýyp bir eser orta çykdy. Mundaky saz filmiň özündenem has kämildi, has beýikdi.

Şol kino festiwalda dünýä meşhur ýazyjy Çingiz Aýtmatow Nury Halmämmediň sazynyň belentligini şobada duýdy we gyzgyny bilen uly bir makala ýazdy. O makala tutuş SSSR möçberinde medeniýet babatda iň uly gazet bolan “Sowetskaya kultura” gazetinde çap edildi: “Şükür bagşy” birküç gezek tomaşa etmek gerek... Eger kompozitor Nury Halmämmedowyň sazy bolmadyk bolsa, film şeýle derejede çykmazdy. Bu şeýle tebigy dörän saz

türkmen halkynyň saz medeniýetine şan-şöhrat getirýär.”

1964-nji ýylda Çingiz Aýtmadow özüniň “Jemile” powesti bilen dünýäni sarsdyrýan ýyllarynda, dünýäniň birinji ýazyjysy hökmünde onuň her bir setiri gapylyp alynyp okalýan ýyllarynda Nury Halmämmedet hakda belent söz aýtmagy Nury üçin garaşylmadyk bagt boldy. Nurynyň sazларыnyň reklamasy üçin gaýtalanmajak, iň uly pursat boldy. Sazsöýerler diňe “Şükür bagşynyň” sazy bilen däl, eýsem Nurynyň öňki ýazan sazlary bilen içgin gyzyklanyp başladylar. “Dutaryň owazy” hem-de “Türkmenistan” simfoniki súuitasy başgaça diňlenip, başgaça, has ýokary baha mynasyp görnüp başlandy.

“Şükür bagşy” kinosynyň sazy Nuryny täzeden açdy, ony dünýä meşhur etdi we ägirt uly şöhraty Nurynyň egnine ýükledi. Bilşiňiz ýaly, iň agyr yük şöhrat ýüki, ony köpler göteribilmän maýrylýar. Şöhrata çydam etmek uly mesele bolup durka, o şöhrat görüpleriniň Nura duşmanlygyny hem artdyrdy. Ýigrimi alty ýaşlyja ýigidiň öz sazy bilen älemi gümmürdetmesi ondan ep-esli ýaş uly, tejribeli we ylmy ýokary, wezipesi beýik türkmen kompozitorларыnyň käbirine ýaramady. Düýn burnuny sykyp ulaldan oglanyň şöhraty bu gün saňa kölege berýän bolsa, begenmäni diňe mertler başarýar.

Nury şöhrat atyna mündi, bu güne çenli şagal uwlaýan jübüsinde pul barlygyny hem duýdy. Şobada Nuryň dosty köpeldi. Nury olara parh goýman gatnaşyp, tirkeşip başlady. Diňe görüpligi ýüzüne çykyp duranlary golaýlaşdyrmady, başarsa olaryň üstünden gülmek isledi ýa-da olaryň görüpligini hasam artdyrjak oýunlar etdi, gysgajasy görüpleri gyjyklady. “Maňa geniý diýýärler weli, kabul etsemmikäm – etmesemmikäm?” diýýär. “Çygylp-çygylp bir zat ýazypdyr weli, hernäçe çygylsamam diňläp bilmedim”.

Kinoda ilkinji galam haky, soňra köp görkezilenligi üçin galam haklary berilýär. Onsoň köp pul gören Nury o pullary saga-sola sowrup başlady. Dostsyraşyp ýörenler ony gije-gündiz ýalňyz goýman bizar etdiler.

Hakykatda-da oňa sen geniý, sen ýeke-täk diýip başladylar.

Nury şu mahal özüni gaty gowy duýýar. Öz şöhratyna içinden guwanýar. Diňe içinden guwanýar. Ony entek öwgi-mahabat bilen sarsdyryp bilenoklar.

Nuryň ykbalyna ummasyz uly täsir eden kinorežissýor Bulat Mansurow soňky kinolaryna Nuryň çagyrmadyr. Munuň sebäbi hakda oýlansa bolar. Şeýle şowly çykan “Şükür bagşy” filminiň sazyny Moskwada kinematografiýa döwlet simfoniki orkestri çalmaly, lenta geçirmeli bolanda Nury zym-zyýat bolupdy. Onuň nirä gürüm-jürüm

bolanyny Alladan başga bilýän ýokdy. Kino toparý, näçe studiýa, simfoniki orkestriň bir süri sazandasy, hut baş režissýor Bulat Mansurowyň özi Nura garaşýardy. Nuryň her ýerden gözleýärdiler. Asyl, onuň ölüdigi-diridigi belli däl.

Howpurgaşyp, her tüýsli gorkunç pikirler edip başladylar. Bu ullakan şäherde, dünýäniň adamsy üýşen ýerde her zat bolup bilerdi.

Nura garaşma uzak dowam etdi. Bulat Mansurow Nura garaşa-garaşa halys surnukdy. He aglara, ne gülere sebäp bar.

Ahyry, başga bir kompozitora gyssagara saz ýazdyralyň diýşip ýörkäler, goltugy notaly kagyzdandoly Nury göründi. Onuňam durky gaty naýynjar. Çekgesi çekgesine ýapyşyp, gözleri бүрүşip, ysgynsyzlykdan ýaňa aýak üstünde zordandurýar. Ol: “Şu notalary dirižýora beriň. Özi düşüner. Gül boldy, gül. Men näçe gije uklamak, iýgi-içgi ýatdan çykdy. Bir salym uklap bilsem uklaýyn” diýip holodilnikden bir bölejik kolbasa alyp, bir stakan aragy içip krowada özüni goýberdi.

Notalary dirižýora eltseler, ol göz gezdirip: “Brawo, brawo! Nuryşka geniý. Nuryşka klassik!” diýip, begenjinden uçaýjak bolýar.

“Şükür bagşy” kinofilminiň sazy, ynha, şeýle ejirler bilen döredi, şeýle ejirler bilen halka ýetdi.

Bulat Mansurow hem özüne, hem Nura beýle ejir bermejek bolup, soňraky kinolarynda Nura ýüz tutmadyk bolmagy mümkin.

Eger “Şükür bagşy” kinosy bolmadyk bolsa ýa-da o kino üçin Nurynyň sazy ýazylmadyk bolsa Bulat Mansurowyň, filmiň we Nury Halmämmediň ykbaly başgaça bolardy. Bu jedelsiz hakykat.

Her niçik bolsa-da, ahyrda, “Şükür bagşy” kinosy özüniň genial sazy bilen taryhda uly orun eýeledi.

“Aýgytly ädim” – beýikleriň aýgytly ädimi

Alty Garly, Nury Halmämmet bu filmiň in kuwwatly sütüni boldy. Berdi Kerbabaýewiň “Aýgytly ädim” romany esasynda surata alnan bu kino türkmen ykbalynyň bir sahypasyny çuň görkezmegi başardy. Bu görüňän, beýan edilýän wakalar hakda şeýledi. Emma filmiň sazy, ondaky aýdymlyar, hüwdi tutuş türkmen taryhyny saz arkaly diňleýjä ýetirmegi başardy. Türkmeniň bütin ömri boýy bagty, betbagtlygy bu sazlarda şeýle bir çuň, şeýle bir giň we şeýle bir pelsepeli berildi weli, o sazlar her bir türkmeniň ýüregine şobada sinđi gitdi. Sazlary çöldäki çarwa-da, ömrüni ylym – bilim toplam geçiren alym-da ýürekden söýüp diňleýär. Indi türkmen durmuşyny Nury Halmämmentsiz göz öňüne getirmek mümkin däl. O

sazlary dünýä diňleýär, dürli milletler diňleýär, emma Türkmen bolup diňlemegiň beýik bagty bize miýesser etdi.

**Nury Halmämmedi Türkmen bolup
diňläýseň.**

“Şükür bagşy” kinosyna saz ýazandan soň, Nuryda beýik dagdan inen sil ýaly kuwwat, beýik energiýa toplana-toplana, “Aýgytly ädim” kinosynda jadyly saz bolup ýaňlandy. Saza örän çuň düşünyän beýik režissýor Alty Garlynyň bu sazlardan alýan lezzetini başga hiç zat bilen deňär ýaly däl. Alty Garly heziller edindi. O saz Alty Garla: “Nuryň sazy ýaňlananda, sözüň geregi ýok. Ol ähli zatdan güýçli”diýdirip bildi.

“Aýgytly ädim” kinosyna saz ýazmaga Alty Garlynyň Nury Halmämmedi saýlap almagy bu kinonyň iň uly utuşy boldy. Edil “Şükür bagşyda” bolşy ýaly, bu kinonyň hem iň beýik tarapy-kino sazy boldy. Saz tutuş kinony edil lokomotiw kimin öňe çekýär. Alty Garly Nury Halmämmediň sazyny neneň söýýän bolsa onuň özüni hem şonça gowy görýär. Alty Garly Nura “Mosart” diýip ýüzlenýän ekeni. Beýik sungat ussadyňyň hormaty Nura-da uly täsir etdi. Nury “Aýgytly ädim” sazyna ýüregini eredip goşdy. Öz şahsy durmuşyndaky tragediýany, hiç-hiç egsilmejek gamy tutuş türkmen halkynyň geçmiş ykbaly bilen birleşdirip, bütewi bir eser döretdi. Gam bilen begenji şeýle bir ussatlarça ýugurdy weli, netijede örän çuň pelsepeli saz

döredi. Ýewropa sazynyň kämilligini türkmen sazynyň nepisligi, şirinligi bilen birleşdirmegi başardy. Özem gaýtalanmajak kämillikde başardy. Şoňa görä “Aýgytly ädimiň” sazy, aýdym-hüwdüsi baş-altý asyr bári aýdylyp-çalynyp gelýän ýaly duýgy döredýär. “Wah, Nurynyň kino sygmadyk aýdymy hem bardy. Soň ol aýdym ýazga geçmän galdy” diýip aktýor Ata Alow ýatlaýar. Nury owal-başdan öz ýazan sazларыnyň notalaryna perwaýsyz, geleňsiz bolşy ýaly, “Aýgytly ädimi” ýazanda-da soň ýalydy. Meşhur “Aýna” aýdymynyň orginal notasy Türkmenistanyň halk artisti Aýdogdy Gurbanowda saklanýar. “Bir gezek Nury ikimiz telewideniýede çykyş edýäs. O mahal “Aýgytly ädim” surata alynsa-da heniz görkezilmändi. Onsoň Nury maňa : “Hany “Aýnany” aýtsana” diýdi. “Alty Garly käýýär, kino çykýança aýdymyny aýtmaň diýip tabşyrdy” diýdim. “Alty aga öz ýaşulymyz. Käýese käýýär, ýençse ýenjer. Sen aýtsana” diýdi. Onsoň Nurynyň özi pianinoda sazyny çaldy, menem aýtdym . Ertiri bütün halk “Aýnany” aýdyp başlady”. Bu ýaşuly artistimiziň ýatlamasy.

“Aýgytly ädim” kinosynyň döreýşi aýratyn taryh weli, Alty Garly bilen Nury Halmämmediniň tanyşyşy, olaryň “Aýgytly ädim”, “Magtymguly”, “Mukamyň syry” filmlerinde bile işleşişleri, pikir gaýnaşmalary, döredijilik çekişmeleri hem uly bir kitaplyk material.

Soňra 1973-nji ýylda Alty Garly ýogalanda Nuryň neneňsi gama batanyny aýdyp-diýer ýaly bolmady. Alty Garlyň tabydynyň bir ýanyny egninde göterip, bu dünýäniň ähli gamyny ýüreginde göterip barýan Nury Halmämmedi ýatlap, meşhur artistimiz we özboluşly filosofymyz Nury Allaberdi şeýle ýazypdyr: “Bir adam bu giden mähelläniň labyryny başyna çekip, ýeke özi aýratyn bir dünýäni göterip barýardy ... Göwnüme bolmasa, Alty Garly diňe Nura gerek ýaly bolup görünýärdi. Şol gezekki Nury Halmämmediň bolup barşy, kalbynda, aňynda, on iki süňňünde göterip barýan dünýäsi, hasraty, ähli genileriň ýurduny täzeleýändikleri üçin çarhypelek bilen ýaka tutuşýandygyny, oňa-da çäresi ýetmän, ýegşerilip barýan durky köpleri özüne bendi edýärdi”.

1966-njy ýylda ýakyn dosty Ýazguly Hudaýberdiýewi ýitirip, özelenýän ýürek halypa derejesindäki Alty Garlyny ýitirende gamdan ýaňa eräp-eräp tükenen hala geldi. “Eý, gözýaşlarym! Aka-aka tükenýän bolsaňyz, şu gün tükenmeli günüňizdir. Mundan soň men kim üçin gözýaş dökeýin?!”

Gyssanma, Nury! Öňünde 1975-nji ýyl bardyr. Seni bir demde garratjak waka bardyr.

Ynsan, biçäre, her ölümde, her aýrallykda jebir çeke-çeke, ahyrda, özi hem gidenleriň yzyna düşýär.

Beýikler birleşdi — beýik döredi

Marynyň ortasyndaky kinoteatrda “Aýgytly ädim” kinosy günde üç gezek görkezilýärdi. Gara gözelejik, gaşlary gözüne kölege berip duranja bir oglan bu kinony her gün üç gezek görýär. Artyk “Aýna” aýdymyny aýdýança ol parahat ýaly. “Aýna” başlaýaram weli, ol oglan bu dünýäni unudýar. Aýdym tamamlanansoň, elýaglygy bilen gözýaşlaryny sylýar. Begenip aglaýanyny, gynanyp aglaýanyny bilenok. Şeýdip ol oglan bu kinony on sekiz gezek gördi. Ýene-de görjekdi weli, kinony başga şähre alyp gidäydiler.

“Aýgytly ädimi” on sekiz gezek gören oglan, soňra meşhur aýdymçymyz bolan Atageldi Garýagdydy. Ol Aşgabatdaky sazçylyk uçilişede okap ýörkä, mugallymasy oňa “Aşgabat” diýen aýdymy öwredýän günleri bir gezek gapyny bir kişi açdy weli, mugallyma ony çagyrdy.

—Gelsene, gelsene. “Aşgabady” öwrenýäs, diňläp gör.

O geleniň özi roýal başyna geçip çalyp başlady.

—Jigim, “Aşgabady” çynyň bilen aýdasyň gelýämi?

—Hawa.

O kişi örän ezber hem joşgunly çalyň başlady. Birdenem sazy kesdi-de: “Jigim şu taýyny göni alma, sesiňi gaýnadyp, esrärä aýt” diýdi-de özi aýdyp berdi.

—Bilýämiň, men şu sazy seniň üçin ýazdym. Hany, başlaly.

Bu piano başyndaky tokgaja adamyň şo-ol on sekiz gezek aýdymyny diňläň Nury Halmämmedigini, gelejekki dosty we ýakyn howandary boljak Nury Halmämmedigini, aýdymalaryny aýdyp, beýik şöhraty paýlaşjak Nury Halmämmedigini, beýik şahyrymyz Gurbannazar Eziz bilen dostlaşdyrjak Nury Halmämmedigini Atageldi bilmeýärdi.

Şondan soň Nury Atageldi bilen ýygy-ýygydan duşup başlaýar. Atageldi uzak wagtlaý bu ahwala ynanman gezyär. Öňler adyny eşidip, aýdymalaryny aýdyp, guwanyp ýören kompozitory, pygamber ornunda görüp ýören kompozitory birden onuň bilen bile gezip ýör. “Düşüm dälär-dä”. O geçen günleri ýatlanda Atageldi şeýle diýdi: “Şo günleriň birinde Nury meni ors bazaryň içi bilen alyp barýar weli, başym buluda degip-degip gidýä. Men özümi jennetde ýaly duýýan. Ähli kişi bize seredýän ýaly, asyl, aýagym ýere degmän barýan ýaly”.

Atageldi Nury Halmämmediň aýdymalaryny iň köp aýdan aýdymçy. Meşhur pianistkamyz Orazgül Annamyradowa ikisi öňki SSSR-iň çäklerinde we

daşary ýurtlarda Nury Halmämmediň eserlerini iň köp propagandirlän ynsanlar.

Bir gün Magtymguly adyndaky opera we balet teatrynda Atageldi Nury Halmämmediň bir aýdymyny aýdanda zal joşup el çarpypdyr. Atageldi bir künjekde ýygrylyp oturan Nury Halmämmede elini uzadyp, ony sahna çagyrypdyr. Nury sypaýy ýöräp sahna çykypdyr weli, el çarpmalar has güýçlenipdir. Nury hem zaldan bir ýigidi çagyrypdyr. O ýigit ýerinden turup, halaýyga baş egipdir-de ýene oturyberipdir. El çarpyslyk gutarmandyr. Nury ýene elini bulap: “Bäri gel” diýen yşarat edipdir. Ahyry, o kişi sahna çykypdyr. Gök gözli, ýagty yüzli, saçlary owadan bejerilen, syratly ýigit Atageldiniň we Nurynyň elini gysypdyr. Ol Gurbannazar Ezizdi. Atageldi onuň bilen ilkinji gezek elleşýärdi.

O sahnany görenler bagtyýar ekeni. Gaýtalanmajak, gözüňi nurlandyrjak, taryhda uzak sözlenjek görnüş.

So-oň-soň Nury öz aýdymlaryny Atageldiniň aýdyşyna göwni ýetip: “Hudaýjan seni meniň üçin ýaradypdyr” diýer.

Atageldi Moskwa konserwatoriýasynda okaýarka onuň mugallymasy Oksana Semýonowna Sweşnikowa Nury Halmämmediň aýdymlaryny Atageldiniň aýdyşyny diňläp öz äri, şol konserwatoriýanyň rektory Sweşnikowy bu aýdymlary diňlemäge çagyýar. Atageldi Nury

Halmämmedowyň aýdymalaryny aýdýar. Rektor o aýdymlardan hezil edinýär. Nuryň okan ýyllaryny ýatlaýar hem-de Atageldiniň jübüsine pul salýar.

“Halk artist bolaňda gaýtaraý” diýip ýylgyrýar.

Nury Halmämmedem açilmek meselesinde o rektordan kem galar ýaly däl ekeni. Nury bir gezek gonorar alanda Atageldini ýörite alyp gidip, magazinden islän kostýumyny alyp geýdiripdir. Hatda bir gezek Nury Atageldiniň başy açyk gezip ýörşüni görüp, öz başyndaky papagy Atageldä geýdiripdir. Onsoň Nuryň ýüreginiň neneňsi ýumşaklygy hakda aýtmagyň zerurlygy ýok bolsa gerek.

Ol Atageldiniň Moskwada galmagyny, uly tejribe toplamagyny, dünýä özüni tanatmagyny isleýär. “Atageldijan, şu mahal Türkmenistana barmajak bol. Meni batga batyryşlary ýaly, seni-de batga batyrlarlar”.

Atageldi Garýagdy Nury Halmämmedi ýatlanda duýga çümýär, bir nokada bakyp, bile geçiren günlerini göz önüne getirýär.

“Nury çekinjeň, akyllý adamdy. Ol örän uly filosofdy. Oňa düşünmek gerekdi. Biz söleşmän düşünişip bilýädik. Ol gaty sowatly fanatik. Milli saz bilen Ýewropa saz usullaryny utgaşdyryp, mukamy şeýle bir eýleýär weli, kalbyňy heýjana salýar. Özüne uly baha bilen garamaýanam bolsa,

“Inim, döredeli, soň birwagt gerek bolar” diýýärdi. Gurbannazar, Nury üçimiz bile köp işledik. Ol başga dünýäde ýaşan adam. Ýöne ýanyndaky birtopar içigara adamlar “Sen geniý” diýip, işini gördüler, içirdiler.

Biz onuň bilen Moskwa köp gidýärdik. Ýaraman ýören günleriniň birinde: “Ýör, surata düşmäge gideliň” diýdi. Dogrusy, men geň galdym. Sebäbi, ol suratyň adamsy dälidi. Beýle zady ýalbarsaňam etmezdi. Onsoň biz Kalinin prospektine gidip surata düşdük”.

Bu surat Nurynyň ömrüniň iň soňky suraty boljagyny Atageldi güman etmese-de Nury duýan bolsa gerek. Iň soňky... iň soňky... Aýylganç söz.

* * *

“Gurbannazar ölen bolsa, menem öldüm”

Nury 1967-nji ýylda birinji simfoniýasyny ýazansoň, dünýäniň saz muşdaklary ol owazlara maýyl bolup ýaşadylar. 1974-nji ýylda saz öwreniji T.M.Wyzgo-Iwanowanyň “Orta Aziýa we Gazagystan kompozitorlarynyň simfoniki döredijiligi” diýen örän çuň mazmunly kitaby “Sowetskiý kompozitor” neşirýatynda çap edilýär we o kitap Nury Halmämmedowyň birinji

simfoniýasyna, beýleki eserlerine aýratyn uly baha berýär.

Agzalan kitabyň 143-nji sahypasynda: “Döredijilik pikirlenişiniň kuwwatlylygy – Halmämmedowyň örän möhüm üstünlikleriniň biridir” diýilse, 147-nji sahypada Halmämmedowyň birinji simfoniýasy hakda: “Tutuşlygyna alanyňda bu simfoniýa örän talantly eserdir” diýilýär. Soňra bolsa : “Materialy yzygiderli ösdürmegi, ony intonasiýa, faktura, lad taýdan täzelemegi, tembr we garmonika taýdan baýlaşdyrmagy başarmasy — Halmämmedowa mahsus sypatlardyr. Onuň simfoniýasy Orta Aziýa we Gazagystan respublikalarynyň kompozitorlarynyň döredijiliginde täze döwrüň başlanýanlygyny aňlatdy” diýip netije çykarylýar.

O simfoniýadan soň beýle uly göwrümlü eser dünýä inmeýär. Nury kinolara saz ýazmasyny dowam etdirýär. “Aýgytly ädim” kinosyny döredijilere Türkmenistanyň in uly, in abraýly baýragy bolan Magtymguly adyndaky döwlet baýragy berilýär. Emma olaryň arasynda ala-böle Nurynyň adynyň ýoklugy bütün halky haýran edýär. “Aýgytly ädimi” aýdymсыz, sazсыз görüň bakaly, şonda Nurynyň beýikligine has açyk göz ýetirersiňiz. Emma ýokarda oturanlar we olara sözüni diňledip bilenler bu hakykata göz ýumdular.

Nurynyň duşmanlary, bäsdeşleri, görüpler heşelle kakyp başladylar. Nury bu ýagdaýda özüni

nähili alyp barmalydygyny oňat bilýär. Nury özüni baýrakdan ýokarda tutup gezdi. Göwnibir, gaty sowukganly göründi. “Genilere baýragyň geregi ýok”.

Şo günler onuň arkasyndan gizlin, gol çekmän arza baryny goýberdiler. Olar “Nuryň ýeňdik” hasap edýärdiler. Nury: “Jan aga” diýip geler öýdýärdiler. Olar öz garyşlary bilen ölçýärdiler. Emma diriligine gömülse-de Nuryň baş egmejegini, ýaranjaňlyk edip ýasama ýylgyrmajagyny bilmeýärdiler. Nury bu dünýäni işläp, iş görkezip, döredip-joşup ýeňmelidigini bireýýämler öwrenipdi. “Gedaýam bolsam, gedemje gedaýdyryn” diýip gezdi. Maddy kynçylyklar ony surnukdyrsa-da, gonorar alanda tygşytlyja sowmany, ak puly gara gün üçin saklamany hiç-hiç öwrenmedi. Moskwada bir ýygnaga üýşen sazandalary, kompozitorlary we ýene-ýeneleri gymmat restorana çagyryp, ähli harjy özi çekdi. Ertesi olar bir-birege bakyşyp: “Bu gün kim türkmen bolarka?” diýişdiler. “Nury doly gapjygy orta taşlaýardy. “Hany, Rejepjan şu gapjyga gurt topulyşyny etsene!” diýerdi”. Bu kompozitor Rejep Rejebowyň ýatlamasyndan.

Nury Halmämmed eli açyklygyna begenýänlerdendi, emma özi weli, şol bir kurtkaly, sapy döwölüp, ýerine sim saralan karton çemodanyňy süýrär ýörerdi.

Onuň ýaşayşy “Bir gün şa, mün gün geda” diýilýänlerdendi.

Nury hiç mahal garyplygy-pukaralygy dert hasaplanlardan dälidi. Baýrak berildi-berilmedi-ony hem unutdy goýberdi. Ol Gurbannazar dosty bilen “Görogly” eposynyň daşyna geçýärdi. Şol epos esasynda Gurbannazar opera librettosyny ýazýardy. Nury hem sazyny ýazmakçydy.

Nury şo işleri bilen gyzyklanyp döredijilik öýüne gidipdi. Bir gün otagynda gözünü potologa dikip, beýnisindäki pianinoda Göroglynyň aýdymyny çalyپ ýatyrka, telefona çagyrdylar. “Gijäniň bir wagty kim jaň edýärkä?”

Bir ýigit gaty gamgyn sesli gepläp başlady.

--Nury Halmämmedowiç, salowmaleýkim. Men Moskwadan jaň edýän. Size Aşgabatdan jaň edip bilmänsoňlar, maňa bir habar aýt diýdiler...

Jaň edýän kişi gepläp bilmän dymdy. Nury: “Alo, alo!” diýip, gaty gepledi.

Yene jogap bolmady.

--Alo, men diňleýän, eşidýämiň?

--Nury Halmämmedowiç, neme... men... bagyşlaň, nädip aýtjagymy bilmeyän, neme.. Gurbannazar Ezizow atylypdyr. Ertir jaýlajaklar.

—Ýalandyr! – Nury, howa ýetmänsoň, sag elini bogazyna ýetirdi.

Telefonyň o tarapynda gyk-gyk sesleri eşidilip başlady.

Nura jaý dar geldi. Ylgap daşary çykdy, ýene öýe girdi. Birine jaň etjek boldy, bolmady. Dodagyny çeýneşdirip, öý içinde eýlä-beýlä ýöredi. Ahyry, öz öýüne girensoň, gözýaşlarynyň çeşmesi açyldy. Nury ýassyga ýüzüni berip, ähli gözýaşlary ýassyga siňirip, edil çaga ýaly horkullap aglady. Uzak aglady. Aglany bähbit boldy. Aglap bilmedik bolsa, ol bomba ýaly partlardy. Ýürek partlardy.

Nury ömründe özüne iň ýakyn gören dostuny, mukaddes hasaplaýan adamy bolan Gurbannazary ýitirenine hem-de özüniň ömürlük ýalňyz galanyna aglaýardy. Özi ölse, aglajak galmady diýip aglaýardy.

Ahyry, gözýaşlar tükendi. Öý içinde aşak bakyp, ikiýana zowzuldady ýöredi. Daňdanlar surnugyp, ýykylp galdy. Ol düýş gördi:

“Gurbannazaryň jesedini egnine alyp, haýdaşyp barýarlar. Olaryň arasynda gözýaş baryny seçeläp, urgudan ýaňa enterekläp, Nury tabyda ýapysyp barýar. Nuryň görmegiň özi hem uly bir matamça bar. Onuň bolup barşyny görenler iki esse artyk gama batýarlar. Ol öz-özi bilen gepleşýän ýaly: “Gurbannazarsyz nädip ýaşarkam?!” diýip pyşyrdayar. O sesi eşidenler, hat-da doňbagyrlaram gözýaşyny saklap bilmeyär. Gurbannazaryň meydi gabra salnanda Nury hem gabra girýär-de

Gurbannazaryň meýdiniň ýanynda süýnýär.
“Gurbannazar ölen bolsa, menem öldüm.”

Nury ertir oýananda aýak üstünde dursa-da, ruhy taýdan ölenligini we hiç mahal direlmejegini bilýärdi. Ruhy ölümniň yz ýany bedeniň hem sowap, bir gün doňup galjagyny bilýärdi. Şondan soň onuň üçin bu dünýäniň gymmaty galmady. Her ädimi, her güni, her aýy ony, mazara baka barha ýakynlaşdyrды, üç, iki, bir diýen ýaly, yza sanaw başlady.

Halkyň aňynda bolsa Nury, Gurbannazar, Atageldi üçüsi bir eneden dogan ýaly duýgy galdy.

Daýna, Daýna! Topragyňy göze sürtsem!

Nuryňy hiç zat kanagatlandyrmady. Beýikleriň hassalygy bolan – dünýä sygmazlyk oňa-da ýokuşdy. Ogul-gyz, aýal hem ýalňyzlygyny aýryp, sabyr berip bilmedi. Dost men diýip gatnaşýan känem bolsa, Gurbannazardan soň, ol beýle wepadara ýa sataşmady ýa-da sataşsa-da Nury olary köňül gapysyndan salmady. Şeýle ahwalda Nuryňyň zehini solup başlady. Saz ýazylsa-da öňki

belentlik, öňki çuňluk, öňki pelsepe, öňki joşgun başartman başlady. Özüniň birmahallar ile aýdan : “Joşmasañ, joşdurmarsyň” diýen sözünü indi özi ýatlamaly boldy. Ol özüniň bu ýagdaýyny mertlik bilen boýun aldy. Belli dirižýor, Çaykowskiý adyndaky konserwatoriýasyny we aspiranturasyny tamamlan, uly tejribeli Orazgeldi Berdiden Nury özüniň käbir sazlary hakda pikirini sorapdyr. “Mysal üçin “Hirosimanyň, Nagasakiniň çagalarynyň diňläp ýetişmedik aýdymlyry” Nuryjan, seniň derejäňden pes ýazylypdyr. Sebäbi, sen stil çalyşjak bolupsyň, olam şowsuzrak çykypdyr” diýende Nury o pikir bilen ylalaşypdyr.

Nury özüne orun tapman ýören günleriniň birinde Daýna gitmegi ýüregine düwýär. Sekiz ýaşyndan bäri görmedik Sumbary, obasyny, dogduk topragyny göresi gelýär.

O-ol dyrmaşyp, endam-janyňy çyzym-çyzym edip münen agaçlaryny göresi gelýär, Dänegulyň depesine çykyp, durna sanan ýerlerini göresi gelýär.

Iň esasysy hem armanly giden ejesiniň mazaryna baş goýasy gelýär. Ol geçen günleriň ýatlamasy ony soňky wagtlar halys surnukdyrý. Bir gitse, bir barsa, ýekeje özi ejesiniň mazar başynda oturyp aglasa-aglasa. Başga hiç zat gerek däl.

Daýnany görse, köňül, belki, köşeşer. Ýalňyzlyk, belki, uzaklaşar. Bu bir-biregiň aýagyna

taýak gysdyryp, bir-biregi batga basyp ýörenleri görmese, belki, ýürek özüne orun tapar.

Köneje awtobus Gyzylarbatdan çykyp, tigirlene-tigirlene bir menzile ýetende saklandy. Sürüji suw daşap, maşyny sowatmaga başlady. Ýolagçylaram aýak ýazmak üçin oňa-muňa ýaýrady. Şonda Nury gözýeterinde bir ýylan bilen zemzeniň söweş gurýanyny gördi. Bir salym gamly bakyp durdy.

“Be-e, biziň haýwanlarymyzam özümüz ýaly öýdýän. Özgeleri ýaşatman, diňe özleri ýaşasy gelýär. Ýeri, şu giň sährada ýer gytmý diýsene. Heriňiz bir derä gidiň-de ýaşaberiň-dä”. Nury bir daş aldy-da söweşýänlere baka zyňyp goýberdi. Ýylan bir ýana, zemzen bir ýana çekildi, emma az salymdan ýene garpyşyp başlady. Beýle ýandaky bir adam: “Agam, degmesene, goý, uruşsynlar, kimiň ýeňýänini göreli” diýdi. “Bu söweşde ýeňiji ýoklugyny, duşmany güldürýändigimizi, öz-özümüzizi pese gaçyrýandygymyzy, duşmanlyk duýgularyna gümra bolup, bu dünýäniň lezzetini, meselesini unudýandygymyzy her kişä nädip düşündirjek. Magtymguly, biçäre, muny düşündirjek bolup, ömrüni kül etmedimi, näme?!”

Awtobus ýolda suw içe-ççe, ahyry, Garrygala ýakynlaşdy. Nuryda bir birahatlyk döredi. Maşyn Garrygala girenden Nurynyň demi-demine ýetmän, zor bilen howa sorup başlady. Maşyn Garrygalanyň duralgasynda duranda, Nury argyn halda maşyn dan

düşdi. Beýle ýanda bir gapyly awtobusyň maňlaýynda “Daýna” diýlen ýazgyny okady. Şo ýazgynyň özi Nuryda ýüz mün gam oýardy, şo-ol dört ýaşyndaky wakalary, şemal ýaly, düýrläp toplap, göz önünde janlandyrdy. Nury pessejik öýleriniň bir dulunda, sallançagyň ýanynda gana bulaşyp ýatan ejesini gördi, ýene şo gezekki ýaly, ejesiniň ganynyň uýap, sowap, agyr kükäp, burna urýan ysyny aldy. Nury bir hassyldady. Ol başga howa sorasy geldi. Emma her demde şol agyr ys geldi durdy. “Ýok, ýok. Gidip bilmen, görüp bilmen. Men nätsemkäm? Nirä gaçyp gitsemkäm? Bu dünýäden doýdum . Maňa hiç zat gerek däl. Men öldüm. Öldüm!”

Nury Gyzylyarbada döňän şol köneje awtobusa münenini bilmän galdy. Az salymdan awtobus şäherden çykdy-da daglara siňip gitdi. Kem-kemden Nury başga howa sorup başlady. Demi dürseliberdi. Başynda öz düzen “Keç peleginiň” owazy tyrňyllady durdy. “Ölemde şu sazyň çalynmagyny islärdim”.

Garyp, gamgyn, şeýle ýalňyz Nury Gyzylyarbatdan ota münüp, Aşgabada geldi. Bir otaglyja jaýyna girdi. Bir diwaryň düýbünde gaty tagtaly, aýak ornuna aşagyna agaç kesindisi atylan krowatyna süýndi.

Maňlaýym gara boldy,

Bilbilim garga boldy,
Ölenler öldi gitdi,
Galanlar yrga boldy.

Günlerde bir gün ...

Nury dostlary bilen bir garyndaşyny görmäge
çöle gidýär. Maşynlary hem ejizje “Zaporožes”.
Gidişin her depeden geçjek bolanlarynda maşyny
itekläp-itekläp, ahyry, barýarlar. Garyndaş gowy
hyzmat edýär. Gaýtjak

bolanlarynda-da bildirmän, maşynyň ýük
salynýanyny düme gawundan doldurýar. Gaýdyşyn
hasam kösenýärler. Şähre ýetiberenlerinde bir zat
gerek bolup ýük salynýany açsalar içi doly
gawunmyş. Soň Nuryň öýüne eltenlerinde gawun
berjek bolsalar almandyr. “Maňa süýji zat bolmaýa.
Köke işsemem burçly çykýa”

“Ähli zatda gara bagtym, garpyz kesemde ak
çykdy”.

* * *

Bir daýza gat-gat jaýyň gapysynda bir halta un bilen durka, Nuryňyň geçip barýanyny görüp, “Oglum, şu haltanyň bir ýanyndan tutuşsana” diýipdir. Dördünji etaža uny eltyänçäler Nuryňyň eşiği, ýüz-gözi ap-ak bolupdyr. “Käşgä ykbalymyzy-da un sepip agardyp bolsady”.

* * *

“Şu taýda bir goňşy gije-gündiz pianinosyny tyrňylladyp bizar edýär” diýip, Nuryňyň goňşulary polisiýa arz edipdirler. Bir ýaş ýigit eli papkalyja, papagyny gaýşardyp gelip, Nuryňyň öýüne girýär. Goňşular “Nähili bolarka?” diýşip jyklaşypdyrlar.

Polis Nura sorag baryny berip başlaýar. “Onda günäňizi boýun alýaňyz-da”. “Hawa-la.” “Näme saz ýazdyňyz?” “Aýnany” ýazdym” “Aýnanymy?” Bagyşla, agam, tanamadyk-sylamaz diýleni boldy. “Aýnany” ýazan bolsaň, gep gutardy. Goňşular göçüp gidibersinler”.

* * *

Bir oturylyşykda oglanlar ýerli-ýerden öwünişip başlapdyrlar. Nury bularyň sesini ýatyrjak

bolup: “O-how, ýanyňyzda geniý otyrka beýdip
öwünmek aýp dälmidir?!” diýipdir.

* * *

Moskwada okaýarka, Nurynyň ýanyna
meşhur ýazyjy Atajan Tagan barypdyr. Ol bir
aýdymyň heňini başga bir aýdymyň heňi bilen
garyşdyryp hiňlenipdir weli, Nury çydap oturyp
bilmändir: “Atajan! hiňlenmäňi goýsaň, indiki
stipendiýamy saňa bereýin.” diýipdir.

* * *

Moskwaly emelsiz saz öwreniji
Türkmenistanly emelsiz bir kompozitor bilen
barýarka Nura duşupdyr.

Saz öwreniji: “Nuryşka, sen ynha meniň
ýanymdaky kompozitor bilen bileje saz ýazsaňyz
tegelek onluk bolýar” diýipdir.

Nury hem : “Men 1-birlik, ol 0-nol bolýa-da”
diýipdir.

* * *

Nury tiz uklagan ekeni. Bir gezek Moskwanyň “Rossiýa” myhmanhanasynda ýylyja suwa düşeyin diýip, Nury wannada meýmiräp uklap galypdyr. Suw aka-aka aşaky gatdan damyp başlanda duýup, gelipdirler. Nuryňy oýaryp, ýetirilen zyýanyň jerimesini alypdyrlar. Kompozitor Nury Halmämmet bilen şeýle waka boldy diýip, Aşgabada, kompozitorlar birleşigine hat ýollapdyrlar. Nurydan bir kem tapyp bilse hezil edinýän başlyk-kompozitor elinde häлки haty bulaýlap, “Ine, seniň janyň meniň elimde” diýende, Nury: “Ýalňyşma, jany beren alýandyr” diýipdir.

* * *

Bir topar bolup, Bäherdene myhmançylyga gidipdirler. Myhman ýeri hem olary dagda aw awlamaga äkidipdir. Agşam altyda çeşme başynda duşuşmaly edişip, daga siňipdirler. Alty bolanda Nurydan özgeler gelipdir. Onsoň az wagt garaşyp durupdyrlar, soň “Nury-da Nury” bolşup gygyryp görýärler. Nurydan habar ýok. Nuryňy taşlab-a gidip biljek däller. Onsoň gowak-gowak, gaýa-gaýa, dere-dere söküp, Nuryňy gözleýärler. Çar ýany tümlük bürände hasam howsala düşüp başlaýarlars. “Nury-y!” diýip aldygna gygyrýarlars. Aw edeninden geçen, özi gurda-guşa aw bolmasarazy. Gije on bir töwerekleri paltasy daşa degen

ýoldaşlary näme etjegini bilmän durlar. Ýene gözläp başlamaly, taşlap gitmeg-ä bolmaz.

Ahyry, bir agajyň düýbünde tüpeňini ýassyk edinip, gaty berk uklap ýatan Nuryňy tapýarlar. Surnugan dostlar hem begenýärler hem gaharlanýarlar. “Nury nire-aw nire”.

* * *

Nuryňy esgerlige aljak bolup çagyýarlar. Bir kişi Nurydan: “Agramyň näçe?” diýip sorayar. Nury: “Altmys” diýip jogap berýär. Şo mahal Nuryňyň ýanynda duran dosty: “Altmysyňam elli dokuzy saz” diýip söz goşyar.

* * *

Aşgabadyň merkezinde ýazyjy Hojanepes Mele bilen Hudaýberdi Diwanguly Nura sataşyar. Ondan-mundan gürrüň edip birsalym duransoňlar, elbetde Nuryňyň pulsuzlygyny bilýärler-de, bir taksi tutup, kireýini berip Nuryňy öýüne ugradýarlar. Az salymdan ýaňky taksi gaýdyp gelýär. İçinde-de Nury bar. “Öýümi tapyşaymasaňyz, men-ä tapman geldim”. Olar

ynanmaýarlar. Ahyry, bile gidip Nurynyň öýüni tapyşypdyrlar.

* * *

Nury bilen aýaly Moskwada bir konserte gidipdirler. Konsert Nura ýaramandyr-da daşarky jaýda kofe içip oturypdyr. Konsert gutaransoň aýalyny görüp, ylgap baryp, geň galýp: "Senem konserte geldiňmi?" diýipdir.

* * *

Nury saz ýazyp başlansoň, bir gün şa, bir gün geda bolup ýaşaýar. Ol ömründe diňe sekiz aý sagatly, aýlykly işde işleýär, galany döredijilik bilen. Onsoň bir gün pul tapman, kimden dilejegini bilmän aýlanyp ýörkä, oňa kompozitor Rejep Allaýar duşýar. Ol: "Nuryjan, on manatjyk karz tapylmazmy?" diýýär. Nury sessiz-üýnsiz gidýär-de birinden on manat karz alyp, Rejep Allaýara berip goýberýär.

* * *

Garyplyk Nurynyň iň ýakyn dosty bolýar. Başga bir garyp dosty, meşhur aýdymçymyz Myrat Diwana Nurynyň ýanyna karz dilemäge gelýär. “Gonorar almadymyka?”

O döwürler tamamlanan iş üçinem gonorar almak gaty kyndy.

Myrat Diwana bir mahallar, garyplyk zerarly, Çaykowçkiý konserwatoriýasynda okap ýörkä, arzan düşer öýdüp, Bakuwyň Gajybekow adyndaky konserwatoriýasyna geçip, meşhur Bilbiliň elinde okaýar hem-de ondan maddy ýardam alýar. Ol puljagazynyň ýarsyny, Moskwada galan dosty Nura iberýän ekeni.

Ynha, olar ýene nädip pul tapjaklaryny bilmän otyrlar. Ahyry, Myrat Diwana ýol tapýar. Kerim Gurbanpesiň “Altyň biri” şygryna saz ýazýarlar, Myrat Diwanada-da aýdýar. Ol aýdymy Medeniýet ministrligine satyp, ýüz elli manat alýarlar. Onsoň iki gün patyşa ýaly, üçünji gün ýene geday ýaly ýaşaýarlar.

* * *

Türkmen bagşylaryny öwrenmekde uly iş eden Akmuhammet Aşyry Nury öýüne alyp gidipdir. Barsalar öýüň dulunda bir kişi öli ýaly ýatyrmyş. Akmuhammet Aşyr o ýatany gaty içgin

synlap başlapdyr. Nuryňyň bolsa göwnibirmiş. Nury: “Täze bir balet ýazýan, “Ýusup-Züleýha” esasynda” diýip, pianinonyň başyna geçipdir, hezil edinip çalyppdyr. Akmuhammet Aşyram lezzet alyp diňläpdir, emma göz gytagyny şo ýatandan aýyrmadyr. O ýatana birhili gümanly bakyp başlapdyr. Nury: “Türkmeniň sazý gaty baý, gaty çuň. Simfoniýa ýazjak diýip, kelle döwüp ýörmeli däl. Türkmen sazyny simfoniki orkestre akyllýbaşly geçirip bolsa, başga zat gerek däl” diýipdir. Akmuhammet Aşyr Nuryňy diňläpdir, diňlese-de bir gözünü ýatandan aýyrmadyr. Onsoň o ýatan gabaklarynyň aşagyndan emäý bilen jyklapdyr weli, görse Akmuhammet Aşyr oňa hüwi ýaly bakyp otyr. Ýatan şo bada gözünü ýumupdyr. Gümany dogry çykan Akmuhammet Aşyryň oturyp mazasy bolmandyr.

Daşary çykylanda o kişiniň kimligini bilesi gelip Akmuhammet Aşyr Nurydan sorapdyr.

—Men-ä oňly tanamok. “Aýalym bilen uruşdym, az wagt bärde bolayyn” diýip geldi. Aýalyndan basylan meňkä geläýýä. Bu gelen indi üçünji bolýa.

* * *

Nuryňyň aýdymlary şowly çykansoň, bir şahyrsumak öz goşgularyny berýär-de “Gaýrat edip, şu goşgularyma saz ýaz” diýýär. Nury “Goşgularyňy okaýyn” diýýär. Aýlar geçýär, ýene

jaň gelyär, ýene jaň , soň şahyrsumagyň özi gelyär. Nury Magtymgulynyň bir tomlugyny elinde tutup, “Şu barka, seňki ýaly goşgy ýazylmaz. Gowusy, sen ýazma-da Magtymgulyny okaber” diýýär.

* * *

Nuryňň şöhraty ýyldyza ýetensoň, onuň garşydaşlary Nura: “Özüni geniý däldir öýtmeyär” diýip, hüňürdeşýärkäler, Nury bir gün olaryň üýşüp oturan otagynyň gapysyny açypdyr-da: “Ýeriňizden turuň! Geniý geldi” diýip, olary hasam öjükdiripdir.

* * *

Nury Rejep Rejep bilen bilelikde dört el bilen piano çalmany halaýar ekeni. Onuň iň köp çalýan sazy—Borodiniň “Knýaz Igor” operasyndan polowesleriň tansy ekeni. Ol muny türkmen heňi hasaplapdyr. Onuň iň köp diňläni türkmen sazlary ekeni. Kämahal ol bir sazy ýigrimi gezek dagy diňleýän ekeni. Ol sazçylyk uçilişede okaýarka Gurbannazar Nurym, Çary Begler dagy bilen bir otagda ýaşapdyr. Gije ýarynda olary oýaryp, saz diňleýän gezegi köp bolupdyr. “Türkmen sazynyň hersiniň aňyrsynda tutuş simfoniýa ýatyr”.

* * *

Garyplyk Nuryny gaty gyssan gezekleriniň birinde ol radio boýunça eşitdirilýän sazларыnyň hakyny aljak bolup, bir kompozitor-müdiriň ýanyna köp gatnapdyr. O wagtlar kompozitor-müdür radionyň sazly gepleşikler redaksiýasynyň başlygy ekeni. Nury soňky gezek gelende müdiriň ýakasyndan tutup, penjirä baka çekipdir:

—Ýa hakymy alyp berersiň, ýa-da ikimizem penjireden gidýäs. Aç öldüm näme, etaždan gaçyp öldüm näme?!

Müdür şobada Nuryny buhgalteriýa eltip, hakyny alyp beripdir.

* * *

Beýik hudožnik Yzzat Gylyjow wagtal-wagtal döredijilik adamlaryny öz kabinetine üşürüp, çay içişlik guraýan ekeni. Şonda Sahy Jepbar “Ak ýüzli Maralymy” aýdyp başlapdyr weli, Nury ylgap baryp pianino çalyp, bagşyny yzarlapdyr. Dutar, pianino we bagşynyň sesi şeýle bir sazlaşypdyr, şeýle bir şirin bolupdyr. Ony diňlänler henizem unudanoklar.

* * *

Nury soňky gezek hassahana düşende iň janserek bolanlaryň biri kompozitor Daňatar Hydyr bolupdyr. Gyt derman tapmalymy, ökde dogtor

gözlemelimi ýa-da täzeje soýlan göle bagryny tapyp getirmelimi, garaz, name ýumuş bolsa, ýürekden bitirjek bolup ylgapdyr. Nuryň aýaly puluny berjek bolsa-da almandyr. Onsoň muny aýaly Nura aýdanda, Nury: ”Daňatarlaryň

barlygy üçin daň atýa-da, bolmasa adamzat garaňky tümlükde galardy.” diýipdir.

* * *

Nury kompozitorlaryň döredijilik öýlerinde ýaşap-işlemäni gowy görýär. Iwanowoda dynç alýarka, garga gaty kân ekeni. Ol gargalary içgin synlapdyr. “Gargalar adamlaryň üstünden gülýär”.

* * *

“Wah, Nury diýsene! Ol joşgunly ýazmany söýýärdi. Üns berseň, ähli sazynda içki joşgun güýçlüdir. Ol heň-melodiýa tapmaga ökdedi. Heňem-simfoniýanyň maňzy-da. Nury suratam gowy çekýädi. “Kompozitor bolmasam, hudožnik bolardym” diýýädi. Kämahal dirižýorlyk etjek bolubam dyzaýardy. Ol ökde pianistdi. Dutaram çalyardy”. Bu Orazgeldi Berdiýewiň ýatlamasy.

* * *

“Nuryňy hem, meni hem Magtymguly
baýragyna hödürlediler. Ýöne

ikimize-de baýrak bermediler. Onsoň bir-biregi
göremizde ýaňsýlap: “Salam, laureat” diýşerdik.
Nury türkmeniň ýüregini saza geçirdi. Onda beýik
millilik bar. Ol aşaky dodagyny köp çeýnärdi”. Bu
heýkeltaraş Gylyçmyrat Ýarmämmedowyň
ýatlamasy.

* * *

Nuryňyň edähetleri hakda köp gürrüňler
bar. Ol ýöräp barýarka barmaklaryny klawişe
basýan ýaly edýän ekeni. Sag elini ýokary
galdyryp, süýem barmagyny açyp-ýumýan ekeni.
Köçeden barýarka birden durup, az salymdan ýene
ýöräp gidýär. Dodagyny sessiz hereketlendirýär.
Oturylyşykdan sessiz, birden turup gidip, pianino
çalýar. Asmana – jaýyň potologyna bakyp, göz
gyrman ýatýar, birden böküp tutup, galama ýa-da
pianino ýapysýar. Janygyp bir zatlar diýersiň, o
saňa seredýänem bolsa, seni görmez, eşitmez.
Kämahal gujaklaşyp salamlaşar, käte seni görmän
deňninden geçer gider...

* * *

Nury pyýada ýol bilen barýarka, öňden barýan bir ýaşulynyň hiňlenip barýanyny eşidýär-de, şo ýaşulynyň ädimine görä ýöräberýär hem-de diňleýär. Ýaşuly uzak ýöreýär. Nury-da yzynda. Ahyry, o ýaşuly “Hajy golagy” hiňlenip barýarka özüne gelýär we yzyna garap: “Inim, nirä geldim-äý men?” diýýär. Nury bolsa “Hajy golaga” diýýär.

* * *

Suwly Ýaran diýen hudožnik Ierusalimde bir restoranda otyrka Nurynyň sazy ýaňlanyp başlaýar. Onsoň Suwly her gün şo restorandan nahar iýipdir. Her günem Nurynyň sazlaryny diňläpdir. “Onuň sazyny diňläp, Türkmenistany gören ýaly boldum. Amerikada-da, Germaniýada-da Nuryny gowy diňleýärler”.

* * *

Bir oturylyşykda bir kompozitor: “Meniň sazlaryma halk düşünenok. Ýene elli ýyldan menden beýik kompozitor bolmaz diýipdir. Adatça, öwünjeň adamlary görende dymýan Nury: “Sen kompozitor däl, hasapçy. Her nokady nirä

goýjagyňy hasaplap, duýgyny ýatdan çykarýaň. Joşmasaň joşdurmarsyň. Ol-a ellimiş yzyna ýene bir noly tirkeseňem seni diňläň bolmaz . Duýgusyz saz impotentdir ” diýipdir .

* * *

Nuryňyň her aýdym - sazynyň bir kitaplyk taryhy bar. Artist Çary Seýitli “Ofiser walsy” kinosy hakda ýatlaýar: Nury bilen Leningrada, kino ses ýazdymaga gitdik. Nury pianinoda dürli sazlar çalyp otyrka, gapydan birküç kişi jyklap, çekinjeň giripdir. “Ýaňy bir saz çaldyňyz weli, şony, kyn görmän, gaýtalap beräýiň-dä”. Nury haýsy sazlygyny bilmändir. Onsoň çalan sazlaryndan bölejik çalyp, ahyry, “Magtymguly odasy” diýen sazyny çalyp başlanda, ýaňky ors işçileriniň biri gözýaş döküp başlapdyr.

Soň Nury maňa “Magtymguly odasyny” çalyp berjek bolanda: “Çaryjan, gel saňa “Ors agladan” sazyny çalyp bereýin” diýdi. Nuryňyň hakyky görnüşinde görmek islän ony ýa saz çalyp otyrka, ýa-da öz sazy çalynýarka görmelidi. Ol şonda bütin başga adam bolýardy.

Annaberdi Atdan pahyr “Ýaşynda” diýip bir aýdym aýdardy. Şo aýdymyň hem öz taryhy bar...

Onsoň Leningraddakak Nury uly bir kompozitora jaň etdi. Aňyrdan: “O-ow, Nuryşka, meniň Mosartym, nireden çykdyň? Sen niredede? Näme üçin gelyän diýip duýdurmadyň? Täze sazlaryňy diňläsim gelyä, meniň Mosartym” diýen ses geldi.

Nury diýlen edil çaga ýalydy. Bozulmadyk reňk diýip bir söz bar-a. Ana, Nury şo bozulmadyk reňkdi-dä.

* * *

Nury beýik hudožnik, portretçi Durdy Baýramow bilen häsiýetdeş ekeni. Olaryň ikisi hem ullakan çaga diýilýänlerden. Durdy Baýram Nuryň portretini çekip başlapdyr. Nury hem sessiz gelip oturyp gidýän ekeni. Ol irmän-arman on gün gatnapdyr. Durdy Baýram indi galan işi özi etjekdigini, gelmese-de boljakdygyny aýdypdyr. Bir hepde geçensoň: “Durdy suraty nätdikä?” diýip gelse, Durdy hálki suratyň ýüzüni gazap otyr ekeni. Nury birgeňsi, öz ýüzi gazalýan ýaly bolupdyr. Durdy bolsa hiç zada bakman, suratyň ýüzündäki reňki aldygna gazalapdyr. Nury o suratda göwni ýeten ýerjagazlary ýatlap gynanypdyr. Durdy Baýram: “Täzeden başlaýas” diýipdir. Onsoň Nury ýene on günläp gatnap başlapdyr, üstesine-de indi Nuryň dik duran görnüşini çekensoň, Nury uzak

gün dik durmaly bolupdyr. Ol şonda-da ses-üýnsüz gelip gidipdir. Şeýdip portret dünýä gelipdir. Durdy Baýram ýatlaýar: “Nury suratyň, reňkiň sazyna-da örän oňat düşüňärdi. Sergi bolsa, hökman gelerdi. Her kim onuň suratyny çekesi gelýärdi. Mämmet Mämmet pahyr, Ýarly Baýram, Almämmedow, beýlekiler Nuryň çekendirler.

Onsoň ýene bir gyzykly waka boldy. Dürli ýurtlaryň hudožnikleri Hindistanda duşuşdylar. Menem bardym. “Her kim öz ýurdunyň aýdymyny aýtsyn” diýip haýyş etdiler. Menem ömrüme aýdym aýdan adam däl. Türkmen bolup dymyp durmak hem aýp. Nuryjanyň “Aýnasyny” gaty gowy görýädim. Şony aýtdym weli, hezil edip el çarpdylar. Soň muny Nura aýtsam, güldi. “Aýnany” Hindistana ýetiripsiň-dä” diýdi”.

* * *

“Bir gün Moskwa baranda, Nuryň şeýle bir duýgulary joşupdyr. Ol myhmanhana sygman, türkmen oganlarynyň ýaşayan umumy ýaşayyş jaýlaryna aýlanyp, oganlary birme-bir gujaklap, gözlerini ýaşardyp: “Meniň türkmenjiklerimiň gelşikliklerini! Türkmenler iň owadan halkdyr” diýipdir. Nury Allaberdiniň gürrüňinden.

* * *

“Ömür dawasy” oýnunda “Duman eglenmez” diýen aýdyma hiňlenýärdim. Nury Halmämmet oýna iki gezek gelip, şo hiňlenmäni diňläpdir. Oýundan soň otagymda ýüzümiň reňkini ýuwup durkam, biri arkamdan gelip gujaklady. Görsem, Nury. Neresse: “Şo heňi oňardyň” diýdi. Nury Allaberdiniň gürrüňinden.

* * *

Ýazyjy Hojageldi Nurmyrat ýatlaýar: “Nury bilen Moskwada bir wagtrakda okadym. Nury ýaly zehinli, Nuryňky ýaly ýumşak ýürekli görmedim. Bir gün on birinji mikroraýondaky öýüne barsam ýeke özi ekeni. “Hiç gelmeýäň-le” diýdi. “Saňa saz ýazmaga azar bermejek bolýan” diýdim. “Sen azar bermeseňem, meni öz günüme goýanoklar. Meni alyp ýatjaklar. Başga ýere gidip işlejek bolýan, ýada çyrany öçürip oturýan. Sen geleňde çyra bolmasa-da şeýdip kaksan bolar.” Onsoň ol gapyny nähili kakmalydygyny öwretdi. Umuman, Nury uly filosofdy. Oňa işlemäge şert döreden bolsalar, häzirki goýan sazlaryndan on esse köp goýardy”.

* * *

Nury bir gün Pöwrizede dynç alýarka, gijäniň bir wagty oýanyp, ukusy tutman, ýekesiräp başlaýar. Göni şo taýdan Aşgabada pyýadalap gaýdyberýär.

Ýolda bir köpek muny ep-esli ýere çenli kowalap süllümbaý derledýär. Garaňkyda büdräp-sürçüp, aýaklaryny gara gan edýär. Daň atyp-atmanka öýüne gelýär. Nurynyň aýak üstünde zordan durşuny gören aýalynyň ýüregi ýarylaýjak bolupdyr. Şonda Nury: “Her gün giç gelýän diýip zeyreneňsoň, şu gün bir ir geleýin diýdim.” diýipdir.

* * *

Köçeleriň birinden ak saçly bir zenan agras ýöräp barýarka, “Hanha, Nurynyň söýen gyzy” diýdiler. “Hany, güler ýüzlerimiz?! Hany, söýer gözlerimiz?!” O zenanyň gözlerinde Nurynyň keşbi doňup galypdyr. Ol bir golunda agtygyny, ýüreginde Nury hakda eziz ýatlamalary göterip barýardy.

* * *

Kinorežissýor Halmämmet Kakabaýew ýatlaýar: “Men “Ýeňi ýoluk” filmimiň ssenarisini Nura okatdym. “Bu men hakda. Bu meniň ykbalym. Men muňa şeýle gowy saz ýazaýyn” diýdi. Biz kinony surata düşürip ýörkäk, Nury hassahana düşdi. Bir baramda: “O kinonyň sazy kellämde ýazylgy. Bir özüme gelsem, hassahanadan çyksam, gül ederin. Maňa üç günjük ýeterlik” diýdi. Yz ýanyndanam ýogalaýdy, pahyr”.

* * *

Nuryň ýetimhanadan bäri ýoldaşy, belli kinorežissýor Kakow Orazsähedow: Nuryjan gowy oglandy-la. Bir ýazyksyz, gamgynja ýylgyrmasy bardy. Çekinjeň, utanjaň. Gaty sözlemezdi. “Japbaktary” (kinony) ýazga geçirmek üçin, Moskwa gitdik. Saz taýýar däl. “Nuryjan, bu bolşuň bolmaýa” diýsem, şo gün agşam myhmanhana hem gelmedi. Bizem gaty gyssanyas. Ertiri geldi weli, janyňy aljak-da. O bolsa rahat.

Oglanlara tabşyrdym: “Nätseňiz ediň-de saz ýazdyryň” diýdim. Nuryň otagyndan telefony aýyryp, ýeke özüniň daşyndan gulplap goýduk. Uzak günü iş bilen selpäp, agşamlyk gelsek, gapy açyk, içerde şadyýan sesler eşidilýär. Girsek, Nuryň birküç sany Moskwaly dosty giň saçagyň başynda şady-horram boluşyp otyr. Nury öz

krowatynda diwara bakyp uklap ýatyr. Meniň ýüzüm agyr bolansoň, oturanlaryňam keýpi gaçdy. Men näme etjegimi bilmeýärdim. Saz bolmasa kinony wagtynda tabşyryp boljak däl di. Birsalymdan Nury oýandy. Ol turşuna pianinonyň başyna geçdi-de “Japbaklardaky” aýdym-sazlary çalyp başlady. Meniň ýüzüm açyldy. Myhmanlar, işe azar bermejek bolup, turdular. Menem olary ugratmaga çykdim. “Ýör, bile gideli. Öz ýaşan umumy ýaşayş jaýyňy gör. Oturaly. Nura azar bermeseň ýagşy” diýdiler. Şeýdip, men ertir irden myhmanhana dolanyp geldim. Görsem, otagda nota ýazylan kagyrlar dagaşyp ýatyr. Nurynyň özi maňlaýyny klawişlere goýup, uklap ýatan ýaly. Meniň gelenimi görüp zordan başyny göterdi. Ukusyzlykdan ýaňa gözleri açylanok. “Japbaklaryň” sazyny uzak gije uklaman ýazypdy. Elbetde, oň kellesinde-de bişendir-le.

* * *

Hojaguly Suwhangulyýew:”Nuryjan ýüpek ýaly ýumşak, öwliýä ýaly geçirimli oglandy. Onuň saza yhlasy aýdar-diýer ýaly däl di. Men oň bilen sazçylyk uçilişede bile okadym, bir ýyl bir otagda ýaşadym. O bizi gijeler ýatyrmazdy. Yşyk ikä çenli ýanyp, soň öçürilerdi. Bizem hüňür-hüňür edip Nura igenerdik. Ol bir ýerlerden dutar tapyp, ýene bir gün mandolin, gitar getirip, şo tirnildeder oturar. “Bizar etdiň ho-ow, goý şunyňy!” diýýäs weli, ýumşajyk ses bilen “Bolýa, bolýa” diýýä. Ýaňy

uklansyň weli, ýene tirňilledip ukudan oýaryady. Onsoň sagat ikide elektrik öçürilýä weli, bu bir ýerden ýag çyra tapyp, krowadyň bir burçunda saza güýmener oturardy.

So-oň soň: “Bä-äý, Nuryjan, uçilişede heläk edýädiň-äý”diýsem, “Wah, saz gural köp öwrenseň, saz ýazmak aňsat bolýa. Saz çalyp bilmän saz döredýänler kompozitor däl-de kempozitor bolýa” diýip ýylgyrdy.

* * *

Nurynyň çagalyk dosty Atamyrat Gurbanow ýatlaýar: Baýly aga odun ýygardy, menem Nury bilen bile eşeklije daşardym. Kiçijikkä bezzatjady. Arçadan birhili edip gopuz ýasardy, onam oňly çalyp bilmän, şo tirňildeder ýöwerdi. Ýogsa oňa gopuz çalmany aýdan, öwredenem yokdy. Baýly aga dutara ezberdi. Ol dutar çalyp başladygy, Nury dutar sapyny sormany söýerdi. Bolsa baş-alty ýaşyndadyr-da. So-oň, ulalansoň, dutar öwrenip, Moskwada okap ýorkä gelende Baýly aga bilen garşyma-garşy oturyp dutar çalardy.

Nury Bäherden ýetimhanasyndan Baýramala äkidildi diýilýän dogry däl. Ol Baýly agañ bir şarpygyndan öýkeläp, ýaňy başınji klasa geçende öýden gaçdy, gara şalona (yük otlusyna) münüp gidiberipdir. Muny Baýramalyda görüp milisýa

tabşyrypdyrlar. Olaram Nuryňy ýetimhana beripdirler.

Men Nury bilen soňam gatnaşdym. On birinji mikroraýondaky bir komnatlyja öýüni alansoň, men köneje diwanymy eltip goýdum. Garypja öýi bardy. Gündizleri ýatardy, keýp çekerdi. Gijäniň bir wagty turup saz ýazardy. Pianinosyny gümmürdeder oturardy. Onsoň goňşy çydajakmy?! Ses azrak çyksyn diýip, diwara köne ýorganam çüýläpdik. Şonda-da ses geçýärdi. Mende Nuryň suraty kän.

* * *

Meşhur aýdymçy Myrat Diwanaýew ýatlaýar: Bir gezek öýüne barsam, Nury kellesini tutup otыр. Sebäbini soradym. “Öten agşam uzak gijäni ýatman

geçirdim. Bir sazyň bölejigini sazlamak bolup, mün dürli synanyşyk etdim, hiç bolmady. Şu mahalam şo saz beýnimi gyjyklar dur. Halys öldürdi-dä. Diňleýji akyp duran sazy diňläp, saz dörände-de aňsatja akyp çykýandyr öýdýän bolmagy mümkin.” diýdi.

* * *

Hudožnik Muhammet Berdiyew ýatlaýar: “Nury neresse hassahana düşdi. Soramaga bardym. Ondan-mundan gürrüň edip otyrkak, Nury onbirdäki jaýyndan zeyrendi. ”Hem özümi heläk

edýän, hem goňşulary köseýän. Jaýymy düzedibilmän ýörün.” diýdi. Onsoň biriniň jaý çalyşýandygyny aýtsam, şo taýdan göni jaý çalyşýanyňka bile alyp gitdi. O jaýam demirýola ýakyn ekeni welin, “Bu jaýy alsam, wokzalda ýaşan ýaly bolaryn.” diýip göwnemedi. Biçäre ölerin öýtmeyän ekeni. Soň ýene birki günden barsam, “Bä-äý, bularyň görüpligini. Ýaňy Moskwadan bir dostum jaň edýär. Bir konkursda Sowet Soýuzy boýunça meniň bir sazým ikinji ýer alypdyr, üç aý öň habar edipdirler. Maňa bolsa bir sözem aýdanoklar. Wah, bularmy...?! Boýnumdan ýokarym abat galsa bolýa.” diýdi. Nury şo wagtky uly ýolbaşçynyň adyny tutup käýindi. Sähel gündenem özi gidiberdi-dä.

* * *

-- Sen mydama gyzyl köýnek geýmäni halaýaň, Nury. Gyzyl reňki söýýäň öýdýän?

--Öküzlerden goranmak üçin gyzyl köýnek geýmeli bolýan.

* * *

Geleňde aglarsyň, gideňde gan aglarsyň

Gün geçirmek, günemma dolamak barha kynlaşdy. Nury ähmiýetsiz kinolara-da saz ýazyp başlady. Multfilmlere-de ýazdy. Bir döwüm çörek üçin ýazdy. Ony eýerläp münen umytsyzlyk, çuňňur göwniçökgünlik Nuryňy gije-gündiz çekeleý-çekeleý, çeýneý-çeýneý gaty heläk edýärdi. Beýnisinde toplanan owazlar daşary çykasy gelip, bir şekle giresi gelip dyzaýardy. Nury, diňe Nury o owazlary diňleýärdi. O owazlaryň öňki sazларыndan beýikligini Nury mese-mälim duýýardy. Onsoň Nuryda özüňi aldamak, özüňi bilmezlik ýaly bir ahwal döredi – ol başyndaky sazlary diňläp, o sazlary ile beren ýaly, ilem ony diňläp hezil edinyň ýaly aldawly ahwal döredi. Hakykatda weli Nuryňyň beýnisinde ýaňlanan saz nota geçmedi. Olary diňe Alla diňläp bilýärdi, bendesine ýetmeýärdi.

Sallahhanasy boşap galdy. Hat-da “Aýalym bilen uruşdym, biraz seňkide ýaşayyn” diýen bahana bilen gelýän ýarymtanyşlaram bu öýi unutdylar.

—Bu nähili bold-aý? Nury diýip gapyny açýan ýog-a. Hany, ol, men dost diýip ýörenler ?

Bu sorag jogapsyz galdy. “Özüni halas etmek-gark bolýanyň öz işi” diýleni boldy. Sowet düzgüni diňe käýemäge ökdedi, halas etmelidigini bilmeýärdi, sowet terbiýesini alan adamlaryňam köpüsünde şo endik bardy.

Ähli kişiniň, bütin halkyň gözüniň alnynda Nury eräp-çüýräp, gözden ýitip barýar. Oňa umyt berip biljek, ony gaflat ukusyndan oýaryp biljek, ony batgadan sogrup biljek, ony ynandyryp biljek bir şahsyýet tapylmandyr.

Edebiýat, sungat adamsy näzik bolýar, goragsyz hem tiz ynjaýan bolýar. Şony bilip, olara başgarak göz bilen bakan döwlet adamsy hem tapylmandyr.

Şo döwür Gaýgysyz Atabaý bolan bolsady! Hi, Nury ýaly kompozitory gam-hesretiň, göwnüçökgünligiň eline berip goýberermidi?! Asla, asla, ýok. Biz ýüz million, iki ýüz million ilatly halkam däl ahyry. Biri gitse, ýene biri dörär ýaly. Nuryň ömrüniň soňky ýyllarynda Türkmenistanda bary-ýogy iki million türkmen bardy. Onsoň dördijilik adamsyna bütinleý başgaça bakylmaly dälmidir?!

Kompozitor diýeniň ekseň bitip duran pomidor däl ahyry.

Rus halkynyň Güneşi hasaplanýan Puşkin bilen bagly bir wakany şu taýda okygy ýatlasa kem bolmaz.

Puşkin otuz ýaş töwereginde Nury Halmämmediniň düşen ahwalyna düşýär. Özünü geldi-geçerlige urýar, arak-şerap, kart bilen gününü geçirip başlaýar. Muny köpler duýsa-da diňe dosty P.Ýa. Çadaýew (1794-1856) Puşkini halas etmäge,

Rus we dünýä medeniýetiniň hatyrasyna halas etmäge aýaga galýar. Çaadaýewiň şöhraty we zehini Puşkinden pes bolsa-da, onda berk erk we diýenetdiriji ruh bar ekeni. Çaadaýew başy dik, özüne ynanyan, öňden görüji, ýüregi çaga ýaly päk. Çaadaýew Puşkini çüýräp, ýok bolup gitmekden alyp galýar. Puşkin onuň pikirlerinden goranyp bilmeýär, ahyrda o pikirler baş egýär.

Ynha, 1829-njy ýylda Çaadaýewiň Puşkine ýazan meşhur haty: “Meniň dostum! Sizi zamananyň syrlaryna aralaşan ýagdaýda görmek – meniň şeýle alawlaýan arzuwymdyr. Öz döwrüne we özüniň nämä derkarlygyna düşünmeýän genial adamy ahlak dünýäsinde synlamak ýaly ejir ýokdur. Akyllara soltan bolmaly adamyň özi özüni ýaramaz gylyklaryň holtumyna we pis gorplara taşlanyny göreňde, özüni öňe gitmeýän, doňdurylan hasap edýärsiň. Bu adam meni öňe äkitmegiň ýerine, nämä üçin meniň öňe gitmegime päsgel berýär diýip oýlanýarsyň. Men Siz hakda oýlanamda, hakykatda-da her gezekde şeýle bolýar. Men bolsa Siz hakda tiz-tizden oýlana-oýlana halys surnukdym.

Haýyş edýän, meniň öňe gitmegime päsgel bermän ahyry. Eger ýagty jahanda bolup geçýänleri öwrenmäge Siziň sabryňyz ýetmeýän bolsa, onda öz-özünüze çümün hem-de Siziňkä meňzeş her bir köňülde hökmany bolýan şol yşygy öz şahsy köňlünüzden tapyň. Dünýäde azaşan, pukara

Russiýa üçin Siziň tükenmez eşret getirip biljegiňize ynanýaryn.

Dostum, öz ykbalyňyzy aldamaň”.

Çaadaýew Puşkine: “Siz gyzma” diýýär. Ýene bir ýerde bolsa: “Jenap Naşokiniň aýdyşyna görä, Siz çydap bolmajak derejede ýalta adam” diýýär. “Jemgyýeti öňe gitmäge iterýänler, hakykat bilen ýalanyň arasynda ýaýdanyp duranlar, ýagny ýüp üstünde oýnaýan darbazçylar däl-de, eýsem tutanýerli adamlar” diýýär.

Çaadaýew bu mert, batyr hereketi bilen Puşkini we onuň mundan beýläkki döreden genial eserlerini halas etdi. Muny Çaadaýewiň S.P. Şewyrew e ýazan haty tassyklaýar: “Puşkin meniň dostlugyma buýsanýardy, onuň özüni we duýgularyny ölümden halas edenligimi, onda belent söýgi oýaranlygymy aýdýardy...”

Haýp ýeri, Nury Halmämmet ýaly beýigimizi halas etmäge türkmen e Çaadaýew tapylmandyr.

Nury ömrüniň soňky ýylynda ukudan oýanan ýaly bolupdyr. Onda birgeňsi aljyraňňlyk, gyssanmaçlyk döräpdir. Ony etjek, muny etjek diýen sözi köp gaýtalap başlapdyr. Hä bir tema, hä başga bir tema topulypdyr. Şol günler ol sag böwrüniň agraýandygyny duýupdyr, känbir ähmiýet bermändir. Bir gezek aýnada özüne siňe seretse, reňki öçükligini görýär. Oňa: “Nury, janyň sagmy? Birhili, horlanýanyň ýaly-la” diýýän

köpelyär. Iýeni siňmän başlaýar. Bir az wagtdan çişip, o çiş aýrylman saklanýar.

Garyplyk aýrylmaz kesel bolup ýapyşýarka, üstesine hassalygam Nura gaty berk darap başlady. Emma ejesi öleni bári süýji söz eşitmedik Nury derdinden zeýrenmedi. Gaty sowukganly garşylady. Hernäçe merdem bolsa, barha kuwwatdan gaýanyňy ädimsaýy duýdy. Ol Gurbannazar bilen bileje gezen günlerini köp ýatlap başlady. Paltolarynyň ýakasyny galdyryp, ýuwaşja ýöräp Karl Marks köçesinden geçerdiler. Dünýä bilen baglanyşygy ýok ýaly, dünýä gowgasy ýele ýanyndanam geçmeýän ýaly, şeýle rahat ýörärdiler. Olar söz bilen däl, göz bilen, duýgy bilen düşünişerdiler. Hat-da bir-biregi göz bilen däl, ýürek bilen görerdiler. “Gabaklaryňy ýörme, köňül göz bolsun”.

“Entek ir-le. Entek ediljek iş kä-än. Garynja-da bolsam, köňlümde piliň göterip bilmejek ýüki bar. Şo ýüki bir halkyň köňlüne guýup yetişsem. Eger ýüregimi boşadyp yetişsem, o sazlara dar agajy-da aglasa gerek.”

Nury soňky gezek Leningrada – Sankt Peterburga döredijilik öýüne gidip gelenden soň, özüni has agyr duýup başlady. Garyn, dogrusy bagyr has çişip, çiş aýrylmady.

Nuryň agyr kesele uçranlygyny bütün şäher, şol sanda döwletiň, partiýanyň başynda oturanlaram eşitdi. Oňa ýalandan hormat görkezip başladylar.

Radioda onuň sazларыny, aýratyn, Nuryňnyň özüniň çalan sazларыny tiz-tizden eşitdirdiler. Nuryňnyň tiz öljekligi belli bolanda, iş işden geçensoň, ah-wah diýýän köpeldi. Şo mahal ähli kişi oňa dost, ähli kişi oňa garyndaş boldy. Ölmezinden ýedi-sekiz aý öň oňa “Türkmenistanyň sungatda at gazanan işgäri” diýen at beren boldular. Öň, has öň niredediler???

Nury: “Bular meni rahat ölmäge-de goýjak däller” diýip oýlandy. Ol mejbur ýagdaýda hassahana girmeli boldy. Hassahanada oňa rahatlyk bermeýärdiler. Gelýänler barha köpelyärdi. Nuryňnyň haly hem barha peselyärdi.

Şonda bir türkmen zenany geldi. Onuň gyňaç aşagyndan görünýän saçларыna ýaňy ak düşüp başlapdyr. O zenan ýol-yz bilmeýärdi. Töwerege çekinjeň garap, assa ýöräp, sorap-sorap, ahyry, Nuryňnyň ýatan otagyny tapdy. Gapa el degribilmän birsalym durdy, soň eşidiler-eşidilmez kakdy. Jogap bolmady. Koridordan geçip barýan ak halatly zenan: “Giriber, ýeke özi bolaýmasa” diýdi. Gyňaçly zenan gapyny emäý bile açdy. Krowatda, ak örtileriň arasynda solgun ýüzli Nury ýatyr. O zenan krowada ýakyn geldi.

—Nury, ýagdaýларыň ýagşymydyr? Derman-däri peýda berýämi?

—Ýaman däl. Gel, oturaý şo oturgyçda.

—Menem, gaty görseňem, gelendirin. Gözläp-gözläp, zordan tapdym. İl gözüne düşäýmäýin diýibem çekinýän.

—Wi-i, sen Gurbanjemal ýaly-la – Nury ony şu mahal tanap, ýüzüne bir ýakymly reňk ýaýrap gitdi. “Meniň ilkinji söýgim. Senem geläýdiňmi?”

--Ýagdaýlaryň nähili?

—Seňki gowy bolsa, biziňki gowy bolar. Kesele ýan bermegin, Nury.

Nury siňe-siňe baksa-da, Gurbanjemal oňa dumanly göründi. O geçen günler, tozanly maşynda ýylgyryp bakylan pursatlar, Gurbanjemallaryň köçesinden mukaddes köçe görmän, ikiýana gatnan sagatlary, bary-bary gaty uzakda, duman içinde galypdyr. O günlerden soň, Nury näçe gyz, näçe gelin bilen tanyşdy, görüşdi, aýrylyşdy. Bary yzda galypdyr. “Sowuldy yşgyň bazary”. Sowulan diňe yşkyň bazarymyka? Ömür soňky demini alýana çemli. Eger Bäherden ýaly ýerden ýörite gelen bolsa, munuň aňyrsynda ömrüň nokady görünýän bolsa gerek.

Otaga dogtor girdi. Gurbanjemal gaýtmaly boldy. Ol hoşlaşyp, yzyna garaý-garaý çykyp gitdi. Nuryňy iň soňky gezek görýändigini, şeýle-de bolsa özüniň çäresizligini duýa-duýa çykdy. Aglamady, emma gözýaş bolup çykmadyk nem Gurbanjemalyň ýüregini ýaka-ýaka gowurdy.

Nury krowatynda oturmak isledi.

—Siz ýatyň, ýatyň.

— Men birküç günden ömürlük ýatmaga gidýän, jigim. -Nury gamly ýylgyrdy.

—Beý diýmeseňiz-le .

—Men ölýänime gynanamok. Başym owazdan doly, jigim. Ýetişmedim. Şo owazlary özüm bilen äkidýänime gynanýan.

Gijara Atageldi Garýagdy geldi. Nury ýerinden turmak isledi. Onýança Atageldi tiz baryp, Nuryň ýatan ýerinde gujaklady. Gujaklady, emma kölege gujaklan ýaly boldy.

—Atageldija-an! —O sesde ähli many, ähli duýgy jemlenipdi. Bileje geçiren günleriniň ýakymly ýatlamalary ikisiniňem ýüreginde dykyn alyp durdy. Ol Atageldi Garýagdyny nähili gowy görýärdi, oňa neneşi buýsanýardy. Diňe Atageldiniň sesi üçin entek näçe aýdymlar ýazjakdy. Nuryň şol owadan, paýhasly gözleriniň, göreňde nebsiňi agyrdygy, gamgyn gözleriniň öçüp, başga bir düşnüksiz reňke boýalandygyny Atageldi hesretli synlady.

Başga-da köp-köp kişi Nura göwünlik berip gidýärdi. Dogrusy, Nury bu göwünlige mätäç dälidi. “Ölüm geldimi – kabul edäýmek galýar”.

Ol çagalary bilen hoşlaşdy. Mertligini mese-mälim görkezdi. Hamana, bir aýlyk dynç almaga gidýän ýaly, özüni gaty rahat tutdy. Soň ýagdaýy

has agyrlaşyp başlady. Nury şeýle bir suwsady. Ýüregi Daýnanyň suwuny isledi. “Daýnanyň suwuny içsem dertden açylaýjak ýaly”. Ol öz ýanyna hiç kimi goýbermezligi haýyş etdi. Näçe wagtdan bári beýnisi agyrydan ýaña ýarylara gelipdi. Beýnide toplanan owazlar, şekile giren sazlar erkinlige çykasy gelip, notalara gonasy gelip dyzap başlady. Olaryň möçberi, kuwwaty, şirinligi Nuryň döreden sazlaryndan has köpdi, has güýçlüdi. Nury çydap bilmän, iki eli bilen kellesini tutup ýatdy.

Göwresindäki çagany dogrup bilmän ýatan ene ýaly kösendi.

Nury bir gije-gündizi şeýdip geçirdi, ikinji gije birden başy boşap galdy. O sazlar, o owazlar durna öwürldi-de uçup gitdiler.

Asmandan durnalar hatar-hatar geçip başlady. Olaryň arasyndan bir durna kelemenläp gaýtdy.

-- Näme üçin, ne sebäpden beýle boldy? —Nury tümlüge bu soragy berdi.

—Sebäbi sen ýetim, sen garyp. Ýadyňdamy, ýigit döwrüň şöhrat atyna müneňde bir kişi saňa nesihat beripdi? —Tümlük seslendi.

—Ýadymda. “Çeýnäp-çeýnäp zyňarlar, batga batyrarlar” diýipdi. Wsýo. Kones. (Boldy. Gutardy.) Nury soňky iki sözi eşidiler derejede pyşyrdap bildi: Boldy. Gutardy.

Bu onuň iň soňky sözi boldy.

Ol aňynda dört ýaşlyja oglana öwrüldi: “Bir ýerlerden ejesi geldi. Egninde şo-ol birmahalky keteni köýnegi. Nury o köýnegiň mukaddes ysyny aldy. Ejesi Nura ýylgyryp bakdy, gelşine onuň elinden tutdy-da alyp gitdi.

—Ýör, oglum, sen ýetimem bolmarsyň, garybam bolmarsyň.

Şo mahal Nury ejesini görjek bolup gözlerini açdy.”

Aýaly krowatyň ýanynda oturşyna “Nury!” diýip seslendi. Jogap bolmady. Üçünji awgustdan dördünji awgusta geçilen gije daňdan baş töweregi Nurynyň demi kesildi.Ýyl bir müň dokuz ýüz segsen üçdi.

Nurynyň gözleri açyk galdy.

Garyp dogdy, garyp öldi.

Nurynyň duşmanlary begenendir öýdýänsiňiz? Ýok. Olar gelejekki Nurylaryň ýoluna garym gazyp başagaýdylar.

Meşhur artistimiz Baba Annan Nuryny jaýlamak meselesinde ähli işlere baş boldy. Nuryny öýüne getirmek üçin hassahana baranda Baba Annan Nurynyň gözi açyk ýatyşyny görüp, boýur-boýur ýaş dökdi, gözýaşly eli bilen Nurynyň gabaklaryny sypady. Gözler ýumulasy gelmedi. Baba Annan muňa has beter bozuldy, ýene sypady.

Ahyry, bir gözi ýumuldy, beýleki gözi sähel açyklygyna galdy.

Baba Annan bu gün hem ylgaýardy, hem gözyaşlaryny ýollara seçeleşärdi. Häzirki “Jennet” bazarynyň ýanynda maşgalasynyň ýaşayan dördünji gatdaky jaýynda Nury bilen hoşlaşdylar. Birmahallar Nury bilen iki bolup bir pianinoda saz baryny çalyşan kompozitor Rejep Rejebow gözyaş dumanynyň içinden Nura bakdy weli, Nuryňň açyk gözünü görüp, tas özünden gidipdi. O göz “Rejepjan, Rejepjan!” diýip ýalbarýan ýalydy. Baba Annan ikiýana ylgaýar. Awgustyň jokramasy-da depäni deşip barýar. Atageldi Garýagdy birmahallar Nuryňň: “Atageldijan, kelläň üşär, al şu papagymy geýäý” diýip, öz başyndan çykaryp beren papagyny geýip, bir gyrada doňup dur.

Ýene-ýeneler, pylany-pylanylar hoşlaşmaga, soňky ýola ugratmaga geldiler.

Elbetde, Türkmenistanyň baştutanlary bu matama goşulmadylar. Elbetde, Nuryň jaýlamak işi hem döwlet derejesinde guralmady. Adaty bir şahsyň ölümi ýaly gördüler.

Mähelle-de aňrybaş köp däl di. Nuryňň ýatan tabydyňy dar podýezden aşak düşürmek ýeňil bolmady. “Bu jaýlar adam ýaşamak üçin salnana meňzänok” diýip Baba Annanyň hüňürdisi agy sesleriniň arasyndan eşidilip gitdi. Adam mydama gapyl ýaşayar. Ýene sekiz ýyldan Baba Annanyň özi hem Nuryňň yzyndan gider. Baba Annanyň

jesedi hem podýezden düşürilende onuň häzirki aýdan sözlerini başga biri gaýtalar.

Daşarda “Keç pelek” sazy öňkülerdenem has gamgyn ýaňlanýardy. “Bu saz Nurynyň öz matamynda çalnar öýtmändig” diýip Baba Annan oýlandy.

Soň-soň: “Nury “Keç pelegi” özüm üçin ýazdym” diýerdi” diýen gürrüňler ýaýrady.

Tabydy göterip ugranlarynda agy sesleri güýçlendi. Aýratynam zenanlar ýüreklerini agy bilen eredip tükedäýjek bolýardylar. Aýallar erkeklere garanda Nura gowy düşünýärdiler. Olaryň arasynda Nuryny gizlin-gizlin söýenler, Nurynyň sazyna meýmiräp, öz söýgülerini Nura duýduranlar, Nuryny daşyndan söýüp ýörenler, Nurynyň sazyny zenan näzikligi bilen duýup, oňa çuňňur hormat goýup ýörenler bardy. Häzir olar il bilen bile aglap, ýüreklerini gowzatsalar-da, soňra öýlerine baranlarynda, gelejekki günlerde Nurynyň sazларыny eşidip, aglamajak bolup has beter aglarlar. Sebäbi o sazlar indi Nury ýokka bütinleý başgaça eşidilýärdi.

Tabydy gezek-gezegine göterişip barýan erkekleriň tas ählisi diýen ýaly Nury bilen baglanyşykly adamlardy. Olar Nury bilen sataşan pursatlaryny ýatlaşyp, Nurynyň beýikligine, hakykatda-da gaýtalanmajak beýik kompozitorlygyna täzedan göz ýetirýärdiler.

Durmuş hernäçe hileli, hernäçe jebirli bolsa-da, Nuryňyň başyny egip bilmändigine, Nuryňy üýtgedip bilmändigine akyl ýetirýärdiler.

Nury hakda köp zatlara doly akyl ýetirmäge Nury gidensoň rugsat berlene çemlidi.

Nuryňyň jessedini toprak astynda goýup, yza dönenlerinde şahyrlaryň gözýaşı eýýäm şygır şekline girip başlapdy.

Geldi Bäşiyew:

Öz-özi üwrelen sallançaklarda
Kemal tapan gerçekleriň biri sen.
Nury! Seni tabşyrsakda zemine,
Dünýäden gideňok, baky diri sen.

Atamyrat Atabayew:

(N.Halmämmet bilen söhbetiň täsirinden dörän goşgy)

...Özüň hakda öleňden soň ýazyljak
bar zady öňünden okasaň, bilseň.
Özüň okap görüp öz nekrologňy,

arkaýyn ölseň
ýa-da ölmeseň...

Allaýar Çüriýew:

Wagt boldy, gideýin men, hoş indi,
Ýürek köşeş, keç ykbaldan nalama.
Bu gün ýene ýolagçy men daglara.
Nury dogan, Daýna barýan salama!

Gylyçmyrat Kakabaýew:

Eşitdiň özgeleň eşitmedigni,
Özgeleň aýtmadyk aýdymyn aýdan,
Ýöne seniň aýdyp ýetişmedigni
Indi kim aýdarka, indi kim aýdar?!

Daýnaly Çary Kulyýew:

Dünýä döräli bäre,
Ýañlanyp duran ýaly,

Meşhur Nury didämiň,
“Keç pelegniň” owazy.

Baba Annanow:

Kä buludy basýar asmandan aşak,
Kä deňzi göterýär asmana garşy,
Ne gije ýatuw bar, ne gündiz oňa,
Nury Halmämmedi şol gözläp ýörşi.

Bäşim Ödek:

Çyn saz Allañ gudratydyr, çyn saz Allañ owazy.
Ony ile ýetirip ýör mukamlaryň pirleri.
Nury Halmämmediň köňlem Hakdan şeýle
dogaly:
“Nury! Ynsan kalplaryna sen saz bolup girmeli!”
Onsoň bir ajaýyp saza öwrülip,
“Joşmadyk joşdurmaz” diýdi-de Nury,
Şo-ol joşa salyp ýör ynsan göwnüni.

Myrat Diwanaýew:

(Sazy we sözi özüniňki)

Sensiz gadam urýas,

Ýatdan çykaňok.

Ýene gama batýas:

Wah, diňe sen ýok.

* * *

Guburyň gummy kem-kem guraşdy. Kämahal guburyň baş ujuna goýlan gül göründi. Şahyr Allaýar Çüri Sumbaryň boýundan bir çynar nahalyny getirip, mazaryň başujuna oturtdy. Ýadyňyzdamy, Nury oglanjykka Sumbaryň kenaryndaky tokaýda biten bir çynar bilen boý deňeşdirerdi.

Soň mazar başynda Nura meşhur heýkeltaraş Nurmuhammet Ataýewiň ýasan ýadygärligi dikildi.

So-oň soň haşal otlaryň, tikenleriň zamanasy başlandy. Diriliginde Nura azar ýamanyny berenleriň täze nesli ýetişdi. Olaryň biri mazar başyndaky ýadygärligi kesip-goparyp, alyp gitdi-de ýenjip, eredip, satyp goýberdi.

Nura ölensoňam rahatlyk bermediler. Muňa jany ýangynly heýkeltaraş Nurmuhammet Ataýew täze bir ýadigärligi öz hasabyna oňaryp, metaldan guýup, mazar başynda dikdi. Aşgabadyň 11-nji mikroraýonynda Nury Halmämmedowa ajaýyp

ýadygärligi hem ussat Nurmuhammet Ataýew ýasapdy.

Şuňa-da şükür etmeli: Nurynyň jesedini toprakdan çykaryp zyňmadylar. Paganininiň jesediniň elli alty ýyllap ondan-oňa süýrele-süýrele jaýlanyşy ýaly. Alla saklasyn!

O döwür ýokarda oturanlar bir kelle agyrydan dyndyk diýşen bolmagy hem mümkin.

Şeýle-de bolsa halk Nuryny özüne iň ýakyn kompozitor hasaplaýar. O hakda köp-köp makalalar, radio-telegepleşikler ýazyldy, duşuşyklar, konkurslar guraldy. Gysga filmler surata düşürildi. Ýöne olaryň köpüsi Nurynyň biografiýasyna, filosofiýasyna çuňlaşyp bilmedi. Nuryny Bäherdeniň Mürçe obasynda, Baýramalyda doglan diýip görkezdiler. Doglan ýylyny, gününü hem 1940-njy ýylyň 24-nji fewraly diýip ýazdylar. Elbetde, Nurynyň özi hem öz biografiýasyna parhsyz garapdyr. Onuň familiýasynyň Halmämmet däl-de Hanmämmet bolmalydygyny Daýnalylar açyk aýdýarlar.

Nurynyň 1938-nji ýylyň 20-nji iýunynda Daýnada doglandygy kinorejissýor Şyhmyrat Annamyrat tarapyndan dokumentler esasynda anyklaşdyryldy.

Bu nämäni aňladýar?

Bu Nury Halmämmet hakda heniz düýpli bir iş edilmänligini, onuň çuň, giň biografiýasynyň doly

dikeldilmänligini, ähli saz notalarynyň, fotosuratlarynyň bir ýere toplanyp çap edilmänligini, ylmy taýdan düýpli öwrenilmänligini aňladýar. Onuň belli-belli sazларыnyň radio-teleprogrammalarynda berilmegi, entek Nurynyň görkezildiği, açyldygy däl.

Gysgajasy, Nury häzirem eýesiz.

Aýdaly, Nury türkmen däl, Türkmenistanlam däl, Germaniýada, Awstriýada, Italiýada ýa-da özge bolmasa Russiýada doglan kompozitor bolsady. Şonda-da Nura şeýle göwnibir garalarmydy? Ýok. Hiç mümkin däl. O milletler öz beýiginiň beýikligini, şeýle beýikleriň tutuş milleti ýokary göterýändigini örän gowy bilýärler.

Nury Halmämmediň öz eli bilen ýazan notalary, Nurynyň çalan pianinosy, Nurynyň okan kitaplary we şuna meňzeşler hakda hiç bir gürrüňem ýok. Aýratyn muzeýi hakda-ha aýtmagyň hem geregi ýok.

Türkmenistandan iki ädimlikdäki dogan halkymyz Azerbeýjanlylaryň öz beýiklerini neneňsi sylaýşyny bir görüň. Kompozitor Rejep Allaýarow bir gezek meniň Bakuwa gidýanimi bilip, “Kyn görmeseň, meniň mugallymym Kara Karaýewiň başujunda meniň adymdan bir doga okasaň” diýip haýyş etdi. Men dostumyň haýyşyny bitirmek üçin Kara Karaýewiň mazaryna bardym. Şeýle bir nepis, şeýle bir belent, şeýle bir gymmat baha ýadygärligi garşymda görüp, doňup galdym. Men Kara

Karaýewiň mazaryndaky ýadygärligi Nury Halmämmediň mazaryndaky ýadygärlik bilen deňeşdirdim we başymy salladym.

Şu mahal daşary ýurtdan bir beýik adam gelip Nury Halmämmediň mazaryna zyýarat etmek islese, biziň nähili kyn güne galjakdygymyzy göz öňüne getirmek hem kyn.

Aslynda, häzirki nesil Nury Halmämmediň niredе ýatanyny bir biýärmikä?

Ynha, medeniýet sözi nireden urup çykýar.

Jemgyýeti medeniýet dolandyryar.

Syýasatyň hem özeni medeniýet. Ykdysadyýeti pese gaçan döwletler üç-bäş ýylda özüni düzedip bilýärler. Emma medeniýeti pese gaçanlaryň halyna aglasyň gelýär, sebäbi medeniýeti dikeltmek üçin onlap-ýüzläp ýyllar zerur. Kähalatda mümkin hem däl.

Meniň bu sözleýänlerim medeniýetiň elipbiýi, sadaja arifmetikasy, goşmak-aýyrmagy.

Dünýä belli balet tansçysy, “Watanyň, Türkmenim” diýip, zar-zelil bolup, 1980-nji ýyllarda Türkmenistana gelen Rejep Abdyýew Nury Halmämmediň sazlaryny başyna täç edinesi gelýär. 1989-nji ýylda Magtymguly adyndaky opera we balet teatrynda “Soňlanmadyk aýdym” atly balet goýýar. Nury Halmämmedowa bagyşlanan o baletde Nury Halmämmedowyň we

oňa meňzeş medeniýet ynsanynyň ýagtylyk, ýagşylyk üçin göreşleri görkezilýär. Balet Nuryň sazalary bilen bezelýär. Hudožniklik işini Berdi Amansähedow ussatlyk bilen bitirýär. Emma bu balet ne kino lentasy, ne-de wideo düşürilipdir. Rejep Abdyýew, beýik ussat, öýsüz-öwzarsyzylygy sebäpli, näme etjegini bilmän, ýene Russiýa, gelen ýerine gitmeli bolupdyr. Ony ýere düşürmän, gapyp alypdyrlar. Jaý meselesini çözüpdirler. Biziň beýik Türkmenimiz hakda iki telefilm alypdyrlar, uly-uly, abraýly teatrlarda çykyş etdiripdirler, onuň tejribesinden peýdalanyapdyrlar. Soň Rejep Abdyýewi baletniň öýi Italiýa çagyýarlar. Ol italýanlara baş ýyllap baletniň sylarlaryny öwredýär.

Ynha, şol beýik baletçi Rejep Abdyýew Nury Halmämmed hakda 1990-njy ýylda ýatlama ýazýar: “Diri wagty ony kyn ýagdaýda goýdular. Oňa her ädimde badak atdylar. Ony çinowniklerem, dost diýilýänlerem “bogdular”... Munuň üstesine, Nury ýokary wezipelilere uýgunlaşmandy, olaryň önünde ýaranjaňlyk etmändi... Nura hapa ýöňkemek üçin edilen aladalar, wagtyň görkezişi ýaly, biderek boldy. Halmämmedowyň sazyny respublikanyň ähli ýerinde bilýärler, gowy görýärler.

Oňa ýaşap ýören wagty, ýüzüne “Nuryjan, sen geniý!” diýilmelidi...

Adam ruhunyň düýbüne palta uraýmaly däl-ä. Biz öz halkymyzy sylamzok. Ruhy garyplygyň nämä getirýändigini hiç kime düşündirmek zerur

däl. Ruhy garyplykda täze Halmämmedowlara Nuryňky ýaly ykbal garaşýar.”

Bu sözleri aýdanda beýik ussadyň ýana-ýana jowrananyň göz önüne getirmek kyn däl.

Soňra Nury Halmämmet hakda kinooçerkler edildi diýäýmeseň, kompozitoryň ady kölege tarapa süýşürilip başlady. Nury Halmämmediniň ady dakylan Aşgabatdaky çagalar sazçylyk mekdebi ýapyldy, Nury Halmämmedow adyndaky halkara konkursy hem dowam etdirilmän togtadyldy.

Emma sazlaryny weli, halkyň ýüreginden sogrup bilmediler. Ýönekeý daýhan hem o sazlara gulak berdi, ýüregine siňirdi.

2008-nji ýylda Nury Halmämmediniň doglanyna ýetmiş ýyl bolanda medeniýetiň beýik aşygy we hemaýatkäri Çary Şirliýew meşhur kompozitorymyz bilen bagly dürli suratlary ilkinji gezek çap edip halka ýaýratdy. O suratlary saz söýüjiler öz öýüniň in görünükli yerlerinde goýdular. Meşhur pianistkamyz Orazgöl Annamyradowa Nury Halmämmediniň sazlaryndan düzülen konsert gurady. O sazlar täze neslin hem ýüreklerine häkimlik edip başlady.

Nury Halmämmet, dogrudanam, ölmez-ýitmez derejä ýeten ekeni.

* * *

Meşhurlygyň syry nämede?

Bu örän kyn sorag . O syry hiç kimiň doly açyp bilmejegi belli. Sebäbi genileriň döreyşi düşündirilip bilinmez.

Şeýle-de bolsa her kompozitor, her saz öwreniji, her sazanda bu soragdan sowlup geçesi gelenok.

Belli dirižýor Aşyr Hojatow şeýle diýýär:

“Saz başlap-başlamanka Nurynyň sazyny tanap bolýar. Ol örän ýokary Ýewropa professionallygyny örän ýokary millilik bilen nepis birleşdirmegi ussatlarça başardy. Bu köplere başartmaýar. Nury bolsa şýdip öz sazalaryny klassik derejä ýetirdi hem-de muny özi duýmakdan çäksiz bagtlydy. Nury öz beýikligini özi bilýärdi”.

Türkmen aýdym-sazyny professional derejede çuňňur bilýän saz öwreniji we dutarçy Öwezmyrat Gandym:

“Nury Halmämmediň sazalarynyň jadylaýjy güýji nämedekä? Türkmende ýaňy ýola düşen sazanda göwni ýetilende: “Hä, öz-ä çagalykda dutaryň sapyndan dişläne meňzeýär” diýilýär. Nury hem şolardan. Nurynyň döreden eserleriniň süňňünde diňleýjiniň gulagy ganan dutaryň täsin öwürümleri, onuň nepis nagmalary ýatyr. Ol nagmalaryň ösen saz medeniýetiniň Nura mahsus

tärleri bilen baýlaşdyrylmagynda jadyly sungat gözelligi bardyr. Türkmeniň sadaja senedinden ylhamlanyp, Nurynyň täze bir saz gudratyny döredendigine göz ýetirmek bolýar.

Aslynda, Nury Halmämmedow kinoda sazy hemaýatçy wezipesinden baş gahryman derejesine ýokary göteren beýik ussatdyr.

N. Halmämmedow sazy arkaly öz adynyň dünýä saz medeniýetiniň ägirt uly wekilleriniň hatarynda goýulmagyny gazandy.”

Nury Halmämmedow hakda döwürdeşleriň ýatlamalaryny toplan saz öwreniji Jemile Gurbanowa:

“Kompozitor Nury Halmämmedowyň milli we Ýewropa döredijiligi esasanan eserleri XX asyryň sazynyň klassiki nusgalary bolup galdy.

N. Halmämmedowyň döreden eserleriniň sany we žanrlarynyň dürli-dürliligi haýran galdyryýar. Onuň saz sungatynyň ýüzlenmedik ýekeje ulgamynda ýok – simfoniki orkestr üçin eserler, balet, kamera-instrumental we wokalsimfoniki eserler, dürli saz gurallary üçin pýesalar, kinofilmler üçin sazlar we beýlekiler. Kompozitoryň döredijilik meýilnamasynda fortepiano konsertini, “Ýyl pasyllary” atly kantatany, “Görogly”, “Nejepoglan” operalaryny, “Ýusup-Zylyha” baletini döretmek pikirleri bardy...

Nury Halmämmedowyň baý döredijilik mirasynyň agramly bölegi hökmünde fortepiano eserleri türkmen saz medeniýetiniň hazynasynda örän uly orun eýeleýär. Forteplano – kompozitoryň söýgüli saz guralydyr. Şeýle hem Nury Halmämmedow öz döreden eserleriniň köpüsiniň ilkinji ýerine ýetirijisidir. Pianinony çalmagyň dürli-dürli usullarynyň, saz guralynyň owadan owazynyň tembr baglanşyklarynyň, dinamiki täsirleriniň ulanylmagy, adaty bolmadyk ýiti häsiýetli usullaryň gözlegi fortepianonyň özboluşlylygyny N.Halmämmedowyň örän gowy bilýändigine şaýatlyk edýär.

Türkmen professional sazynyda Halmämmedowyň fortepiano üçin iň bir meşhur pyýesalarynyň biri – “Dutaryň owazydyr”. Bu saz türkmen saz medeniýetiniň taryhyna iň ýokary kämillikdäki eser hökmünde girdi. Onda dutardaky ses alyş tärleri, dürli elementler fortepiano sazyna mahsus bolan ýerine ýetirijilik usullary arkaly özboluşlylyk bilen beýan edildi.

N. Halmämmedowyň “Dutaryň owazy” eseri 1962-nji ýylda A.I.Haçaturýanyň baş eminliginde geçen Bütinsoýuz bäsleşiginde hormatly diploma mynasyp bolýar. Ol fortepianonyň çeperçilik we “kakylyp çalynýan” mümkinçiliklerinden giň peýdalanýar. Türkmen fortepiano sazy üçin täze bolan bu şekillendiriş serişdeleri eseriň milli häsiýetini dürli öwüşginlerde açyp görkezýär.

Kompozitoryň döredijilik aýratynlygynyň özeni, “hamyrmaýasy” bolan dutaryň täsin nagyş ýaly owazyny janlandyran “Nuryň meşhur trelleri” dökülişip ugraýar. Yzly-yzyna sahylyk bilen seçelenişip barýan şol trelleri diňläniňde, özi dutarçy bolmasa-da, awtoryň dutar sungatynyň ähli inçeliklerine şeýle derejede içgin aralaşyp bilşine haýran galýarsyň. Munuň şeýledigine kompozitoryň belli “Dutaryň owazy” sazyny eşideniňde-de, “Şükür bagşy” kinofilminiň tolgundyryjy sazyny diňläniňde-de ymykly göz ýetirýärsiň. “Nuryň dutary” elmydama göçgünli ýaňlanýar. Dutar owazynyň aýratynlyklaryny ýüze çykaryp, kompozitor simfoniki orkestri tutuşlygyna bitewi saz gurallary hökmünde düşündirýär. Başga bir kompozitor simfoniki orkestrde dutar owazyny döretmegi, belki, skripkalaryň ygtyýaryna bererdi. Sebäbi göräýmäge, kirisli saz gurallary şol owazy döretmäge beýleki saz gurallaryndan has ukyply ýaly bolup duýulýar. Emma kompozitor N. Halmämmedow, dutaryň partiýasyny üflenip çalynýan saz guraly bolan alt fleýtasynyň üsti bilen berip, türkmen dutarymyzyň geň galaýmaly hakyky obrazyny döredýär. Bu bolsa kompozitoryň orkestrówka meýdanynda-da özüni ussat pälwan hökmünde tanadandygyny aýdýar.

Ömrüniň ahyrky ýyllarynda N. Halmämmedow “Aýgytly ädim” baletini ýazyp tamamlady. Soňra ony simfonik orkestr üçin täzeden işledi. “Hirosimanyň we Nagasakiniň

çagalarynyň diňläp ýetişmedik aýdymalary” diýen wokal toplумы N. Halmämmedowyň döredijiliginiň täze tapgyrynyň başlangyjy bolup durýar.

Kompozitoryň durmuşdan ir gitmegi täze pikirleri we maksatlary amala aşyrmaga mümkinçilik bermedi, ýöne welin, iň gowy milli döredijilik mirasy sazandalaryň we saz söýüjileriň köp sanly nesillerini tolgundyrmagyny dowam etdirýär. Romantiki dünýägaraýşyň içinde folkloryň özboluşly peýdalanylmagynda öz beýanyny tapan çeper diliň tapylgysyzlygy onuň sazyna hakyky “halk” owazyny berýär.

Nury Halmämmedowyň döredijiligi – diňe bir, nota geçirilen, onuň baý mirasy däldir. Bu şeýle hem, sungata, saza wepalylygyň, wagtyň ussada näderejede täze we täze güýç berendiginiň mysalydyr. Onuň sazy – bizi ata Watanyň medeniýetiniň beýik döredijileri bilen üznüksiz baglanyşdyran zynjyryň iň bir wajyp halkasydyr. Onuň döredijilik mirasy bakyla ymtylan üýtgeşik baý ruhy çetmedir. Ol halk aýdym-sazlaryna çuňňur hormaty, halk bagysazandalarynyň sungatyna bendiligi, uly neslin ussatlarynyň derejesine hormat-sarpany özünde jemleýän giden bir dünýädir. N.Halmämmedowyň döredijiligi, türkmen halkynyň ruhy hazynasynyň bir bölegi bolmak bilen, munuň özi geçmişi, häzirki döwri we geljegi özara baglaýan uly ruhy güýçdür”.

Kino öwreniji Gapbar Hümmedow:

“Aslynda kino üçin saz ýazmak aňsat däl. Bu sungatda ähli zat matematiki hasap boýunça ölçenip edilýär. Mysal üçin, režissýor filmiň haýsam bolsa bir sahnasyny sepläp gutarandan soň, ony kompozitora görkezip, saz ýazyp bermegi haýyş edýär. Şol sahna, mysal üçin, 15 sekunt ýa-da 1 minut 50 sekunt bolmagy mümkin. Kompozitor, şol sahnada bolup geçýän waka laýyklykda, başy, ortasy, soňy bolan gutarnykly saz ýazmaly. Bir sekunt kem bolmaly däl, bir sekunt artygam.

Kompozitor Nury Halmämmedowyň milli kino sungatynda bitiren işleri aýratyn belläp geçmäge mynasyypdyr. “Şükür bagşy”, “Aýgytly ädim”, “Keç pelek”, “Mukamyň syry”, “Gorkak batyr” ýaly filmler barada gürrüň açylanda, dessine N. Halmämmedowyň sazy ýada düşýär. Söýgüli türkmen kompozitor özüniň gysga emma manyly ömründe kino sungatynyň çeper, dokumental, multiplikasiýa filmleriniň ýigrimiden gowragyna saz ýazýar.

Kino üçin ilkinji sazyny N. Halmämmedow 1963-nji ýylda ýazýar. Onuň kino sungatynda döredijilik ýoly Bulat Mansurowyň “Şükür bagşy” atly çeper filminden başlanýar. Bu eserde, elbetde, kino režissýoryň, operatoryň ussatlygy görünýär. Emma filme saz ýazan kompozitoryň tagallasy has uludyr. “Şükür bagşy” filmini sazсыз göz önüne getirmek mümkin däl.

Saz bile köp işleşen režissýorlaryň biri Alty Garlyýewdir. 1965-nji ýylda ol N. Halmämmedowy “Aýgytly ädim” filmi döretmekde kompozitor hökmünde gatnaşmaga çagyýar. Atlaryny çapdyryp söweşe barýan türkmen ýigitlerini suratlandyrmak üçin kompozitor simfoniki orkestre agaç gutujyk (bloc de bois) atly saz guraly goşýar. Bu kompozitorçylyk usul şekil bilen sazyň jebisleşmegine getirýär.

Kinorežissýor Osman Saparowyň “Gorkak batyr” (1982) filminde N.Halmämmedow saz seslerinden başga-da tebigatyň seslerinden we şakyrdylardan giň peýdalanýar. Mysal üçin, ol simfoniki orkestrdäki saz gurallarynyň üsti bilen “çölüň aýdymyny”, ümsümligini, ýapraklaryň ygşyldysyny, ýeliň şuwuldysyny, itleriň üýrmesini hem-de goýunlaryň mälemesini ussatlyk bilen suratlandyrdy. Bu sesler saz bilen utgaşdyrylyp filmiň döredýän emosional duýgularyny güýçlendirýär.”

Kompozitor Suhan Tüýliýew:

“Nury Halmämmedow — gysga ömründe baý saz mirasyny galdyryp, türkmen saz sungatyny dünýä derejesine çykarmakda uly iş bitiren ýokary derejeli professional kompozitordyr. Halmämmedowyň sazlary, ony diňläň ýer togalagynyň dürli künjegindäki saz muşdaklarynyň kalbyny ajaýyplygy bilen özüne maýyl edýär we

üýtgeşik adamsöýüjilik mähri bilen çöýmagyny dowam edýär.

Ol dürli žanrlarda işlän kompozitor. Onuň galamyndan balet, simfonik, wokal-simfonik, kamera-instrumental, kamera-wokal eserleriniň, kinosazlarynyň ençemesi çykdy. Olary baglanyşdyrýan esasy zat – kämillik we öz halkynyň içgi dünýäsini, filosofiýasyny we psihologiýasyny açyp görkezýän millilik.

Kompozitoryň sazlarynda ulanylýan saz serişdeleri hakynda aýdylanda, ilki bilen onuň düzen toslanmadyk, çuň millilige ýugrulan heňlerini we heň öwürümlerini bilmek gerek. Dünýä saz taryhyndan mälim bolşy ýaly, owadan we ýatda galyjy, täsirli heňler esasynda düzülen sazlar elmydama öz awtorlaryna şöhrat getiripdir.

N.Halmämmedow romantik häsiýetdäki we mazmundaky eserleri döredipdir. Ol polifoniýanyň tilsimlerini, esasan bolsa, sazy akordlar bilen garmoniýalaşdyrmak usullaryny ulanýar. Onuň akordlary aýratynlykda, biri-biri bilen sepleşende ýa-da birnäçe akordlar birleşdirilende peýda bolan sazlaşyklar elmydama islegliligi bilen tapawutlanýar.

Türkmen dutarynyň saz keşbi onuň döredijiliginiň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Ol ýaşuly kompozitorymyz Daňatar Öwezowyň “Dutaryň owazy” kantatasynda tapan dutar fakturasyny öz fortepiano we simfoniki sazlarynda

şahyranalyk bilen ösdürmegi başardy. Aýdylanlara kompozitoryň fortepiano üçin “Dutaryň owazyny”, simfonik sazларыndan “Türkmenistan” simfonik şekillerini, 1-nji simfoniýasyny, “Şükür bagşy” kinofilmiň sazyny we başgalary mysal alsa bolar.

N. Halmämmedow söýgüli saz guraly bolan fortepiano bilen deň hatarda wokallarynda halkyň söýgüsine mynasyp bolan dürli görümdäki aýdymdyr romanslary we vokallaryny döretti. Aýratyn hem oňa simfonik orkestr üçin döreden eserleri mizemez şöhrat getirdi (Onuň kinofilmlere ýazan sazларыny hem simfonik orkestr ýerine ýetirýär).

Simfonik orkestr şu güne çenli adam aňynyň döreden iň kämil, öwüşginlere iň baý saz gural toplumy bolmaklygyna galýar. Ony öz halkynyň dilinde gepletmek bolsa milli kompozitoryň döredýän eserlerine bagly bolýar. N. Halmämmedow simfonik partituralaryny adaty orkestr üçin ýazan hem bolsa, orkestriň heniz äşgär edilmedik milli saz guralymyzyň ruhuny orkestriň serişdeleri arkaly ussatlarça beýan etdi. Kompozitoryň orkestrde arfa saz guralyny ussatlyk bilen ulanyşy aýratyn hormata mynasyp. Onuň arfada alýan akkordlary arfa bilen bilelikde ýüregiň taryna kakyp gidýär.

Edebiýatda we sungatyň dürli pudakларыnda beýik şahsyýetleriň döreden ajaýyp eserlerinde bolşy ýaly, N. Halmämmedowyň öz sazларыnda

ulanan saz serişdeleri hem tebigy sazlaşygy bilen haýran galdyryan we ýaş nesil üçin beýik nusga, özboluşly mekdep bolup durýar”.

* * *

Nury öz sazlary arkaly dag ýaly gamyny diňleýji bilen paýlaşdy. Diňleýji bilen gam alyp-berişdi. “Gam alaryn, sataryn” diýen Garajaoglan ýaly. Ol öz ykballyn saz bilen ýazan adam.

O sazlarda gam bilen şatlyk şeýle bir bile ýugrulypdyr weli, edil durmuşyň özündäki ýaly bolupdyr.

Nury Halmämmediň sazlarynda ähli zat filosofiki reňke boýalýar. Ol bizi pelsepe deňzine oklaýar. Şonuň üçinem biz o sazlara paýhasly sazlar diýip bilýäris.

Edil hakykatda bolşy ýaly, Nurynyň sazlarynyň aslynda, arkasynda, kölegesinde ynsan bagty we betbagtlygy ýatyr. Güneş hernäçe mylaýym bolsa-da uzakdan gara bulutlar görünýär.

Bagt hem-de betbagtlyk bir ojagyň başynda otyr. Ol ynsanyň iki goly ýaly. Nury bu pelsepäni öz sazlarynda beýik bir ruh bilen berip bildi.

Onuň sazy ynsan bolup ýaşamagyň neneňsi çylşyrymlydygyny duýdurýar. Öz halyňa, il halyna begenjegiňi, gynanjagyňy bilip bolmaýan ahwaly beýan edýär.

Nury bu durmuşda şeýle bir ýürekden şatlanasy geldi, emma her gezek bu şatlyk ýarym çykdy. Sazlarynda-da her begenje, umyda gam kölege berýär.

Nuryň göwün isleýän begenji çagalygynda paltalanypdy.

Nuryň sazy enäni küýseýän balanyň owazy, balany küýseýän enäniň owazy. Nuryň sazlarynda biri aýdym aýtsa-ol aýdymy ejesi aýdýar, biri läle kaks, o läle ejesiniňki, biri hüwdülese – ejesi hüwdüleýär, Nuryň kyrk günlük jigijigi Maýany hüwdüleýär.

Nury Halmämmediň tebigaty duýsuna akyl ýeter ýaly däl. Şo sebäpli onuň sazynda ýaz şemaly, güýz şemaly öwsüp dur, o saz dury suwda akyp barýan sary ýaprak, ömrüň geçip barýanyny duýdurýan jaňjagaz, dag başyndan däliräp inýän derýa. Nury dünýedäki ähli derýalary Sumbardan kiçi görýär. Sebäbi, Nuryň joşduran, Nura ganat-ýelken beren o derýa . Oglanka görüp, soň ömriboýy küýsäp, görmäge zar bolan derýasy.

Nury бүтін дүниäни, гөзел-гөзел көшк-сараýлы шаһерлери бир ýана гоýýар, dogduk obasy Daýnany öz ýanyna гоýýар. Nury üçin Daýnadan gudratly-keramatly ýer ýok. Eger Daýna bolmadyk bolsa, Sumbaram beýle гөзел, beýle mukaddes bolmazdy.

Daýna! Daýna!!

Daýnadan başlanýar

Dünyä.

Nuryňyň sazларыnyň baş nyşanasy – ýürek, ýürek, ýürek.

Kompozitor saz duýgularynda şeýle bir ýumşaklyga, şeýle bir näziklige, inçelige aralaşýar weli, sesi duýýan iň näzik gül bolan mimozalaram o näziklige haýran galýar.

Nury saza şeýle bir çuň çümdi, şeýle bir çuň çümdi, soňunda ol sazyň özüni görmegi başardy. Ol sazyň çöwre tarapyňy, töweregindäki höwürlerini hem gördi.

Pikiriň çürbaşyna ýeteňsoň, ondan ýokarda Nury Halmämmediň sazy beýgelip başlaýar.

Nury Halmämmediň sazy-joşgunly duýgy sili.

Türkmen sazyna örän çuň düşünen hem-de ony örän çuň söýen kompozitor Nury Halmämmet boldy. Pianinony beýleki kompozitorlarymyza garaňda gaty ussat çalan hem Nury boldy.

Ol “Ilki söz bolupdyr” diýýänlere “Ilki saz bolupdyr, soňra söz bolupdyr, ýene saz bolupdyr” diýen adam.

Nury ömriboýy bu dünýäde ýaşandan öz dünýäsinde köp ýaşady. Ol öz dünýäsinden kämahal bu dünýä garap goýberýärdi. Örän syrly, alasarmyk, köňülsiz we sowuk dünýäni ýokardan synlaýardy.

Nury Halmämmediň meşhurlygynyň syryny açyp bildikmi? Ýok-la. Ony Nury Halmämmediň özi hem aýdyp bilmezdi. O syry diňe ýürek syzýar.

O syry Nura beren beýik Alla açyp biler. Kompozitoryň tutuş döredijiligini birlaý nazardan geçirseň, duýgy eleginde elesen, onuň şeýle baý hazynasynyň barlygyna, joşgunly çeşme ýalydygyna göz ýetirýärsiň.

Emma o baýlyk doly ulanylmady. Muňa Nury Halmämmediň ýetimligi, garyplygy, ýalňyzlygy, onuň ýoluna daş oklananlygy sebäp boldy.

Bir oýlanyp görüň, ahyry. Nury bilen näçe sazlar gitdi?!

Saz dünýäsi nähili ýitgä sezewar boldy?! Bu diňe Nury Halmämmediň tragediýasy däl, bütin milletiň tragediýasy. Adamzat, gör, näçe eşret-den mahrum boldy.

Ýogsa, Nury Halmämmet ömrüni saza bagyş etdi. Onuň üçin bu dünýäde diňe saz bardy, sazy söýýänler-söýmeýänler bardy. Çaga ýürekli ynsan bütin ömrüni bu dünýä bilen öwrenişip bilmän geçirdi.

Dünýädäki her bir gözýaş Nurynyň ýüregine damýardy.

Her niçik bolsa-da, Nury Halmämmet Türkmen geçmişini, geljegini saza çuňňur siňdiren kompozitor bolup ýetişdi.

Ol Türkmen durmuşynyň sazly ensiklopediýasyny döredip gitdi. Hut şoňa görä-de halk ony özüne iň ýakyn milli kompozitor saýýar.

Ol Türkmeniň dünýäden giň ýüregini saz bilen dolduryp gitdi.

Dünýä söýse-de, dünýä düşünse-de Nury Halmämmediniň sazlaryny Türkmen bolup diňläýseň!

Hormatly okyjym!

Ynha, meşhur kompozitor Nury Halmämmediniň beýik köňlüne syýahat tamamlandy.

“Nury Halmämmet we kinofilmler.”, “Nury Halmämmet we Atageldi Garýagdy”, “Nury Halmämmet we Gurbannazar Eziz”, “Nury Halmämmet we Medeniýet Şahberdiýewa”, “Nury Halmämmet we Annaberdi Atdan”, “Nuryň maşgala taryhy, Eýranda galan we bärdäki doganlarynyň ykbaly”, “Nuryň dostlary” diýen bölümler hem ýazylyp bilnerdi. Men zeýrenýän ýaly bolmasyn diýip, okyjynyň özi göz ýetirer diýip, Nury Halmämmet bilen bagly käbir wakalary hem ýazman goýdum. Esasy maksadym-Nury Halmämmediniň ýüregini açmak, görkezmek boldy.

Eger o beýik köňlüň müňden bir zerrejigini okyja
ýetirip bilen bolsam, özümi bagtly saýaryn.

Gelejekki beýik ýazyja bir haýyşym bar: Men
Nury Halmämmet hakda gysga ýazdym. Sen
gyssanman, o ýüregiň syrlaryna çuň aralaşaweri.

Indi TÜRKMEN durmuşy

NURY HALMÄMMETsiz mümkin däl.

Mazmuny

1. Yene bir gün.....	3
2. Işk damjalary.....	23
3. Watan mukamy.....	43
4. Sibire syýahat.....	56
5. Alty daýy.....	136
6. Şeýtany öldüren.....	146
7. Mazarsyz galan adam.....	153
8. Türmä dutarym bilen girmäge rugsat beriş.....	171
9. "Magtymgulynama" romanyndan parça.....	174
10. Ömrüm kitap sahypalarynda.....	180
11. Meniň başlyklarym.....	199
12. Hajy Bekdaş Weli.....	228
13. Aýtmatow-zamanamyzyň Jelaleddin Rumysy.....	231
14. Garajaoglan-söýgi derýasy.....	238
15. Nury Halmämmet	244

